

Irodalom

hagyomány

József Attila

párbeszéd

dráma

konfliktus

regény

impreszionizmus

színesztézia

tragédia

Irodalom
Tankönyv
8.

Irodalom

Tankönyv

Eszterházy Károly Egyetem
Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Engedélyszám: TKV/49-10/2018. (2018. 02. 08. – 2023. 08. 31.)

A kiadvány megfelel az 51/2012. (XII. 21.) EMMI-rendelet 2. sz. melléklet:
Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára 2.2.01.1. „A” változat
és az 5. sz. melléklet: Kerettanterv a gimnáziumok 5–12. évfolyama számára 5.2.01. előírásainak.

A tankönyvvé nyilvántási eljárásban közreműködő szakértők: dr. Kakuszi B. Péter, Nagy Károly

Tananyagfejlesztők: Vincze Ferenc, Borovi Dániel, Kurucz István

Vezetőszerkesztő: dr. Baranyai Katalin

Alkotószerkesztő: Varga Anna

Tudományos szakmai szakértő: dr. Dobszay Ambrus

Pedagógiai szakértő: Tóth Katalin

A borító Vaszary János *Duna-parti korzó* (1934 körül) című festményének felhasználásával készült.

Fedél-, látvány- és tipográfiai terv: Slezák Ilona

Illusztrációk: Balogh Katalin, Tényi Katalin

Fotók: PIM, Fortepan, thinkstockphotos.com, Slezák Ilona, Stekovics Gáspár, OFI archívuma,

MTI Fotó: Balázs Attila, Czika László, Manek Attila, Mohai Balázs, Nándorfi Máté, Nagy Lajos,

Sándor Katalin, Urbán Nándor, Vajda János, Vahl Ottó

Külön köszönet Hartai Lászlónak, a *Mozgóképkultúra és médiaismeret* című fejezet szerzőjének.

A tankönyv szerkesztői köszönetet mondanak a korábban készült tankönyvek szerzőinek.

Az általuk megteremtett módszertani kultúra ösztönzést és példát adott e tankönyv készítőinek is.

Ugyancsak köszönetet mondunk azoknak az íróknak, költőknek, képzőművészeknek, akiknek alkotásai tankönyveinket gazdagítják. Köszönjük azoknak a tanároknak és diákoknak a munkáját, akik hasznos észrevételeikkel és javaslataikkal hozzájárultak e tankönyv végső változatának kialakításához.

© Eszterházy Károly Egyetem, 2017

ISBN 978-963-436-097-1

Felelős kiadó: Eszterházy Károly Egyetem • 3300 Eger, Eszterházy tér 1.

Tel.: (+36-1) 460-1873 • Fax: (+36-1) 460-1822 • Vevőszolgálat: vevoszolgalat@ofi.hu

Kiadásért felel: dr. Liptai Kálmán rektor • Raktári szám: FI-501020801/1

Műszakiiroda-vezető: Horváth Zoltán Ákos • Műszaki szerkesztő: Szalay Ildikó, Orlai Márton

Grafikai szerkesztő: Slezák Ilona • Nyomdai előkészítés: Diószegi Tamás

Terjedelem: 23,6 (A/5) ív, tömeg: 470 gramm • 1. kiadás, 2018

Az újgenerációs tankönyv az Új Széchenyi Terv Társadalmi Megújulás

Operatív Program 3.1.2-B/13-2013-0001 számú, „A Nemzeti

alaptantervhez illeszkedő tankönyv, taneszköz és Nemzeti

Köznevelési Portál fejlesztése” című projektje keretében

készült. A projekt az Európai Unió támogatásával,

az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával

valósult meg.

Nyomta és kötötte

Felelős vezető:

A nyomdai megrendelés törzsszáma:

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Bevezető

A nyolcadikos tankönyv hét nagy fejezetében versekkel, novellákkal, regényrészletekkel, az *Ábel a rengetegben* című regénnyel, a *Romeo és Júlia* című tragédiával, valamint a médiaismeret alapfogalmaival fogunk megismerkedni.

A leckék elején *Idézd fel!* címmel mindig feladatok találhatóak, amelyek egy-egy korábban megismert témát elevenítenek fel. Az irodalmi szemelvények után álló *Kérdések, feladatok* az olvasott mű megértését segítik. A következő rész tartalmazza a tanulnivalót. Az *Irodalmi barangolások* című rovatban olvasható szövegek irodalomtörténeti, életrajzi érdekességekről szólnak, és arra ösztönöznek, hogy a leckében szereplő irodalmi műhöz minél többféle ismeretet kapcsoljatok. Itt is kérdések és feladatok lesznek a segítségetekre.

A *Képek és irodalom* című rész a képzőművészet világába kalauzol. Minden lecke a *Kutass a világhálón!* című feladattal zárul, amely az önálló internetes kutatómunkát ösztönzi. Ennek a kutatásnak az eredményét azután a következő lecke bevezető kérdései idézik fel, és adnak rá alkalmat, hogy az óra elején esetleg meg is beszéljétek, mire jutottatok. A kötet végén található *Fogalomtár* és *Életrajzi vázlatok* is segítik a munkát.

Tartalom

Kutass a könyvtárban és a világhálón! 8

» MAGYAR IRODALOM A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

„A Nyugat megindulásáig sehol sem volt otthonunk” – A <i>Nyugat</i>	12
„Keresek egy csodát, egy titkot” – Ady Endre költészete	14
„S egy kacagó szél suhan el” – Ady Endre: <i>A magyar Ugaron, Párisban járt az Ősz</i>	16
„Új rablói vannak a Nyárnak” – Ady Endre: <i>Héja-nász az avaron, Őrizem a szemed</i>	20
„légy te virág magad!” – Babits Mihály: <i>Petőfi koszorúi</i> (kiegészítő tananyag)	25
„Ezüstösek a tiszai hajók” – Juhász Gyula: <i>Tiszai csönd</i>	30
„Itthon vagyok itt e világban” – Kosztolányi Dezső: <i>Boldog, szomorú dal</i>	34
„Igézve álltam, soká, csöndesen” – Tóth Árpád: <i>Esti sugárkoszorú</i>	38
„És csak csudálkozunk az életen” – József Attila költészete	41
„Húsz esztendőm hatalom” – József Attila: <i>Tiszta szívvel, Születésnapomra</i>	42
„S mint édesanyám, ringatott, mesélt” – József Attila: <i>A Dunánál</i> (kiegészítő tananyag)	47
„Alszik a tábor” – Radnóti Miklós: <i>Hetedik eloga</i>	53
„messzeringó gyerekkorom világa” – Radnóti Miklós: <i>Nem tudhatom</i>	57
Összefoglalás	61

» MAGYAR IRODALOM A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ÉS NAPJAINKBAN

„mindenki szem a lánuban” – Illyés Gyula: <i>Egy mondat a zsarnokságról</i>	64
„És az a csönd úgy kiabál” – Weöres Sándor: <i>Hazatérés</i>	71
„s messze elhajtja” – Pilinszky János: <i>Egy szenvedély margójára</i>	75
„Lángot ki lehel deres ágra?” – Nagy László: <i>Ki viszi át a Szerelmet</i> (kiegészítő tananyag)	79
„S forgok e vásár görgetegén” – Lackfi János: <i>Lavina-dal</i>	83
„mint megkopott legendák” – Kovács András Ferenc: <i>Erdélyi töredék</i>	87
„milyen világba bújhat el” – Jónás Tamás: <i>Lassuló zuhanás</i>	90
„egy gyerek nem ért semmit” – Kukorelly Endre: <i>1956</i>	94
Összefoglalás	97

» REGÉNYEK

„Ha egyszer újra béke lesz” – Szabó Magda: <i>Abigél</i> (részlet)	100
„Vége a gyerekkornak, felnőttél, szegénykém” – Szabó Magda: <i>Abigél</i> (részlet)	105
„most az eget is megnéztem” – Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i> (részlet)	111
„Szárított kőkény összetörve” – Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i> (részlet)	119
„az én életemről van szó” – Kertész Imre: <i>Sorsalanság</i> (részlet)	127

„el sem bírná tán se koponyánk, sem a szívünk” – Kertész Imre: <i>Sorstalanság</i> (részlet)	134
„Maga talán művész?” – Rejtő Jenő: <i>Az előretolt helyőrség</i> (részlet) (kiegészítő tananyag).....	140
Összefoglalás	146

» KISEPIKAI ALKOTÁSOK

„Bejárt a negyedik végtelenbe” – Karinthy Frigyes: <i>Tanár úr kérem</i> (részletek)	150
„Megvan az utolsó négy sor!” – Örkény István: <i>Ballada a költészet hatalmáról</i> (kiegészítő tananyag)	158
„Ott állt az angyal tehetetlenül” – Sławomir Mrożek: <i>Az őrangyal</i>	162
„Ragyog sárgán a ház homloka” – Lázár Ervin: <i>A szökés</i>	168
Összefoglalás	177

» DRÁMAI MŰFAJOK

„Színház az egész világ” – William Shakespeare	180
„Szerelmem könnyű szárnyán” – William Shakespeare: <i>Romeo és Júlia</i> (Második felvonás, részlet)	182
„Sok bús napom lesz” – William Shakespeare: <i>Romeo és Júlia</i> (Harmadik felvonás, részlet)	190
„Én féltelek, hát véled maradok” – William Shakespeare: <i>Romeo és Júlia</i> (Ötödik felvonás, részlet)	200
Összefoglalás	209

» MOZGÓKÉPKULTÚRA ÉS MÉDIAISMERET

Történet és elbeszélés a mozgóképen	212
A médiaszövegek rendszerezése 1.	217
A médiaszövegek rendszerezése 2.	220
A média nyelve, a médiaszövegek értelmezése	222
Összefoglalás	228

» RÁADÁS

„Szerette volna megvenni” – Móricz Zsigmond: <i>Légy jó mindhalálig</i> (részlet)	230
„Nyilas nagyon megszeppent” – Móricz Zsigmond: <i>Légy jó mindhalálig</i> (részlet)	235
A romák Magyarországon	243
Projektmunka – J. R. R. Tolkien: <i>A Gyűrűk Ura</i>	246
Életrajzi vázlatok	255
Fogalomtár	261

Kutass a könyvtárban és a világhálón!

Ajánlott kézikönyvek

Bakos Ferenc (szerk.): *Idegen szavak és kifejezések szótára* (Akadémiai Kiadó, 2007)

Bárdos László – Szabó B. István – Dr. Vasy Géza: *Irodalmi fogalmak kisszótára – Kiegészítésekkel* (Korona Kiadó, 2002)

Erős Zoltán: *Magyar irodalmi helynevek A-tól Z-ig* (Móra Könyvkiadó, 1985)

Hatvany Lajos – Gink Károly: *Beszélő házak és tájak. A magyar irodalom emlékhelyei* (Officina Kiadó, 1989)

Idesereglik, ami továtűnt. József Attila összes fényképe. (Szerk. utószó: Kovács Ida, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2005)

Kelevéz Ágnes – Szilágyi Judit (szerk.): *Nyugat-képeskönyv. Fotók, dokumentumok a Nyugat történetéből* (Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009)

Kiss Gábor (főszerk.): *Magyar szókincstár. Rokon értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára* (Tinta Könyvkiadó, 2011)

Krähling Edit (szerk.): *Árnyékban éles fény vagy – A Radnóti házaspár fényképei* (Jaffa Kiadó, 2016)

Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon* (Akadémiai Kiadó, 1977–1982)

O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások* (Akkord Kiadó, 2010)

O. Nagy Gábor – Ruzsiczky Éva: *Magyar szinonimaszótár* (Akadémiai Kiadó, 2007)

Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar értelmező kéziszótár* (Akadémiai Kiadó, 2014)

Tótfalusi István: *Irodalmi alakok lexikona* (Móra Könyvkiadó, 1992)

Tótfalusi István: *Kiejtési szótár. Idegen nevek, szavak, kifejezések és szólások helyes kiejtése* (Tinta Könyvkiadó, 2006)

Tótfalusi István: *Ki kicsoda Shakespeare világában* (Móra Könyvkiadó, 1994)

Varga Katalin (szerk.): *„...az égre írj, ha minden összetört!” Radnóti Miklós és kortársai* (Petőfi Irodalmi Múzeum, 2009)

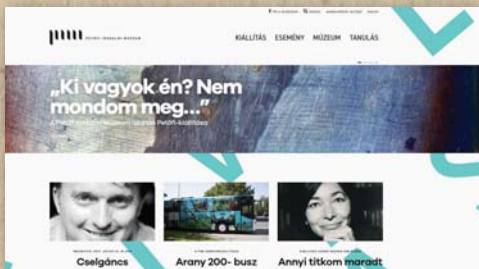
Ajánlott honlapok

› Országos Széchényi Könyvtár (www.oszk.hu)

› Magyar Elektronikus Könyvtár (mek.oszk.hu)

› Petőfi Irodalmi Múzeum (pim.hu)

› Digitális Irodalmi Akadémia (pim.hu/hu/dia)

› Szépművészeti Múzeum (www.szepmuveszeti.hu)

› Magyar Nemzeti Galéria (mng.hu)

› Magyar Filmtörténeti Fotógyűjtemény (www.mffa.hu)

› Fortepan (www.fortepan.hu)

Irodalmi emlékhelyek

2015 tavaszán nyílt meg újra a Petőfi Irodalmi Múzeum tervei alapján a Ferencvárosban, a Gát utca 3.-ban, a költő szülőházában a József Attila Emlékhely.

Az emlékhely honlapja (jaemlekhely.hu)

MAGYAR IRODALOM A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

*„Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom világa.”*

(Radnóti Miklós: Nem tudhatom)

„A Nyugat megindulásáig sehhol sem volt otthonunk”¹

- Beszélgetsetek arról, mennyi időt fordítottok nyomtatott szövegek (pl. könyvek, folyóiratok) olvasására, és mennyit internetes honlapok böngészésére!

A Nyugat

Az irodalom megújulása » A 19. század közepén, utolsó harmadában az európai irodalomban megjelenő művészeti irányzatokat összefoglaló néven **klasszikus modernségnek** nevezik. A **szimbolizmus**, a **naturalizmus**, a **szecesszió** és az **impresszionizmus** stílusirányzatai nem egyszerre és nem azonos mértékben jelentek meg a nemzeti irodalmakban. A magyar irodalmi modernség kezdetét az irodalomtörténet általában Ady Endre munkásságához köti. A klasszikus modern költészetre a **lírai én** megnövekedett szerepe, a **megújulás** hangsúlyozása és a **korabeli divatos tematikával, formával való szembefordulás** volt jellemző.

A Nyugat folyóirat » A 20. század elején útjára indult **Nyugat** folyóirat vált a modern magyar irodalom legfontosabb fórumává. Az 1908 januárjában megjelenő lap szerkesztői Osvát Ernő, Ignotus, Schöpflin Aladár, Ambrus Zoltán, Fenyő Miksa és Gellért Oszkár voltak. Később Babits Mihály és Móricz Zsigmond lettek a lap szerkesztői (1929–1933), a harmincas évek elejétől egészen megszűnéséig (1941) Babits irányította. A *Nyugat* nem vett részt az aktuális politikai csatározásokban. Közölte ismert szerzők és újonnan jelentkező fiatal tehetségek írásait is. A folyóiratban való megjelenés legfontosabb szempontja az irodalmi érték volt, így a lapot a minőség, a tehetség, a stílusok változatossága és sokszínűsége határozta meg.

A Nyugat nemzedékei » A folyóirat jelentőségét jelzi az is, hogy az irodalomtörténetírás hosszú időn keresztül a 20. század első felének magyar irodalmát a **nyugatos nemzedékek** szerint csoportosította. Az első

- *Csoportkép Osvát Ernő szerkesztő jubileumán*
(Álló sor: Tóth Árpád, Beck Ö. Fülöp,
Kosztolányi Dezső; ülő sor: Babits Mihály,
Osvát Ernő, Gellért Oszkár)

1 „A Nyugat megindulásáig sehhol sem volt otthonunk. A Nyugat azért jött létre, mert az előttünk járó generáció tudni sem akart rólunk.” Babits Mihály

» A 20. század első fele » „A Nyugat megindulásáig...”

nemzedékhez tartozott például Ady Endre, Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Tóth Árpád, a másodikhoz Illyés Gyula, József Attila, Szabó Lőrinc, míg a harmadikhoz Radnóti Miklós, Weöres Sándor és Ottlik Géza.

Irodalmi kávéházak » A korszak kulturális, irodalmi életének jellegzetes színterei voltak a kávéházak. Az irodalmi kávéházakban művészek, írók, költők találkoztak, dolgoztak, szerkesztőségi megbeszélést tartottak. Ilyen híres kávéház volt például a New York és a Japán. Az első világháború után a Centrál kávéház lett a *Nyugat* íróinak törzshelye.

Százéves a Nyugat » A *Nyugat* című folyóirat indulásának századik évfordulója alkalmából az Országos Széchényi Könyvtár ünnepi honlapot (nyugat.oszk.hu) készített. Itt megtalálhatók a *Nyugattal* kapcsolatos, a világhálón elérhető digitalizált tartalmak: szövegek, képek és hanganyagok.

Az alkotók menüpont alatt a szerkesztők és szerzők rövid életrajza, pályaképe és műveinek válogatott bibliográfiája található. A fényképek, a kéziratok és az első kiadások gyűjteményei a galériákba kerültek a folyóirat címlapjaival együtt.

Kutass a világhálón!

- A *Nyugat* folyóirat számai elérhetők az interneten is: epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm
Nézz utána, hogy az első évben hány szám jelent meg a lapból!

„Keresek egy csodát, egy titkot”¹

- Beszélgetsetek arról, hogy napjainkban hány példányban jelenhet meg egy irodalmi lap!

Ady Endre költészete

► Ady Endre
(Székely Aladár felvétele)

Ady Endre költői indulása ► Ady Endre (1877–1919) első kötete, a *Versék* 1899-ben jelent meg, a második 1903-ban *Még egyszer* címmel látott napvilágot. Első köteteinek publikálásakor a fiatal Ady Debrecenben, 1900-tól Nagyváradon dolgozott újságíróként. Itt ismerkedett meg Diósyné Brüll Adéllal, későbbi szerelmes verseinek múzsájával, akit költeményeiben Lédának nevezett. 1904-től kezdve többször meglátogatta Lédát Párizsban. A költő ekkor budapesti újságoknál dolgozott cikkíróként, tudósítóként. Míg az első két kötete visszhang nélkül maradt, addig az 1906-ban megjelent *Új versek* című verseskötete egyszerre váltott ki irodalmi körökben hangos elismerést és heves ellenkezést. Az 1908-ban induló *Nyugat* című folyóirat gyakran közölte Ady írásait.

Ady költészetének jellemzői ► Ady lírája jelentős újítást hozott a magyar költészetbe. Látomásos verseinek, a látnok költői szerepnek azonban vannak előzményei a magyar irodalomban. Többek között Vörösmarty Mihály vagy Petőfi Sándor munkásságában is fedezhetünk fel hasonlókat. Ady újításának egyik jelentős eleme a **költőszerep** előtérbe helyezése, felnagyítása. A költő itt kiválasztott, zseni, aki látnoki képességekkel rendelkezik (idegen szóval: vátesz). Lírájának másik lényeges eleme az erőteljes **képszerűség**. Legtöbb versében újító szókapcsolatokkal hoz létre **látomásszerű képeket**: „ember-sűrűs, gigászi vadon” (*Páris, az én Bakonyom*), „S asztag-városban pirosan / Mordul az égre a láng.” (*A grófi szérűn*).

- A *magunk szerelme* című kötet borítója

1 Idézet Ady Endre *Egy párisi hajnalon* című verséből

A szimbolizmus hatása » Ady lírájában kiemelt szerephez jutnak a szimbólumok, a jelképek; és ezek többértelművé teszik költeményeit. Költészetét a klasszikus modernségen belül a **szimbolizmus** stílusirányzatához is szokták sorolni. A szimbolizmus az önmagukon túlmutató jelképek használatát jelenti, amelyek egy adott művön belül rendszert alkotnak. Például Ady költészetében Párizs az élet, a szabadság és a művészet jelképe.

A költő emlékezete » Ady Endre 1914 tavaszától minden évben hosszabb időt töltött Csucsán (Kolozs megyében) feleségével, Boncza Bertával. Az emlékkiállítás a csucsai kastély egyik épületében, a fehér házban található.

» Magyar Irodalmi Emlékházak (www.mire.hu)

» Ady Endre Emlékház (Csucsá)

A Petőfi Irodalmi Múzeum Ady Endre születésének századik évfordulójára, 1977-ben hozta létre a kiállítóhelyet a költő utolsó lakásában, a budapesti V. kerületi Veres Pálné utca 4–6. szám alatt.

» Magyar Irodalmi Emlékházak (www.mire.hu)

» Ady Endre Emlékmúzeum (Budapest)

Kutass a világhálón!

- Keresd meg a *Nyugat* első számát, és számold össze, hány mű jelent meg benne Ady Endrétől! Nézd meg a folyóirat címlapját! Hányszor jelent meg egy hónapban, és mennyibe került a lap?

„S egy kacagó szél suhan el”

- › Idézzétek fel, hogy mely eddig tanult irodalmi művekben jelent meg a hazához való hűség gondolata!

Ady Endre: A magyar Ugaron¹

Elvadult tájon gázolok:
Ős, buja földön dudva,² muhar.³
Ezt a vad mezőt ismerem,
Ez a magyar Ugar.

Lehajlok a szent humuszig:⁴
E szűzi földön valami rág.
Hej, égig-nyúló giz-gazok,
Hát nincsen itt virág?

Vad indák gyűrűznek körül,
Míg a föld alvó lelkét lesem,
Régmúlt virágok illata
Bódít szerelmesen.

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz lehúz, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

(1905)

Kérdések, feladatok

1. Mit jelképez a versben az Ugar?
2. Keresd ki a jelzős szó szerkezeteket a szövegből, és csoportosítsd őket hangulatuk szerint!
3. Gyűjtsd ki a költeményből a termékenységre és a terméketlenségre utaló szavakat!
4. Jellemezd a versben megjelenő igék segítségével a lírai én és a táj kapcsolatát! Mit hangsúlyoz az igék halmozása?

1 ugar: bevetetlen földterület

2 dudva: gaz, gyom

3 muhar: gyomnövény

4 humusz: termékeny talaj; termőföld

Ady Endre: Párisban járt az Ősz⁵

Párisba tegnap beszökött az Ősz.
Szent Mihály útján⁶ suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.

Ballagtam éppen a Szajna felé
S égtek lelkemben kis rőzse-dalok:
Füstöseks, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.

Elért az Ősz és sűgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Zűm, zűm: rőpködtek végig az uton
Tréfás falevelek.

Egy perc: a Nyár meg sem hőkölt belé
S Párisból az Ősz kacagva szaladt.
Itt járt s hogy itt járt, én tudom csupán
Nyögő lombok alatt.

(1906)

Kérdések, feladatok

1. Gyűjtsd össze, milyen jelentések kapcsolódnak a versben az Őszhöz és Szent Mihályhoz, milyenek a Nyárhoz!
2. Foglald össze saját szavaiddal, mi történik az első két versszakban!
3. Hogyan változik meg a költemény hangulata az Őszel való találkozás hatására?
4. Keresd ki a hangutánzó, hangulatfestő szavakat, a halmazást és az alliterációkat! Hogyan árnyalják ezek a vers jelentését?

5 Ady verseiben következetesen Párisnak írja a francia főváros nevét

6 Szent Mihály útja: Boulevard Saint-Michel (ejtsd: bulvar szen misel), Párizs egyetemi városrészének főútja

» A reménytelenség szimbólumai

A magyar Ugaron » Ady Endre *A magyar Ugaron* című költeménye az 1906-ban megjelent *Új versek* kötet egyik ciklusának címadó darabja. A keserű látomást megfogalmazó vers középpontjában az ugar, a vetetlenül hagyott szántó föld áll. A szántóföldhöz kapcsolódó jelzők egy része az ugar termékenységét („bujá”), régiségét („ős”) és tisztaságát („szent”, „szűzi”) emeli ki, másik része viszont a föld megműveletlenségére („elvadult”, „vad”) utal. A jelzők egymással szemben álló jelentése mellett (termékenység – megműveletlenség, fent – lent, mozgás – mozdulatlanság stb.) a jelen és a múlt szembesítésében is megfigyelhető az **ellentét** alakzata. A múltra a „régmúlt virágok”, míg a jelenre a „dudva, muhar” és az „évig-nyúló giz-gazok” utalnak. A vers a jelenre jellemző elvadultságot, terméketlenséget halmozással hangsúlyozza: „A dudva, a muhar, / A gaz leház, altat, befed”. A tájleírás az elvadult föld képét bontja ki, amelyhez így a kilátástalanság, a reménytelenség, az elmaradottság kapcsolódik. Az ugar Magyarország, a **magyar szülőföld szimbólumaként** is érthető. A vers képei a költő nézeteit fejezik ki a magyar föld/életlehetőségek bevetetlenségéről, és ezért termést nem hozó voltáról, nem csak a korabeli állapotokra érvényesen. A **költészetben azt a képet nevezzük szimbólumnak, amely úgy fejez ki egy gondolati tartalmat, hogy ahhoz kapcsolódva egész gondolatsort, különböző érzéseket, hangulatot, lelki tartalmat képes felidézni.** A szimbólum olyan költői kép, amelynek jelentését nem lehet egyértelműen feltárni.

Párisban járt az Ősz » Az ugar jelképként az egész vers képi világát meghatározza. Ehhez hasonlóan válik fontos szimbólummá az Ősz a *Párisban járt az Ősz* című dalban. Az évszak megszemélyesítése végigvonul az egész költeményen. Az Ősz az elmúlást, a halált jelképezi, a Nyár ellentétpárjaként jelenik meg. A jelzők halmozása itt is kiemelt szerepet kap a vers hangulatának megteremtésében, ezt erősíti az **alliteráció**, a szavak kezdőhangjának ismétlődése is: „Füstösek, furcsák, búsak, bíborak”. Az alliteráció a költemény zeneiségét is meghatározza. A halál, az elmúlás szerepét Szent Mihály említése tovább mélyíti: a szent a temetés, a temetők védőszentje.

Jelképek » Ezekben a költeményekben egy-egy jelképet ismerünk fel, amely a teljes szöveg képi világát, jelentését meghatározza. Azt is megfigyelhetjük, hogy a versek stílusát az ismétlések, a halmozások alakítják.

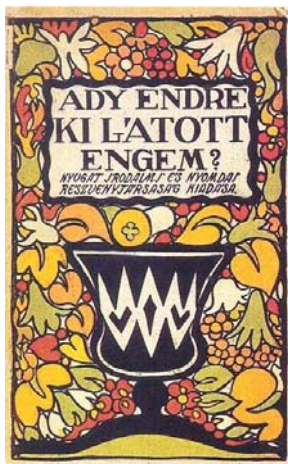
» *A párizsi Boulevard Saint-Michel*
1900-ban

Képek és irodalom

A 20. század első felében alkotó Lesznai Anna íróként, költőként, iparművészként és illusztrátorként egyaránt tevékenykedett. Közeli barátságban állt az avantgárd festőcsoport, a Nyolcak tagjaival, akik 1911-ben felkérték, állítson ki velük közösen a Nemzeti Szalonban. „Nagyon szép kézimunkákat csináltam ebben az időben, hímzéseket, a népiesből átalakítottakat. Nahát, ezeket és néhány tervemet is kiállítottam, és Ady megjelent a kiállításon” – emlékezett vissza később a művész. A sajtó tudósítása szerint a költő vásárolt is Lesznai Anna kiállított munkáiból. Ady később két kötetének (*A magunk szerelme*, 1913; *Ki látott engem*, 1914) címlapját is vele tervezettte meg. Az utóbbi kötet borítójának virágmotívumai Lesznai egyik hímmzett párnáján is felfedezhetők.

Nézz utána, hogyan vélekedett Ady Lesznai Anna költészetéről!

» Ady Endre: *Ki látott engem?* (1914, Budapest)

» Lesznai Anna: *Ady-párna* (1910 körül, magántulajdon)

Kutass a világhálón!

- Nézz utána, kinek a nevéhez fűződik a hitvesi költészet megteremtése a magyar irodalomban! Gyűjts olyan verseket, amelyeket ez a költő házasebberként írt!

„Új rablói vannak a Nyárnak”

- › Vitassátok meg, az összegyűjtött versek közül melyik fejezi ki leginkább, hogy a költő számára a házasság jelenti a boldogságot!

Ady Endre: Héja-nász az avaron

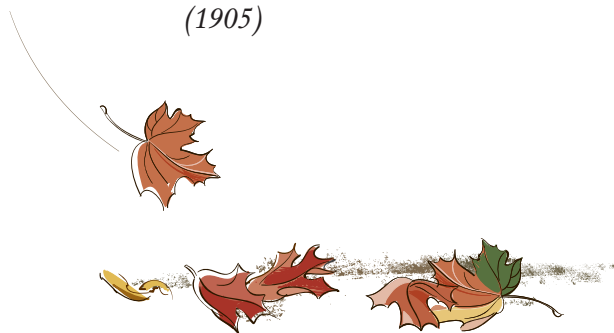
Útra kelünk. Megyünk az Őszbe,
Vijjogva, sírva, kergetőzve,
Két lankadt szárnyú héja-madár.

Új rablói vannak a Nyárnak,
Csattognak az új héja-szárnyak,
Dúlnak a csókos ütközetek.

Szállunk a Nyárból, űzve szállunk,
Valahol az Őszben megállunk,
Fölborzolt tollal, szerelmesen.

Ez az utolsó nászunk nekünk:
Egymás husába beletépünk
S lehullunk az őszi avaron.

(1905)

Ady Endre: Őrizem a szemed

Már vénülő kezemmel
Fogom meg a kezedet,
Már vénülő szememmel
Őrizem a szemedet.

Világok pusztulásán
Ősi vad, kit rettenet
Űz, érkeztem meg hozzád
S várok riadtan veled.

Már vénülő kezemmel
Fogom meg a kezedet,
Már vénülő szememmel
Őrizem a szemedet.

Nem tudom, miért, meddig
Maradok meg még neked,
De a kezedet fogom
S őrizem a szemedet.

(1916)

Kérdések, feladatok

Hasonlítsd össze a verseket a következő kérdéssor segítségével!

1. Milyen madármetaforával szokták ábrázolni a boldog szerelmespárt? Miért?
2. Jellemezd ehhez viszonyítva a költeményekben megjelenő szerelmi viszonyt és az azokhoz kapcsolódó metaforákat!
3. Melyik vers fest lendületesebb, erőteljesebb képet? Milyen stíluseszközök figyelhetők meg a szerelmi állapot leírásában?
4. Vizsgáld meg a strófák sorainak számát, rímképletét, verselését! Melyiket érzed a forma alapján harmonikusabb, kiegyensúlyozottabb alkotásnak?

» A szerelem ábrázolása

A szerelmi líra megújítása » Ady Endre **szerelmi költészete** újítást hozott a magyar lírába. Műveiben már nem csupán a szerelmi idillt jeleníti meg. A Léda-versek a szerelmet a nő és a férfi egymásért és egymás ellen folytatott küzdelmeként mutatják be.

» Ady és Léda (Székely Aladár felvétele)

Héja-nász az avaron » A *Héja-nász az avaron* című vers központi képe a héjapár, amely a szerelmespár metaforája. A szerelmesek kapcsolatát a **küzdelem** jellemzi. Ezt fejezik ki az első versszak második sorában a halmozott határozói igenevek és a héjapár viszonyát jellemző igék is: „csattognak”, „dúlnak”, „beletépünk”. A szerelem hevességét, intenzitását a **fokozás** alakzata erősíti: „Útra kelünk”, „Megyünk”, „Szállunk”, „űzve szállunk”. A második strófa állításai általánosítanak, amikor minden szerelmes viszonyt a küzdelemmel jellemeznek. A szerelem kezdetét és végét a Nyár és az Ősz megjelenése is jelzi. Ezeket a *Párisban járt az Ősz* című költeményben is az élet és a halál jelképének érthettük. A művön végigvonuló héja-nász-metafora a szerelem allegóriájává válik. A héjapár útjának, civódásának leírásai apró részletekkel egészítik ki a héjanász, azaz a szerelem képét. Mindehhez a költemény lezárásában a beteljesületlenség, az elmúlás érzése, a halál előérzete kapcsolódik.

Őrizem a szemed » Az *Őrizem a szemed* című alkotás nem a Léda-versek közé tartozik. Később született: a költő feleségéhez, Boncza Bertához íródott, akit verseiben Csinszának nevezett. Az első világháború idején, 1915-ben vette feleségül a költő az erdélyi földbirtokos lányt. A versben az egymás kezét fogó szerelmespár alakja jelenik meg. A *Héja-nász az avaron* című költeményben férfi és nő viszonyát a küzdelem határozta meg,

» Ady édesanyjával és Csinszkával 1917 őszén (Székely Aladár felvétele)

itt viszont a házastársak **menedéket** nyújtanak egymásnak, védelmezik egymást. Kétféle **ellentét** is felfedezhető a versben: az idősebb, a halál felé közeledő férfi és a fiatal nő alakja, valamint a szerelmespár és a külvilág szembenállása. Az **ismétlés** alakzata határozza meg a mű felépítését, az első versszak szó szerint megegyezik a harmadik strófával. Ez nyomatékosítja a gondoskodást, a férfi védelmező jelenlétét. A negyedik versszak bizonytalansága („Nem tudom, miért, meddig / Maradok meg még neked”) azonban újra megerősíti az elmúlás érzését.

Irodalmi barangolások

A romantikus sarokbástyás, földszintes kastély alápincézetlen volt, ezért a falak nedvesedtek, és nehezen lehetett kifűteni az épületet. A Boncza család ritkán tartózkodott a kastélyban. Inkább csak nyáron egy-egy nagyobb családi, baráti ebédet rendeztek itt, s ha sok vendég volt a háznál, néhányan ott aludtak. A nagymama és Bertuka télen-nyáron, mindennap csendben elsétáltak a komor kastélyhoz, szelöltettek, megnézték, hogy minden rendben van-e. Mindig minden úgy állt, mint Boncza Miklósné Török Berta idejében.

Amikor Török nagymama a kis Bertukával Kolozsvárról Csucsára költözött, a négyszobás, alápincézett, sokablakos, világos kúriát foglalták el. A házhoz melléképületek is tartoztak: konyhák, cselédszobák, kamrák. Csinszka emlékezése szerint az új ház tele volt régi kalotaszegi varrottással és a Boncza család kedves bútoraiival. Ugyanekkor épült Boncza Miklós külön kis háza, amelyben hálószoba, könyvtárszoba és fürdőszoba volt. Itt lakott, amikor évente egyszer-kétszer néhány napra eljött meglátogatni lányát. Később, amikor Ady Endre Csucsán tartózkodott, ő is ebben az épületben élt feleségével.

A kényelmes házakban, a szépen gondozott, virágos ősparkban a különféle állatok: kacsák, tyúkok, fácánok, kutyák, lovak, pónik társaságában nem volt unalmas az élet a kislány számára. A folyó túlszertáján a Boncza-uradalom része volt a körülkerített vadspark is, benne sok-sok gyümölcsfával. Török nagymamát tisztelték és szerették a környéken, szorgalmas, szigorú, igazságos gazdaasszony volt. Felügyelete alatt virágzott a Boncza-uradalom.

(Az *oltalmazó Csucsá* című kiadvány nyomán. Az ismertetőt írta és szerkesztette: Hegyi Katalin, Petőfi Irodalmi Múzeum)

» Ady Endre és Boncza Berta Csucsán
1914–1919 között (OSZK)

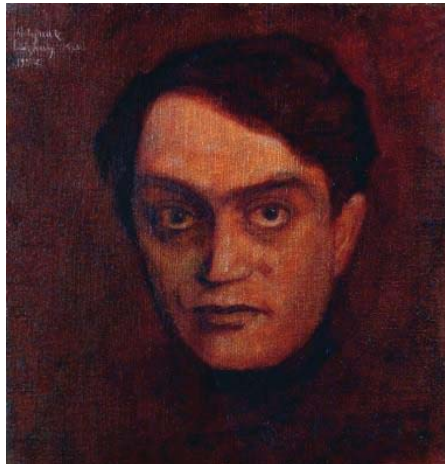
1. Keresd meg a földrajzi atlaszodban, hol található Csucsá!
2. Gyűjtsd össze a fenti bekezdésekből, hogy milyen épületek álltak a Boncza-birtok romantikus kastélya közelében!
3. Készítsd el Török nagymama néhány mondatos jellemzését a szöveg segítségével!
4. Fogalmazd meg saját szavaiddal, mivel tölthette az idejét gyermekkorában Boncza Berta a csucsai birtokon!

Képek és irodalom

Czigány Dezső a 20. század elején fellépő modern művészcsoporthoz, a Nyolcak tagja volt. Közelebbi barátságban állt Adyval: több arcképet is készített róla. Ezek egyikét Ady Lédának ajándékozta. A kép több visszaemlékezés szerint egyfajta „szerelmi barométer” funkcióját töltötte be a költő és múzsája kapcsolatában. Léda húga így emlékezett vissza a pár egyik veszekedésére: „Ady akkor kiment a másik szobába, ott függött a képe, [...] leakasztotta, és menni akart. [...] Léda megmagyarázta, hogy akárhányszor összevesznek – Ady viszi a képet. Ha kibékülnek, visszahozza.” Bölöni György újságíró, aki a fiatal festők és Ady kapcsolatát is egyengette, *Az igazi Ady* című könyvében így írt: „Az arckép mulatságos szerepet játszott a Léda és Bandi között történt összetűzések idején. Ilyenkor Ady az arcképet Lédától visszakövetelte. Néha Léda haragos keze a falról letépte, és kirepült a portré a szobából a folyósóra, hogy ugyanez a kéz pár nap múlva szeretettel és mosolygósan újra a helyére akassza.”

Nézz utána, milyen arcképeket készített még Czigány Dezső a költőről!

› Czigány Dezső: Ady Endre arcképe
(1907, Kecskeméti Katona József Múzeum
Képzőművészeti Gyűjteménye)

Kutass a világhálón!

- Keresd meg az interneten Lackfi János *Zsámbéki kör* című versét! Gyűjts példákat arra, hogyan idézheti fel egy költő híres elődeinek költeményeit!

„légy te virág magad!”

- › Beszéljétek meg, milyen eszközökkel idézi fel Lackfi János *Zsámbéki kör* című verse Arany János ötödik osztályban tanult versét!

KIEGÉSZÍTŐ TANANYAG

Babits Mihály: *Petőfi koszorú*

1923.

„*Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?*”¹

Hol a szem, szemével farkasszemet nézni?

Ki meri meglátni, ki meri idézni
az igazi arcát?

Ünnepe vak ünnep, s e máj napoknak
szűk folyosóin a szavak úgy lobognak,
mint az olcsó gyertyák.

Szabadság csillaga volt hajdan a magyar,
de ma már maga sem tudja, hogy mit akar:

talány zaja, csöndje
és úgy támolyog az idők sikátorán,
mint átvezetett rab a fogház udvarán
börtönből börtönbe.

Ki ünnepli ŐT *ma*, mikor a vágy, a gond
messze az Övétől, mint sastól a vakond

avagy gyáván bujlik,
s a bilincses ajak rab szavakat hadar?

Csak a vak Megszokás, a süket Hivatal
hozza koszoruit.

¹ A mottó Petőfi Sándor *A magyar ifjakhoz* című versét idézi: „Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága? / Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?... / Jaj az olyan kertnek, / Jaj még annak is, mert megverte az isten, / Ahol, mint ti vagytok, magyar ifjak, ilyen / Virágok teremnek!”

Óh, vannak koszoruk, keményebbek, mint a
deszkák, súlyosabbak, mint hantjai kint a
hideg temetőnek!...

Kelj, magyar ifjúság, tépd le a virágot,
melyet eszméinek ellensége rádob
emlékére – kőnek!

Kelj, magyar ifjúság, légy te virág magad!
Nem drótos füzérbe görbítve – légy szabad
virág szabad földön:
hogy árván maradva megrablott birtokán
mondhassa a magyar: „Kicsi az én szobám,
kicsi, de nem börtön!”

Avagy virág vagy te?... légy virág, légy vigasz!
Legyen lelked szabad, legyen hangod igaz
az Ő ünnepségén:
Koporsó tömlőcét aki elkerülte,
most hazug koszorúk láncait ne tőrje
eleven emlékének!

(1923)

Kérdések, feladatok

1. Fogalmazd meg a vers beszédhelyzetét! Milyen alkalomból (segít a dátum és az utolsó versszak), milyen témáról, kihez szól a költő?
2. Foglald össze, mit tanultál Petőfi Sándor hazafias lírájáról (stílusáról, eszmeiségéről, a műveiben megjelenő költőszerepről)! Milyen hasonló jellegzetességek fedezhetők fel Babits Mihály versében?
3. Milyen szóközi eszközök segítségével irányítja a szerző a mondanivalóra a figyelmet? Vizsgáld meg *a)* a vers szerkezetét, *b)* a mondatok modalitását, *c)* a költői eszközöket!
4. Vizsgáld meg a költemény rímképletét és verselését, majd hasonlítsd össze Petőfi Sándor *A magyar ifjakhoz* című versével!

» A megidézés technikái

Petőfi koszorúi » Babits Mihály (1883–1941) *Petőfi koszorúi* című, 1923-ban született verse többféle módon is megidézi a nagy költőelődöt, annak költészetét. A költemény címe és verselése is felidézi Petőfi Sándor líráját, *A magyar ifjakhoz* című versét. A két szöveg összehasonlítása segíthet abban, hogy jobban megérthessük a *Petőfi koszorúi* című költeményt. A Babits-mű verselése ütemhangsúlyos, a hosszabb sorok felező tizenkettesek, a rövidebbek felező hatosok. Ez megegyezik a Petőfi-költemény verselésével. Emellett a két vers rímképlete is azonos (a a b c c b).

Múlt és jelen szembeállítás » Babits költeménye a verselés mellett a költő alakját is az olvasó elé állítja. A mű felütésében elhangzó kérdések arra figyelmeztetnek, hogy a jelenben senki sem vallja Petőfi hajdani eszméit. Babits verse a **szabadság** eszméjét a jelen **kilátástalanságával**, bezártságával állítja szembe. A jelen leírásában a bezártság, a kilátástalanság jelképei meghatározóak: „e máj napoknak / szűk folyosóin”, „átvezetett rab a fogház udvarán”, „bilincses ajak” stb. A dicső múlt és a reménytelennek tűnő jelen **szembeállításával** Babits a Petőfi-versek tettekre sarkalló költőszerepét is megidézi. A kérdő és felkiáltó mondatok, megszólítások váltakozása közvetlenné, bizalmassá teszi a szöveg stílusát.

A megidézés célja » Tehát a szöveg számos módon idézi fel Petőfi líráját. A stílus, a költőszerep, az eszmeiség mind megjelennek Babits versében. Ezt egyszerre tekinthetjük a **hagyomány** tiszteletének, megújításának és aktualizálásának is. A megidézéssel, az ellentételezéssel Babits költeménye **párhuzamot** von a jelen és a múlt között, Petőfi verse és a sajátja között.

» Babits Mihály (1913, Székely Aladár felvétele)

Irodalmi barangolások

„Budapesten a múlt század elején ötszáznál is több kávéház működött. A legtöbb meghatározható vendégkörrel rendelkezett: a henteseknek, az artistáknak, a festőknek és persze az íróknak, költőknek is megvoltak a maguk törzshelyei.

Az irodalmi emberek körében a kávéházi életforma teljesen általános volt: sokan itt írták műveiket, a szerkesztők itt fogadták a szerzőket, itt szerkesztettek, itt korrektúráztak, és itt olvasták először a frissen megjelent lapot.

Karinthy ezeket a sajátos életformát élő embereket nevezte Homo Caffeaicus Litterariusnak.

Tucatnyi belvárosi kávéház rendezkedett be arra, hogy a feketén és az egyszerű ételeken túl nyomdai ívvel, úgynevezett »kutyanyelvvel«, tintával, magyar és külföldi napilapokkal, folyóiratokkal, sőt könyvekkel, lexikonokkal fogadja vendégeit – a nap bármely szakában.

A törzsvendégek sokszor hitelre fogyaszthattak, de az is előfordult, hogy a műértő főpincér – a frissen elkészült művet megbecsülve – előleget adott.

A *Nyugat* történetében meghatározó szerepe volt a New York és a Centrál kávéháznak, de az egyes szerzők és szerkesztők máshol is otthonra találtak, törzshelyeik időről időre változtak.”

(Forrás: a Petőfi Irodalmi Múzeum virtuális Nyugat-kiállításának honlapja)

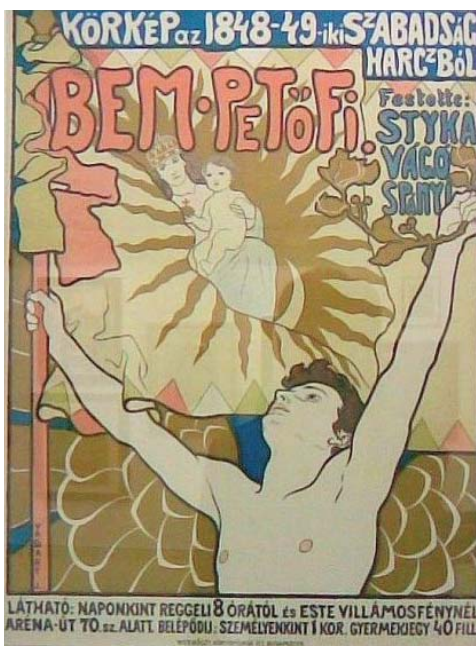
➤ A Centrál kávéház ma

1. Mit jelenthet Karinthy Frigyes kifejezése: Homo Caffeaicus Litterarius? Melyik általad ismert kifejezést parodizálta az író?
2. Keresd meg egy irodalmi atlaszban a századfordulós budapesti kávéházakat! Hová jártak a fejezetben szereplő költők?
3. Készíts képzeletbeli riportot a kávéházi életről az egyik íróval, szerkesztővel vagy egy főpincérrel!
4. Tervezzetek egy vendégcsalogató plakátot vagy szórólapot az egyik kávéház számára!
5. Idézd fel Petőfi Sándor életrajzát, és bizonyítsd, hogy már a 19. század közepén is fontos szerepet játszottak a művészek életében a kávéházak!
6. Írj rövid fogalmazást *Kávéház vagy chatszoba? – A találkozás mai színterei* címmel!

Képek és irodalom

Az előző századforduló Petőfi-kultuszának² egyik legjelentősebb képzőművészeti vállalkozása a *Bem–Petőfi-körkép* volt. A hatalmas, 120 méter hosszú és 15 méter magas vásznat lengyel és magyar művészek készítették el 1897-ben Jan Styka lengyel festő vezetésével, Gárdonyi Géza programja alapján. Az alkotás az 1849. március 11-én vívott nagyszebeni csatát ábrázolta, ahol a magyar sereg Bem József vezetésével legyőzte az egyesült osztrák és orosz csapatokat. A körképet 1898-ban, a forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulóján állították ki a budapesti Városligetben. A kiállítást két plakát hirdette. Helbing Ferenc műve a körkép egyik központi részletét, Petőfi lovas figuráját ábrázolta. Vaszary János egyénibb megoldást választott. Plakátján a forradalom eszméjét jelképező géniusz – fiatal, szárnyas férfialak – baljában babérkoszorút, jobb-
jában lobogó zászlót tart. A zászlón Szűz Mária mint Magyarország Nagyasszonya jelenik meg.

Nézz utána, mi lett a körkép sorsa! Melyik ma az a műfaj, amelyik átvette a körképek funkcióját, és látványosan jeleníti meg a történelmi eseményeket?

» Vaszary János: *A Bem–Petőfi-körkép plakátja* (1898, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest)

Kutass a világhálón!

- Látogass el a Magyar Irodalmi Emlékházak internetes oldalra! Keress minél több irodalmi emléket lakóhelyeden vagy lakóhelyed környékén!

² kultusz: vallásos jellegű tisztelet

„Ezüstösek a tiszai hajók”

IDÉZD FEL!

- › Gyűjtsétek össze, hogyan emlékezhetünk szülőföldünk híres íróira, költőire!

Juhász Gyula: Tiszai csönd

Hálót fon az est, a nagy, barna pók,
Nem mozdulnak a tiszai hajók.

Egyiken távol harmonika szól,
Tücsök felel rá csöndben valahol.

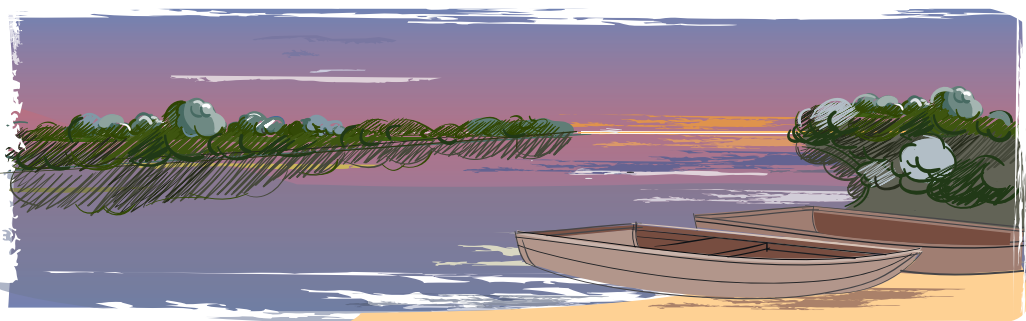
Az égi rónán ballag már a hold:
Ezüstösek a tiszai hajók.

Tüzeket raknak az égi tanyák,
Hallgatják halkán a harmonikát.

Magam a parton egymagam vagyok,
Tiszai hajók, néma társatok!

Ma nem üzennek hívó távolok,
Ma kikötöttünk itthon, álmodók!

(1910)

Kérdések, feladatok

1. Mi jut eszedbe a magányról? Miben különbözik az egyedüllétől?
2. Értelmezd a vers metaforáit és megszemélyesítéseit: „az est, a nagy barna pók”, „égi rónán”, „ballag már a hold”, „Tüzeket raknak az égi tanyák”!
3. Bontsd gondolati egységekre a művet! Milyen változást vagy ismétlődést fedezel fel az egyes szakaszokban? Milyen párhuzamot találsz a lírai én és a hajók sorsában?
4. Milyen eszközök teremtik meg a költemény hangulatát? (Figyelj az ismétlésekre is!) Milyen fény- és hanghatások fedezhetők fel benne?
5. Rajzold le a vers által megjelenített tájat és a költőt! Ügyelj minden részletre!

» A magány pillanata

A Holnap jelentősége » A nagyváradi *A Holnap* című antológia 1908-ban jelent meg. Ebben a gyűjteményben a századelő magyar irodalmának jelentős alkotói léptek közösen az olvasóközönség elé, többek között Ady Endre, Babits Mihály és az akkor Nagyváradon tanító Juhász Gyula (1883–1937) művei jelentek meg benne. A Szegedről származó költő munkásságában fontos helyet kaptak a **tájleíró költemények**. Ezekben elsősorban a századforduló egyik stílusirányzata, az **impreszionizmus** hatása fedezhető fel. A **pillanatnyi benyomások** megragadására törekvő impresszionizmus érzékletesen ábrázolja a fény- és hanghatásokat, amelyek Juhász Gyula *Tiszai csönd* című versében is megfigyelhetők.

Tiszai csönd » Juhász Gyula költeménye az egyedüllét, a **magány** hangulatát ragadja meg. Az alkony pillanatképét a költemény egy metaforából bontja ki. Ahogy a pók szövi a hálóját, úgy ereszkedik a tájra a sötétség. Ezzel párhuzamosan pillanthatjuk meg a magányosan veszteglő hajókat, az égen kigyúló csillagokat és a holdat, majd a természetben megjelenő embert. A táj leírásakor a vers további költői képeket használ. Az „égi tanyák” metaforája mellett a hold megszemélyesítésével szintén találkozhatunk. A költemény hangulatát a **hanghatások** is meghatározzák. Ezt a tücsökciripelés mellett az **alliteráció** („Hallgatják, halkan a harmónikát”) és az **ismétlések** (tiszai hajók, égi) is alakítják. A lírai én az utolsó két versszakban jelenik meg. A költő a tiszai hajók társa, összefűzi őket a magány, a társtalanság.

A vers stílusa » A vers stílusát a könnyed **zeneiség**, a **főnevek halmozása** és a **lassúságot érzékeltető igék** határozzák meg. A költemény impresszionista stílusa, az alkonyi pillanat szépsége részben ellensúlyozza a Tisza-parton szemlélődő lírai én elvágódását, magányát.

» Juhász Gyula
(Kilényi Irma felvétele)

Irodalmi barangolások

„A *Nyugat* című folyóirat mellett a modern magyar irodalom indulásának másik fontos orgánuma¹ a Nagyváradon két kötetben (1908, 1909) megjelent *A Holnap* című költészeti antológia volt. Az antológiában az azonos nevű irodalmi társaság fiatal tagjainak versei jelentek meg. A társaság a magyar kulturális élet Budapest-központúságát kívánta ellensúlyozni, s célja helyszínének a századfordulón gyorsan fejlődő, lendületes Nagyváradot, a »Körös-parti Párizs«-t megfelelőnek találta. Amikor 1908 februárjában a Premontrei Főgimnázium tanáraként Váradra érkezett Juhász Gyula, maga is több neves költőtársát (Babitsot, Oláh Gábort, Balázs Bélát) nyerte meg e nemes célnak.”

(Részlet az „...elvérezni egy fonák igén” – *Juhász Gyula születésnapja* című írásból, nemzetikonyvtar.blog.hu)

► Szoboregyüttes Nagyváradon:
A Holnaposok. Balról jobbra: Ady Endre, Juhász Gyula, Dutka Ákos, Emőd Tamás (Deák Árpád alkotása, 2012)

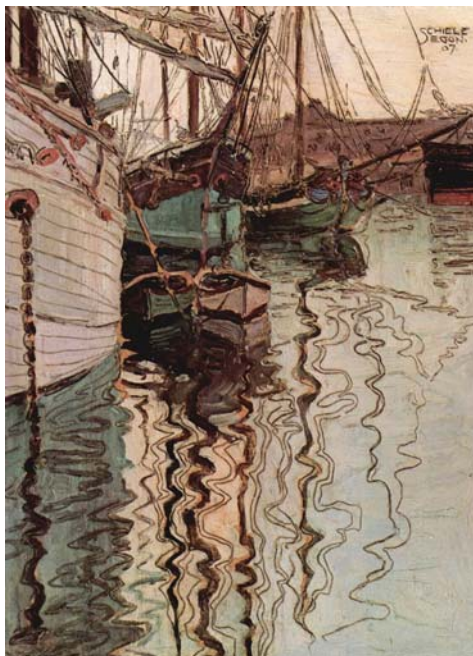
1. Hogyan nevezték *A Holnap* antológiában megjelenő irodalmárok társaságát és Nagyváradot? Indokold meg az elnevezéseket!
2. Keresd meg a térképen, hol van Nagyvárad! Nézz utána, miért volt a századelőn kulturális szempontból jelentős város!
3. Terveztetek közösen irodalmi antológiát egy titeket érdeklő szempont, témakör (például a foci irodalmi megjelenése) alapján válogatva bele verseket, novellákat!
4. A holnaposokat ábrázoló szoborcsoport egyik széke üresen áll, amelyre leülhet, aki fotót szeretne csináltatni magáról a holnaposok körében. Válassz négy, általad különösen tisztelt művészt, akikkel közös fényképet készítenél, és indokold meg, miért!

¹ orgánum: emberi hang; sajtótermék, hírnap, folyóirat

Képek és irodalom

Az impresszionizmus elsődleges célja a festészetben az optikai látvány rögzítése volt. A művészeket nem foglalkoztatta az ábrázolt táj hangulata. Több 19. századi és századfordulós irányzat – például a szecesszió vagy a szimbolizmus – azonban előszeretettel hozott létre hangulati tájakat, amelyek sokszor a művész belső önarcképének tekinthetők. A 20. század elején alkotó osztrák Egon Schiele (ejtsd: síle) életműve alig több, mint tíz évet ölel fel, mégis a századforduló festészetének egyik meghatározó alkotójává vált. A művész a szecessziótól jutott el jellegzetes, rendkívül expresszív festői stílusáig. Életművét portrék, önarcképek, aktábrázolások és tájképek jellemzik. A tizenkilenc éves korában festett *Vitorlášhajók a hullámzó vízen* című festményen még a vitorlák tükörképei hangsúlyosak. Későbbi tájképein azonban már egy-egy kiemelt motívum – görcsös, vézna fák, elszáradt napraforgótő – közvetíti a művész lelkiállapotát.

Keress további táj- vagy természet-ábrázolásokat a művésztől! Milyen érzelmeket, hangulatokat társítanál hozzájuk?

» Egon Schiele: *Vitorlášhajók a hullámzó vízen* (1907, Neue Galerie, Graz)

Kutass a világhálón!

- Végezz kutatómunkát az interneten! Kik voltak azok a híres költők, akik Négyesy László illusztrációit barátkoztak össze a budapesti egyetem bölcsészkarán, a 20. század elején?

„Itthon vagyok itt e világban”

- Gyűjtsetek össze, mit tudatok meg a nyugatos költők kapcsolatairól, barátságairól!
- Beszéljétek meg, mitől válhat értékesé egy barátság!

Kosztolányi Dezső: Boldog, szomorú dal

Van már kenyerem, borom is van,
van gyermekem és feleségem.
Szívem minek is szomorítsam?
Van mindig elég eleségem.
Van kertem, a kertre rogyó fák
suttogva hajolnak utamra,
és benn a dió, mogyoró, mák
terhétől öregbül a kamra.
Van egyszerű, jó takaróm is,
telefonom, úti bőröndöm,
van jó-szívű jót-akaróm is,
s nem kell kegyekért könyörögnöm.
Nem többet az egykori köd-kép,
részegje a ködnek, a könnynek,
ha néha magam köszönök még,
már sokszor előre köszönnek.
Van villanyom, izzik a villany,
tárcám van igaz színezüstből,
tollam, ceruzám vigan illan,
szájamban öreg pipa füstöl.
Fürdő van, üdíteni testem,
langy téa beteg idegemnek,
ha járok a bús Budapesten,
nem tudnak egész idegennek.
Mit eldalolok, az a bánat
könnyekbe borít nem egy orcát,
és énekes ifjú fiának
vall engem a vén Magyarország.

De néha megállok az éjen,
gyötrődve, halálba hanyatlón,
úgy ásom a kincset a mélyen,
a kincset, a régit, a padlón,
mint lázbeteg, aki föleszmél,
álmát hüvelyezve, zavartan,
kezem kotorászva keresgél,
hogyan jaj, valaha mit akartam.
Mert nincs meg a kincs, mire vágytam,
a kincs, amiért porig égtem.
Itthon vagyok itt e világban,
s már nem vagyok otthon az égben.

(1917)

Kérdések, feladatok

1. Bontsd két szerkezeti egységre a verset aszerint, hol jelennek meg a költő boldogságának, illetve szomorúságának okai!
2. Mutasd be a költő életmódját az első szakasz alapján! Keress példákat ismétlésre, halmazásra, alliterációra, költői kérdésre, és figyeld meg a rímeket! Milyen hatást vált ki benned ez a stílus?
3. Jellemezd tartalom, forma és hangulat tekintetében a második szakaszt is! Szerinted mi a kincs?
4. Melyik egységre utal vissza az „itthon vagyok itt e világban”, és melyikre a „s már nem vagyok otthon az égben” sor? Mit jelentenek?

» A számvetés kérdései

Költői számvetés » Kosztolányi Dezső (1885–1936) *Boldog, szomorú dal* című költeményének középpontjában az életben elért eredmények, sikerek és kudarcok **összegzése, számvetése** áll. A cím jelzői egy ellentétre hívják fel a figyelmet: hogyan lehet egy dal egyszerre boldog és szomorú? Ez az ellentét és kettősség két részre tagolja a verset.

A vers szerkezete » A szöveg első felében a lírai én felsorolja a **boldogság hétköznapi kellékeit**. Az anyagi, kézzelfogható javak és a társadalmi elismertség számbavételét a mondatok **ismétlődő szerkezete** monotonná, egyhangúvá teszi. Emellett felfigyelhetünk a **sorvégi rímek** tökéletes összecsengésére is, amely azonban ironikus hatást kelt. A „feleségem” – „eleségem” vagy a „jó takaróm” – „jót-akaróm” erőltetett összecsendülése a versmondatok állításait is elbizonytalanítja. Miközben a vers első része a „Szívem minek is szomorítsam?” kérdésre ad válaszokat a megszerzett javak felsorolásával, a rímek, az ismétlődő mondatszerkezetek az állítások mögötti kételkedést jelzik.

A vers szerkezetében a „De néha megállok...” kezdetű sor hoz fordulatot, amely után a lírai én a felsorolt javak ellenére a **hiányérzetének** ad hangot. Minden bő-

» Kosztolányi Dezső

» Kosztolányi Dezső családjával

ség és siker ellenére nincs meg a kincs, amelyre hajdanán vágyott. A váltást a rímpárok is követik, az összecsendülő szavak megerősítik egymást: „hanyatlón” – „padlón”, „éjen” – „mélyen”.

A vers hangulata » A vers hangulatára és stílusára a **szecesszió** stílusirányzata hatott. A **kiábrándultság**, a lemondás hangulata mellett a versmondatok zeneisége, a többszörösen összetett mondatok sodrása is a szecessziót idézi.

Irodalmi barangolások

„A *Boldog, szomorú dal* nem »nehéz« vers. Sokan ismerik, szeretik, Kosztolányi legnépszerűbb versei közül való. Mindenki, aki olvasta, hallotta, kiérezte belőle azt a riadalmat, ami elfogja az embert, amikor végleg felnőtté válik, amikor először jut eszébe, hogy elmúlt a fiatalság. Nemcsak fájdalmas érzés ez, meg is mondja a vers címe: boldog szomorú dalról van szó. Az ember megtalálja a helyét a világban, belegyökerezik a körülményekbe, családjá van, gyermeke és felesége, tárgyai vannak és kötelességei, munkája van és tisztas neve – az egyensúly korszaka ez. Valamit vesztesztünk, és valamit nyertünk. Csak éppen az zavaró, hogy véget ért a zavar. Véget ért az a fényes, ködös, zavaros korszak, amit ifjúságnak, indulásnak lehet nevezni, amikor az ember – és különösen a költő – még otthon van az égben, a gyermeki boldogságban vagy a kamasz végtelen eshetőségei közt, otthon van a határtalanban. A határtalan meghatározódott; a köd felszakadt; a tárgyak körvonalai élesek. Ez a férfikor. Ezt a pillanatot rögzíti Kosztolányi verse.”

(Részlet Nemes Nagy Ágnes *Szó és szótlanság* című művéből, pim.hu/hu/dia)

1. Igazak vagy hamisak az alábbi állítások?
 - a) A *Boldog, szomorú dal* témája az ifjúság elmúlása.
 - b) A felnőtté válás kizárólag fájdalommal jár.
 - c) Felnőtté válva az embert megnyugtatja, hogy véget ért az ifjúkor nyugtalansága.
 - d) Egy kezdő költő otthon érzi magát a határtalanban.
 - e) Kosztolányi verse a fiatalkor utolsó előtti pillanatát rögzíti.
2. Mutasd be saját szavaiddal, mi jellemző az egyensúly korszakára!
3. Dolgozzatok három-négy fős csoportokban! Ti várjátok már, hogy felnőttek legyetek?
 - a) Hozzatok érveket amellett, hogy felnőtté válni jó, és amellett is, hogy jó volna mindig gyerekeknek maradni!
 - b) Melyiket sugallja Kosztolányi Dezső a versben? Melyiket Nemes Nagy Ágnes? Miből gondoljátok? Támasszátok alá idézetekkel a szövegekből!

Képek és irodalom

A fényképezés a 20. század elejéig főleg hivatásos fotográfusok által végzett tevékenység volt. A műtermi portréfotók készíttetése különleges alkalomnak számított. A fényképezés technikájának egyszerűsödésével a fotózás egyre szélesebb körben elterjedt. A családi élet pillanatainak megörökítése a hétköznapiak részévé vált. A Kosztolányi Dezsőről készült felvételek többsége már riportfotó vagy amatőr felvétel. Kiránduláson, nyaralásokon, születésnapokon, családi és baráti összejöveteleken láthatjuk az író és ismerőseit. Karinthy Frigyessel való szoros barátságát is számos felvétel, sőt egy 1929-es, magáncélra készült, tréfás amatőrfilm is megörökítette. Első ismert közös képük 1915-ben, egy kirándulás alkalmával készült a Kosztolányi szülővárosa, Szabadka melletti üdülőhelyen, Palicsfürdőn.

Keress a tankönyvben a korszak íróiról készült fényképeket! Miben hasonlítanak, és miben különböznek az egykori és a mai fényképezési szokások?

» Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes
Palicsfürdőn, 1915-ben (Petőfi Irodalmi
Múzeum, Budapest)

Kutass a világhálón!

- Gyűjts az interneten olyan képzőművészeti alkotásokat, amelyeknek témája a séta! Válassz egyet közülük, és készülj föl arra, hogy a következő órán röviden bemutatód társaidnak!

„Igézte álltam, soká, csöndesen”

IDÉZD
FEL!

- Mutassatok be néhányat az összegyűjtött, sétáló alakokat ábrázoló műalkotások közül! Gyűjtsétek össze a rendszeres séta pozitív hatásait!

Tóth Árpád: Esti sugárkoszorú

Előttünk már hamvassá vált az út
És árnyak teste zuhant át a parkon,
De még finom, halk sugárkoszorút
Font hajad sötét lombjába az alkony:
Halvány, szelíd és komoly ragyogást,
Mely már alig volt fények földi mása,
S félig illattá s csenddé szűrte át
A dolgok esti lélekvándorlása.¹

Illattá s csenddé. Titkok illata
Fénylett hajadban s béke égi csendje,
És jó volt élni, mint ahogy soha,
S a fényt szemem beitta a szívembe:
Nem tudtam többé, hogy te vagy-e te,
Vagy áldott csipkebokor drága tested,
Melyben egy isten szállt a földre le
S lombjából felém az ő lelke reszket?

Igézte álltam, soká, csöndesen,
És percek mentek, ezredévek jöttek, –
Egyszerre csak megfogtad a kezem,
S alélt pilláim lassan felvetődtek,
És éreztem: szívembe visszatér,
És zuhogó, mély zenével ered meg,
Mint zsibbadt erek útjain a vér,
A földi érzés: mennyire szeretlek!

(1923)

1 lélekvándorlás: az emberi lélek halál utáni újjászületése más emberként, esetleg állatként

Kérdések, feladatok

- Válaszd ki, és indokold meg, melyik műfaji meghatározás illik leginkább a versre!
a) tájleíró költemény, b) vallomás, c) óda, d) dal
Hol jelennek meg az egyes műfaji jellegzetességek a költeményben?
- Tagold a verset a következő vázlatpontok szerint: 1. a séta és a látvány elbeszélése, 2. a látvány látomássá alakulása, 3. a séta és a költő vallomása.
- Hogyan telik az idő az egyes szakaszokban? Tapasztaltál már ehhez hasonlót?
- Gyűjts olyan képeket, amelyek különböző (pl. látás, hallás útján szerzett) érzetek összekapcsolódásával jöttek létre!
- Milyen metaforákat kapcsol a költő a szeretett nő alakjához? Nézz utána a csipkebokor történetének a *Bibliában* (*Héber Biblia/Ószövetség, Kivonulás könyve*)!

» Vallomás alkonyatkor

Ahogy Juhász Gyula *Tiszai csönd* című verse, úgy Tóth Árpád (1886–1928) *Esti sugárkoszorú* című költeménye is az alkony egyetlen pillanatképét ragadja meg. Azonban míg a *Tiszai csönd*ben a lírai én magánya kapcsolódik a tájleíráshoz, addig az *Esti sugárkoszorú* a **hitvesi költészet** kiemelkedő alkotása: a szerelmes férfi bizakodó **vallomása** és a **beteljesült szerelem** áll a középpontban. A vers alapszituációja a parkban tett **esti séta**. Eközben pillantja meg a lírai én az alkonyi fények összjátékát, amely sugárkoszorút von a kedves feje fölé. A fényhatások miatt szinte angyalként megjelenő nőalakhoz szól a költemény, amelyben az **óda** műfaji jellegzetességeit fedezhetjük fel.

» Tóth Árpád

A költői képek szerepe » A vers az alkonyi pillanat varázsát a **különböző érzetek keveredéséből álló költői képekkel, szinesztéziákkal** ragadja meg. A „finom, halk sugárkoszorú” az ízeletést, a hallást és a látást kapcsolja össze. A „szelíd és komoly ragyogást” a látás és a magatartásminták keveredésének tekinthetjük. A szinesztéziák mellett a növényvilághoz kapcsolódó **metaforák** (például „sötét lombjába”) a költemény **tájleíró jellegét** erősítik. Az észlelés szinte minden formája megjelenik a versben, a látás mellett a tapintás, az ízeletés, a hallás is szerephez jut. Ezek együttesen teremtik meg a szeretett nőalak, a szerelem varázslatosságát.

» Babits Mihály, Tóth Annus (*Tóth Árpád felesége*), Tóth Árpád és Karinthy Frigyes 1926-ban Esztergomban (*Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára*)

A versre ható stílusirányzatok » Az **impresszionizmus** pillanatot megragadó törekvése mellett a **szecesszió** jegyeit is felfedezhetjük a költeményben. Az impresszionista stílusra jellemző **főnévhalmozás** és a **töredékes mondatszerkezetek** mellett a szecesszió **dekora-tív, túldíszítő hajlama** és **indázó tagmondatai** is meghatározóak. Az „áldott csipkebokor drága tested” és a „zuhogó, mély zenével” képek túldíszítettek, míg például a soráthajlások („Titkok illata / Fénylett hajadban”) és a második, harmadik versszak összetett mondatai a növényi elemeket, motívumokat használó díszítést idézik.

Képek és irodalom

A plein air (ejtsd: plen er), azaz a szabadban való festés gondolatát a 19. század közepén a franciaországi Barbizon melletti erdőben alkotó festők hozták divatba. Korábban a művészek a természetben csak vázlatokat készítettek, és a végleges képet műtermükben dolgozták ki. A plein air festésmód számos követőre talált, így például az impresszionistákat is inspirálta. Magyarországon az 1896-ban megalapított nagybányai művésztelep tagjai tűzték ki célul a szabadban való festést. Művészetük egyik kiemelt témája a természet és az ember kapcsolata volt. Ez az érdeklődés néhány hazai alkotónál már korábban is megfigyelhető. Strobentz Frigyes 1894-es, *Séta* című festményén árnyékot adó fák alatt elhaladó fiatal, világos ruhás lányt látunk. A figura szinte beleolvad a környezetébe, hiszen a fény elsősorban nem rá, hanem a háttér tavacskájára és domboldalára esik.

Keress meg Iványi Grünwald Béla *Nő vízparton* című képét, amelyet 1897-ben Nagybányán festett feleségéről! Miben hasonlít, és miben különbözik a két alkotás? Milyen napszakban készülhettek? Melyik festményt érzed személyesebbnek?

» *Strobentz Frigyes: Séta*
(1894, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)

Kutass a világhálón!

- Keress az interneten, és hallgass meg minél több megzenésített József Attila-verset!

„És csak csudálkozunk az életen”¹

- Beszéljétek meg, kinek melyik megzenésített József Attila-vers tetszett a legjobban!

József Attila költészete

József Attila költői indulása » A 20. századi magyar irodalom egyik kiemelkedő tehetségének, József Attilának (1905–1937) a költői pályája az 1920-as években indult. A szegény családból származó költőt és két lánytestvérét 1908-tól kezdve édesanyjuk egyedül nevelte, majd 1910-ben kisebb testvérével együtt Attila nevelőszülőkhöz került. Alapfokú iskoláit a budapesti Ferencvárosban végezte, gimnáziumba Makóra járt, majd a szegedi egyetem bölcsészkarán folytatta tanulmányait. Juhász Gyula biztatására még gimnazista korában jelent meg első, a *Szépség koldusa* című verseskötete, 1922-ben Szegeden.

➤ József Attila

Stílusirányzatok » A klasszikus modernséghez hasonlóan az **avantgárd** is gyűjtőfogalom, a 20. század első évtizedétől jelentkező, új formákat teremtő stílusirányzatok **összefoglaló elnevezése**. József Attila költészetében ezek közül elsősorban az **expresszionizmus** jelent meg. A hagyományos formák elvetésével és újak létrehozásával kísérletező stílusirányzatot a lírában a **lázadó hangvétel**, a **poétikai szabályok elvetése**, **társadalomkritika** jellemezte. Visszatérő versformája a **szabadvers**.

Költészetének jellemzői » József Attila líráját az **egyéni képalkotás**, a gyakran **élőbeszédszerű szöveg**, az **elvont gondolati tartalmak** (például idő, szabadság, hagyomány) megfogalmazása jellemzi. Költeményeiben visszatérően jelenik meg a **lázadás motívuma**, amelyhez többnyire erőteljes társadalomkritika társul.

Kutass a világhálón!

- Látogass el a Magyar Elektronikus Könyvtár oldalára (mek.oszk.hu), és olvasd el József Attila legelső versét!

1 Idézet József Attila *Csudálkozunk az életen* című verséből

„Húsz esztendőm hatalom”

IDÉZD
FELI

› Gyűjtsétek össze, mely József Attila-verseket ismertétek meg eddig!

József Attila: Tiszta szívvel

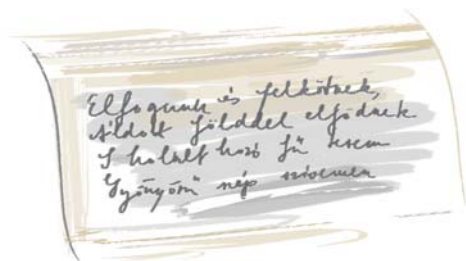
Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsőm, se szemfedőm,
se csókom, se szeretőm.

Harmadnapja nem eszek,
se sokat, se keveset.
Húsz esztendőm hatalom,
húsz esztendőm eladom.

Hogyha nem kell senkinek,
hát az ördög veszi meg.
Tiszta szívvel betörök,
ha kell, embert is ölök.

Elfognak és felkötnek,
áldott földdel elfödnek
s halált hozó fű terem
gyönyörűszép szívemen.

(1925. március)

József Attila: Születésnapomra

Harminckét éves lettem én –
meglepetés e költemény
csecse
becse:

ajándék, mellyel meglepem
e kávéházi szegleten
magam
magam.

Harminckét évem elszelet
s még havi kétszáz sose telt.
Az ám,
Hazám!

Lehettem volna oktató,
nem ily töltőtoll koptató
szegény
legény.

De nem lettem, mert Szegeden
eltanácsolt az egyetem
fura
ura.

Intelme gyorsan, nyersen ért
a „Nincsen apám” versemért,
a hont
kivont

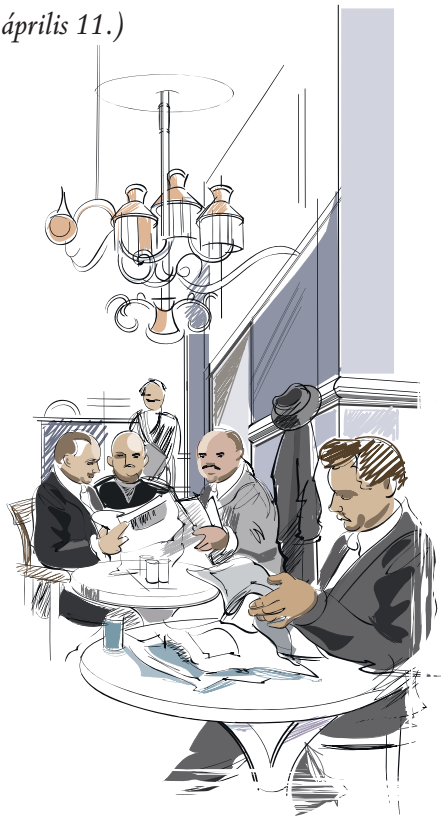
szabályával óvta ellenem.
Ideidézi szellemem
hevét
s nevét:

„Ön, amíg szóból értek én,
nem lesz tanár e féltéken” –
gagyog
s ragyog.

Ha örül Horger Antal úr,
hogy költőnk nem nyelvtant
tanul,
sekély
e kék –

Én egész népemet fogom
nem középiskolás fokon
taní-
tani!

(1937. április 11.)

Kérdések, feladatok

1. Milyen életrajzi mozzanatok fedezhetők fel az olvasott versekben?
2. Milyen reakciót váltanak ki ezek az életrajzi tapasztalatok a költőből? Hogyan változik meg számvetése után a költemények hangneme?
3. Értelmezd az olvasott művek címét! Hogyan lehet tiszta szívvel elkövetni az említett bűnököt? Hogyan értelmezhető születésnap ajándékként a második vers?
4. Milyen jövőkép sejlik fel ezekben a költeményekben?
5. Olvasd fel a verseket ritmizálva, majd add elő őket többféleképpen (például dacosan, humorosan, élőbeszédszerűen)!

» Két számvetés

József Attila *Tiszta szívvel* és *Születésnapomra* című verseit a számvetés motívuma szorosan összekapcsolja. A költő szegedi egyetemistaként írta meg *Tiszta szívvel* című költeményét, amelynek megjelenése miatt az egyetem kiváló nyelvészprofesszora, Horger Antal eltanácsolta a tanári pályától. Ezt idézi fel a *Születésnapomra* című alkotás. Mindkét költemény összegez, **számvetést** készít, és mindkettőben meghatározó a **lázadás** hangvétele.

Tiszta szívvel » A *Tiszta szívvel* című vers helyzetdal, amelynek ütemhangsúlyos sorai a tagadás halmozásával, a hiány számbavételével indulnak. Az első két strofában többször ismétlődik a „se” tagadószó, amivel a lírai én a családi, társadalmi, párkapcsolati viszonyok tagadását erősíti. Az előbbi viszonyok hiánya és ezek tagadása határozza meg a lírai én léthelyzetét. Ennek következtében a megszólalót a társadalmon kívül álló személyként azonosíthatjuk. A lírai én tagadó és lázadó hangneme ellentétet hoz létre egyén és társadalom között. A harmadik versszakban már nem a tagadás a meghatározó, hanem az olyan cselekvések (betörés, emberölés), amelyek szemben állnak a társadalmi szabályokkal. A lírai én az általános emberi értékeket tekinti mérvadónak és elfogadhatónak.

Születésnapomra » A *Születésnapomra* című versben több a nyelvi játék (például: „sekély / e kéj”), ennek köszönhetően humorosabb hangvételű. Az alkalmi

» Juhász Gyula, Móra Ferenc, Réti Ödön (első sor), Espersit János, József Attila, Károlyi Lajos, Vertán Endre (második sor) a makói Hollósy Kornélia Színház lépcsőjén (1924, Homonnai Nándor felvétele)

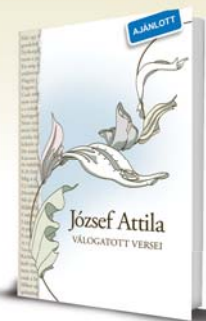
költészet hagyományait idézi, azonban nem másvalakihez, hanem önmagához írja. Így az **önmegszólító verstípus** egy példája lesz, miközben az előzőhöz hasonló számvetéssé válik. Az ütemhangsúlyos versszakok kétütemű nyolcasok, amelyeknek a ritmusát minden strófában megtöri a szakaszok végére illesztett két szó. Itt egyrészt az ütem is megszakad, másrészt a szavak már-már kényszerű összezsindülése is meghökkenti az olvasót. A mű középpontjában a szegedi Horger-ügy áll. Az életrajzi esemény jelentőségét emeli ki a szöveg, miközben itt is felfedezhető a lázadás momentuma: a lírai én a költemény lezárásában a „mégis” dacosságával mond ellent a tanári ítéletnek.

Mindkét költemény stílusát meghatározza az **élőbeszéd-szerűség** és a **lázado hangvétel**. A *Tiszta szívvel* indulatossága, mondatainak áradása és a *Születésnapomra* című vers mondatszerkezetei, merész rímei az **expresszionizmus** hatását mutatják.

Irodalmi barangolások

„Születésnapjára gyűltünk össze a Centrál kávéházban. Nem sejtettük, hogy ez lesz az utolsó. Attila több mint egy órát késett, egyre türelmetlenebbül vártuk az ajándéknak szánt aranytollal. Hirtelen lihegve beszáguldott: »Meglepetést hoztam nektek« – mondta huncut pillantással, azzal kihúzott a zsebéből egy fecnit, és olvasni kezdte egyik legkedvesebb költeményét. »Harminckétéves lettem én, meglepetés e költemény...« Még csak árnyéka sem volt arcán a bajnak.”

(Részlet Fejtő Ferenc *József Attiláról. Verseinek német fordítása elé* című írásából, *Holmi*, 2005, www.holmi.org)

» *József Attila válogatott versei* (Nemzeti Tankönyvkiadó, 2012)

1. Foglald össze saját szavaiddal, milyen embernek ismerted meg József Attilát ebből a rövid részletből!
2. Idézd fel, miért voltak a kávéházak az irodalmi és a kulturális élet fontos színterei a 20. század első felében!
3. Végezz kutatómunkát a könyvtárban és az interneten! Melyek voltak a korszak legfontosabb irodalmi kávéházai Budapesten?

Képek és irodalom

Az egyik korábbi leckében már szó esett arról, milyen fontos szerepet töltöttek be a budapesti kávéházak a 20. század első évtizedeinek irodalmi életében. Nem meglepő hát, hogy József Attila egy „kávéházi szegletet” jelöl meg a *Születésnapomra* című versének születési helyeként. A század elején az elegáns New York kávéház volt kedvelt a nyugatosok körében. A *Nyugat* folyóiratot néhány évig itt is szerkesztették, később a szerkesztők áttették székhelyüket a Centrálba. Budán a Hadik kávéház volt a legnépszerűbb az írók körében. Az 1870-ben létesített elegáns pesti sugárút, az Andrássy út és a mai Liszt Ferenc tér sarkán az 1890-es években nyílt meg a Japán kávéház. Nevét a japán művészetet idéző csempeképeiről és stukkóiról kapta. Elsősorban a képzőművészek körében volt népszerű, többek közt a szecesszió kiemelkedő építésze, Lechner Ödön időzött itt gyakran. A húszas években a kispénzű írók kedvelt törzhelye volt, József Attila valószínűleg itt írta *Születésnapomra* című költeményét.

Nézz utána, milyen üzletek találhatók ma a Japán helyén, és hogyan őrzik a kávéház emlékét!

► József Attila az Andrássy úton 1932-ben

Kutass a világhálón!

- Készíts rövid bemutatót a Dunáról! Honnan ered az elnevezése? Milyen hosszú a folyó? Hány országon folyik át, és mekkora a vízgyűjtő területe?

„S mint édesanyám, ringatott, mesélt”

- › Hallgassatok meg néhány Dunáról készített előadást! Gyűjtsétek össze egy pókhálóábra segítségével a legérdekesebb adatokat, információkat!

KIEGÉSZÍTŐ TANANYAG

József Attila: A Dunánál

1

A rakodópart alsó kövén ültem,
néztem, hogy úszik el a dinnyehéj.
Alig hallottam, sorsomba merültem,
hogy fecseg a felszín, hallgat a mély.
Mintha szivemből folyt volna tova,
zavaros, bölcs és nagy volt a Duna.

Mint az izmok, ha dolgozik az ember,
reszel, kalapál, vályogot vet, ás,
úgy pattant, úgy feszült, úgy ernyedett el
minden hullám és minden mozdulás.
S mint édesanyám, ringatott, mesélt
s mosta a város minden szennyését.

És elkezdett az eső cseperészni,
de mintha mindegy volna, el is állt.
És mégis, mint aki barlangból nézi
a hosszú esőt – néztem a határt:
egykedvű, örök eső módra hullt,
szintelenül, mi tarka volt, a mult.

A Duna csak folyt. És mint a termékeny,
másra gondoló anyának ölén
a kisgyermek, úgy játszadoztak szépen
és nevetgéltek a habok felém.
Az idő árján úgy remegtek ők,
mint sírköves, dülöngő temetők.

2

Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve
nézem, amit meglátok hirtelen.
Egy pillanat s kész az idő egésze,
mit száz ezer űs szemlélget velem.

Látom, mit ők nem láttak, mert kapáltak,
ölték, öleltek, tették, ami kell.
S ők látják azt, az anyagba leszálltak,
mit én nem látok, ha vallani kell.

Tudunk egymásról, mint öröm és bánat.
Enyém a mult és övék a jelen.
Verset írunk – ők fogják ceruzámat
s én érzem őket és emlékezem.

3

Anyám kún volt, az apám félig székely,
félig román, vagy tán egészen az.
Anyám szájából édes volt az étel,
apám szájából szép volt az igaz.
Mikor mozdulok, ők ölelik egymást.
Elszomorodom néha emiatt –
ez az elmulás. Ebből vagyok. „Meglásd,
ha majd nem leszünk!...” – megszólítanak.

Megszólítanak, mert ők én vagyok már;
gyenge létemre így vagyok erős,
ki emlékszem, hogy több vagyok a soknál,
mert az űssejtig vagyok minden űs –
az űs vagyok, mely sokasodni foszlik:
apám- s anyámmá válok boldogon,
s apám, anyám maga is ketté oszlik
s én lelkes Eggyé így szaporodom!

A világ vagyok – minden, ami volt, van:
a sok nemzedék, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
s a meghódoltak kínja meggyötör.
Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa –
török, tatár, tót, román kavarog
e szívben, mely e multnak már adósa
szelíd jövővel – mai magyarok!

...Én dolgozni akarok. Elegendő
harc, hogy a multat be kell vallani.
A Dunának, mely mult, jelen s jövőendő,
egymást ölelik lágy hullámai.
A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.

(1936. június)

» A Dunánál (Marton László alkotása, 1980)

Kérdések, feladatok

1. Fogalmazd meg a vers alaphelyzetét! Milyen elvont jelentések kapcsolódnak a konkrét látványhoz?
2. Miért lehet kifejezője ezeknek a jelentéseknek a Duna, illetve a víz?
3. Gyűjtsd össze a személyes és a közösségi múlt versben megjelenő emlékeit!
4. Milyen viszony van a költő és a múlt, illetve a múlt, a jelen és a jövő között? Keresd meg és értelmezd az ezekre vonatkozó megállapításokat!

» Közös dolgok

A vers műfaja és felépítése » József Attila *A Dunánál* című költeményének műfaja **óda**. A három nagy egységből álló mű első részében a lírai én megnevezi a tárgyát. A másodikban és a harmadik rész elején ehhez kapcsolódóan fogalmaz meg állításokat. A vers lezárásában levonja a megfontolandó következtetéseket.

A folyó motívuma » A költemény első egységének **fő motívuma** a Duna, a lassan hömpölygő folyó. A költői szemlélődés helye is a Duna-part, ahonnan a lírai elmélkedés elindul. A víz, a folyó több mindennel is azonosítható az első részben. Egyszerre tekinthetjük a megfontolt munka jelképének, illetve a gyermeket nevelő és ringató édesanyjával is azonosíthatjuk. Az első rész végén a folyó az idő elvont fogalmával is összekapcsolódik, így *A Dunánál* általánosságban fogalmaz meg állításokat a múltra való emlékezés fontosságáról. Az apa és anya származása a személyes múltat idézi fel. József Attila versében megjelenik a saját és a közösségi múlt összefonódásának jelentősége.

Hagyomány és jövő » A szemlélődés és az elmélkedés középpontjába így az egyén, az egyes ember múlthoz, jelenhez és jövőhöz való viszonya kerül. A Duna, a régi idők tanúja jelenti a hagyományt, amelyet a lírai én rajta keresztül idéz fel. Emellett a jelent is jelképezi, amelyet a múlt határoz meg, és egyúttal a jövőt is, amelyet az aktuális jelen.

József Attila *A Dunánál* című ódája egyszerre fogalmaz meg az egyén, a szűkebb közösség és az emberiség számára is követendő magatartásmintát: „s rendezni végre közös dolgainkat, / ez a mi munkánk; és nem is kevés.”

» József Attila Emlékmúzeum (Balatonszárszó)

Irodalmi barangolások

„Közismert, hogy a Duna a Fekete-erdőben ered. Donaueschingen (ejtsd: dónau-esingen) húszezer lakosú, hangulatos, dimbes-dombos kisváros a németországi Baden-Württemberg (ejtsd: bádén vürtemberg) tartományban, a Fekete-erdő keleti lankáin. A városka közepén, a Szent János-templom Fürstenberg-kastélypark felőli oldalánál, 678 méterrel a tenger szintje felett bugyog elő egy karsztforrás.

Vize a Fekete-erdőből csordogál a mélyben egészen idáig. Évszázadok óta csalogatja a zarándokokat, vándorokat, manapság a turistákat, mint a Duna folyó forrása. Egy 1875-ben épített, barokk kőkorláttal körbevett medencét érdemes keresni, mely mögött egy neoklasszicista szoborcsoport húzódik, előtte a bal oldalon pedig márványtábla hirdeti: A tengerig 2840 kilométer (»Bis zum Meere 2840 Kilometer«). [...] Vigasztal az, hogy valójában ez csak egy jelképes, szimbolikus forrása fő folyónknak.

» A Duna jelképes forrása

Vize fedett árokban halad tovább, hogy innen mintegy 90 m-t megtéve a Brigach folyóba torkolljon. Több mint húsz, ehhez hasonló karsztforrás bukkan a felszínre a környéken. Ilyen alapon bármelyik lehetne a Duna forrása (illetve valamilyen szinten azok is, hisz vizük szintén a Brigachba kerül). Tiberius, a későbbi római császár – ittjártakor még csak hadvezér (Kr. e. 15) – kinyilatkoztatása óta számítjuk a donauschingenit a Duna (jelképes) forrásának. A Fekete-erdőben, Donaueschingentől északnyugatra eredő, 40,2 km hosszú, de bővebb vízhozamú Brigach folyó és a még nála is hosszabb, de keskenyebb Breg (45,9 km) a város határában egyesül, s ettől a ponttól nevezik a folyót Donaunak.”

(Részlet Zátonyi Szilárd *Háromszor születő folyó*, a *Duna* című írásából, www.termeszetvilaga.hu)

1. Gyűjts az ismeretterjesztő szövegekre és az útikalauzokra jellemző műfaji jegyeket az idézetben!
2. Keresd meg térképen az említett földrajzi neveket!
3. Miért éppen a donauschingeni karsztforrást tartják a Duna forrásának?
4. Add meg a megfelelő számadatokat!
 - a) A Duna forrása és a Brigach folyó távolsága
 - b) A Duna forrása és a Fekete-tenger távolsága
 - c) Az év, amikor Tiberius a Fekete-erdő vidékén járt
 - d) A forrást körbevevő korlát építési éve
 - e) A Brigach folyó és a Duna együttes hossza
5. Hallgassátok meg Johann Strausztól (ejtsd: johann strausz) a *Kék Duna keringő* vagy Ion Ivanovici-től (ejtsd: jon ivanovics) *A Duna hullámain*, vagy Bedřich Smetanától (ejtsd: bedrzih szmetana) a *Moldva* című zeneművet! Hogyan jeleníti meg a zene a folyót?

Képek és irodalom

Az előző tanévben már találkozhattatok Marton László budapesti József Attila-szobrával, amely a Duna partján, a Parlamenttől nem messze található. A kis téren korábban Andrássy Gyula miniszterelnök lovas szobra állt. A háború során a németek felrobbantották a Duna-hidakat. A főváros 1946-ban két ideiglenes hidat építtetett, hogy mielőbb összeköttetés létesüljön Buda és Pest között. A pesti köznyelvben Mancsi hídnak nevezett pontonhíd (hajóhíd) a Margitsziget érintésével kötötte össze a két oldalt. A budai Batthyány tér és a Parlament déli homlokzata előtti tér közötti Kossuth híd építése szükségessé tette az Andrássy-szobor lebontását is. A Kossuth híd az állandó hidak újjáépítése után feleslegessé vált, így 1960-ban lebontották. Az üresen maradt térre 1980-ban József Attila szobra került. 2014-ben az alkotást a rakparthoz közelebb helyezték, a tér közepén pedig Andrássy gróf lovas szobrának rekonstrukcióját állították fel.

Nézz utána, mi a kapcsolat az Andrássy-emlékmű és a költő József Attila utcai emléktáblája között!

► *Az ideiglenes Kossuth híd, háttérben a Parlament (1955, Fortepan/Uvaterv)*

Kutass a világhálón!

- **Idézd fel, mit tanultál a himnuszról és az epigrammáról! Keress példákat ezekre a műfajokra az ókori irodalomból! Válassz egyet, és készülj fel arra, hogy a következő órán felolvasod és bemutadod a társaidnak!**

„Alszik a tábor”

- › Mutassatok be néhány ókori irodalmi alkotást! Olvassátok fel és ismertessétek röviden a választott műveket!

Radnóti Miklós: Hetedik ecloga

Látod-e, esteledik s a szögesdróttal beszegett, vad
tölgykerítés, barakk oly lebegő, felszívja az este.
Rabságunk keretét elereszti a lassu tekintet
és csak az ész, csak az ész, az tudja, a drót feszülését.
Látod-e drága, a képzelet itt, az is így szabadul csak,
megtöretett testünket az álom, a szép szabadító
oldja fel és a fogolytábor hazaindul ilyenkor.

Rongyosan és kopaszon, horkolva repülnek a foglyok,
Szerbia vak tetejéről búvó otthoni tájra.
Búvó otthoni táj! Ó, megvan-e még az otthon?
Bomba sem érte talán? s *van*, mint amikor bevonultunk?
És aki jobbra nyöszörg, aki balra hever, hazatér-e?
Mondd, van-e ott haza még, ahol értik e hexametert is?

Ékezetek nélkül, csak sort sor alá tapogatva,
úgy írom itt a homályban a verset, mint ahogy élek,
vaksin, hernyóként araszolgtván a papíron;
zseblámpát, könyvet, mindent elvettek a *Lager*
őrei s posta se jön, köd száll le csupán barakunkra.

Rémhírek és férgék közt él itt francia, lengyel,
hangos olasz, szakadár szerb, méla zsidó a hegyekben,
szétdarabolt lázas test s mégis egy életet él itt, –
jóhírt vár, szép asszonyi szót, szabad emberi sorsot,
s várja a véget, a sűrű homályba bukót, a csodákat.

Fekszem a deszkán, férgék közt fogoly állat, a bolhák
ostroma meg-megújúl, de a légsereg elnyugodott már.
Este van, egy nappal rövidebb, lásd, újra a fogság
és egy nappal az élet is. Alszik a tábor. A tájra
rásüt a hold s fényében a drótok újra feszülnek,
s látni az ablakon át, hogy a fegyveres őrszemek árnya
lépdel a falra vetődve az éjszaka hangjai közben.

Alszik a tábor, látod-e drága, suhognak az álmok,
horkan a felriadó, megfordul a szűk helyen és már
újra elalszik s fénylik az arca. Csak én ülök ébren,
félignszitt cigarettát érzek a számban a csókokod
íze helyett és nem jön az álom, az enyhétadó, mert
nem tudok én meghalni se, élni se nélküled immár.

(*Lager Heidenau, Žagubica fölött a hegyekben, 1944. július*)

újra elalszik s fénylik az arca. Csak én ülök ébren,
félignszitt cigarettát érzek a számban a csókokod
íze helyett s nem jön álom, az enyhétadó, mert
nem tudok én meghalni se, élni se nélküled immár.

► Részlet a vers kéziratából

Kérdések, feladatok

1. Fogalmazd meg a műből vett idézetek segítségével a vershelyzetet! Hol, mikor, milyen körülmények között született a *Hetedik ecloga*?
2. Kihez szól a lírai alany? Keresd ki a párbeszédre utaló megszólításokat!
3. Jellemezd a költeményt mint idő- és értékszembesítő típusú verset! Mi jelenik meg a valóságban és a képzeletben? Milyen ellentét feszül az otthon és a tábor világa között?
4. Milyen időmértékes sorfajtaban íródott a vers? Értelmezd az erre tett utalást is!

» Radnóti Miklós költészete

Az 1920-as évek végén jelentkező Radnóti Miklós (1909–1944) költészetében József Attilához hasonlóan a nyugatos líra és az avantgárd hatásait fedezhetjük fel. A gyakran felbukkanó szabadvers mellett Radnóti lírájában jelentős szerepe van az ókori pásztori költészetnek, amely a természetben élő emberek hajdani jólétét, békés időszakát idézi fel. Radnóti korai költeményeiben ez többnyire életörömmel, jókedvvel, pajzánsággal párosul. Kései verseiben az életkedvet a jelen kilátástalansága és borzalmi váltották föl.

» Radnóti Miklós

A Hetedik ecloga keletkezése » A *Hetedik ecloga* című költeménye a kései művek közé sorolható. A költőt zsidó származása miatt 1940-től kezdve többször munkaszolgálatra kötelezték. 1944 májusában a szerbiai Bor melletti táborba, Lager Heidenába hurcolták, ahol rézbányában és útépítésen dolgozott. Radnóti itt, a bori fogolytáborban írta a verset 1944 júliusában.

A vers műfaja » Az **ekloga** kifejezés eredetileg válogatást, szemelvényt jelentett. Vergilius ókori római költő honosította meg az irodalomban. Az ekloga gyakran **párbeszédes formában megírt költemény**. A párbeszéd teremti meg azt a beszédhelyzetet, amelyben a lírai én elmondhatja problémáit, kétségeit és félelmeit.

A vers szerkezete » Az időmértékes verselésű, hexameterekben írt ekloga a kedves megszólításával kezdődik. Ötször szólítja meg közvetlenül (látod-e, mondd, lásd). A lírai én megírja távol lévő feleségének a táborban elszenvedett borzalmakat, megaláztatásokat. A felidézett otthon és az álmokképek, vagyis a képzelet jelenti a **szabadságot**, a lírai ént körülvevő szörnyű valóság, a tábor a **bezártságot**, az **ellentétpárok** (álom – valóság, otthon – tábor) révén a múlt és a jelen szembenállását is megfigyelhetjük. Mindahhoz, ami elmúlt, szépség, szeretet, nyugalom, biztonság kapcsolódik. A jelen a borzalmak, a megaláztatások és a félelmek világa.

Költői eszközök » Az ellentétek mellett fontos szerepe van a versben az **ismétléseknek** is („Látod-e drága”, „Alszik a tábor”). Az ismétlésen alapuló alakzatra, a **figura etymologicára** is találunk példát: „életet él”. Ebben az alakzatban az azonos tövű, de eltérő szófajú, ragozású, toldalékolású szavak kerülnek egymás mellé (például énekek éneke, virágnak virága).

» Radnóti Miklós és felesége, Gyarmati Fanni

Képek és irodalom

A festő Ámos Imrének zsidó származása miatt 1940-től kisebb-nagyobb megszakításokkal munkaszolgálatot kellett teljesítenie. 1944 májusától Szolnokon a vasútnál dolgozott. Itt egy spirálfüzetet vásárolt, amelybe rajzolni kezdett. A vázlatkönyvben a szerelem és a harmónia témái zaklatott, bibliai látomásokkal váltakoznak. A művészt körülvevő valóság csak elvétve jelenik meg. Októberben Ámos századát Budapestre szállították. Ekkor látogatta meg felesége, az ugyancsak festő Anna Margit, aki egy őr felügyelete mellett válthatott pár szót férjével a Lehel úti laktanya kerítésénél. Szökésre próbálta rávenni a férfit, de Ámos ellenállt: „Nem, menjen minden, ahogy a víz folyik.” A füzetet ekkor adta át feleségének. Estére kiderült: a nyilasok átvették a hatalmat. Ámos századát Németország felé indították. A festő az év végén egy türingiai lágerben halt meg.

Nézz utána, hogy melyik múzeum őrzi a házaspár emlékét, és ennek a létrehozásában milyen szerepe volt Anna Margitnak!

➤ Ámos Imre: Lap a Szolnoki vázlatkönyvből (1944, Damjanich Múzeum, Szolnok)

Kutass a világhálón!

- Gyűjts minél több, hazaszeretetről, hazához való kötődésről szóló verset!

„messzingó gyerekkorom világa”

- › Beszéljétek meg, mely történelmi korszakokban születtek a magyar irodalom leghíresebb, hazaszeretetről szóló versei!

Radnóti Miklós: Nem tudhatom

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzingó gyerekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngé ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály,
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nekem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát,
az gyárat lát a látcsőn és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgaért remeg,
erdőt, füttyös gyümölcsöst, szöllőt és sírokat,
a sírok közt anyókat, ki halkán sírogat,
s mi főnről pusztítandó vasút, vagy gyárüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárak udvarában komondor hempereg;
és ott a park, a régi szerelmek lábnyoma,
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,
s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,
ím itt e kő, de főnről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.

Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

(1944. január 17.)

Kérdések, feladatok

1. Kiknek a nézőpontjából látjuk az országot a versben?
a) Különítsd el a két nézőpontot! Mit lát az egyik, és mit vesz észre a másik?
b) Milyen viszonyban van a két látásmód? Melyik a hangsúlyosabb? Miért?
2. Keres példát megszemélyesítésre, hasonlatra, metaforára, halmozásra és részletezésre! Hogyan érzékeltetik ezek a költő személyes kötődését a hazájához?
3. Milyen jelentésbeli, logikai kapcsolat van a lezárás és az első szakasz között?
4. Keres példát az óda, a tájleíró költemény és az ima műfaji jellegzetességeire!

» A hazaszeretet verse

Radnóti Miklós *Nem tudhatom* című verse 1943–1944 telén keletkezett, a második világháború vészterhes időszakában. A költemény középpontjában a **szülőföld szeretete** áll. Az **elégikus hangvételű óda** a haza magasztalásán keresztül jut el a művet záró fohászig. Így témája, műfaja és szerkezete kapcsán Vörösmarty Mihály *Szózatával* és Kölcsey Ferenc *Hymnusával* rokon.

A vers szerkezete » A vers alapszerkezetét **két nézőpont szembeállítás**a határozza meg. A lírai én **közelítő, részletező szempontjának** ellentéte a bombázógép pilótájának **távlati, cél-**

» Radnóti Miklós szobra Győr határában, az Abda felé vezető út mentén (Melocco Miklós alkotása, 2014)

pontokat figyelő látószöge. Ez a szembeállítás nem csupán a kijelölt nézőpontok közelségében vagy távolságában ragadható meg. A vidék leírásához használt szavak és kifejezések stílusa is eltérő. A pilóta tájat, vidéket, térképet lát, a lírai én szülőföldet, hazát. Míg az egyik esetben a szinonimaként is használható szavak semlegességet, tárgyilagosságot fejeznek ki, addig a másik esetben személyességről, ragaszkodásról árulkodnak. Például a „pusztitandó vasút” semlegessége áll szemben a „bakterház”-nak az olvasóban is számtalan emléket idéző és így személyessé váló képével.

A költői képek szerepe » Az otthonosságot, a haza ismerőségét az emlékek felidézésével, a vidéket benépesítő állatok, tárgyak, emberek halmozásával teremti meg a szöveg. A közelítő és részletező nézőponthoz kapcsolhatók a költői képek is: a megszemélyesítések (pl. „lábamhoz térdepel / egy-egy bokor”), a hasonlatok (pl. „Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága”) és a „házfalakon csorgó vöröslő fájdalom” metaforája.

A költemény lezárásában a lírai én az egész közösség nevében hívja fel a figyelmet az elkövetett bűnökre. A többes szám itt a **nemzettel, a közösséggel való azonosulást** jelenti. A zárósor fohászában a lírai én az egész haza nevében fejezi ki a jövőbe vetett hitet és reményt.

Irodalmi barangolások

„A kert felismerhetetlenül megváltozott az elmúlt húsz évben. A kerttel együtt a ház is, az utca, a város. Sokáig nem találtam az utat ehhez a megváltozott kerthez, nem is figyeltem rá, nem érdekelt. A régi épületrészek és a régi fák hiányát nem volt képes elfedni az, ami utánuk következett. Semmi közöm nem volt ahhoz a térhez, amit hiányuk űrje töltött ki.

Talán azzal a vörösfenyő-csemetével kezdődött visszatalálásom a kerthez, amit néhány éve az Alpokból hoztam haza. Mindennap figyeltem a fát, aggódtam érte, beszéltem vele. Aztán jöttek a cseréphe ültetett tölgymakkok, amelyek a rákövetkező tavaszon kihajtottak. Közöm lett hozzájuk, közük lett hozzám. Az emberek és a növények között koránt sincs olyan élesen megvont határ, mint gondolnánk.

A Duna erős illata hullámokban csap át a kerítés fölött. Az éréfélben lévő almákon viaszos fénnel ragyog a holdfény, s a komposztdomb tövében egy sün kotorász. Egyben látok most mindent, ami volt, ami van, és ami lehet még. Van valami, amit semmi nem tud megrontani. Sokáig hittem, oda minden, nincs remény, előttünk végleg lezárultak a kivezető utak. Ide kellett ülnöm ahhoz, az almafák alá, éjjel, hogy ráébredjek: amit kerestem, az soha nem tűnt el innen, mindig itt volt, csak nem találtam, mert mindig valami nagyszabásút, ragyogót, lenyűgözőt kerestem.”

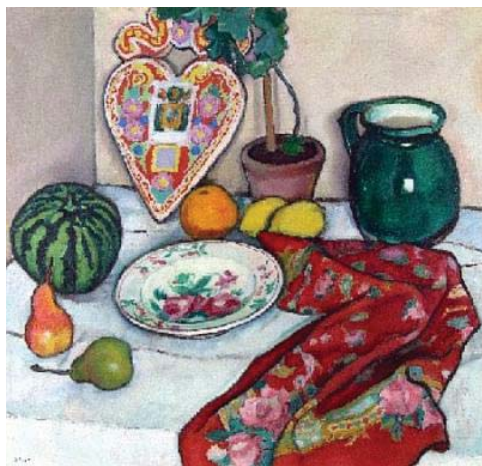
(Részlet Győrfy Ákos *Haza* című kötetéből, Magvető, Bp., 2012)

1. Keresd meg a www.tankonyvtar.hu oldalon található *Szimbólumtárban*, minek a jelképe a kert!
2. Foglald össze a kertnek az idézetből megismerhető történetét!
3. „Az emberek és a növények között koránt sincs olyan élesen megvont határ, mint gondolnánk.” Mire gondolhat a szerző?
4. Mire ébred rá a kertben az elbeszélő?
5. Neked mit jelent az otthon, a haza fogalma? Mitől lesz valami otthonos: a megszokástól, a hozzá kapcsolódó emlékektől vagy a ráfordított munkától, gondoskodástól?

Képek és irodalom

A népi élet témája a 20. század eleji magyar festészetben többféle megközelítésben jelent meg. A szecesszió művészei néprajzi érdeklődéssel, modern nemzeti művészet kialakításához alkalmas ihlető forrásként vizsgálták a népeletet és a népművészetet. Több modern irányzat alkotói azonban az elgépiesedett nagyvilágtól, az elszemélytelenedett nagyvárosi léttől menekülve mutatták fel a csendes falusi otthonok, a népi tárgykultúra, a háborítatlan, ismerős „honi világ” nyugalalmát és sokszínűségét. A nosztalgikus népi témákhoz korszerű európai festészeti irányzatok eszköztárát használták, így próbálva összeegyeztetni a modern törekvéseket és a nemzeti jelleget. Akár a hétköznapiakat jelenítették meg, akár csendéletet festettek,

alkotásaikat a közös kultúra által összefogott nép sorsközössége, a közösséggel való azonosulás hatotta át.

Nézd meg János Pál *Vásárfia* című festményét! Mely tárgyak utalnak arra, hogy a festmény Magyarországon készült?

➤ János Pál: *Vásárfia*
(1910 körül, Kecskeméti Képtár, Kecskemét)

Kutass a világhálón!

- A zsarnokság minden történelmi korszakban és minden formájában emberellenes. Végezz kutatómunkát az interneten! Kik voltak az ókor leghíresebb zsarnok uralkodói?

Összefoglalás – Magyar irodalom a 20. század első felében

A Nyugat jelentősége » Ebben a fejezetben a **Nyugat** alkotóinak világába nyerhettünk bepillantást. Az alkotók életrajzi mozzanatain kívül rálátást kaphattunk arra a szellemi környezetre is, amelyben a művek megszülettek: a budapesti kávéházakra, Nagyvárad pezsgő életére, a holnaposok mozgalmára, egyúttal arra a magas színvonalú irodalmi igényességre, amit a *Nyugat* folyóirat jelképezett. Ady Endre, Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, József Attila és Radnóti Miklós... – csak néhány név a *Nyugat* három nemzedékének művészei közül, – akik a fejezetben képviselték azt a **tematikai, látásmódbeli, formai és stilisztikai megújulást**, amelyet a folyóirat céljául tűzött ki. Költeményeiken keresztül a **klasszikus modernség (szimbolizmus, naturalizmus, szecesszió, impresszionizmus) és az avantgárd (expresszionizmus) stílusirányzataival**, ezekhez kapcsolódóan pedig új stílusesszékkel ismerkedhettünk meg.

Stílusirányzatok » Ady Endre a hétköznapi valóságon túlmutató és a hétköznapi nyelv által kifejezhetetlen jelentéstartalmakat szimbólumokkal ábrázolta verseiben. A **szimbolizmus** titkos összefüggéseket, elvont tartalmakat és hangulatokat érzékeltetett. De költészetében szerepet kapott a dekorativitást középpontba állító **szecesszió** is, hiszen verseit dekadens érzésvilág, hangulat, az erotika és a halál képei uralták, ahogyan stilisztikailag is a hangulatkeltés eszközei kerültek előtérbe: az indázó mondatfűzés, a színek, a határozós és jelzős szerkezetek és a zeneiség eszközei (pl. alliteráció). Juhász Gyula és Tóth Árpád versei pillanatnyi benyomást, hangulatot ragadtak meg és közvetítettek. Az **impresszionizmus** ugyanis a többségében névszókat használó (nominális) stílus, a jelzős szerkezetek, a szinesztéziás képek, a színek, a szó zeneiségének felhasználásával a nyelv atmoszférateremtő erejéből építkezett.

Az avantgárd újjító törekvéseinek hatása József Attila költészetén mutatkozott leginkább. Az **expresszionizmus** lázadó hangvétele, személyes tartalmakat kifejező megszólalásmódja, a fenyegetettség, az erős, zaklatott érzelmek megjelenítése és a formai újjítások iránti rokonszenve a költő „számvetés”-verseiben jelentkezett.

Visszatérés a hagyományhoz » Más esetben az lehetett figyelemre méltó, hogy az újjító nemzedékek miként kapcsolódnak a hagyományhoz, és hogyan szólaltatják, egyúttal újjítják meg azt – legyen az az antikvitás valamely műfajának (József Attilánál az óda, Radnóti Miklósnál az ekloga) átörökítése vagy a költőelőd tartalmi és formai megidézése (mint Babits Mihály *Petőfi koszorúi* című verse mutatta).

Új költői képek » Az újjítás a hagyományostól eltérő versnyelvet eredményezett, a mondanivaló kifejezése másfajta **költői eszközök** használatát is igényelte a korábban tanultakhoz képest. Ezt jelezte a **szimbólum**, a **figura etymologica** és a **szinesztézia** megjelenése is az olvasott versekben.

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Beszélgetsetek szabadon a *Nyugat* kapcsán megismert alkotókról, művekről! Mi volt a legérdekesebb? Miért?
2. Böngéssz a nyugat.oszk.hu vagy a nyugat100.hu virtuális kiállításain! Ezekon nemcsak fotókkal, hanem hanganyagokkal és eredeti kéziratokkal is találkozhatasz.
3. Készíts jegyzetet a klasszikus modernség és az avantgárd stílusirányzatainak jellemzőiről! Keress mindegyikhez olyan műalkotásokat, amelyekben megjelennek az adott irányzat jellegzetességei!
4. Gyűjtsd össze és rendezd táblázatba a *Nyugat* kapcsán megismert alkotók nevét nemzedékek szerint!
5. Írj egy-két mondatos bemutatkozást név nélkül (lehetsz valamelyik vers lírai énje is!), majd ezeket összegyűjtve versenyezzetek, ki jön rá hamarabb a bemutatkozó személyére!
6. Készíts képzeletbeli interjút azzal a szerzővel, aki a legjobban felkeltette az érdeklődésedet! Nézz utána a téged érdeklő válaszoknak az interneten vagy a könyvtárban!
7. A táj és a tér ábrázolása szinte valamennyi ebben a fejezetben tanult versben megjelenik. Osszátok fel a verseket egymás között, és készíttetek hozzájuk illusztrációkat, majd állítsátok ki a műveket!
8. Gyűjtsetek irodalmi és a hétköznapokban is használt példákat az újonnan tanult stílus-eszközökre: a szimbólumra, a figura etymologicára és a szinesztéziára!
9. Válassz egy olyan témát, amely téged különösen megfogott a tanult versekben (pl. a magyarság sorskérdései, a szerelem változatai, a hazaszeretet megjelenése), és írd róla fogalmazást! A fogalmazás bevezetőjében ismertesd a témát és annak jelentőségét, a tárgyalásban mutasd be, hol és hogyan jelenik meg ez a tanult versekben, végül írd le a saját véleményedet!
10. Tanulj meg Ady Endrétől, József Attilától és Radnóti Miklóstól egy-egy verset!

MAGYAR IRODALOM A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ÉS NAPJAINKBAN

*„A tengerpartot járó kisgyerek
mindíg talál a kavicsok közt egyre,
mely mindöröktől fogva az övé,
és soha senki másé nem is lenne.”*

(Pilinszky János: Egy szenvedély margójára)

„mindenki szem a láncban”

- › Beszéljétek meg, miért bukkanhat fel újra és újra a zsarnokság minden történelmi korszakban!

Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról

Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van,
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,

nemcsak a vallató szobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó ór szavában,
ott zsarnokság van

nemcsak a füst-sötéten
lobogó vádbeszédben,
beismerésben,
rabok falmorse-jében,¹

nemcsak a bíró hűvös
ítéletében: bűnös!
ott zsarnokság van,
nemcsak a katonásan

pattogatott „vigyázz!”-ban,
„tűz!”-ben, a dobolásban,
s abban, ahogy a hullát
gödörbe húzzák,

nemcsak a titkon
félignyílt ajtón
ijedten
besuttogott hirekben,

a száj elé hulltan
pisszt jelző ujjban,
ott zsarnokság van
nemcsak a rács-szilárdan

fölrakott arcvonásban
s e rácsban már szótlán
vergődő jajsikolyban,
a csöndet

növelő néma könnyek
zuhatagában,
kimeredt szembogárban,

ott zsarnokság van
nemcsak a talpraálltan
harsogott éljenekben,
hurrákiban, énekekben,

¹ falmorse: a rabok a börtönben morzejelekkel üzentek egymásnak

hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van
nemcsak az ernyedetlen
tapsoló tenyerekben,

kürtben, az operában,
épp oly hazug-harsányan
zengő szoborkövekben
színekben, képteremben,²

külön minden keretben,
már az ecsetben;
nemcsak az éjben halkan
sikló gépkocsizajban

s abban,
megállt a kapualjban;

hol zsarnokság van, ott van
jelenvalóan
mindenekben,
ahogy rég istened sem;

ott zsarnokság van
az óvodákban,
az apai tanácsban,
az anya mosolyában,

abban, ahogy a gyermek
idegennek felelget;

nemcsak a szögesdrótban,
nemcsak a könyvsorokban
szögesdrótnál jobban
butító szólamokban;

az ott van
a búcsúcsókban,
ahogy így szól a hitves,
mikor jössz haza, kedves;

az utcán oly szokottan
ismételt hogy-vagy-okban
a hirtelen puhábban
szorított kézfogásban,

ahogy egyszercsak
szerelmed arca megfagy,
mert ott van
a légyottban,³

nemcsak a vallatásban,
ott van a vallomásban,
az édes szó-mámorban,
mint légy a borban,

mert álmaidban
sem vagy magadban,
ott van a nárszi ágyban,
előtte már a vágyban,

mert szépnek csak azt véled
mi egyszer már övé lett;
vele hevertél,
ha azt hitted, szeretted,

tányérban és pohárban,
az van az orrban, szájban,
hidegben és homályban,
szabadban és szobádban,

2 képterem: kiállítóterem

3 légyott: titkos találka

mintha nyitva az ablak
s bedől a dögszag,
mintha a házban
valahol gázfolyás van,

ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzeletedben
se vagy független,

fönt a tejút is már más:
határsáv, hol fény pásztáz,
aknamező; a csillag:
kémlelő ablak,

a nyüzsgő égi sátor:
egyetlen munkatábor;⁴
mert zsarnokság szől
lázból, harangozásból,

a papból, kinek gyónol,
a prédikációból,
templom, parlament, kínpad:⁵
megannyi színpad;

hunyor-nyitod a pillád,
mind az tekint rád;
mint a betegség,
veled megy, mint az emlék;

vonat kereke, hallod,
rab vagy, rab, erre kattog;
hegyen és tenger mellett
be ezt lehelled;

cikáz a villám, az van
minden váratlan
zörejben, fényben,
a szív-hökkenésben;

a nyugalomban,
e bilincs-unalomban,
a zápor zuhogásban,
az égig érő rácsban,

a cellafal-fehéren
bezáró hóesésben;
az néz rád
kutyád szemén át,

s mert minden célban ott van,
ott van a holnapodban,
gondolatodban,
minden mozdulatodban;

mint víz a medret
követed és teremted;
kémlelődsz ki e körből?
ő néz rád a tükörből,

ő les, hiába futnál,
fogoly vagy, s egyben foglár;⁶
dohányod zamatába,
ruháid anyagába,

beivódik, evődik
velődik;
eszmélnél, de eszme
csak övé jut eszedbe,

4 munkatábor: A diktatórikus rendszerek a politikailag megbízhatatlannak vagy veszélyesnek minősített polgárait internálták. Bírói ítélet nélkül rendőri vagy katonai felügyelet alá helyezték, és munkatáborokba hurcolták.

5 kínpad: kínvallatáshoz használt eszköz

6 foglár: börtönőr

néznél, de csak azt látod,
mit ő eléd varázsolt,
s már körbe lángol
erdőtűz gyufaszáלבól,

mert amikor ledobtad,
el nem tiportad;
s így rád is ő vigyáz már,
gyárban, mezőn, a háznál;

s nem érzed már, mi élni,
hús és kenyér mi,
mi szeretni, kívánni,
karod kitárni,

bilincseit a szolgál
maga így gyártja s hordja;
ha eszel, őt növeszted,
gyermeked neki nemzed,

hol zsarnokság van,
mindenki szem a láncban;
belőled bűzlik, árad,
magad is zsarnokság vagy;

vakondként napsütésben,
így járunk vaksötétben,
s feshengünk kamarában,
akár a Szaharában;

mert ahol zsarnokság van,
minden hiában,
a dal is, az ilyen hű,
akármilyen mű,

mert ott áll
eleve sírodnál,
ő mondja meg, ki voltál,
porod is neki szolgál.

(1950)

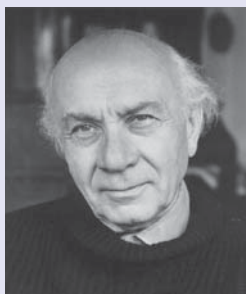

» Felvonulás Budapesten 1952-ben (Fortepan)

Kérdések, feladatok

1. Foglald össze egy mondatban a vers legfontosabb gondolatát! Miben különbözik a te egy mondatod Illyés Gyula „egy mondat”-ától? Milyen hatást vált ki belőled a mű mondatnyi különlegessége?
2. Mit tudsz az 1950-es évek magyarországi történelméről? Mi a véleményed, csak abban a korszakban lehetett érvényes a vers jelentése, vagy ma is van korszerű üzenete? Neked mit üzen?
3. Tagold a költeményt a zsarnokság szinterei (állami, közéleti, magánéleti) szerint!
4. „mindenki szem a láncban”? – Keress az állítást alátámasztó részleteket a versben!
5. Mi adja ebben a versben a ritmust? Hogyan függ össze ez a mű jelentésével?

» A zsarnokság stilisztikája

» Illyés Gyula

Illyés Gyula (1902–1983) iskoláinak jelentős részét Budapesten végezte, majd politikai nézetei miatt a 20-as évek elején a letartóztatás elől külföldre menekült, emigrált. A költő hosszabb időt töltött Párizsban, megismerkedett a kortárs francia irodalommal, és miután 1926-ban visszatért Magyarországra, számos irodalmi lap munkatársaként dolgozott. Többek között az 1941-ben megszűnő *Nyugat* társszerkesztője volt Babits Mihály mellett.

Egy mondat a zsarnokságról » Az *Egy mondat a zsarnokságról* című költeménye a keltezés szerint 1950-ben született, és az 1956-os forradalom és szabadságharc egyik jelképévé vált.

A mű a szabadságharc ideje alatt jelent meg az *Irodalmi Ujság* utolsó számában. A hetilap a szabadságharc leverése után már csak külföldön jelenhetett meg.

A vers felépítése » A költemény **egyetlen hosszú mondatból** áll, amely **egy gondolat kifejtését** helyezi a középpontba. A „hol zsarnokság van, / ott zsarnokság van” felütés ismétléssel nyomatékosítja a kijelentést, amelyben egyetlen változás figyelhető meg. A **zsarnokság helye** az első tagmondatban csupán a rámutatásban (hol/ott) jelenik meg. Ezt a helyet próbálja pontosabban meghatározni a költemény.

A zsarnokság terei » A helymeghatározás a vers elején előbb a **zsarnokság elsődleges helyszíneit**, tárgyait tárja az olvasó elé (börtön, puskacsó, vallatószoba). Azonban a visszatérően megjelenő „nemcsak” kötőszó újabb és újabb tárgyakat, viszonyokat nevez meg. Megjelennek a **művészet terei** (opera, képterm) is, emellett a vers vége felé közeledve a nyilvános, közösségi tereken kívül a **magánélet helyszíneire** is kiterjeszti hatalmát a zsarnokság: „ott van a nászi ágyban”, „az anya mosolyában” stb.

A magánélet tereit, az Én és a Másik közötti kommunikációt is meghatározó zsarnokság így az emberek közötti bizalmat is felszámolja. Minden megszólalásunkat – állítja a mű szövege – ellenőrzi a hatalom, így lesz „mindenki szem a láncban”. Az ember végül már önmagában hordozza a zsarnokságot: „magad is zsarnokság vagy”. Az utolsó három versszak a zsarnoksággal való küzdelem hiábavalóságára utal: „mert ahol zsarnokság van, / minden hiában”. A folyamatosan bővített versmondattal egyszerre jelenti a végtelenséget és a zártságot. Ez párhuzamba állítható a zsarnoksággal, amely mindenre ki akarja terjeszteni a hatalmát, és így megszünteti a szabadságot.

Irodalmi barangolások

„A pályaválasztás kérdése régóta foglalkoztatta. Korán megmutatkozó kezűessége számos mesterség űzésére tette volna alkalmassá. Simontornyán előbb lovász akart lenni, majd érdeklődéssel figyelte a helyi gölöncsér és a kőfaragó munkáját. Budapestre kerülve az iskola mellett volt egy Lehel piaci festékbolt alkalmi kifutója, egy lakatosműhelyben tanonc, ám a műhely tönkrement, majd Normai mellett a villanyszerelésben is segédkezett. Nyaranta napszámos, írnok volt szülőföldjén. Soha nem idegenkedett a fizikai munkától, s szívesen élt volna vidéken. Mint érettségizett embernek, további vizsgák után erre kínálkozott volna a tanítóskodás, még középiskolásként érdeklődött is a tanítóképzőbe való átiratkozásról, de az első meghallgatáson kiderült, hogy se hallása, se énekhangja, tehát erre a pályára alkalmatlan. Faluhelyen lehetett volna írnok, jegyző is. A továbbtanulástól húzódozott. Az volt a véleménye, hogy ő nehéz felfogású, az elvont dolgokat alig megértő ember. A még 15 évesen olvasott Ady-verset – *Szeretném, ha szeretnének* – diáktársainak fecsegése nyomán ő maga is érthetetlennek tartotta, s csak később jött rá, hogy jól értette, csak éppen magát az érthetlenséget kereste benne.”

(Részlet Vasy Géza *Illyés Gyula* című monográfiájából, pim.hu/hu/dia)

1. Mivel foglalkozik a gölöncsér, a napszámos, az írnok és a jegyző? Keress más régi foglalkozásneveket, és értelmezd is azokat!
2. Milyen személyes adottságok, képességek befolyásolták Illyés Gyula pályaválasztását?
3. Fizikai vagy szellemi munka? Város vagy vidék? – vetődhetett föl Illyés Gyulában a kérdés. Gyűjts a két kérdéskör válaszlehetőségei mellett és ellen szóló érveket!
4. Ismersz olyan embert, aki alul- vagy felülértékeli a képességeit? Mit jelent a helyes önismeret?
5. Készíts listát arról, te milyen pályákat próbálnál ki szívesen, melyikhez milyen képességekkel rendelkezel, vagy hogyan szerezhetnéd meg azokat!

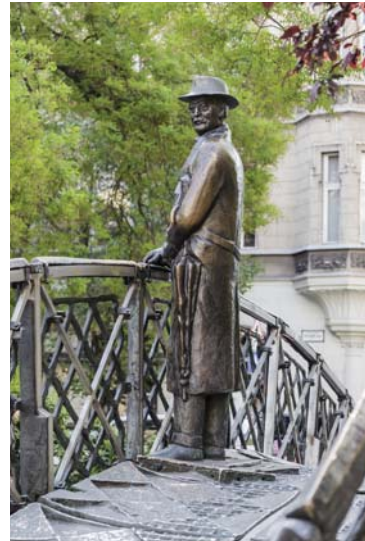
Képek és irodalom

Az 1848–49-es szabadságharc utáni megtorlás egyik fontos helyszíne volt a pesti Újépület nevű laktanya és börtön, ahová tömegével zárták a magyar hazafiakat. Később a jelképpé vált épület helyén alakították ki a mai Szabadság teret. A térre több szobrot is terveztek, így például a szabadságharc emlékművét. 1945. május 1-jén a „felszabadító” szovjet csapatok emlékművét avatták fel itt. Az egykori laktanya északkeleti sarkának helyén a szabadságharc miniszterelnökére, az itt kivégzett Batthyány Lajosra emlékező örökmécsest állították fel 1926-ban. A Parlament előtti Kossuth térhez kapcsolódó részen később jelentős magyar miniszterelnökök és államférfiak – Andrássy Gyula, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Tisza István, később Károlyi Mihály – szobrát állították fel. Ezen a helyen – amely ekkor már a Vértanúk tere nevet viselte – 1996-ban, születése századik évfordulóján avatták fel az 1956-os forradalom utáni megtorlások során kivégzett miniszterelnök, Nagy Imre szobrát. A vízmedence fölött átívelő hídon álló bronzalak a Parlament felé tekint.

Nézz utána, van-e lakóhelyeden vagy annak környékén 1956-os emlékmű! Milyen eszközökkel utal a forradalomra?

➤ *Varga Tamás: Nagy Imre-emlékmű (Budapest, 1996)*

Kutass a világhálón!

- Gyűjtsétek össze, kik zenésítették meg Weöres Sándor verseit! Hallgassatok meg egy-egy művet többféle feldolgozásban!

„És az a csönd úgy kiabál”

- › Hallgassatok meg néhányat Weöres Sándor megzenésített művei közül! Beszélgetsetek arról, miért lehet jó dalszöveg egy vers!

Weöres Sándor: Hazatérés

Anyám szemében kapzsi féltés.
Apám szemében görbe vád –
hogy megjöttem, fölhozta mégis
a legvénebb üveg borát.

Kutyánk bőrbeteg és öreg már,
csupa csont... nézni siralom.
Nemsokára, tudom, elássák
a lucernás domboldalon.

Vacsorázunk. Pár szó – és csönd lesz.
És az a csönd úgy kiabál.
Mintha az étel sótlan volna,
mikor pupozva van a tál.

Rámnéz anyám, rámnéz apám is:
Nem az van itt már, aki volt?
És fönnt az égen, úgy mint régen,
rostokol a nagybajszu Hold.

Annyit játszottunk a kutyánkkal
együtt, mind vad imposztorok!¹
Most, hogyha fejét megsimítom,
végigvonaglik és morog.

1 imposztor: csibész, jómadár

Miért nem tudunk már örülni,
ha étel és bor oly remek?
Miért vagyunk mi mind a Földön
olyan örök idegenek?

Miért nem tudok sírni, bögni,
hogy megvénül anyám-apám
anélkül, hogy megsimogatnám
az arcukat, mint hajdanán?

Három holt idegent takar majd
a borostyános kriptabolt.
És fõnn az égen, úgy mint régen,
rostokol a nagybajszu Hold.

(1936)

► Illés Árpád: Weöres Sándor Csöngén (Csöngé, 1943, Petõfi Irodalmi Múzeum)

Illés Árpád többször meglátogatta a költõt szüleinél, Csöngén. A látogatások emlékét õrzi ez a festmény és az alábbi vers is:

*Ez én vagyok. Alvó, egészen kicsi
fej,
mellette bögre tej,
és nincsen égbolt.
Rég volt.*

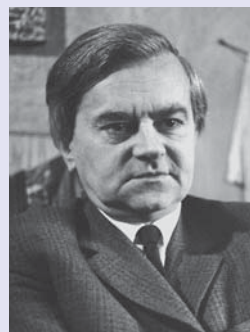
(Weöres Sándor: Csöngén 1943-ban)

Kérdések, feladatok

1. Hasonlítsd össze Weöres Sándor versét Petõfi Sándor *Egy estém otthon* című költeményével! A hasonlóságok mellett gyűjtsd össze a különbségeket is!
2. Milyen ellentét figyelhető meg múlt és jelen között? Hogy nevezzük ezt a verstípust?
3. Mi lehet az oka a költeményben megfigyelhető ellentétnek? Van erre utalás?
4. Mit nyomatékosít a műben a mondatok modalitása, hossza, az időhatározó-szók, a megszemélyesítés, a hasonlat jelenléte?
5. Melyik motívum változatlan a múlthoz képest? Mit fejez ki, és hogyan határozza meg a mű szerkezetét?

» Az újraírt találkozás

Költői indulása » Weöres Sándor (1913–1989) költészete a két világháború között indult, tehetségére hamar felfigyeltek az irodalmi lapok. Indulására, József Attilához és Illyés Gyulához hasonlóan, a *Nyugat* költői hatottak. Elsősorban Babits Mihály tárgyias lírája volt meghatározó számára. A hetedik osztályban tanult *Himnusz a Naphoz* című költeményében is megfigyelhetjük, hogy e lírára jellemző a **lírai én háttérbe szorítása, rejtőkődése**. A költészetére jellemző **zeneiséget** a változatos versformák, a rímek, alliterációk bravúros használata és a különféle nyelvi játékok teremtik meg.

» Weöres Sándor

Egy Petőfi-vers megidézése » Weöres Sándor *Hazatérés* című verse megidézi Petőfi Sándor *Egy estém otthon* című költeményének alapszituációját. A lírai én mindkét műben a hazatérő szemszögéből szólal meg: a szűkebb családi környezet leírása áll a középpontban. Babits Mihály *Petőfi koszorúi* című szövege is példa volt egy korábbi vers megidezésére. Azt is megfigyelheted, hogy Petőfi költészete visszatérő viszonyítási pont a magyar lírában. Azonban míg ott az összehasonlítás a hangvétel, a strófaszervezet, a rímképlet hasonlóságaira világított rá, addig Weöres versében az összevetés jelentős különbségekre hívja fel a figyelmet.

Múlt és jelen bemutatása » Petőfi költeményében a találkozás leírása rögzíti a szülők megöregedését, azonban a lírai én az otthoni környezet változatlanóságára, az őt körülvevő nyugalomra, ismerős megszokottságra helyezi a hangsúlyt. Weöres Sándor versében az otthoni környezet bemutatása múlt és jelen **ellentétére** épül. A hajdani, feltehetőleg harmonikus és boldog múlt csak halványan sejlik fel, ezzel szemben a jelen az otthontól elidegenedett lírai én érzéseiről szól. Ahogy ő idegennek látja a szüleit, úgy látják másnak, szintén idegennek saját gyerekeket a szülők. Az **eltávolodásra** a költemény szerkezetét meghatározó **kérdések** is felhívják a figyelmet. Ezekből sejteni lehet, hogy régen kiegyensúlyozott volt a mostanra elhidegült viszony. Az elidegenedés jelentőségét a kérdések halmozása is nyomatékossítja.

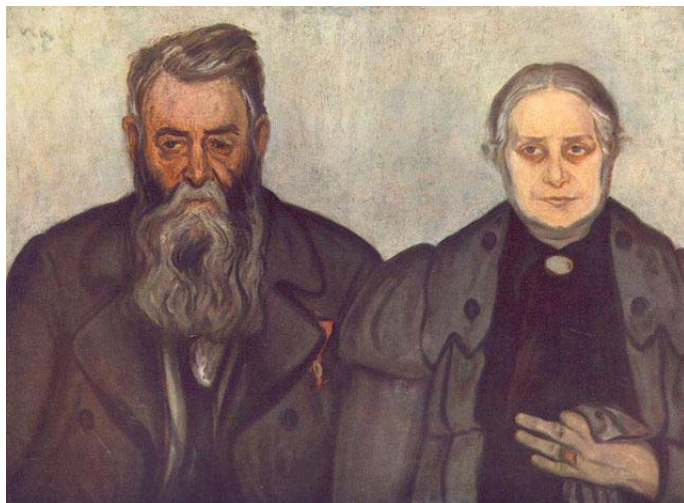
Változás és állandóság » A *Hazatérés* szövege megnyugvást ígérő címével ellentétben a **változásra**, az emberi kapcsolatokban is rejlő idegenségre helyezi a hangsúlyt. Ezt a változást erősíti egy másik ellentét is: az emberi kapcsolatok átalakulásával szemben a megszemélyesített Hold képviseli a **változatlanságot**. A kétszer ismétlődő megszemélyesítés a változás/változatlanság ellentétpárjával egészíti ki a múlt és a jelen szembeállítását.

Képek és irodalom

A 19–20. század fordulóján alkotó, kaposvári Rippl-Rónai József számos pályatársához hasonlóan Münchenben és Párizsban tanult, majd több éven át a francia fővárosban élt. 1902-ben visszatért Kaposvárra, és élete hátralévő több mint két évtizedét itt töltötte. Ebben a korszakában a család, az otthon lett képeinek meghatározó témája. Kapcsolata a szüleivel mindvégig meghitt és bensőséges maradt. Valószínűleg egy korábbi hazalátogatása alkalmával, 1895 körül festette meg a szülők ketős portréját, egyik korai fő művét. A művész ebben a korszakában meglehetősen kevés színt használt, képein a fekete és a szürke árnyalatai domináltak. Rippl-Rónai a házaspárt szigorú szembenézetből, egymás mellett állva, semleges háttér előtt festette meg. Ez a megoldás némi távolságtartást sugall. Az arcoknak az idős emberpár megtörtségét, esendőségét hangsúlyozó megfestése azonban jól érzékelteti a művész viszonyulását szüleihez.

Keresd meg a festő *Szüleim negyvenévi házasság után* című képét! Miben tér el a két alkotás egymástól? Hogyan válik Rippl-Rónai az évfordulós portré harmadik szereplőjévé?

› Rippl-Rónai József: *Apám, anyám*
(1895 körül, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)

Kutass a világhálón!

- Keresd meg a www.tankonyvtar.hu oldalon található *Szimbólumtárban*, hogy minek a jelképe a kő és a víz!

„s messze elhajtja”

- › Beszéljétek meg, mit jelképezhet a kő, és mit a víz!
Hogyan kapcsolódhatnak össze ezek a jelentések?

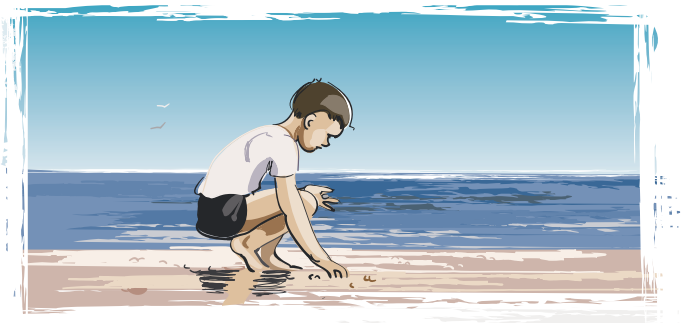
Pilinszky János: Egy szenvedély margójára

A tengerpartot járó kisgyerek
mindíg talál a kavicsok közt egyre,
mely mindöröktől fogva az övé,
és soha senki másé nem is lenne.

Az elveszítetlent markolássza!
Egész szive a tenyerében lüktet,
oly egyetlen egy kezében a kő,
és vele ő is olyan egyedül lett.

Nem szabadúl már soha többé tőle.
A víznek fordul, s messze elhajtja.
Hangot sem ad a néma szakítás,
egy egész tenger zúgja mégis vissza.

(1949)

Kérdések, feladatok

1. Milyen hangulatot, érzést, gondolatokat ébresztett benned a vers? Mit jelent a margó szó? Ez alapján mire utalhat a cím?
2. Miért különleges a kisgyerek által megtalált kő? Keress jellemző idézeteket a versből!
3. Minek a metaforája a kő a második versszakban? Miért érdekes ez a költői kép? Milyen közös jellemzőkre világít rá a kisfiú és a kő között?
4. Miért nevezhetjük ellentmondásnak, paradoxonnak az utolsó versszak két-két sorát?
5. Hogyan kellene elszavalni a verset: szenvedélyesen, tárgyilagosan, gyorsabb vagy lassúbb tempóban? Figyelj oda a mondatok modalitására, szerkezetére, a hangsúlyos szavakra, kifejezésekre és az órai értelmezésre, majd add elő a verset!
6. Hallgasd meg a mű előadását az interneten, és vesd össze a sajátoddal!

» Az ember egyedisége

Pilinszky János (1921–1981) költészete az 1940-es években bonthatkozott ki. Lírájára a nyugatos költőnemzedékek mellett József Attila költészete hatott. A költő az 1946 és 1948 között megjelenő *Újhold* folyóirat köréhez tartozott Örkény Istvánnal és Nemes Nagy Ágnessel együtt. Műveinek visszatérő motívuma az emberi kiszolgáltatottság.

Egy szenvedély margójára » Az *Egy szenvedély margójára* című költeménye 1949-ben jelent meg. A vers címe a kódexirodalom lapszéli jegyzeteit idézi. Ezzel a versbeli gondolatok **kiegészítő jellegét** hangsúlyozza. Emellett kíváncsiságot ébreszt az olvasóban, hiszen a címből nem derül ki, milyen szenvedélyről szól a vers. A lírai én távolságtartóan írja le a tengerparton kavicsot keresgélő kisgyerek helyzetét. A gyerek nem egy akármilyen követ akar megtalálni, hanem a számára kijelölt egyetlen követ. A versmondatok állításai azt jelzik, hogy mindenki megtalálhatja ezt a követ. Az állítások mögött arra a feltételezésre és hitre figyelhetünk fel, hogy létezik egy felsőbb erő, amely elrendezi az emberek sorsát. A kő és a gyerek szívének azonosítása arra is rámutat, hogy **minden ember egyedi és különleges**. A címbeli szenvedély egyszerűre jelentheti a felsőbb erőre és az ember egyediségére egyaránt vonatkozó hitet.

Szórend és mondat szerkesztés » A váltakozó szótagszámú (10/11) sorok jellegzetességét a szórend és a megszokottól eltérő mondat szerkesztés adja. A címben és a versben szereplő általánosságot jelző „egy”, „egyre” szavak jelentését a szöveggörnyezet átalakítja. A mondat szerkesztés kiemeli ezeket a szavakat. Pilinszky versében az egyediséget, az egyszerűséget jelentik. Azt az egyediséget, amely minden ember sajátja, és amely elveszítetlen, mint ahogyan ezt a költemény egyetlen felkiáltó mondata is megerősíti.

» Pilinszky János
(MTI Fotó:
Urbán Nándor)

Irodalmi barangolások

Szabó T. Anna: Balaton

Mesterházi Mónikának

egy magafeledt kisgyerek
pocskolgatja a langy vizet
nagy narancsvörös gömb lebeg
fénykötélén a tó felett

hullám se moccan áll a szél
a láthatár opálfehér
párától partig tart a tér
az ég a vízzel összeér

valami tágas nyugalom
levegős öröm a tavon
átdereng minden láthatón
tárgytalanul és áradón

úszni (láthatár) úszni (könnyű fény)
úszni (súlytalan) úszni (víz színén)
úszni (nincs a part) úszni (alkonyul)
úszni (messzeség) úszni (szótlanul)

1. Válaszd ki a versre szerinted legjobban illő meghatározást, és indokold meg a választásodat: a) tájleírás, b) egy balatoni élmény leírása, c) egy állapot leírása.
2. Keress hangulatfestő szavakat, alliterációkat, színesztéziás szerkezeteket és metaforát, amelyek megteremtik a költemény hangulatát!
3. Mi lehet az oka a központozás elhagyásának? Te hová tennél írásjeleket a vers szövegében?
4. Melyek a vers leíró részei? Szerinted az utolsó strófaból milyen történéssor állítható össze?
5. Hasonlítsátok össze a verset Vajda János tavaly tanult, *Nádas tavon* című alkotásával!
6. Alkossatok csoportokat, majd készítsetek illusztrációkat (rajz, fénykép vagy kisfilm) a költeményhez!
7. Hallgassátok meg a verset Szalóki Ági előadásában! Hogyan fejezi ki a zene a mű hangulatát?

Képek és irodalom

A Balaton a 19. századtól vált turisztikai célponttá és a képzőművészek körében is népszerű témává. A tó különösen fontos szerepet töltött be a 20. század első felében alkotó Egry József életművében. A festőt az első világháború idején a badacsonyi katonai kórházban ápolták. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével, akivel házasságkötésük után Keszthelyen telepedett le. A festő a nyarakat a család badacsonytomaji prэшázában töltötte. A Balaton élménye átalakította Egry stílusát is, és az itteni táj képeinek állandó témája lett. Festményein kozmikussá tágul a balatoni környezet, amellyel a figurák (akár munkások, halászok, akár szentek) egybeolvadnak. Képeinek legmeghatározóbb eleme azonban a fény. „Engem a fény maga érdekel. Nálam a fény, a pára formát nyer. Betölti a teret” – vallotta művészetéről.

Vajon miért Szent Kristófit helyezte a művész a Balaton partjára? Nézz utána, kiknek a védőszentje, és legendája hogyan kapcsolódik a vízhez!

➤ *Egry József: Szent Kristóf a Balatonnál
(1927, Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém)*

Kutass a világhálón!

- A következő órán Nagy László egyik versével fogtok megismerkedni. Végezzetek kutatómunkát az interneten, mivel foglalkozott még a költő a versírás mellett!

„Lángot ki lehel deres ágra?”

- › Beszélgetsek arról, hogyan kapcsolódik össze a festészet és a költészet Nagy László életében!

KIEGÉSZÍTŐ TANANYAG

Nagy László: Ki viszi át a Szerelmet

Létem ha végleg lemerült,
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra?
Lágy hantú mezővé a szikla-
csípőket ki öleli sírva?
Ki becéz falban megeredt
hajakat, verőereket?
S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrális?
Létem ha végleg lemerült,
ki rettentí a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!

(1957)

Kérdések, feladatok

1. Bontsd szerkezeti egységekre a verset! Mi alapján lehet megtenni a felosztást?
2. Milyen mondatfajták jelennek meg e versben? Milyen érdekességet figyeltél meg ezek írásjelhasználatával kapcsolatban? Mi lehet ennek a jelentősége?
3. Jellemezd a mű tagmondataiban megjelenő képeket, feladatokat a következő szempontok szerint: *a)* Először írd le az egyes tagmondatokhoz kapcsolódó gondolataidat, asszociációidat! *b)* Gondold végig, honnan lehet ismerős egy-egy kép! *c)* Találsz-e olyan képet, amely jelképes értelmű? (Pl. minek a jelképe a szivárvány?) *d)* Hogyan érvényesül a fokozás alakzata a feladatok között?
4. Minek a szimbóluma lehet a „Szerelmem”?
5. Szerinted mit tart a költő az emberélet legfontosabb értékeinek? Mi a szerepe ezeknek az őrzésében a költészetnek és a költőnek?

» Ars poetica

» Nagy László

A Veszprém megyei Felsőiskázról származó Nagy László (1925–1978) lírájára jelentős hatással volt a népi kultúra. A népi hiedelemvilág, a népdalkincs, a természet és az ember közvetlen, harmonikus kapcsolata mind megjelenik műveiben. Költészetében **a közösségért, az emberi értékekért felelősséget vállaló költőszerep** a meghatározó, és ez a *Ki viszi át a Szerelmet* című versében is megfigyelhető. Költői munkássága mellett jelentékeny műfordító is volt, elsősorban bolgárról fordított magyarra.

A vers szerkezete » A költemény nyolc mondatból áll, közülük hat kérdő és kettő felkiáltó mondat. A vers első fele kérdésekből épül fel, majd a második felében elhangzó két felkiáltás válaszol ezekre. A szöveg első összetett mondatában található tagmondatot („Létem ha végleg lemerült”) az összes kérdés elé odaérthetjük, hiszen mindegyikhez ez a megállapítás kapcsolódik. A lírai én aggodalmát fejezi ki a kérdésekkel: ha nem képes a felsorolt cselekvésekre, nem tudható, ki fogja ezeket megtenni. A cselekvések mindegyike lehetetlennek tűnő feladat. A hozzájuk kapcsolt költői képek a népmesék világát idézik, a kiszabott feladatok elvégzéséhez már-már emberfeletti erő szükséges. Az egymás után következő feladatok egyre nehezebbek, így ezeket a fokozás alakzata is összekapcsolja.

A költő feladata » A vers lezárásában elhangzó két felkiáltás válaszol a feltett kérdésekre. A nagybetűvel írt Szerelem az emberi értékek **szimbólumaként** jelenik meg, és egyúttal a feladatok mindegyikének céljává válik. Nagy László verse a költő szerepvállalását állítja a középpontba. A költő feladata bármi áron megőrizni az emberi értékeket. Így válik a költemény ars poeticává, amint ezt már József Attila *Születésnapomra* című versében is megfigyelhettük.

Irodalmi barangolások

„– Verseiben fel-feltűnik a kétkezi munka nagy tisztelete, a mesterségek ismerete és szeretete.

– Életemben még nem unatkoztam, mindig találtam tennivalót. Szeretet és hajlam az alapvető mesterségek iránt, mint gyermekben, már erősen élt bennem. Szerettem a fölhasított fát, a rezet, a bőrt, a szép piros és zöld vesszőket. Ajándékkal ért fel, ha nézhettem, hogyan dolgozik a kovács, a bognár, az asztalos vagy a szíjgyártó. Törvény volt nálunk, mint minden szántóvetőnél, hogy sok mindenhez értsünk, mert jaj volt az ügyetleneknek, még azoknak is, akik az időjárást nem szimatolták

ki előre, mint a kutya! A kényszer vitt rá, hogy otthon, még diákkoromban is, szerszámokat gyártsak, fazekat foltozzak, vödört fenekeljek, hogy háború múltán új cipőt csináljak öcsémnek, vagy a szekérbe kereket. Nemrég szüleim új tűzhelye alig egyévi használatától kiégett, mert ahogy mondták, »csak papiros volt«. Jó erős lemezből új sütőt csináltam, oldalát kicseréltem. De azt se tűrhetem, hogy feleségem holmi sokszorosított vackot viseljen a nyakában. Már gyermekkoromban sokat rajzoltam, festő akartam lenni. S mert költő lettem, annak oka a drága József Attila, aki korán megigézett verseivel, árvaságával, halálával.

Dédapám, a csodabognár megelőzött mindenképpen. Ő alkotta a vidéknek az első szórórostát, a cséplőgép őst. Egyéb különös szerkezeteket is csinált. Értett a füvekhez, gyógyított embert, állatot. Rengeteg fájó fogat kifordított az ujjával. Tudom, nem vagyok olyan hasznos, mint ő, de tőle kaphattam a legtöbbet. Meghatódva gondolok rá. Félnem nem kell a munkátlanságtól: tölgyfa gyalupadja ma is erősen áll, bármikor kedvesen visszafogadna, csak a szerszámokat kellene kifennem.”

(Interjú Nagy Lászlóval. 1965 – *Versék és versfordítások*. 1. Magvető Kiadó, 1975. A kérdező: Katona Éva)

» Nagy László *Új Heraldika* című illusztrációja (rézkarc Szécsi Margit verséhez, 1966)

1. Mit jelentenek: bognár, cséplőgép, gyalupad? Hogyan mondanád másként: „csak papiros volt”?
2. Milyen kapcsolat van a költő mesterségei iránti szeretete és a költészete között? Miért lett költő?
3. Keresd ki a szövegből, melyek azok a szakmák, amelyeket megismert Nagy László! Bizonyítsd be, hogy meg is tanulta ezeket!
4. Mivel magyarázod, hogyan értelmezed a költő következő kijelentéseit: „Törvény volt nálunk..., hogy sok mindenhez értsünk”, „nem vagyok olyan hasznos, mint ő”, „Félnem nem kell a munkátlanságtól”.
5. Készíts rövid fogalmazást arról, hogy mi a szerepe a fiatalkorban megszerzett tudásnak és tapasztalatnak az életben!

Képek és irodalom

A bécsi szecesszió vezető mestere, Gustav Klimt művészetében az élet körforgása, a szerelem és a halál szimbolikus megfogalmazása egész élete során meghatározó téma volt. Az univerzumban a születéstől a halálig tehetetlenül sodródó ember, aki a szerelemben nyer pillanatnyi megnyugvást, már a 20. század első éveiben is képeinek egyik központi motívuma volt. A *Halál és élet* (vagy *Halál és szerelem*) című kompozíciót több éven át érlelte. Egy 1913-as fénykép a mű egy köztes állapotát mutatja. Balra a Halál glóriás, magába zárt alakja áll. A másik oldalon az életet megtestesítő csoport jelenik meg. Alul szerelmespár öleli át egymást. Mögöttük az ember három életkorát, a gyermekkort, a felnőttkort és az öregséget megjelenítő alakokat látunk: anyát gyermekével és egy idős asszonyt.

Figyeld meg, milyen színű és milyen motívumokból, formákból építkező díszítés (ornamentika) öleli körül a Halál alakját, illetve az élők figuráit! Milyen összefüggést fedezel fel közöttük?

› Gustav Klimt: *Halál és élet* (1913, Leopold Museum, Bécs)

Kutass a világhálón!

- Keresz az interneten néhány verset Lackfi János és Vörös István *Apám kakasa* című kötetéből! Válassz egyet közülük, és készülj fel arra, hogy a következő órán felolvasod társaidnak!

„S forgok e vásár görgetegén”

- › Olvassatok fel néhány verset Lackfi János és Vörös István *Apám kakasa* című kötetéből! Vitassátok meg, hogy kisgyermeknek, kamaszoknak vagy felnőtteknek íródtak-e ezek a költemények!

Lackfi János: Lavina-dal

*A boldog-szomorú Kosztolányi Dezsőnek,
Szakács Eszternek¹*

Van faragókésem, mamuszom,
Van lefagyasztva csirkehusom,
Csepp piros almám, mind kukacos,
Méztől a szájam még ragacsos,
Gyöngy a boromban perdül ezer,
Hogyha beteg vagyok, van ki kezel,
Van fura kincsem, négy szöszi fej,
Négy puli-haj, négy száj lefetyel,
Van mohos, alvó pincefalom,
Magam-faragású fakanalam,
Nagy lufivá fújt bőrfocim is,
Bor, s ha akarnám, volna Guinness,²
Van örömöm s még van közönyöm,
Istenem és hozzá imakönyv,
Reggelem, alkonyom, déli verőm,
Dupla személyes, nagy heverőm,
Van sose szívott, régi pipám,
Van kitörölni sanda csipám,
Tűz, lobogó, szeszt inni barát,
Partra hasalt bárkám s Ararát,³
Zöld Skoda, mélyén hörg a motor,
Kertbe csörömpöl a hárfa (eol),⁴
Van madaram, ha a fűre leszáll,

1 Szakács Eszter: költő, meseíró, könyvtáros

2 Guinness: (ejtsd: ginisz) jellegzetes ír sörfajta

3 Ararát: hegység Törökországban; a *Héber Bibliában*/Ószövetségben Noé bárkája Ararát hegyén feneklett meg

4 eolhárfa: szélhárfa, szélcsengő

Van levegőm, csak enyém, ki-be jár,
Rímem, elég papirom, ceruzám,
Posta a ládám tölti kuszán,
Csöng telefon, keresik nevemet,
Elhavazó munkám betemet,
Tervem ezerszám, percnyi időm,
Tornacsukám és tollas-ütőm,
Van kavics, ásvány, van csigahéj,
Kenyér vacsorára: holdnyi karéj,
Farkasi étvágy, homéroszi kedv,
S van lyuk az ajtón, hol dühömet
Rúgva kitöltöttem: vicsorog,
Van szerelőnk is, a csap ha csorog,
Kell szemeteszsák: gyűl a szemét,
Hogyha növény hajt: kell a cserép,
Minden anyaghoz a láda, kosár,
Tégely, üveg, zsák, kanna dukál,
Kell ruha, hogyha a régi lukas,
Kell az akasztó, polc, a fogas,
Ház-dobozunkban ezer skatulya,
S mindben egy új: Matrjoska-baba.
Görget, amim van, görgetem én,
S forgok e vásár görgetegén:
Hord a tulajdon, mint lavina,
Mert csupa vant szül mind, ami van.

Kérdések, feladatok

1. Hallgassátok meg a verset a költő előadásában a Petőfi Irodalmi Múzeum Pimmédia oldalán (pim.hu/hu/media/lavina-dal)!
2. Hasonlítsátok össze a *Lavina-dal*t Kosztolányi Dezső *Boldog, szomorú dal* című költeményével! Mi lehet a megidézés oka és célja?
3. Mi utal arra, hogy a vers *a)* alkalmi költemény, *b)* dal, *c)* számvetés? Beszéljétek meg, melyik illik leginkább erre a műre!
4. Mire utal a cím? Hogyan kapcsolódik a költemény témájához?
5. Értelmezzétek, mit fejezhetnek ki a mű alábbi képei: „Van fura kincsem, négy szöszí fej”, „Van levegőm, csak enyém, ki-be jár”, „Hord a tulajdon, mint lavina”!

» A „van” verse

Egy vers felidézése » Lackfi Lános *Lavina-dala* a *Hófogók* című kötetben jelent meg. Kosztolányi Dezső korábban tanult *Boldog, szomorú dal* című művének sorait, szófordulatait ismerhetjük fel ebben a versben. A költő játékosan eleveníti fel a költészeti hagyományt. Már korábban is láthattuk, hogy a **felidézés** lehet tartalmi, ritmikai jellegű.

A vers szerkezete » A *Boldog, szomorú dal* két nagy részre bontható, a lírai én először a **megszerzett javakra**, majd a **hiányra** irányítja a figyelmet. A *Lavina-dal* költője a „van” versét írja meg Kosztolányi „de”-je és „nincs”-e nélkül. A lírai én egyre csak sorolja az **eredményeket**, mintha az élet irányítatlan és irányíthatatlan kavargását akarná megjeleníteni. Ezt sugallja az ötletszerűen felemlegetett tulajdonok, birtokok kavalkádja: szinte foglyul ejt bennünket a hozzánk csapódó tárgyak zuhataga, ránk tapad, mint a hó, egyre nagyobb hólabdává dagaszt bennünket. A felsorolás ebben a műben is **összegzéssel** zárul, akárcsak Kosztolányinál. A csattanószerű végkövetkeztetés, a szentencia azonban más. Míg Kosztolányi a végső, „égi” dolgok elvesztését gyászolja, a *Lavina-dalban* a mindennapokhoz kapcsolódik a fő kérdés: **miként is működik az élet?** A válasz arra világít rá, hogy sodrásként, sodródásként működik. Bár azt képzeljük, mi irányítjuk az életünket, valójában a belénk ütköző, hozzánk keveredő dolgok és körülmények sodornak, görgetnek, irányítanak minket.

Költői eszközök » A **gyakori ismétlések, felsorolások** is erősítik ezt a sodrást. Látszólag a leghétköznapibb szókinccset tartalmazzák, valójában **metaforák** sokaságát rejtik. A borban látott gyöngy, a kincsnek mondott gyermek, a motor hörgése, a levegő járása, a behavazó munka mind-mind metafora. Ezt a metaforasort koronázza meg a záró sorok képe: életünk közege voltaképpen egy ránk zúduló hótömeg, eltemet, behavaz, magával sodor minket, akár akarjuk, akár nem.

Irodalmi barangolások

„A versek alapanyaga legtöbbször a megélt, mindennapi tapasztalat: hétköznapi mozzanatokból csirázik ki a szöveg, mint például egy új szemétkuka hazacipeléséből, amely »vadonatúj, zsíros, matt fényű darab / testén frissek még a fröccsöntés hegei«. A hétköznapi téma, ahogy ebben a versben is, apró ötletből burjánzó történetté dagad, és szürrealis pályát befutva elemelkedik az alaphelyzettől. De a szerző még az újonnan szerzett kukába gyűlő szemetet is újrahazsnoútja, ebből is szöveg lesz, egy átlagos család átlagos hetét rekonstruálva a törmelékből.”

(Részlet Tóth Krisztina *A mesterember* – Lackfi János *Hófogók* című kötetéről írt kritikájából)

1. Mit jelentenek: burjánzó, szürreális, újrahasznosít, rekonstruál?
2. Hogyan lehet értelmezni azt a metaforát, hogy „a szöveg kicsírázik”?
3. Foglald össze saját szavaiddal azt a folyamatot, amelyet a költőnk Lackfi János versei kapcsán bemutat!
4. Keresd meg a verseskötetet az interneten vagy a könyvtárban, lapozz bele, és nézd meg, milyen témákról ír a költő!

Képek és irodalom

A fiatal kortárs festőművész, Osgyányi Sára művészetének meghatározó témája állandó lakóhelye, Budapest. Általában szűk kivágatú városképein a hétköznapi jól ismert mozzanataival találkozhatunk. Festményeinek meghatározó motívuma a belvárosi utcakép, a városi forgalom, a tömegközlekedés, a járművek – a képek karaktere mégis meglehetősen nőies. A művész a látványt folszerűen jeleníti meg, a városképek motívumait erőteljes, lendületes kontúrokkal határolja, és azokat élénk, homogén színelületekkel tölti ki. „A dolgoknak van egy reálishan, szemmel pontosan látható képe, és van egy szívvel és szellemmel felfogható természet. A fizikai világ nehéz szürkesége csak illúzió, ami megpróbál lehúzni, és elfedni a fényt, az igazi valóságot, amit keresni kell mindenben” – vallja a festőnő.

Keresd meg Hermann Levente 2012-es kiállításának festményeit, és nézz utána, milyen szójátékot rejt az *Autóportrék* cím! Miben különböznek Osgyányi Sára képeitől, és milyen hangulatot árasztanak?

› *Osgyányi Sára: 73-as trolis a Szondi utcában (2012, magántulajdon)*

Kutass a világhálón!

- Nézz utána, mit jelent a művészetekben a töredék, a torzó! Gyűjts néhány híres torzót, és készülj fel, hogy a következő órán az egyiket röviden bemutatód a társaidnak!

„mint megkopott legendák”

- › Mutassatok be néhány híres torzót, és beszéljétek meg, milyen érzéseket kelt bennetek, ha egy műalkotásnak csak egy részletét ismerhetitek meg!

Kovács András Ferenc: Erdélyi töredék

Miként erdélyi templomok falán
Freskók cafatja, csonkabonka festmény
Kit már az Úr is régen elfelejtett,
S nem látogatja többé fürge fénnel –
Olyak leszünk mi: láthatatlanok,
Lappangva mézben, szétmaró időkben
Isten se tudja: megvagyunk-e még,
S hogyan, miért, hány vak réteg mögött
Várhatja ráncok hős föltámadását,
Mosolynak könnyű táncát kérges arcunk,
Ha megvagyon még s meg nem rontatott –
Olyak leszünk, mint megkopott legendák,
Mártírok, szentek, üdvözült pogányok
És poklok, mennyek, végítéletek
És elkendőzött nagy kálváriák
És krisztusos képeknek roncsai –
Olyak leszünk, csak megtört részletek:
Nem kiseddek, királyok, Máriák,
Csak törmelék, balsors diribdarabja:
Nem vert hadak, csak súlyos vad paták,
Sok megfutó láb, zászló, seb, kereszt –
Olyak leszünk: áldáshintő kezek,
Húlt semmiből pалlost suhogtatók,
Levágott törzsek, népek, végtagok,
Fejek fölött szentlélek vagy szekerce
Villantja szárnyát: megrepedt szemek,
Redők, ruhák, gazdátlan glóriák
Halomba hányva, összevisszaságban –
Olyak leszünk mind: szétmálló művek,

De zűrzavarban méltó rendre vallók –
Ki fejt meg hiányzó részeinket,
Ki rakja össze, festi hű egészé,
Ki lesz, ki rajtunk majd fölismeri
Egy ismeretlen mester kézvonását?

Kérdések, feladatok

1. Bontsd szerkezeti egységekre a verset! Mi alapján lehet megtenni a felosztást?
2. Mi a versben ismétlődő hasonlat hasonlító és hasonlított eleme? Mi a hasonlóság alapja?
3. Keress ismerős szavakat, kifejezéseket! Honnan származnak ezek? Melyik nemrég tanult mű juthat eszedbe a versvégi kérdéshalmozásról?
4. Szerinted ki lehet a többes szám első személyű beszélő? Miért?
5. Milyen nehézséggel, „feladattal” találja szembe magát a befogadó egy freskótöredék megtekintésekor?

» A meghatározás lehetetlensége

Már Kovács András Ferenc hetedik osztályban tanult *Szénaillat* című verséhez kapcsolódóan megismerkedtünk a **költészeti hagyomány felidezésének lehetőségeivel**. Azonban míg a *Szénaillat* egyetlen verset idézett meg, addig az *Erdélyi töredék* című költeménye több lírai alkotáshoz is kapcsolódik.

A vers szerkezete » A szöveg szerkezetét az **ismétlések** bontják öt nagyobb egységre. Az ismétlődő hasonlat újra és újra visszatér, és ezen keresztül a lírai én újabb állításokat fogalmaz meg. Többes szám első személyben szólal meg. Ez azt jelenti, hogy egy közösség gondolatait fogalmazza meg. Az ismétlődő hasonlatok mindvégig a „mi”-re, a közösségre vonatkoznak. A hasonlóság alapja a hiány, a **töredékesség**: „Olyak leszünk mi: láthatatlanok”, „Olyak leszünk, csak megtört részletek”. A hasonlatok halmozása a töredékességet erősíti. A halmozás meghatározhatatlanná teszi, folyamatosan módosítja a költői kép jelentését. Így a „mi”, amelynek az árnyaltabb bemutatására törekedne a hasonlat, szintén meghatározhatatlanná válik.

A felidezés formái » A töredékességet erősíti a különböző költemények részleges felidézése is. Az *Erdélyi töredék* csupán sorrészleteket vagy jellemző szavakat, kifejezéseket, esetleg szerkezeti elemeket idéz fel. A „balsors” és a „nem vert hadak” Kölcsey Ferenc *Hymnusára* utalnak, míg a költemény utolsó soraiban ismétlődő kérdések Nagy László *Ki viszi át a Szerelmet* című versének szerkezetét idézik.

A címbe emelt „töredék” szó egyszerre utalhat a költői hagyomány töredékes felidézésére és a „mi”, azaz a közösség töredékes meghatározhatóságára is. Jól megfigyelhető, hogy az alakzatok és a költői képek használata miképpen járul hozzá a költemény gondolatvilágának kifejezéséhez.

Képek és irodalom

Középkori templomaink falfestményei az évszázadok során nagyrészt megsemmisültek. A török hódoltság idején a templomokat mecsetté alakították. Mivel a muzulmán vallás tiltja a szent helyeken az emberábrázolást, a freskókat megcsonkították vagy lefestették. A falképek az Erdélyi Fejedelemségben sem maradtak érintetlenek. Ennek fő oka a reformáció volt, amely Erdélyben különösen sok hívet szerzett. A református vallás elvetette a szentek kultuszát, a templomok belső díszítésében pedig az egyszerűséget és a képek mellőzését tűzte ki célul. Amikor egy közösség áttért a református hitre, gyakran a korábbi templomot alakították át az új hittételeknek megfelelően, ami a képek pusztulásával járt. De a lefestés oka az épület felújítása is lehetett. A homoródkarácsonyfalvai unitárius templom gazdag freskóit valószínűleg az 1640-es években meszelték le. Létezésükről 1964-ben szereztek tudomást, amikor a templomba bevezették a villanyt. A falfestményeket 2005–2006-ban tárták fel.

Nézz utána, milyen falképeket találtak a restaurátorok a feltárás során!

» Részlet a homoródkarácsonyfalvai unitárius templom falfestményéből (14. század)

Kutass a világhálón!

- Mi az az önkéntesség? Végezzetek kutatómunkát az interneten! Kiket és hogyan lehet segíteni önkéntes munkával?

„milyen világba bújhat el”

IDÉZD
FELI

- › Beszélgessetek arról, milyen pozitív hatásai lehetnek az önkéntes munkának!

Jónás Tamás: Lassuló zuhanás

cipelem ezt a kisiút és ő cipelget engem
nagyon féltett kis vacca van eszemben szívemben
öt éves forma meztelen hideg van mégse fázik
szalad az erdőből soha nem érkezik meg a házig
szalad a havas fák közül szaladna a melegbe
de létezik ház és van meleg ami soha nem ereszt be

cipelem ezt a kisiút kosarat visz így asszony
nem akar mást csak annyit hogy reggelig alhasson
nem akar mást csak jó cipőt ne vérezzen a lába
rettegve gondol rá mi lesz ha eljár iskolába
ül a padok közt földre ül vagy ültetik a földre
nevetnek rajta mert piszkos a nyaka meg a körme

cipelem ezt a kisiút a lovagot aki a Marcsit
ne tudja még megmenteni mert túl sokáig alszik
konyhai boszorkány sikít krumplit pucol a kislány
fehér szívével érkezik de a lánynak arca nincs már
milyen világba bújhat el ez a hazug a vesztes
ki összevissza ígérget s csak béke időben kedves

miféle kisiút cipel miféle vallomásig
harminckét éve kínoz egy férfit aki csak ásít
miféle kisiút lehet ilyen felnőtt fiúból
miféle költő lehet aki hasznot se facsar a szóból
miféle verseket szerel miféle fájdalommal
miféle fa áll a szívében ágakkal sose lombbal

Kérdések, feladatok

1. Milyen viszony lehet a kisleány és a lírai én között?
2. Mely versszakokban kap fontosabb szerepet a kisleány, melyekben hangsúlyosabb a felnőtt férfi jelenléte?
3. Jellemezd a kisleányt és a felnőttet! Értelmezd a vers utolsó sorában megjelenő metaforát!
4. Hogyan jelenik meg az ismétlés alakzata a versben? Mit érzékeltet?
5. Mi a szerepe a műben a jelen idő használatának és a központozás hiányának?

» A gyerekkor szegényége

A vers szerkezete » A nyolcadik osztályban tanult versek közül többen megfigyelhettük, hogy az alakzatok és a költői képek utáni „nyomozás” hogyan járul hozzá a költemény szerkezetének megismeréséhez. A roma származású Jónás Tamás *Lassuló zuhanás* című verse négy hatsoros versszakból áll, és az első három a „cipelem ezt a kisleányt” mondattal kezdődik. A megismételt tagmondat a lírai én **múlthoz, saját gyerekkorához való viszonyát**, ennek fontosságát emeli ki. Az ismétlés két szerkezeti részre bontja a művet: az első három versszak a lírai én gyerekkorára, múltjára vonatkozik, a negyedik strófa pedig a jelenére, a mostani sorsára.

Az alakzatok szerepe » Ebben a versben is megfigyelhető, ahogyan egy alakzat poétikailag és tartalmilag is meghatározza a szöveg szerkezetét. Az **ismétlés** nem csak a versszakok visszatérő felütésében jelenik meg. A kisleány életének bemutatása során szintén fontos szerepe van az ismétlés alakzatának. A „szalad”, a „nem akar mást” és az utolsó versszakban a „miféle” ismétlése az egyhangúságot, a változatlanságot is jelenti. Ez hozzákapcsolódik a kisleány szegény sorsához. A házig el nem érő, a meleg szobába be nem jutó kisleánynak nincs cipője, és félő, hogy az iskolában kigúnyolják szegénységéért. Ezt az élethelyzetet, ennek szörnyűségeit állítja a középpontba Jónás Tamás verse.

Visszatekintő nézőpont » A költemény utolsó versszakában a „miféle” kérdőszó többszöri megismétlése miatt a szövegben fordulat figyelhető meg. Nem a szegény és hányatott sorsú kisleány áll már a középpontban, hanem a felnőtt, a visszatekintő lírai én kérdéseivel. Ezek a kérdések a jelenre vonatkoznak. A megszólaló arra mutat rá, hogy a múlt terheit hordozó ember életét mennyire meghatározzák az elszenvetett megaláztatások, a szegénység.

» Jónás Tamás:
Önkéntes vak
(Magvető Kiadó,
2008)

Irodalmi barangolások

„Napközben erős fejfájás gyötört, szédülve jöttem ki az óráról, mindig úgy éreztem, hogy a tanár nekem beszél, minden szavát elnyeltem az utolsó hangig. Feleltetéskor átsiklott felettem, csak azt kérdezte, aki önként jelentkezett. Már alig volt rajtam kívül valaki, sokszor úgy éreztem, mindjárt én kerülök sorra. Az osztálynapló kinyitásakor mindenki rám nézett, ő is, aztán mást szólított. Szerettem volna már átesni a próbán. Hallani önmagam, lemérni a gyötrelmes éjszakák és nappalok eredményeit, de nem volt bátorságom, valamitől féltem, talán magamtól. Amíg mások magukkal hozták a bátorságot, az otthont, a levegőt, addig én gyáva idegen voltam. Mindennap azzal indultam el, hogy ma, de ma sem, holnap sem, talán soha, amíg az örületbe nem kergettek a gondolatok.

És egyszer, önkéntelenül, minden tiltakozásom ellenére, felnyújtottam a kezem.

– Nicsak, nicsak, hát te is tudod? – kérdezte a tanár, mintha csak az utcáról lépett volna be egy idegen, akit most lát először. Lehet, hogy csak én hallottam úgy, lehet, hogy úgy volt, belegabalyodtam a szavaimba, és ha még soha életemben, most még nyekegtem is.

Egy szabadtéri színpadon éreztem magam, ahol én vagyok a bohóc.

– Ül le – legyintett a tanár zsebkendőjével, amivel a szemét törülgette. Nem volt rossz kedélyű ember.

Még ebben az órában leszámoltam mindennel. Gondolatban már otthon voltam a barátaim között, akik úgy fogadtak, mintha nagyon-nagyon messze földet jártam volna be, akiről már azt hitték, hogy nincs is.

Nem az én világom ez, gondoltam tisztán, józanul.”

(Részlet Lakatos Menyhért *Füstös képek* című regényéből, L'Harmattan Kiadó, 2012)

1. Adj kifejező címet a szövegnek!
2. Jellemezd a kisfiút és helyzetét az osztályban!
3. Mi az oka kudarcélményének? Milyen következtetést von le az életére nézve? Szerinted milyen szerepet tölthet be hosszú távon a kudarcok megélése vagy kerülése?
4. Mitől számíthat valaki hátrányos helyzetűnek egy osztályban, mitől érezheti magát idegennek? Hogyan lehet ezen felülemelkedni és segíteni?
5. Idézd fel Karinthy Frigyes *A rossz tanuló felel* című novelláját! Keress hasonlóságokat és különbségeket az idézetben leírtakkal!

Képek és irodalom

A gyermek Munkácsy Mihály korán árvaságra jutott. Gyámja nagybátyja lett, aki úgy vélte, jobb, ha a rosszul tanuló fiú valamilyen szakmát tanul, ezért asztalosinasnak adta. Hamar felismerték azonban művészi tehetségét. Néhány év múlva már Münchenben és Düsseldorfban tanult, később Párizsban ért el festői sikereket. *Hajnalpír* című képét düsseldorfi tanulóévei alatt festette. Bár a művész nem nyilatkozott róla, a közönség és a művészettörténet mindig is önéletrajzi ihletésű alkotásnak tartotta. Az egész alakos kompozíció sokáig lappangott, a mű értékelésekor a fiúalak fejét ábrázoló festett tanulmányra támaszkodtak. A kép értelmezése szélsőséges volt. A századfordulón még a festő mestere, Ludwig Knaus derűs életképeinek hatását látták rajta meghatározónak. Az 1950-es évek művészettörténete azonban Munkácsy komor hangulatú, magyar népi témájú képei közé sorolta, és egy kiszolgáltatott, korán munkára fogott fiú megrendítő ábrázolásának tekintette.

Nézd meg alaposan a festményt, és keresd meg a fejtanulmányt is! Melyik értelmezéssel értesz inkább egyet?

» *Munkácsy Mihály: Hajnalpír*
(1869, Magántulajdon)

Kutass a világhálón!

- Gyűjtsetek olyan ifjúsági regényeket, amelyek cselekménye *a)* az ókorban, *b)* a török hódoltság idején, *c)* a 20. században, *d)* napjainkban játszódik!

„egy gyerek nem ért semmit”

IDÉZD FEL!

- › Beszéljétek meg, mennyire befolyásolhatja egy-egy ifjúsági regény népszerűségét, hogy melyik történelmi korszakban játszódik a cselekménye! Mit gondoltok, mi tehet leginkább népszerűvé egy fiataloknak szóló művet?

Kukorelly Endre: 1956

Emlékszem a légópincére.
A szagra.
Jó szag, korhadó fa.
Arra nem, hogy hideg volt-e.
A dübögésre is.
Tompán szólt, valahogy a pince falából.
Dübb.
Dübb.
Egy harckocsi, azt talán már tudtam, micsoda.
Nyilván egy gyerek nem ért semmit.
Nyilván a felnőttek értenek mindent.

- › *Budapesti utcakép 1956-ból (a Honvéd utca a Szent István körüttől a Balaton utca felé nézve, Fortepan)*

Kérdések, feladatok

1. Miért fontos dátum a magyar történelemben a címben megjelölt évszám?
2. Mit gondolsz, milyen mozzanatok maradtak ki a visszaemlékezésből?
3. Mire emlékszik élesen a beszélő?
4. Hogyan értékeled az utolsó két sor tartalmát: ténymegállapításként vagy ironikus állításként? Miért? Mire világíthat rá ez utóbbi értelmezés?

» Egy gyerek visszaemlékezései

Az 1956-os forradalom és szabadságharc a magyar történelem jelentős, sokat tárgyalt eseménye. Számos visszaemlékezés, tudományos szakkönyv született az 1956. októberi harcokról. Természetesen a munkák különböznek egymástól, hiszen mindenki másképp élte át vagy értelmezi a történéseket. Kukorelly Endre *1956* című versének középpontjában a **visszaemlékezés** áll.

A vers szerkezete » A vers rövid mondatokból és egyszerű állításokból áll, minden díszítettséget nélkülöz. Az első mondatban elindul az emlékezés, egyúttal a helyszínre is utal az állítás. A visszaemlékezés helye a légópince, amely a bérházak alagsorában a bombatámadások előli menedékként szolgált. A helyszín felidézi a rejtőzködést, a háborús helyzetet, a harcok elől a pincékbe húzódó embereket. A vers így nem a borzalmakat hozza közel, hanem az **átélt helyzet** néhány mozzanatáról tudósít. A szagok és a hangok érzékelése kerül előtérbe. A visszaemlékező nem tud mindent felidézni, csupán néhány részletet.

A nézőpont » Az „egy harckocsi, azt talán már tudtam, micsoda” sor utal először a lírai én hajdani **gyermeki nézőpontjára**, amely a pillanatnyi helyzet hangulatát idézi fel. Az utolsó két mondat ismétlődő szerkezete szembeállítja a gyermek és a felnőtt nézőpontját. Az ismétlődő „nyilván” szó viszont elbizonytalanítja ezeket, így ironikusan is érthetőek.

Irodalmi barangolások

„Tizenhárom és fél éves voltam, kiskamaszként sok minden nagyon tetszett a hirtelen ránk szabadult események kapcsán. A hangulat, az emberek jókedve, ahogy a kivágott címer helyén lyukas nemzeti színű zászlókat lobogtatva vonultak fegyelmezetten a Kossuth térről a Széchenyi térre. A Színház téren a Helyőrségi Klub homlokzatáról leverték a Rákosi-címert, a gipszdarabok szanaszét heverték az aszfalton és a villamossínek között. Valami belső sugallatra felkaptam egy jókora darabot, azzal krétaként Kossuth-címert rajzoltam az úttestre, és alá-fölé írtam: »Harcolj ha kell, ha jó az ellen.« Azóta sem tudok rájönni, hogy e két sort valakitől idéztem-e, netán magam találtam ki. [...] Nagy élmény volt, amikor többször is megjelent a város felett egy kisebb repülőgép, és röplapokat, újságokat szórt. Az állványzat és a tető tele volt velük, csak fel kellett értük másznom. Mindegyikből összeszedtem amennyit csak tudtam, és osztogattam az utcabelieknek. Eltelt azóta fél évszázad, de máig sem tudok a nagy titok nyitjára rájönni: hogy a fészkes csodába lehettem akkora életművész. Hogyan állhattam egyszerre, szinte egy időben több bolt előtt is sorba, egyikben kenyeret, a másikban mondjuk sót, a harmadikban lisztet, a negyedikben cigarettát lehetett éppen kapni. A fél város sorban állt velem együtt akkortájt a boltok előtt.”

(Részlet B. Murányi László *A forradalom egy kiskamasz szemével* című írásából, freedomfighter56.com)

1. Idézd fel, mi volt a történelmi oka a szövegben szereplő eseményeknek: a Rákosi-címer leverésének, a röplap- és újságszórásnak, a boltok előtti sorban állásnak!
2. Gyűjtsd össze, mire és hogyan emlékszik a beszélő!
3. Keresd ki a szövegből, mi az, amiben bizonytalan az elbeszélő!
4. Készíts 1956-os történetekből, képekből olyan összeállítást, amely a forradalom hangulatát állítja középpontba!

Képek és irodalom

Az angol Cecil Beaton (ejtsd: szeszl bít) hobiból kezdett el fényképezni, hamarosan azonban az arisztokrácia, az angol királyi család és a hollywoodi filmipar népszerű portréfotósává vált. Jelentős szakmai sikereket ért el divatfotósként és filmes jelmeztervezőként is. Egyik legismertebb képe azonban a fenti műfajok egyikéhez sem sorolható. A második világháborúban haditudósítóként az angliai pusztításokat dokumentálta. Egyik 1940-es fotóján bekötött fejű kislányt látunk, aki játék mackóját szorítja magához kórházi ágyán. A hároméves Eileen Dunne-t (ejtsd: ájlín dan) egy repesz találta el falujának német bombázása során. A megrázó fotó bejárta a világsajtót, és sokak figyelmét a háború pusztítására irányította.

a világsajtót, és sokak figyelmét a háború pusztítására irányította.

Keress gyerekeket a www.fortepan.hu archívumának az 1956-os forradalomról készült fotóin! Hogyan viszonyulnak a körülöttük zajló eseményekhez?

► *Cecil Beaton: Eileen Dunne (1940, London)*

Kutass a világhálón!

- Gyűjtsetek iskolában, kollégiumban, intézetben játszódó filmeket! Válasszátok ki az egyiket, és készíthetitek róla rövid bemutatót (például kiselőadást, ismertető kiadványt)!

Összefoglalás – A magyar irodalom napjainkig

Fejezetünkben csupán rövid ízelítőt kaptunk a magyar líra 20. század közepétől napjainkig terjedő történetéből. E folyamat megértésében fontos a **hagyomány**-hoz, különösképp a klasszikus modernséghez és az avantgárd költészethez fűződő viszony meghatározása.

Költőszerpek » Illyés Gyula a *Nyugat* második nemzedékének tagjaként jelentkezett az irodalmi életben, s a folyóirat megszűnte után annak örökségét ő vitte tovább *Magyar Csillag* című lapjával 1941 és 1944 között. Az 1956-os forradalom idején jelképpé vált verse, az *Egy mondat a zsarnokságról* nemcsak a világháborút követő történelmi helyzetre, a diktatórikus berendezkedés **értékpusztító világa**ra vet fényt, hanem a **zsarnokság** örök természetéről is szól. Az ötvenes években íródott a *Ki viszi át a Szerelmet* című Nagy László-vers is, amely az **emberi értékekért** emel szót és vállal felelősséget. Ezekben a művekben megfigyelhető a **vallomásos jellegű költőszerep**, amely a költőt a közösség alkotójának és képviselőjének tekinti a romantika kora óta.

Az *Újhold* című folyóirat köré csoportosuló költők megszólalásmódja más típusú, annak ellenére is, hogy ők sem vetették el teljes mértékben a nyugatos hagyomány vívmányait. Költészetükön elsősorban Babits Mihály és József Attila hatása érezhető. Pilinszky János versében a **létértelmezés** kapott kiemelkedő szerepet, emellett azt is megfigyelhettük, hogy a lírai én háttérbe szorulása mellett a **tárgyias beszédmód**, a **nyelvi megformálás kérdései** kerültek előtérbe.

Egyéni költői világ » Weöres Sándor személytelen megszólalásmódja, formai virtuozitása, nyelvi játékossága és sokszor szerepekbe helyezkedő különös látásmódja nála **egyéni költői világot** teremtett. *Hazatérés* című alkotása az **elidegenedés** élményével egy költészeti hagyomány folytathatatlanságára, a változás és változatlan-ság kérdéseire mutatott rá.

Kortárs irodalom » A közelmúlt irodalmát összefoglalóan a posztmodern (jelentése: modernség utáni) fogalmával szokás meghatározni, az időbeli közelség miatt azonban nehéz egységes képet kialakítani róla. Látható azonban, hogy korunk irodalmi szövegeiben a **játék** és a **párbeszéd** (Lackfi János, Kovács András Ferenc), a **töredékesség** és a **viszonylagosság** (Kovács András Ferenc, Kukorelly Endre) vagy a **személyiség meghatározhatóságának kérdései** (Jónás Tamás) fontos szerepet töltenek be.

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Összegezzétek, mit tanultatok a líra műneméről!
2. Beszéljétek meg csoportokban, kinek melyik alkotás keltette fel leginkább az érdeklődését! Miért?
3. Melyek azok az idén tanult versek, amelyekben szerepet kapott a történelem? Szerinted fontos az irodalmi művek esetében a történelmi vagy az irodalmi háttér ismerete? Az olvasott művek segítségével érvelj mellette vagy ellene!
4. Az ötvenes, hatvanas évek több alkotója fordult a mesékhez. Keress olyan alkotókat a tanult szerzők között, akiknek az életművében megjelenik valamilyen formában a mesei világ! Mi lehet ennek az oka?
5. Az elidegenedés, a magány élményköre több versben is megjelent. Hogyan? Gyűjts rá példákat a tanult művekből!
6. Fogalmazd meg saját szavaiddal, mi lehet a költészet szerepe az életben!
7. Készítsetek illusztrációt az egyik tanult vershez! Ez lehet általatok alkotott szoborkompozíció terve, rajz, montázs, zene – a lényeg, hogy minél jobban kifejezzétek a mű hangulatát, általatok fontosnak tartott mondanivalóját!
8. Csoportokba rendeződve mindenki adjon meg egy-egy jellemző kifejezést, verssort a kedvenc verséből! Írjatok verset úgy, hogy valamennyi megadott kifejezés szerepeljen benne! Lackfi János művét alapul véve egy általatok választott vers modern átírásával is megpróbálkozhattok!
9. Kérdezd a költőt! Válassz ki egy tanult alkotót, és fogalmazd meg olyan kérdéseket, amelyeket megkérdeznél tőle egy író-olvasó találkozón!
10. Végezz kutatómunkát az interneten a kortárs magyar költészetről! Látogass el például a Digitális Irodalmi Akadémia honlapjára (pim.hu/hu/dia) vagy a Litera irodalmi portál www.irolap.hu oldalára! Válassz egy szerzőt, és mutasd be néhány alkotását a társaidnak!

REGÉNYEK

„Még annyit láttam, hogy apámnak megnedvesedik az örömtől és a játéktól a szeme; aztán dagadó mellel, mint egy hős, kimentem. Egy ideig állingáltam az udvaron, a kapu elé az útra is kísértáltam, s nézegettem a csillagokat, hogy teljék az idő, mint ahogy nyúllesés idején szokott telni.”

(Tamási Áron: Ábel a rengetegben)

„Ha egyszer újra béke lesz”

- › Szeretsz olvasni? Nyilván nem lehet a kérdésre határozott igennel vagy nemmel válaszolni. Most mégis foglaj állást egyértelműen, és keress legalább három okot, hogy miért igen, vagy miért nem! Keress valakit az osztályban, aki veled ellenkezően foglalt állást! Adjátok elő egymásnak az érveiteket az olvasás mellett vagy az olvasás ellen! Nem kell megegyezésre jutnotok, hiszen a tapasztalataitok eltérőek lehetnek.

Szabó Magda: Abigél¹ (részlet)

Gina² intézetbe³ kerül

A változás⁴, ami életében bekövetkezett, annyi mindentől megfosztotta, mintha bomba pusztított volna az otthonában.

Elsőnek Marszell tűnt el, akit kisasszonynak szólított, mióta csak ismerte, de akire azért sosem úgy gondolt, mint egy francia lányra, aki tizenkét esztendőn át a mellette levő szobában lakott, és őt nevelte. Marszell több volt, mint egy nevelőnő, fizetett alkalmazott⁵; jelenléte olykor még azt is el tudta feledtetni, hogy voltaképpen idegen, és nem pótolhatja igazán azt, akit a kislány még kétéves korában elveszített: az édesanyját⁶. Marszell mindig megértette még azt is, amit Gina nem is fogalmazott meg érthetően, amire csak utalt, vagy amiről csak hebegni tudott; voltak pillanatok, amelyekben majdnem olyan közel érezte magához, mint az apját. Ha Marszelleknak olykor honvágya támadt, vagy a kislány valami panaszára azzal válaszolt, hogy Gina csak örüljön, hiszen itt van mellette az édesapja, aki mindenkinél jobban szereti, bezzeg ő, Marszell, milyen régen elvesztette már a szüleit, s abból kell élnie, amit valaha tőlük tanult, az anyanyelvéből, mindig hozzátette azt is, hogy persze ha már így kellett lennie, milyen jó, hogy Ginának házában otthonra talált, s ha nem is ment férjhez, olyan neki itt Vitayéknál, mintha családja volna, legalábbis gyereke. Marszell olyan valaki volt, akihez az ember, ha távol volt hazulról, úgy visszavágyott, mint egy igazi szülőhöz, és Gina tudta, nem azért olyan jó hozzá, mert megfizetik érte, hanem mert szereti.

Most már nincs Marszell, visszament Franciaországba. Apja azt mondta, nem maradhatott tovább, és nyilván igaza volt, a tábornok nem küldte volna el, ha nem kényszerül rá, ha valaki, az apja igazán tudta, milyen kapcsolatot szakít meg, mikor elválasztja őket egymástól. Háború⁷ van – magyarázta a tábornok –, Marszell és Gina nemzete két ellentétes oldalon harcol, nem lakhatik a házukban tovább egy francia lány. Ha egyszer újra béke lesz, majd visszatér, s akkor ott folytatják az életet, ahol abbahagyták. Marszell el se vitte minden holmiját, csak ládába csomagolta, és lehordatta a pincébe.

Kérdések, feladatok

A regény első bekezdéseiben hét szót indexszámmal jelöltünk meg. Az alábbi szövegértési kérdések mindig a megfelelő sorszámú szóra vonatkoznak.

1. A regény címe egy keresztnév. Fogalmazd meg sejtésedet, kinek vagy minek lehet a neve! A tartalomjegyzék segítségével keresd meg a hozzá fűződő legenda közlési helyét! Ha a könyvet elektronikus formában olvasod, még könnyebb dolgod van, csak keress rá a szóra!
2. Gina a regény főszereplőjének beceneve. Mi a név hivatalos formája? Hogyan ejtették ezt a becenevet abban a korban, amikor a regény cselekménye játszódik? Tetszik-e neked ez a név? Sugall-e valamit viselőjéről? Milyen sajátos használata alakult ki a legutóbbi időkben? Néhány mondattal később kiderül Gina teljes neve. Mi az?
3. Mit jelent ebben a szövegösszefüggésben az „intézet” szó? Milyen lehetett ilyen körülmények közt tanulni, nevelkedni? Mi lehet benne előnyös, és mi lehet hátrányos? Szívesen tanulnál-e ilyen helyen?
4. Ha egy szó előtt határozott névelő áll, az azt fejezi ki, hogy annak tartalma már ismert korábról az olvasó előtt. Ezúttal is így van ez? Tippelj, hogy milyen változásról lehet szó a történet elején!
5. A francia nevelőről szóló mondatok alapján kirajzolódik a főhős családjának társadalmi helyzete. Fogalmazd meg ezt saját szavaiddal is! Néhány sorral lejjebb az apa foglalkozása is kiderül. Mi az?
6. Mit tudunk meg ebből és a következő mondatból Gina családjának tagjairól? Kikhez hogyan kötődik, milyen légkörben nevelkedik?
7. Itt hangzik el először a regény cselekményét meghatározó külső történelmi körülmény. Milyen részleteket tudunk meg itt a háborúról? Milyen reményekkel gondolnak a végkiemenetelére? Reális-e ez? Hogyan befolyásolják e tények a regény hangulatát?

» A regényolvasás művészete

Regényt olvasni nem könnyű dolog. Nem elég hozzá jól olvasni, a nagy terjedelem és a cselekmény összetettsége miatt jó memória és az összefüggések megértésének képessége is kell hozzá. Ha azonban a könyv izgalmas vagy „szíven talál”, akkor minden nehézség ellenére, sőt talán éppen az ezekkel való megküzdés hatására nagy élményt és fontos tapasztalatokat szerezhetünk általa. Minden azon múlik, hogy túl tudunk-e jutni a kezdeti nehézségeken. Érdemes ehhez néhány stratégiát megtanulni és használni, s érdemes néhány tanácsot megfogadni.

Az olvasás célja » Gondoljuk át, amikor a könyvet kézbe vesszük (vagy a letöltött fájlt megnyitjuk), hogy **miért is akarjuk elolvasni!** Ki ajánlotta? Mit mondott róla? Mi egyebet hallottam róla? Klasszikus vagy olyan mű, amiről még nem alkottak határozott értékítéletet? Azért olvasom, mert kötelező, de legalábbis illik ismerni? Vagy csupán

élni akarom? Kell-e majd róla elemzést, olvasónaplót, kritikát írni? Mennyi időm van elolvasni? Mindezen kérdések alapján hozunk döntést arról, hogy mennyire leszünk alaposak, és esetleg milyen könnyítéseket engedünk meg magunknak.

Az olvasást segítő eszközök » Térképezzük föl, milyen eszközök igazítanak el a regényben! Hogyan tagolták fejezetekre és alfejezetekre, s ez követhető-e tartalomjegyzékben? Vannak-e benne láb- és végjegyzetek, kiejtési útmutató, utószó, valamint képek, ábrák, térképek? Ezek megkönnyítik a megértést, oldják az egyhangúságot, és pihenőt engedélyeznek az olvasónak. Hasznos lehet, ha könyvjelzőt is használunk, s ha nem kölcsönkötetről van szó, jegyzeteket is írhatunk bele. Ha digitális szöveget olvasunk, abban is elhelyezhetünk könyvjelzőket és jegyzeteket. Mindezek segítségünkre lesznek, ha egy-egy apró részletet elfelejtettünk, amelyről később kiderül, hogy szükséges a megértéshez.

A szerző szándéka és a mű keletkezése » Gondoljuk át, mit tudunk a szerzőről és a mű keletkezéséről! Érdekes lehet számunkra a szerző szándéka (kinek, mit, miért és hogyan kívánt közölni), s ehhez ismerni kell a történelmi, társadalmi és személyes hátteret, de jogunk van ahhoz, hogy értelmezésünk ettől független legyen. A szöveg elsődleges jelentésének megértéséhez azonban szükségünk van a kor fogalmait tartalmazó „szótárra”, amelybe nemcsak a szavak jelentése, hanem a fordulatok stílusértéke, a kor értelmezési keretei is beleértendők.

Az olvasási kedv felkeltése » Az olvasási kedvünk felkeltését is szolgálja, ha **megpróbáljuk** mindig **előre megfogalmazni sejtéseinket**, majd a történet előrehaladása során jóslatainkat folyamatosan felülvizsgálni, hozzáigazítani ahhoz, amit ténylegesen megtudtunk. (Vajon mi fog történni? Mit sugall a cím? Milyen általános [elvont vagy erkölcsi] probléma állhat a középpontban? Vajon tetszeni fog-e ez nekem?)

Az értelmezés lépései » Az olvasott regénykezdő részlet feldolgozásának legfontosabb tanulsága az lehet, hogy az olvasás kezdetén rengeteg dolgot nem értünk. „Csak úgy kapkodjuk a fejünket!” Ez részben azért van, mert az irodalom mindig „fejesugrás” egy virtuális világba, és értelemszerűen nem igazíthat el minket minden előzményről, azokat majd később kell rekonstruálnunk. Ha az olvasó elég gyakorlott, akkor nem esik kétségbe ettől, mert megbízik az íróban, hogy ezeket később apránként majd közli vele. Ennek köszönhetően értelmezni tud minden részletet, ha másként nem, hát úgy, hogy gyakran visszalapoz a regény elejére.

Irodalmi barangolások

„Az *Abigél* – regény és tévéfilm formájában egyaránt – azt szerette volna megmutatni, hogy nincs közösség, amelyet el nem ér a háború, és csak másodsorban egy felekezeti leányiskola Hitler-korabeli ábrázolása. Ami miatt a regény és a film íródott, színházi szaknyelven úgy hívják, spétreakció. Valaki jól mulat, nevetgél, aztán egy másik rászól, lebitangozza, egy darabig még mosolyog, időbe telik, míg eljut a tudatáig, milyen szépen megtisztelték, mosolygós arcáról eltűnik a derű, pár fázissal később, de mégiscsak felfogta: megmondták neki, mi róla a vélemény. Mindent beleírtam az *Abigél*be, amit nekem kellett volna megtennem, aki tanú voltam és kortárs, de nem lettem több egy bűntudatos szemlélőnél. Ha vádirat lett, magamat vádoló és a magamhoz hasonlókat, ha elismerés, azoknak szól, akik kicserélték az okmányokat, megmentettek számtalan Bánkit, számtalan Vitay Ginát, átprogramoztak énekműtató táblákat, átfestették a feliratokat, meggallérozták a szobrokat. Fiataloknak írtam, akik csak tananyagként ismerik ezeket az éveket, de elvállalták olvasmányuknak is, filmélménynek is az idősebbek. [...] Az *Abigél* országos siker lett. Egyetlen pillanatra se hittem, hogy nekem, személy szerint, részem volt benne. Magyarország egyszerűen csak szavazott, azzal, ahogy fogadta: Hitler ellen, a háború és a faszizmus ellen, s azok mellett, akik tettek is valamit, nemcsak rémülten és undorodva figyeltek, mint egy írónak még nem is nevezhető nagyon fiatal író, aki elraktározta a nyersanyagot az építkezéshez: az emlékeket. Nemcsak egyénnek, egy országnak is lehet spétreakciója.”

(Szabó Magda vallomása az *Abigél* keletkezéséről, Szabó Magda *Kívül a körön*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980; pim.hu/hu/dia)

► Szabó Magda
(MTI Fotó: Manek Attila)

1. Fogalmazd meg saját szavaiddal, egyszerűbben, mit neveznek spétreakciónak!
2. Az író megemlíti a regény néhány mozzanatát, amelyek elismerésre méltó tettek számtának. Aki már elolvasta az egész regényt, próbálja meg ezeket visszakeresni benne!
3. Egyetértesz-e azzal a megállapítással, hogy a regény és a film sikere valójában kései állásfoglalás volt a háborús bűnök ellen és az ellenállás mellett? Támaszd alá érvekkel, miért gondold így, vagy miért nem!

Képek és irodalom

Az egyik korábbi leckében már olvashattunk a plein air festészetről. Művelői a szabadban való alkotást tűzték ki célul. A történeti festészet kiemelkedő alakja, Benczúr Gyula is készített ilyen képeket. 1874–1875 körül több festményén is megpróbálta rögzíteni a napfénynek a formákat feloldó hatását. Az *Olvasó nő az erdőben* című kép különös varázsát egyrészt a vörös-zöld színek harmóniájára épített kompozíció adja, másrészt pedig az a modernség, amellyel túllép a nők megjelenítésének a 19. században megszokott formáin. A fűben heverésző, könyvet olvasó asszony egy olyan modern, intellektuális nő típus megtestesítője, amellyel korábban alig találkozhattunk a festészetben.

Milyen céllal olvas a képen ábrázolt nő? Milyen jelek utalnak erre? Az olvasás és annak helyszíne, körülményei hogyan hatnak az ábrázolt nőre ebben a jelenetben?

► Benczúr Gyula: *Olvasó nő az erdőben*
(1879, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)

Kutass a világhálón!

- Keresd olyan honlapokat a világhálón, amelyek a második világháború megismerésében támpontjaid lehetnek! Jegyezd fel pontosan az elérési útjukat, és írd a sajátosságaikról egy-két sort! (Kinek készültek, milyen témákkal foglalkoznak, mennyire megbízhatóak, mennyire érdekesek számodra?) Frissítsd fel ismereteidet Magyarország háborús szerepéről, ha már tanultál róla! Melyik oldalon álltunk, és milyen következményei voltak számunkra a végkifejletnek?

„Vége a gyerekkornak, felnőttél, szegénykém”

- › Egy nagy papírra írtok fel (vagy egy közös dokumentumba gyűjtsétek össze) azoknak a honlapoknak a címét, amelyeket felkerestetek a második világháború témájában kutakodva! Beszéljétek meg az ezekről szerzett tapasztalataitokat! Melyiket mennyire tartjátok használhatónak, megbízhatónak, melyik milyen témát fejt ki alaposabban? Melyik lehet a legalkalmasabb, ha a magyar antifasiszta ellenállásról akartok többet megtudni?

Szabó Magda: Abigél (részlet)

Hajda úr cukrászdájában

„Kislányom, nem jöhetsz el innen se most, se semmikor, ameddig még tart a háború.”

A hang, melyen szólt, halk volt és olyan szomorúan tárgyilagos, amelyen akkor szokott lenni, ha Gina édesanyjáról emlékezett a tábornok. Gina most kezdett igazán félni. Apja szereti őt, jobban szereti mindenkinél; ha nem viszi haza azok után sem, hogy tudja már, kiközösített nyomorult, azok után sem, hogy hallotta, megszökött, sőt újra arra készül, akkor van valami, amit ő nem tud, amit a tábornok most meg fog neki mondani, s ami olyan lesz, mint amikor ítéletet hirdetnek, amely bizonytalan idejű börtönnel sújt egy ártatlan embert. Anélkül, hogy egy szó esett volna erről; érezte, ez a döntés végleges, nincs az a könnyzáró, ami megváltoztathatná.

– Amit most elmondok neked, attól életek függnék. Nem akartam, hogy tudd, nem mintha nem bíznám benned, de se megijeszteni nem kívántalak, sem olyan gondokat zúdítani rád, amelyek elviselésére fiatalnak hittelek. Csakhogy ha most megint magyarázat nélkül hagylak itt, és egyszerűen megparancsolom, hogy itt maradj, anélkül, hogy tudnád, miért, talán valóban megszöksz megint, vagy elkezded kételkedni bennem és a szeretetben, amely bennünket összeköt. Hát beszélek, de megszsz az ára. Ettől a pillanattól fogva vége a gyerekkornak, Gina. Felnőtt leszel, és soha többé nem élhetsz már úgy, mint más gyermekek. A magam életét, a sajátodat és a másokét teszem kezedbe. Mire esküszöl, hogy nem árulsz el bennünket?

A kislány hátradólt, de nem kerülte el a pillantását. Most már sápadtak voltak mind a ketten, a tábornok érezte, hogy lesznek a gyermek ujjai egyre hidegebbek a kezében. „Esküdni tilos – mondta Zsuzsanna szemrehányó hangja Gina fülébe –, Isten

nevét hiába fel ne vedd.” Most olyan messze volt a Matula¹ és az intézet törvényei. „Mit fog felelni? – gondolta a tábornok. – Még nincs tizenöt éves. Mit fog felelni? Fog egyáltalán?”

– Az életedre – mondta Gina. – Téged szeretlek a legjobban a világon, és nincs anyám, te voltál nekem mindig az anyám is. Rád esküszöm.

Akkor hát megértette. Most már kezdett színesedni is, mint aki túlesett az első megrázkódtatáson.

– Gina, a háborút elvesztettük. A háborút voltaképpen akkor elvesztettük, amikor megkezdődött; rossz célért indult, rossz eszközökkel. Annyit veszítettünk máris, hogy Isten tudja, mikor heveri ki a nemzet, pedig még nem vagyunk a végén. Most nincs más hátra, mint hogy próbáljuk megmenteni, ami még menthető, mielőtt a németek megszállnának bennünket, az embereket a városokban, a katonákat a frontokon. Mi, akik felismertük, mi a tennivalónk, be akarjuk fejezni a háborút. Ha sikerül, mérhetetlenül több ember marad életben, és megmenekül Budapest és a városok és a hadsereg maradéka. Ha nem, akkor tovább tart a pusztulás emberben, anyagban, és talán rámegegyek én, és rámennek a társaim.

Most nem látta az arcát, mert elfordította előle, az ablakot nézte, a Hajda úr nagy üvegablakát, amelyen csipkefüggöny volt, békét és boldogságot és nagy családi fagyaltozások emlékét idéző függöny. De a tábornok tudta, hogy figyel, hogy így nem figyelt még soha életében.

– Az országban van ellenállás,² van katonai és van civil is. A katonai ellenállás egyik előkészítője én vagyok. Ha belebukunk, vagy én személy szerint belebukom, és téged elérnek, ember vagyok én is, aki félti az ivadékát.³ Ha azzal zsarolnak, hogy téged elvittek, kínoznak, talán nem lesz erőm a hallgatáshoz, csak te megszabadulj. Nem kockáztathatom, hogy esetleg eszköz légy a vállalkozásunk ellenségei kezében. Nem szabad abba a helyzetbe kerülnünk, hogy veled próbáljanak becstelenségre kényszeríteni, vagy hogy ha hallgatok, és téged megölnék, te légy az áldozata annak, hogy megálltam az eskümet. [...] Hónapok óta kerestem egy helyet, ami olyan zárt, mint egy börtön, míg végre megtaláltam a Matulát, ahová még csak nem is írok, és ahonnan te sem írhatasz, hogy az otthoniak ne legyenek figyelmesek erre a helynévre: Árkod.⁴ Minden szombaton más városból hívlak fel, civilben megyek be a postahivatalba, úgy kérem az intézet számát, még a nevemet se mondom, mikor jelentkezem, csak annyit, hogy Ginával szeretnék beszélni. Innen nincs kijárási őrizet nélkül, ide nem jöhet be senki, ez az egyetlen olyan hely az országban,

1 Matula: leánynevelő intézet

2 ellenállás: a fasizmussal, a náciizmussal és más szélsőjobboldali mozgalmakkal szemben állók fegyveres vagy más jellegű harca

3 ivadék: utód

4 Árkod: kitalált város

ahol biztonságban várhatsz meg, míg a háborút befejezzük, és hazavihetlek végre. Hát innen szöktél meg a múltkor. Ha sikerült volna, és csak egy embernek panaszolod el Pesten a Matula rémes szokásait, már vissza se hozhatlak volna, mert a titok kiderült, és ha bekövetkeznék a legrosszabb, és valóban gyanakodni kezdenének rám, pár hónap múlva talán túsز lennél, akinek az élete csak az én becstelenségem árán váltható meg. Ezt akarod?

Ingatta a fejét, hogy nem. Most először hasonlított az édesanyjára, pedig minden vonását az apjától örökölte; a nézése lett olyan, mint a rég halott asszonyé.

„Megtörtént – gondolta a tábornok, és nézte a lányát –, ahogy sejtettem, megtörtént. Vége a gyerekkornak, felnőtél, szegénykém.”

– Itt kívülem egy ember rendelkezhetik veled, rá még akkor rábízalak, mikor idehoztalak év kezdetén. Ő ebben a városban a polgári ellenállás vezetője. Ha ő hív, akkor mehetsz, és menj is, mert ha ő küld valahová a Matulából, azt jelenti, hogy valamiképpen a nyomodra akadtak, s ő fog tovább rejtteni.

– Honnan fogom tudni, hogy ki ő? – suttozta Gina.

– Régen ismered, csak nem tudod, hogy ő az. Ha felfedi a kilétét, elcsodálkozol. Akarod még, hogy hazavigyelek?

– Nem akarom – lehelte a kislány.

– Ha esetleg nem tudok telefonálni, ne próbálj írni, ne keress. Várj. Ha lehet, úgyis felhívlak minden héten, vagy meglátogatlak, s ha mégsem, akkor valami olyan okom van arra, hogy távol maradjak tőled, ami miatt nem jöhetek. Mindenképpen maradj nyugton. Megígéred?

– Meg.

– És most búcsúzzunk. Még volna időd, de nekem vissza kell mennem Pestre. Ha nem látnál többé – a hangja meg sem bicsaklott, mint aki nagyon sokszor végig gondolta már azt, amit mond –, akkor tudni fogod, hogy szerettelek, és tudni fogod, hogy azért haltam meg, mert ki akartam szabadítani az országot egy olyan háborúból, aminek nem lesznek hősi halottai, csak áldozatai. Csókolj meg, menjünk. [...] Mindent tudsz. Engedelmes leszel, ha úgy érzed is, nem bírod tovább?

– Fogom bírni – mondta a kislány.

Most már nem csókolgatták meg egymást újra. Gina nem sírt, ha nem is mosolygott. „Megesküdtél!” – mondta még egyszer az apja, a kislány rábólintott a szóra, aztán

» Szerencsi Éva mint Gina, Nagy Attila mint Vitay tábornok az 1977-ben forgatott filmben (rendező: Zsurzs Éva)

a tábornok csengetett, és a pántolt kapu kitarult előttük. Gina azonnal belépett, és a portás, mintha felfogott volna valamit abból, amit a búcsúzó éreztek, nem csukta be a kaput, míg a gyermek tovalépegető alakját el nem nyelte az oldalfolyosó. Így látta még a tábornok egy darabig a lányát, ahogy megy, kezében egy-egy nagy csomaggal, és nem néz hátra, mintha ezzel is könnyebbé akarná tenni a válást. Kicsit meggörnyedve lépkedett az internátus⁵ felé, mint aki vállán cipeli a világ terheit.

Kérdések, feladatok

1. Miért titkolta a tábornok Gina intézetbe küldésének okát? Miért dönt úgy, hogy nem hallgat erről tovább?
2. A tábornok küldetésének megismerése után mi marad továbbra is titokban Gina előtt? Mi ennek a célja?
3. Miért jelenti Gina számára a titokba való beavatás egyszersmind a felnőttiséget is?
4. Gyűjtsetek ki a szövegből a jövőre vonatkozó jóslatokat, sejtetéseket, előjeleket!

» A tudás felelőssége

A regény főhőse » Gina akarata ellenére kerül az árkodi leánynevelő intézetbe. Nem tudja, csak találgatja, miért döntött így édesapja, a tábornok. A számára minden tekintetben idegen világba történő beilleszkedés egyáltalán nem sikerül neki. Ezért aztán kalandos és kockázatos kísérletet tesz a szökésre. Az apjával való találkozás azonban teljesen megváltoztatja további céljait, magatartását és sorsát. Hogy miképpen, annak megismerése csak a kitartó olvasók jutalma.

A gyermeki és a felnőtt magatartás » Gina édesapja felismeri, nem titkolhatja el lánya Árkodra történő átíratásának okát annak érdekében, hogy elrejtse az ellenségei elől. Ha továbbra is hallgatna erről, azzal azt kockáztatná, hogy Gina megszökik e titkos és védett helyről. Ha lánya megéri a helyzet súlyát, akkor a felelősségét is felismeri, és elfogadja a szabályokat. S ez az, ami leginkább megkülönbözteti a gyermeki és a felnőtt magatartást: **a szabályok kényszerektől mentes, belátáson alapuló elfogadása** és az ebből származó **felelősség vállalása**. Ilyen perspektívából mindaz, ami Ginával addig történik, átértékelődik: a küzdelem a csoporton belüli rangjáért jelentéktelenné zsugorodik szemében.

Az értelmezés lehetőségei » A teljes mű értelmezése nagyon sokféle irányt vehet. Figyelmünket fordíthatjuk a **beilleszkedés**, a **befogadás**, illetve a **kívülmaradás**, a ki-

⁵ internátus: bentlakásos iskola

rekesztés problémájára. Kiemelt szempontunk lehet a **felnőtttség kritériumainak** újrafogalmazása. Hogyan hagyja el valaki a gyermeki gondolat- és érzésvilágot, mi különbözteti meg ettől a felnőttekét? Vagy koncentrálnunk a titokzatos Abigélre. Milyen álcázási eszközzel teszi lehetővé, hogy a jó ügyeket szolgálni tudja? E kiindulópontból elgondolkozhatunk a **hősiesség** problémáján. A világ hajlamos azokat csodálni, akik látványosan küzdenek a közös célok érdekében. Az igazi hős azonban mindent alárendel az értékek szolgálatának, nem bánja azt sem, ha ennek során megvetés sújtja. A hősiesség lényegéhez tartozik **az értékeinkhez való ragaszkodás, a bátorság, az áldozatvállalás** éppúgy, mint a **józan számítás**. Még számtalan más tanulság levonható a regényből. Kinek-kinek más és más válhat fontossá, s ebben a saját élettapasztalata erősen befolyásolhatja. Érdemes azonban az olvasás élményét valamilyen módon újrafogalmazni akár magunknak, akár másoknak, s ennek során érzéseink gondolatokká, értelmezésekké kristályosodnak. Egy mű értelmezése sohasem lezárt. Az **újraolvasás** olyan új színeket, mozzanatokot csillanthat föl, amelyeket először nem méltattunk figyelemre.

Irodalmi barangolások

„Néztük a tanár urat, aki sose büntetett, és végre felfogtuk, hogy örökké nyájas maszkja mögött van egy másik arca is, amelyet eddig nem mutatott. [...] »Rejtély! – gondoltam. – Micsoda rejtetem! Azt hittük, szivacsból van, kocsonyából. Most megmondta: nem. Vasból van, acélból, tudja, látja, mit csinálunk vele az órán, de valami mást is tud a világról, mint a többi, és tiltakozik az ellen, hogy ilyen irtózatos présben éljük ezeket az éveket, mikor nem is indokolja semmi. [...] Ez vagy sír, vagy nevet azon, ami az intézetben folyik – gondoltam –, hogy inkvizíció kezdődik, ha leesik a padból a zsoldár. Vagy sír, vagy nevet, mint a kiűritett falvak menekülői vagy a vicsorgó szájú halottak. Ha van egy franciaórai és egy titkos magánarca, ez mindenre képes lehet, jó volna kémnek vagy hősnek, akárminek. Olyan jó álarc, mint a gyávaság, amely egészen mást takar, nincs semmi kelléktárban.« Ő lett Kónig tanár úr.”

(Szabó Magda vallomása arról a tanáráról, akitől Kónig tanár urat mintázta. Szabó Magda: *Kívül a körön*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980; pim.hu/hu/dia)

» Jelenet az *Abigél* című filmből (1978, rendező: Zsuzs Éva, szereplők: Garas Dezső, Básti Lajos, Szerencsi Éva)

1. Foglald össze saját szavaiddal, milyenek látták a diákok azt a tanárt, akiről Szabó Magda Kőnig tanár urat mintázta, s mi derült ki számukra róla, amikor jobban megismerték!
2. Hogyan gondolkodott a Szabó Magda által bemutatott tanár az intézetben érvényes magatartási szabályokról?
3. Hogyan tekintettek a világra a háború áldozatai szemelvényünk tanulsága szerint?
4. Aki már elolvasta a regényt, mesélje el, miben hasonlít Kőnig az író tanárára!

Képek és irodalom

Az *Abigél* című regény „címszereplője” az a Matula kertjében álló, leányalakot ábrázoló szobor, amellyel kapcsolatban titokzatos legenda él a növendékek körében. A regényből készült 1978-as tévéfilmsorozatban számos budapesti és vidéki helyszín alakította Árkodot és a leánynevelő intézetet. A Matula előtt játszódó jeleneteket a váci püspöki palota környezetében forgatták le. A belső felvételeket budapesti iskolaépületekben és a Kálvin téri református templomban készítették. Az intézet parkjában játszódó epizódokat a vácrátóti arborétumban vették fel.

Ide szállították a forgatás idejére Dunaiszky Lőrinc antik, korsós lányt ábrázoló szobrát, amely eredetileg egy pesti klasszicista bérház udvarán álló kút díszje volt. A film elkészítése után a szobrot restaurálták, és visszaállították eredeti helyére.

Nézz utána, milyen titokzatos legenda fűződik a szoborhoz a regényben! Keress még olyan köztéri szobrokat, amelyekhez szintén legenda vagy babona kapcsolódik!

› *Dunaiszky Lőrinc: Korsós lány (1814)*

Kutass a világhálón!

- Gyűjts az interneten székely népmeséket! Olvass el közülük minél többet!

„most az eget is megnéztem”

- › Beszéljétek meg, milyen közös jellemzőik vannak a székely népmeséknek!

Tamási Áron: Ábel a rengetegben (részlet)

Tamási Áron Ábel a rengetegben című regénye a székelyföldi Hargita hegység erdősegeiben játszódik. A főhős a csíkcsicsói erdőpásztor fia, aki már kamaszként felkerül az erdőbe, hogy őrizze és árulja a kivágott fákat. Ábel életét hol a fát vásárló szekeresek, hol a bank emberei, hol pedig fát lopó tolvajok keserítik. Azonban a kamasz fiút sem kell félteni, furfangos módon jár túl ellenfeleinek az eszén.

Abban a nevezetes ezerkilencszáz és huszadik évben, vagyis egy esztendőre rá, hogy a románok kézhez vettek minket, székelyeket, az én életemben még külön is igen nagy fordulat állott bé. Akkor is Ábelnek hívtak engem; s ott laktunk Csíkcsicsóban, abban a nagy káposztatermelő faluban, a felcsíki járásban, éppen az Olt vize mellett.

Apám, akit Gergelynek neveztek, még élt abban az időben, s közbirtokossági erdőpásztor¹ volt. Ott is lakott fenn az erdőn, egyedül egy kalibában; s csak akkor jövedgetett haza a házhoz, amikor az elesége elfogyott. Ilyenkor édesanyám ismét feltarisnyálta, s azzal visszament az erdei szállásra, hogy legalább egy hétig megint ne lássuk.

Gyermek a háznál rajtam kívül nem volt, s én ezt nem is bántam, mert engemet is csak bajosan tudtak iskolába járatni s ruházni, olyan nagy szegénységben éltünk.

Az a nap, amelyik az előbb felemlített nagy fordulatot hozta belé az életembe, éppen a Szent Mihály napjára következő nap volt, vagyis szeptember harmincadika. De már azt, hogy szereda volt-e vagy csütörtök, azt már nem tudnám megmondani, csak az jut jól eszembe, hogy apám rég nem járt volt immár az erdőről haza. Édesanyám délebed után mindjárt elment egy zsákkal pityókát² ásni, s nekem egy jó halom csöves törökbúzá³ hagyott hátra, hogy én azt lefejtsem, amíg estére hazajő. Egy kis zsúpfedeles házban laktunk, amelyik a kertek tetejében feküdt, a Hargita felőli részen. Mivel napfényes őszi idő volt, még az ablakot is kinyitottam, hogy azon a friss levegő jöhessen befelé bátran. Aztán a ház közepébe gyűjtöttem a törökbúzacsoveket egy

1 erdőpásztor: erdőőr

2 pityóka: burgonya

3 törökbúza: kukorica

rakásba, melléje egy üres vékát⁴ helyeztem a földre, s magam egy rostával⁵ béültem ügyesen a kettő közé: a rostát vettem az ölömbe, s dologhoz láttam. Volt egy jóféle nagy lombos kutyánk, akit Hegyesnek hívtak, s volt egy hóka⁶ macskánk is, amelyiket ugyanvalóst erősen szerettem. A kutya lefeküdt velem szembe a földre, s egész idő alatt onnét nézte csodálkozó szemekkel, hogy milyen ügyesen morzsolom belé a rostába a törökbúzákat. Később a macska is hozzánk pártolt, mégpedig olyanformán, hogy feljött a jobbik vállamra, ahonnét váltakozva hol macskanótát húzott a fülembe, hol pedig az arcját mosta.

Hamar és jól telt az idő ebben a munkában, s a társaságban. Amikor a nap már-már a földig húzta volna bé az eget, mint valami nagy-nagy piros alma, egyszerre mozgást hallottam odakünn. Egy percre abbahagytam a dolgot, s a csendben úgy tetszett,

► *Jelenet az Ábel a rengetegben című filmből (1994, rendező: Mihályfy Sándor, szereplő: Ilyés Levente)*

mintha valaki jött volna felfelé a négy kőgarádicsra.⁷ De mire ezt kigondoltam volna, a jövés már az ereszbe⁸ is érkezett. Egy hopp, s hát a macska leszökött a vállamról, de abban a pillanatban az ajtó is nyílani kezdett. Erre Hegyes is vakkantott egyet, de mindjárt láttam, hogy elsiette a dolgot, mert édesapám lépett bé az ajtón.

– Dugd bé, Hegyes! – intettem le a kutyát. – Nem látod, hogy az édesapám?

Nem hozott apám egyebet, csak az üres borztarisnyát⁹ a nyakában, s jobb kezében azt a nagy fejű botot, amelyikkel örökké járni szokott volt, s amelyik hosszúságban nemcsak verte őt, hanem még szagot is árasztott, mintha zsírtermő fáról vágta volna. Nem szólott apám semmit, hanem a tarisnyát felakasztotta a szegre, a nagy dögverő botot pedig odatámasztotta az ajtó mögé. Egyazon ültömben én is tovább dolgoztam, hadd lássa igyekezetemet, s legyen jókedvvel, ha már hazajött.

- Hát van-é sok bükkmakk az erdőn? – kérdeztem.
- Ott van elég – felelte.
- Hát disznyó hozzá?

4 véka: nagyobb, kétfülű kosár

5 rosta: dróthálóból készült eszköz magok, kukoricaszemek tisztítására, osztályozására

6 hóka: fehér foltos

7 kőgarádics: lépcső

8 eresz: a tetőnek a falhoz csatlakozó pereme

9 borztarisnya: vállra akasztható, rendszerint ráhajtott fedelű, egyszerű táskaféle

– Azok mind itthon laknak a faluban – mondta apám; s odaállott mellém, és álltából nézni kezdte, hogy miképpen is fejtem a törökbúzáat. Láttam, hogy nincs valami erős jókedvében, s ezért még ügyesebben kezdtem egy nagy csövön jártatni a kezemet, de feltettem magamban, hogy biza én sem szökdösöm az örömtől, hanem tartom magam, ahogy az egy munkásemberhez talál.

– Hát hogy fejlík a törökbúza? – kérdezte ismét.

– Ez jól, ha jól fejti valaki – feleltem én is.

Erre is csak tovább nézte az én munkámat, amiből én már tudtam, hogy hibát keres.

– Hát te nem fejted valami jól – szólalt is meg.

No, erre felnéztem reá, s mosolyoghattam is egy kicsit.

– Ezt dicséretképpen mondá-e? – kérdeztem.

– Nem éppen.

– Kár pedig, mert a fiú úgy fejti pontosan, ahogy az atyától tanulta.

Erre a válaszra letette apám a sapkáját is, mert nagy báránybőr sapkája volt neki, amolyan tornyosan felálló, s azt lehetőség szerint örökké a fején tartotta.

– Erősen sokat tudsz, pedig milyen kicsi vagy! – mondta.

– Én kicsi, mert ülök.

– Lám, állj fel!

Felálltam, a mellemet kivetettem, s így szóltam:

– No, most nézzen meg!

Apám odaszállatván reám egy pillantást, már tovább nem marconáskodott, hanem elnevette magát. Engem azonban félrevezetni nem lehetett, mert tudtam, hogy csak azért nevet, mivel kicsinek lát. Az igaz lehet, hogy kicsi voltam, de hát időben is csak ahhoz mérve állottam, hiszen a tizenötödik esztendő csak azelőtt kilenc nappal tőtöttem volt bé. Ellenben apám az ötvenet elrúgta volt már, s mégis csak valami három ujjal lehetett magosabb, mint én.

– No, csakugyan nőttél, amióta nem jártam haza – ismerte mégis el.

– Mennyit?

– Kilenc napot.

Mindjárt kitaláltam, hogy a kilenc napot azért mondja, mert éppen annyi ideje nem láttuk egymást.

– Édesapám sem nőtt egy nap alatt kettőt – feleltem neki.

– Én sem, az igaz – mondta, s majd gyengén panaszló hangon hozzátette: – De azért, amikor én a te korodbeli gyermek voltam, s apám hazajött valahonnét meszsziról, örökké megkérdeztem tőle, hogy nem ehetnék-e vagy nem ihatnék-e valamit.

Éreztem, hogy ez most helytálló és pirító beszéd volt; s körül is néztem a házban, hogy nem lehetne-e valamit hamarjában megenni. De bizony csak a szegénység volt mindenütt, s egyéb nem. Nyeltem egyet, s így szóltam:

– Mindjárt pityókát főzünk, s eszünk.

Apám egy kicsi kerek széket vett elé s arra kuporodott, hogy folytassa a munkát, amit én abbahagytam.

– Hát a szárazság is olyan nagy volt? – kérdezte.

Ebből megértettem, hogy a szomjúságról is kell vala szólanom.

– A kútban elég van jó víz – feleltem.

– No, ha van, akkor eredj, s hozzál!

Fel is vettem egy üres kártyát, de akkor jutott eszembe, hogy nekem is van sérelmem, ha neki van. Azelőtt két héttel ugyanis beleléptem volt egy szegbe, s a lábam a kötés alatt még most is kornyadozott. Léptem hát kettőt, de akkor egyszerre megszisszentem, s álltomból nézni kezdettem a jobbik lábamat, amelyiknek a feje rongyokba volt kövéren tekerve. Tüntetőleg még fel-fel is emeltem, mint a kutya szokta; majd visszánéztem apámra, s kedves hunyorítással jegyeztem meg:

– Ha nekem valamikor fiam talál lenni, s annak a lába fájni is talál, s ha én az erdőn leszek, s onnét hazajövök, akkor nekem az első dolgom az lesz, hogy megkérdezem tőle: hát mit mond a lábad, Ábel?

Jól tettem, hogy szóltam, mert egy kicsi szégyen meglebbentette apámat.

– Tán nem fáj attól fogva örökké? – kérdezte általában.

– Ha nem fájna, akkor kicsi buba¹⁰ volna – feleltem én is a pólyára célozva, s még hozzátettem: – De mivel sohasem sír, azt kell gondolnom, hogy a fájás miatt van annyi pókarongy¹¹ között.

Eszesnek találtam, amit mondtam, s elégedetten sántikáltam ki az ajtón. Átcsoszogtam az eresz földjén, majd a garádicsokra kaptam, ahol még szöktem is egyet, mivel a lábam ezt nekem megengedte. Nem tudom, miért, de olyan kedvem nőtt, hogy a szemem mind az ágak hegyén járt volna. Alig érhettem azonban az udvaron földet, egyszerre valamiben megbotlottam. Hirtelen csak azt éreztem, hogy puha és szőrös az a valami, de a másik pillanatban már láttam, hogy egy nyúl. S nem is akármilyen, hanem nagy és kövér. Az első s a hátulsó lábai össze voltak hosszú spárgával kötve, amiből könnyen kitaláltam, hogy nyakba vetve hozhatta valaki. Úgy megörvendettem a jó peccsenyész állatnak, hogy mindjárt felkaptam a földről, hogy vigyem nagy hozsannával¹² apám elé. Alig lódultam azonban neki, egyszerre az eszemben megsercent valami. Megálltam, s gondolkozni kezdtem, hogy vajon ki hozhatta ezt a nyulat?! Ezt más nem, csak apám! S ha apám, akkor mért tette le ide, s milyen szándék vezérelte, amikor nem szóltott semmit?

Hm... Először egy kicsit furcsállottam a dolgot, de aztán az a gyanú kezdett fészkelődni bennem, hogy mókázás akar lenni az egész, s vízért is csak azért küldött apám, hogy

10 buba: kisbaba

11 pókarongy: hosszú, keskeny kötszer

12 hozsanna: Isten dicsőítése; átvitt értelemben örömujjongás

találjam meg a nyulat, s hazudjam azt, hogy az én fogásom. Emberivel kezdett azonban mókázni apám is, mert ha ő tudott valamit, én is tudtam mást. Vagyis a nyulat elrekkenttem¹³ a ház oldalánál, aztán pedig vizet merítettem a kútból, s megindultam béfelé.

– Szépen esteledik – léptem bé a házba, mintha nem is láttam volna nyulat soha életemben. Jól vettem észre, hogy édesapám fürkészi erősen az arcomat, de nem hamarkodott kérdezni semmit. Nagy szorultságban lehetett pedig, mert egyedül csak arra gondolhatott, hogy időközben ellopta valaki a nyulat. Hagytam mégis, hadd tépelődjék, ahogy jólesik neki; még egy kannába vizet is merítettem, és odavittem, hogy igyék erre a nagy gondolom bánatra. Meg is itta az egészet, s csak akkor szólott, amikor a bajuszát megtörölte.

– Látni tudtál azért – mondta.

– Én igen, még többet, mint máskor – feleltem.

– Mért többet, mint máskor?

– Én azért, mert most az eget is megnéztem.

– Hát a földet?

– Azt nemigen ügyeltem.

– S mért nem?

– Azért, mert az ember a földet úgy is látja, ha nem nézi.

Mindjárt vettem észre, hogy jól felelgettem, mert apám elhallgatott, és sóhajtott egy jó nagyot.

– Mért sóhajta akkorát – kérdeztem –, mintha elfutó nyulat látott volna?

– Hát én hol láttam volna nyulat? – fogta meg apám a szalmaszálat.

– Odafenn az erdőn. Hát ott nincs elég?

– Ott szemnek elég van.

– Pedig a hasnak kéne – játszottam tovább.

– Ha kéne, fogj! – mondta apám is hegyesen.¹⁴

– Ha erdőn volnék, fognék is.

– Hát itthon nem tudsz?

– Itthon bajos.

– Hát fogj bajosan!

Úgy tettem, mintha erősen tusakodnám,¹⁵ aztán nagy elszántságot mutattam hirtelen.

– A parancs: parancs! – mondtam, és kifelé indultam.

– Hová mész? – kérdezte apám.

– Édesapám parancsolatjára megpróbálok nyulat fogni.

13 elrekkent: elrejt

14 hegyesen: büszkén

15 tusakodik: viaskodik, vívódik

– Tán nem ment el az eszed?

– Nekem lehet, hogy el – feleltem –, de hátha jó egy nyúl, s az visszahozza!

Még annyit láttam, hogy apámnak megnedvesedik az örömtől és a játéktól a szeme; aztán dagadó mellel, mint egy hős, kimentem. Egy ideig állingáltam¹⁶ az udvaron, a kapu elé az útra is kisétáltam, s nézegettem a csillagokat, hogy teljék az idő, mint ahogy nyúllesés idején szokott telni. Majd úgy tíz perc múlva szépen elélhúztam rejtekéből a nyulat; s úgy libegtem bé véle a házba, mintha oroszlánt fogtam volna.

Kérdések, feladatok

1. Mikor és hol veszi kezdetét a történet? Miért jelentős ez az időpont a történelmet, miért Ábel életét tekintve? Keresd meg a térképen az említett helyeket!
2. Jellemezd Ábelt és az apát, illetve kettejük viszonyát!
3. Kire igazak a megállapítások (Ábelre, édesapjára, mindkettőre vagy egyikre sem): *a)* az ő nézőpontjából ismerjük meg az eseményeket, *b)* nagy szegénységben él, *c)* életében nagy fordulat áll be, *d)* zsúpfedeleles házban lakik, *e)* kalibában lakik, *f)* erdőpásztor, *g)* báránybőr sapkát visel, *h)* furfangos, *i)* szófogadó, *j)* sérelme van, *k)* hazug.
4. Keresd ki és értelmezd a regényrészletben szereplő hasonlatokat!
5. Figyeld meg a szereplők beszédmódját! Válassz ki egy-két humorosnak ható párbeszédet, és magyarázd meg, mi kelt humoros hatást benne!

» Szópárbaj

» Tamási Áron

Tamási Áron írói pályája » Tamási Áron (1897–1966) írói pályája az 1920-as évek közepén indult, sorra jelentek meg novellái és elbeszélései magyarországi és romániai magyar lapokban. Írói munkássága mellett újságíróként, szerkesztőként dolgozott.

Az Ábel-trilógia » Egyik első jelentős munkája az *Ábel a rengetegben* című könyve, amelyet később két további regény követett (*Ábel az országban*, *Ábel Amerikában*). Az önéletrajzi ihletésű *Ábel-trilógia* első része a Hargitán játszódik, míg a második Kolozsváron, a harmadik pedig az Egyesült Államokban. A regények cím- és főszereplője Szakállas Ábel, akinek az életét kamaszkorától kezdődően egészen felnőtté válásáig nyomon követhetik az olvasók. A művek az útját és boldogulását kereső embert állítják a középpontba.

16 állingál: ácsorog, álldogál

A harmadik regényben elhangzó mondat, miszerint „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”, a főhős életfilozófiájaként is felfogható.

Ábel a rengetegben » A mű felütésében mind a cselekmény idejéről, mind helyszínéről pontos információt kap az olvasó. A történet 1920-ban játszódik az erdélyi Csíkcsecsóban. Az első fejezetben a regény egyes szám első személyű elbeszélőjét is megismerjük. Ábel szegény családból származik, így már gyerekként munkát kell vállalnia. Édesapja erdőpásztori állást szerez számára a Hargitán, és fiának ki kell költöznie egyedül az erdőbe, hogy elláthassa a feladatát.

A nyitófejezet » A regény nyitófejezetében megismerkedhetünk a főszereplővel, édesapjával és a család életkörülményeivel is. Az elbeszélés stílusát az elbeszélő **élőbeszédszerű előadásmódja**, a **humor** és a **nyelvi játékok** teszik egyedivé. Tamási Áron prózanyelvét a **székely tájnyelvre** jellemző szavak és kifejezések használata színesíti.

A párbeszéd szerepe » A hazaérkező édesapa és az otthon kukoricát fejtő Ábel jelenetét a **párbeszéd**ek határozzák meg, amelyeknek a hangneme kötekedő és humoros. Az édesapa a szegénységben élő családnak egy erdőn fogott nyulat hoz vacsorára. Párbeszédükből és az elbeszélő megjegyzéseiből kiderül, eseményszámba megy a húsétel a háznál. Az apa azonban nem egyszerűen bejelenti, hogy nyulat hozott, hanem meg akarja tréfálni vele a fiát. Szópárbajuk tehát eseménnyé teszi a kivételes vacsorát, emellett pedig a válaszok furfangosságát tekintve az apa a fiú rátermettségét is leméri. Egymás furfangosságát próbálgató párbeszédük később tovább folytatódik, és az apa ebben a formában közli majd fiával azt is, hogy erdőpásztori állást szerzett számára. A humor így nem csupán a szórakoztatás, hanem a komor valóság elviselésének eszköze is.

» Tamási Áron:
Ábel a rengetegben
(Helikon Kiadó, 2016)

» Jelenet az Ábel a rengetegben című filmből (1994, rendező: Mihályfy Sándor, szereplők: Ilyés Levente, Széles Anna, Héjja Sándor)

Képek és irodalom

Az egész életét meglehetősen szerény körülmények között élő Derkovits Gyula művészetében a szegénység gyakran visszatérő téma. Így jelenik meg a festőnek és feleségének egyszerű vacsorája az 1928-as *Halas csendélet*en. A csendélet műfaja a 16. században önállósult. Az ekkor készült életképeken, főleg piaci és konyhai jeleneteken a kofák standjára kihelyezett sokféle áru, illetve a konyhaasztalon készülő étel hozzávalói egyre nagyobb jelentőséget kaptak. A század végére pedig a tárgyak önálló képként való ábrázolása is elfogadottá vált. A csendélet a későbbi századokban olykor szimbolikus jelentéseket hordozott. A 19–20. században gyakran festői kísérletezések terepe volt. Derkovits visszafogott eszközökkel jeleníti meg a vacsora látványát, a hal csillogó felületének érzékeltetésére azonban gyűrt sztanoli papírt ragasztott a kompozícióba.

Milyen motívumok érzékeltetik a család szerény körülményeit? Mire utalhat az asztalra helyezett óra, és miért szerepelhetnek számok a csomagolópapíron?

➤ Derkovits Gyula: *Halas csendélet*
(1928, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)

Kutass a világhálón!

- Nézz utána az interneten, hány éves kortól vállalhatnak munkát nyári szünetekben a naplasi tagozatos diákok!

„Szárított kökény összetörve”

- › Beszéljétek meg, milyen előnyei és hátrányai lehetnek a nappali tagozatos diákok nyári munkavállalásának!

Tamási Áron: Ábel a rengetegben (részlet)

Erre a hírrre nagy ijedtség fogott el, és kérlelni kezdtem a pénztárost, hogy legalább kurtára fogva beszélje el a történetet. Egy csuporba¹ tejet is töltöttem neki, hogy a szava könnyebben jöjjön. Ő a tejet jóízűen meg is itta; majd elbeszélte nekem, hogy minekutána az igazgató Fuszulánnal együtt elindult, nagy szerencsétlenség történt a legközelebbi erdőben. A szerencsétlenséget maga Fuszulán idézte elé, az a vakmerő nagy tolvaj, aki még a halállal is játszani mert, csakhogy valahogy megszabaduljon. Azt a vakmerőséget pedig Fuszulán úgy csinálta, hogy egy lejtős erdei úton a szabad lábával nyomni és rúgni kezdte a gőzbillentyűt, mire a motor megbolondult, és nekivitte őket egy nagy szakadéknak. Ott a szakadékban aztán nagy reccsenéssel megborultak, de olyan szerencsétlenül, hogy az igazgató úrnak két helyen is béhasadt a feje, a jobb karja pedig eltörött, s mindezek mellé az eszméletét is elvesztette. Órák hosszat feküdt ott ilyen állapotban, míg aztán valami autósok felfedezték, és behozták a városi kórházba, ahol meg is operálták mindjárt. Az operáció után, amikor magához tért, ő maga mondta el a szerencsétlenséget; s az is neki jutott eszébe, hogy az itt való pénzből nekem száz lej² jusson, mivel én voltam az okos, aki azt javasolta, hogy a pénz maradjon csak idekűnn, az erdőn.

Dermedezve hallgattam a pénztáros elbeszélését, mellyel megfejtést nyert az is; hogy mért nem tudtam aludni az elmúlt éjszaka. Most hirtelen felötlött előttem az a hiba is, amelyet a tolvaj szállítása dolgában elkövettünk. Ez a hiba pedig az volt, hogy mi felültettük ugyan Fuszulánt a kormányzó kerék mellé és a kényes billentyűk közé, de annyi eszünk már nem volt, hogy a két lábát is összekössük. De hát én gondoljak mindenre a világon, amikor az igazgató is ott van, azzal a nagy tudós eszével?!

Egy-két pillanatig elgondolkoztam, aztán mohón kérdeztem meg:

– Hát Fuszulán?

– Annak nyoma veszett – felelte a pénztáros.

Hát azt én már az elbeszélés elején gyanítottam, s így nem csoda, hogy rögtön elszóltam magamat, mondván:

1 csupor: bögre vagy kisebb fazék

2 lej: román pénznem

– Azt én tudtam!

– Honnan tudtad? – kérdezte gyanakodva a bankos.

– Én a szófordulatból – feleltem. – Mert maga ugyanis azzal kezdte az elbeszélést, hogy nagy szerencsétlenség történt. De jönne csak ide maga Fuszulán, és kezdené ő elbeszélni a dolgot: bezzeg egy szóval sem mondaná, hogy szerencsétlenség történt!

A pénztáros még nagyobb gyanakvással nézett engem.

– Hogy van ez a filozófia? – kérdezte.

Erre én is összeszedtem magamat, és magyarázni kezdtem:

– Tessék ide hallgatni! Gondoljunk el példának egy olyan esetet, amikor két tolvaj együtt utazik egy automobilon, s az a kettő ellensége egymásnak, mint ahogy a tolvajoknál az általános szokás. Mármost találjanak valahol a rossz úton megborulni, mint ahogy a szegény igazgató úr esetében történt; hát akkor vagy az egyik, vagy a másik, vagy mindkettő sérüléseket szenved. Amelyik aztán a sérüléseket szenvedte, az az illető s annak a barátai igazságtalan esetet mondanak, míg a másik s annak barátai azt állítják, hogy az Isten jót cselekedett. Ha pedig mindketten rosszul járnak, akkor együtt jajgatnak és azt mondják, hogy a fene ette volna meg azt a sok tolvajt, aki ellopta az útdót.

A pénztáros elgondolkozott, majd megfogási szándékkal azt kérdezte tőlem:

– Hát akkor szerencsétlenség nem is történik soha, ugyebár?

– Dehogynem! – mondtam.

– Mikor?

– Amikor mind a ketten épségben megmenekülnek.

A fiatalúr alig sem szerette, hogy így beszélek, mert mérgesen szurkált felém a tekintetével, amiben már benne volt annak a magja, hogy ő is igazgató lesz valamikor. Vagyis úgy gondolkozott, hogy nemcsak dolgozni kell a fizetésért, hanem az egyszőrűeknek³ össze is kell tartani.

– Neked nem volt orosz fogságban a bátyád? – kérdezte.

– Nekem nem, hát mért kérdi?

– Azért, mert azt hittem, hogy tőle tanultál így beszélni.

– Hogy?

– Úgy, mint a bolsevikok.⁴

Tudtam, hogy mit gondol, mert voltak a falumban ilyen fogságot szenvedő háborús emberek. Meg is tudtam volna felelni jól neki, de mihelyt a „bolsevikok” szót kimondta, abban a percben felugrott a csendőr a táborigyőről.

– Csak tréfálkozunk – mondta neki megrebbenve a pénztáros.

A csendőr nem szólott semmit, de vissza sem feküdt, hanem megindult ismét, hogy vizsgálódjék a szobában. Mi is beszüntettük a beszélgetést, s csak őt tartattuk

3 egyszőrű: egyforma

4 bolsevik: az elnevezés kommunista emberre utal; jelentése: az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt forradalmi (kommunista) szárnya, illetve tagjai

szemmel, hogy tud-e valamit találni. Lassan és vizsgálódva járta körül a szobát, majd visszaérkezvén az asztalhoz, a könyveimet és az irományaimat felforgatta, aztán nekibújva belenézett a fazékba, amely féligen felül volt kecsketejjel. Ha csak belenézett volna, attól a tejnek nagy baja nem lett volna, de ő bizony megfogta a fazekat mind a két kezével, s egyenesen a szájához vitte. S addig el nem vette onnét, amíg a tejet az utolsó cseppig ki nem itta. Akkor aztán nagyot szusszant, s letette a kongó fazekat, buzzanva⁵ szólván:

– Nofene!

S megbékélve visszafeküdt a tábori ágyra.

Ez a „nofene” volt az első szava, amit az én házamban kiejtett. De ebből s ismét az előbbi felugrásából többet megtudtam, mintha szünet nélkül prédikált volna. Mert a mértéktelen tejvívás azt jelentette, hogy nagyevő lakozik benne; a felugrás pedig azt, hogy mint egeret a macska, ő is bolshevikot szaglászik mindenütt.

Ahogy teljesen s elnyújtózva feküdt, mi fejtől állottunk neki, s így nem láthatott minket. A pénztáros ezt a szabadságot arra használta fel, hogy beszéd helyett a rendőr felé mutatott s a csendőrrel az én fejemre; eme két mutatás után pedig a szájával úgy kapsantott,⁶ mint a légyfogásnál a kutya. Vagyis azt akarta mondani, hogy a csendőr bé fogja kapni az én fejemet.

– Nagy galuska lenne! – szóltam jó hangosan, mire a bankos ijedten intett, hogy hallgassak, hol az eszem! Utána össze is szedte magát nyomban, és elindult az ajtó felé.

Én is kimentem utána.

Ott a világosságnál megint a szemembe potyogtak a szeplői, és a tervem után vigyorogtak, amely már ide-oda kezdett volt bujkálni előlem. Azonban nagy vigyázattal és oldalról kellett megközelítenem a pénztárost, nehogy csalafintaságot valahogy észrevegye.

– Tán nem akar hazamenni ilyen hamar, nagyságos fiatalúr? – kérdeztem.

– De bizony mennem kell – mondta ő.

– Ó, hagyja el, az a leány is várhat egy kicsit.

– Melyik leány?

– Hát olyan sok van? – kérdeztem én is.

» Jelenet az *Ábel a rengetegben* című filmből (1994, rendező: Mihályfy Sándor, szereplő: Epres Attila, Ilyés Levente)

5 buzzanva: felbuzogva

6 kapsant: odakap

– Miféle?

– Hát kedvese!

A mezsgye⁷ amelyre vittem, tetszett a pénztárosnak, mert a két vállát berzenkedve⁸ mozdította meg.

– Van egy-kettő-három, annyi bizonyos! – mondta.

– Azt én meghiszem – vezettem tovább. – Hiszen nem olyan legény a fiatalúr, hogy ne kapjon rajta a szem. A termete daliás, a természete kellemes, a szeme szép, a szava okos; s egyáltalában mentes minden lelki és testi hibától.

A szavaim szinte piros taréjt is növesztettek a pénztáros fejére; de aztán mintha lepke árnyéka vetődött volna a kakas mivoltára, így szólt:

– Na, azért volna mit segíteni rajtam.

– Ugyan biza mit? – kérdeztem.

A pénztáros az arcát mutatta, melyen a mutatóujjával ugrált is, mint a madár, amikor a csőrével magot szedeget.

– Ezeket... – mondta.

– Miket?

– Ezeket a szeplőket.

Úgy tettem, mintha csak most látnám meg, s akkor is nehezen.

– Hiszen alig is látszik.

– Alig a fenét! – válaszolta ő.

– Hát bizony alig! Láta volna csak az én szeplőimet, amikor kijöttem ide, a Hargitára! Olyan pettyes volt az egész ábrázatom, mint a varjútojás; s most szinte bánom is, hogy így kiirtottam őket. De kénytelen voltam véle, mert annyit csúfoltak az emberek miatta, hogy már valósággal megkeserítették az életemet.

A pénztáros olyan lett, mint a tojós tyúk a végső percekben.

– S hát azt hogy irtottad ki? – kérdezte.

– Én jól – feleltem.

– De mivel?

– Én egy balzsamírral.⁹

– Miféle balzsamírral?

– Járt ide egy borzsovai¹⁰ vénember, aki az égvilágon mindenre tudott valamit; hát ő mondta nekem az orvosságot, de a titkot a lelkemre kötötte.

A fiatalúr hathatós akart lenni, s egy százelejt vett elé, hogy azzal a titkot kinyissa. Én megnéztem a pénzt, de elég bolondul vissza is adtam mindjárt.

– Megígéri-e, hogy titokban tartja a dolgot? – kérdeztem.

7 mezsgye: megműveletlenül hagyott, keskeny határjelölő földszáv

8 berzenkedve: ingerülten méltatlankodva, tiltakozva

9 balzsamír: balzsamos kenőcs

10 Borzsova: település Kárpátalján

– Ha kell, megesküszöm neked – mondta a pénztáros.

Erre nem szóltam semmit, hanem bémentem a házba, és a gyufás dobozkával jöttem vissza. A balzsamír becsülete érdekében még vizsgálódva körül is néztem, majd a skatulyát odadugtam neki, és így szóltam csendes nyomatékkal:

– Esténként kenje bé véle a szeplőket, s reggelig hagyja rajta.

A pénztáros boldog mohósággal a zsebébe csúsztotta a skatulyát, de aztán mégis elévette és megnézte.

– Ki csinálta? – kérde halk szóval.

– Én.

– Miből?

– A borzsovai ember útmutatása szerint.

– De miből?

– Titok marad-e?

– Titok.

Úgy mondtam, mintha a halál ellen mondanék orvosságot:

– Szárított kökény összetörve; s aztán kecsketejjel megkásásítva.

Nem fogott semmi gyanút a fiatalúr, hanem boldogan visszatette a skatulyát a zsebébe. De az, hogy szárított kökény összetörve s kecsketejjel megkásásítva: nem is járt messze a valóságtól, csak éppen a kökény vala abból a fajtából, amelyet nem a bokor szokott teremni, hanem a kecske.

Ilyenformán, hogy ő a „kölyökkel” s én a „balzsamírral” jól egymásnak az emlékezetére játszottunk, a boldogság virágait gondtalanul kezdhettük szedegetni. De csak kezdhettük, mert a pénztáros nemsokára meggondolta magát, és indulási szándékkal kezét nyújtott.

– Hát a csendőr? – intettem a ház felé.

A bankos csodálkozva kérdezte:

– Hát nem fekszik?

– Fekszik, fekszik, de ne felejtse itt! – mondtam.

Csak most eszmélt reá a szeplős, hogy a csendőr dolgában még nem szólott nekem semmit.

– Hiszen az itt marad neked! – jelentette ki.

– Miért?!

– A balzsamír fejében.

Ahogy ezt kimondta, abban a percben úgy éreztem, mintha kétszarvú ördög döfött volna meg. Volt ugyan már addigé¹¹ is az életnek egy-két olyan fordulata, amikor megijedtem, de ennek a mostani ijedtségemnek nem egy szára volt, hanem kettő. Az egyik a pénztáros „balzsamír” felelete vigyorgott, amelyből azt lehetett sejteni, hogy a szeplős tervemet keresztüllátta. A másikon pedig a csendőr díszelgett, mint egy fekete madár, aki most, balzsamír fejében eleven jelképnek itt marad.

11 addigélé: azelőtt, korábban

Kérdések, feladatok

1. Találkoztál már olyan emberrel, aki nem igazán értette a humorodat vagy a gondolkodásmódodat? Mi lehetett ennek az oka?
2. Az eddig megismert szereplők közül kivel beszélgetett el legjobban Ábel, kivel kevésbé? Kivel nem kommunikált? Miért?
3. Keres a szövegben példát a következő kommunikációs jellemzőkre: *a)* előreutalás a később elbeszélte történetre; *b)* kommunikációs zavar, a másik meg nem értése; *c)* következtetés levonása egyetlen szóbeli megnyilvánulásból; *d)* nonverbális kommunikáció.
4. „De jönne csak ide maga Fuszulán, és kezdené ő elbeszélni a dolgot” – Hogyan beszélne el Fuszulán a balesetet? Alkosd meg a történetét, és hasonlítsd össze a pénztároséval!
5. Értelmezd Ábel kijelentését a pénztárosról: „úgy gondolkozott, hogy nemcsak dolgozni kell a fizetésért, hanem az egyszerűeknek össze is kell tartani.”

» Erdei kihívások

» *Jelenet az Ábel a rengetegben című filmből (1994, rendező: Mihályfy Sándor, szereplő: Ilyés Levente)*

Ábel feladatai » Ábel nem csupán az erdőt és a kivágott fákat őrizte a Hargitán, hanem a faanyag eladásában is segédkezett. Így megismerkedett az áruért járó szekerekkel és a bank embereivel is, akik a faanyag eladását ellenőrizték. Magányát a hozzászegődött, Bolha névre keresztelt kutyája enyhítette.

A fordulat » Ábel életébe **fordulatot** és izgalmat a csaló Fuszulán megjelenése hozott. A katonaság számára fát vásárló csalót sikerült a bankigazgató segítségével leleplezni és elfogni, azonban Fuszulán megszökött. A részlet elején a pénztáros elbeszéléséből értesült Ábel a szökésről, amelyből előre sejthető Fuszulán későbbi felbukkanása. A fiatal banktisztviselő és Ábel beszélgetése szintén a nyelvi játékokra és a furfangra épül. Ábel humorát és észjárását

azonban a pénztáros nem igazán érti, s míg az édesapjával folytatott párbeszédet szópárbajnak tekinthetjük, addig Ábel szavai itt félreérthetőek. Párbeszédük jó példa arra, mi történik, ha az egyik beszélő nem ismeri fel a nyelvi játékot és a kétértelműséget.

A fiatal tisztviselő akkor kezdi megérteni Ábel észjárását, amikor számára is otthonosabb témára terelődik a szó. És amikor a szereplőket eltüntető álkenőcsért cserébe a tisztviselő felajánlja a szobában alvó csendőrt, Ábel korábbi „kötekedéséért” is megfizet. A fiú hamar szót ért a pénztárossal, méltó partnernek tekinti, míg a csendőr szinte végig szótlan, ami eltávolítja a beszélőktől. Fenyegető is ez a szótlanág, hiszen a furfangos párbeszédekkel szemben a csendőr viselkedése agresszivitásról árulkodik.

Irodalmi barangolások

„A székely férfi népviselet legközismertebb ruhadarabja a szorosan testhez álló, fehér posztónadrág, a székely harisnya, melynek csak zsinórzata változik vidékenként, vagy éppen falunként. A harisnyához zsinórszegesű, félkemény szárú fekete csizma illik és sima kézelős, csukott gallérú fehér vászon- vagy gyolcsing. Az ingre fekete, sötét, helyenként fehér, piros vagy kék – esetleg sujtásokkal díszített mellényt öltenek. Szokásos főrevaló nyáron a fekete kalap – a Küküllő mentén hétköznapi a szalmakalap –, télen a betúrt tetejű vagy alul visszahajtott báránybőr sapka. A mellényre posztóujjast vagy kurta zekét vesznek, a sötét vagy fekete, hosszú zekét már az öregeken sem látni. Ma már a hagyományos viselethez leginkább ragaszkodó férfiak is csak fekete rövidkabátot, zakót öltenek a fehér harisnyához és fekete csizmához.

A férfiaknál a viselet jelzései már sokkal szerényebbek: legény, vőlegény, házas férfi állomásokra szűkül a megkülönböztetés, de az sem jut mindig annyira egyértelműen kifejezésre, mint a nőknél. Jelezte továbbá a viselet a rangot, a gazdasági helyzetet, a módot, sőt a falu társadalmán belüli különbségeket is.

Az általánosan hordott lábbeli a csizma volt. A nemesek karmazsinból készült magas szárú csizmát hordtak, a parasztok, jobbágyok durva bőrből, primitív technikával előállított bocskort.”

(Részlet *A székely népviselet* című írásból, haromszek.szok.ro/hu/egyeb/nepviselet)

1. Mit jelentenek a szövegben: zsinórzat, gyolcs, sujtás, kurta, zeke, mód, karmazsin?
2. Nézz utána, kik a székelyek, és hol élnek! Hol található a Küküllő mente?
3. Rajzolj le a szöveg alapján egy hagyományos székely férfit népviseletben! Jelöld a rajzon a ruházat darabjainak neveit is! Használj színeket!
4. Mi mindent jelezhetett a viselet régen? Mit jelez ma is?
5. Válaszolj az alábbi kérdésekre az olvasott részlet alapján!
 - a) Melyik szó szinonimájaként szerepel a szövegben a harisnya?
 - b) Miből készülhet a székely férfi fejrevalója?
 - c) Mit hord ma a hagyománykövető székely férfi?
 - d) Melyik az a ruhadarab, amelyet ma már nem visel senki?
 - e) Mitől függ a viselet változása?

Képek és irodalom

Tamási Áron *Ábel a rengetegben* című regénye először 1932-ben, az Erdélyi Szépírók Társasága gondozásában, Bánffy Miklós illusztrációival jelent meg. A könyvkiadót 1924-ben alapították, és hamar az erdélyi magyar irodalmi élet és könyvművészet meghatározó műhelyévé vált. Húszéves fennállása alatt százhatvanöt kötetet adott ki, főleg kortárs szépirodalmi munkákat. Egyik alapítója és igazgatója az erdélyi kulturális élet meghatározó szereplője, Kós Károly volt, aki elsősorban építészként írta be a nevét a magyar művészettörténetbe. Fiatal tervezőként a szecesszió azon irányzatához kapcsolódott, amely a népművészetből merített ihletet. Az ő esetében ez Erdély, különösképp Kalotaszeg középkori és népi építészeti hagyományát jelentette. Magyarországon és Romániában számos településen találkozhatunk az általa tervezett épületekkel. Budapesten például a Wekerletelep központi része, a Városmajor utcai iskola és az állatkert több pavilonja készült tervei szerint. Építészeti munkái mellett grafikusként, könyvtervezőként és szépirodalomként is működött.

Nézz utána, milyen Tamási Áron-művekhez készített illusztrációkat, illetve címlaptervet!

› Kós Károly: A Városmajor utcai iskola látványterve (1911)

Kutass a világhálón!

- Nézzetek utána az interneten, hol állítottak emlékművet magyar Nobel-díjas tudósoknak!

„az én életemről van szó”

- › Gyűjtsétek össze, mely tudományágakban kapták a legtöbb Nobel-díjat magyar tudósok!
- › Vitassátok meg, miért fontos, hogy minél több tanulmányi versenyen vegyetek részt!

Kertész Imre: Sorstalanság (részlet)

Kertész Imre Sorstalanság című regénye 1944-be kalauzolja olvasóját. A főszereplő zsidó kamasz fiú, Köves Gyuri sorsát követhetjük nyomon, akit Budapestről az auschwitzi koncentrációs táborba hurcolnak származása miatt. A regény a fiú túlélésért folytatott küzdelmét, majd visszatérése után az elszenvedett szörnyűségek feldolgozhatatlanságát mutatja be.

2

Már két hónapja, hogy apámat elbúcsúztattuk. Itt a nyár. De a gimnáziumban már rég, még a tavasszal kiadták a vakációt. Arra hivatkoztak: háború van. A repülőgépek is gyakran jönnek bombázni a várost, s a zsidókról is hoztak azóta újabb törvényeket. Két hét óta magam is dolgozni tartozom. Hivatalos papiroson értesítettek: „állandó munkahelyre nyert beosztást”. A címzés „Köves György kisegítő előképzős ifjúnak” szólított, s így mindjárt láttam, a leventék¹ keze van az ügyben. De meg hallottam is, hogy mostanában gyárakban vagy effajta helyeken juttatják foglalatosságához, aki a koránál fogva még nem lehet egész értékű munkaszolgálatos,² mint ahogy én se. Velem is vagy tizennyolc fiú van még így együtt, hasonló okból, szintén tizenöt év körüliek. A munkahely Csepelen van, egy bizonyos részvénytársaságnál, amelynek „Shell Kőolajfinomító Művek” a neve. Így azután még egyfajta kiváltságra is szert tettem voltaképpen, minthogy sárga csillaggal egyébként tilos a városi határokon kívülre menni. Én azonban szabályszerű igazolványt kaptam kézhez, a hadiüzem parancsnokának a pecsétjével is ellátva, s ez intézkedik: „átléphetem a csepeli vámhatárt”.

Maga a munka különben nem mondható igen fárasztónak, s így, a fiúk társaságában eléggé szórakoztató is: amolyan segédletből áll, kőművesi feladatkörben. Az olajtelep ugyanis bombatámadásnak esett áldozatul, s a repülőgépek kártevését kell iparkodnunk helyrehozni. A pallér³ is igen méltányos hozzánk, akinek a keze alá tartozunk:

1 levente: 1921 és 1945 között a 13–21 éves ifjakat kötelező katonai kiképzésben részesítő szervezet tagja

2 munkaszolgálatos: Zsidók és más, politikailag megbízhatatlannak minősített csoportok fegyvertelen katonai szolgálata Magyarországon 1939 és 1945 között. A munkaszolgálatosok nehéz és veszélyes fizikai munkát végeztek (építkezések, aknaszedés, sáncásás stb.).

3 pallér: munkavezető

hét végén még fizetést is elszámol nekünk, éppúgy, akár a rendes munkásainak. De mostohaanyám legfőképp az igazolványnak örült. Addig ugyanis, valahányszor csak valami útra keltem, mindig igen aggodalmaskodott, miképpen igazolnám magam, ha netán úgy hozná a szükség. Most viszont már nincs miért nyugtalankodnia, hisz az igazolvány tanúsítja rólam, hogy nem a magam kedvére élek, hanem hadiszükségű hasznot hajtok a gyáriparban, s ez már egész másfajta elbírálás alá esik, természetesen. A családnak is ugyanez a véleménye. Csak mostohaanyám nővére sopánkodott kisé, merthogy ilyen módon testi munkát kell végeznem, s már-már könnybe lábadó szemmel kérdezte: ezért jártam-e gimnáziumba? Mondtam neki, szerintem ez csak egészséges. Vili bácsi is mindjárt nekem adott igazat, s Lajos bácsi is intette: el kell fogadnunk Isten rólunk való rendelését; erre aztán elhallgatott. Akkor még Lajos bácsi félrehívott, s pár komolyabb szót is váltott velem: a többi közt intett, ne feledjem, hogy a munkahelyen nem csupán magamat, hanem a „zsidók egész közösségét” is képviselem, s hogy így miattuk is vigyáznom kell a magaviseletemre, mivel ebből most már őrájuk, mindőjükre nézve vonnak le ítéletet. Csakugyan, erre nem is gondoltam volna. De hát beláttam, persze igaza lehet.

Apámtól is pontos időben érkeznek a levelek a munkatáborból: hál' istennek egészséges, a munkát jól viseli, s a bánásmód is – írja – emberséges. A család is elégedett a tartalmukkal. Lajos bácsi is azon a nézetten van: isten idáig apámmal volt, s figyelmeztetett a mindennapos imádságra, hogy továbbra is gondot viseljen rá, mivel mindnyájunk fölött Ő rendelkezik a hatalmával. Vili bácsi meg arról biztosított: most már amúgy is csak „egy rövid, átmeneti időszakot” kell még valahogyan kihúznunk, mert – amint kifejtette – a szövetséges hatalmak partraszállása a németeknek most már „végérvényesen megpecsételte a sorsát”.

Mostohaanyámmal is minden nézetkülönbség nélkül tudtam kijönni ez idáig. Ő meg, épp ellenkezőleg, lustálkodni kénytelen: intézkedtek ugyanis, be kell zárni az üzletet, mivelhogy nem űzhet kereskedést, akinek nem tiszta a vére. De hát, úgy látszik, apámnak szerencsésen vált be a kártyája, amit Sütő úrra tett, s így aztán ő minden héten hűségesen elhozza, ami mostohaanyámat illeti a nála levő telepünk hasznából, úgy, amint még apámnak megfogadta. Legutóbb is pontos volt, és takaros összeget számlált az asztalunkra, úgy láttam. Mostohaanyámnak kezet csókolt, s hozzám is volt pár barátságos szava. A „főnök úr” hogylétéről is részletesen tudakozódott, mint rendesen. Már éppen búcsúzkodni készült, amikor még az eszébe jutott valami. Egy csomagot vett ki az irattáskájából. Kicsikét feszélyezett volt az arca. – Remélem, nagyságos asszonyom – így szólt –, jól jön a háznál. – A csomagban zsír, cukor és más efféle volt. Gyanítom, a feketepiacról hozhatta, talán mert bizonyára ő is olvashatta az intézkedést, hogy zsidó személyeknek ezentúl kisebb adagokkal kell beérniök az élelemellátás területén. Mostohaanyám először szabadkozni próbált, de hát Sütő úr igen erősködött vele, s ő végül is nem kifogásolhatta a figyelmeséget, természetesen.

Mikor magunk maradtunk, engem is megkérdezett, énszerintem is helyesen cselekedt-e vajon, hogy elfogadta. Úgy találtam, helyesen, mert hiszen nem bánthatta meg Sütő urat azzal, hogy nem fogadja el: utóvégre is, csak jót akart. Neki is ugyanez volt a véleménye, s azt is mondta, úgy hiszi, apám is helyeselné az eljárását. Csakugyan, magam se hinném másként. Különben is, ezt ő jobban szokta tudni nálam.

Anyámat is elmegyek meglátogatni minden héten kétszer, a néki járó délutánjaimon, mint rendesen. Ővele már több a gondom. Amint ugyanis apám előre megjövendölte, tényleg, sehogy se képes belétörödni, hogy mostohaanyám mellett a helyem. Azt mondja, őhózzá, az édesanyámhoz „tartozom”. De hát én úgy tudom, apámnak juttatott a bíróság, s ilyenformán bizony az ő döntése az érvényes. Viszont anyám most vásárnap is arról faggatott, én hogyan akarnék élni – mert őszerinte meg

» *Jelenet a Sorstalanság című filmből (2005, rendező: Koltai Lajos, szereplő: Nagy Marcell)*

egyedül csakis az én akaratom a fontos, meg az, hogy szeretem-e őt. Mondtam neki: hogyne szeretném! De anyám elmagyarázta, szeretni annyit tesz, hogy „ragaszkodunk valakihez”, márpedig ő úgy látja, mostohaanyámhoz ragaszkodom. Próbáltam vele megértetni, tévesen látja, hisz elvégre nem én ragaszkodom hozzá, hanem mint ő is tudja – apám döntött rólam így. De ő erre azt felelte, hogy itt rólam, az én életemről van szó, erről pedig magamnak kell döntenem, továbbá, hogy a szeretetet „nem a szavak, hanem a tettek bizonyítják”. Meglehetősen gondterhelten jöttem el tőle: természetesen nem engedhetem, hogy még valóban azt tartsa rólam, nem szeretem – hanem hát másrésről viszont azt se tekinthettem egész komolynak, amit az én akaratom fontosságáról mondott, meg arról, hogy a magam dolgában kellene döntenem. Végtére is, ez az ő vitájuk. Ebben pedig feszélyező dolog volna ítékezniem. Meg aztán különben is, nem lophatom meg apámat, s hozzá épp most, mialatt szegény a munkatáborban van. De azért mégiscsak kényelmetlen érzéssel szálltam villamosra, mert persze, hogy anyámhoz ragaszkodom, s természetesen bántott, hogy ma sem tehettem érte semmit.

Lehet, ez a rossz érzésem volt tán az oka, hogy nem nagyon siettem elbúcsúzni anyámtól. Még ő erősködött: késő lesz – tekintve, hogy sárga csillaggal este csak nyolc óráig szabad mutatkozni az utcán. Elmagyaráztam azonban néki, hogy most már, az igazolvány birtokában, nem szükséges minden egyes szabályt oly rettentő szigorúan vennem.

A villamoson mindamellet mégis, a leghátulsó pótkocsi leghátulsó tornácára kapaszkodtam, rendszeren, az idevágó előírás szerint. Körülbelül nyolcra járt, amikor ha-
zaértem, s habár még világos volt a nyári este, némelyik ablakra máris kezdték rá-
csukni a fekete meg kék színű táblákat. Mostohaanyám is türelmetlenkedett már, de
ő is inkább csak szokásból, hisz elvégre nálam az igazolvány. Az estét, mint rendszeren,
Fleischmannéknál⁴ töltöttük. A két öreg jól van, továbbra is sokat vitatkoznak, de azt
ők is egyformán helyeselték, hogy dolgozni menjek, ők is az igazolvány miatt, termé-
szetesen. Kissé még össze is különböztek, buzgalmukban. Mostohaanyámmal ugyanis
nem vagyunk járatosak Csepel irányában, s első alkalommal így tőlük kértünk út-
baigazítást. Az öreg Fleischmann a helyiérdekű villamost indítványozta, Steiner⁵
bácsi azonban az autóbusz mellett volt, mert ennek, mondta, közvetlen az olajtelep-
nél a megállója, míg ellenben a villamostól még gyalogolni kell – s mint azóta bebi-
zonyosodott, ez így is van. De akkor még nem tudhattuk, s Fleischmann bácsi igen
bosszankodott: – Mindig magának kell hogy igaza legyen – zsémbeskedett. Végül is
a két kövér feleségnek kellett közbeavatkoznia. Annamáriával sokat neveltünk rajtuk.

Ővele különben némiképp sajtáságos helyzetbe kerültem. A tegnapelőtt, péntek
éjszakai légiriadó alkalmával történt az esemény, a légmentes óvóhelyen, pontosab-
ban az onnan nyíló egyik elhagyatott, félhomályos pincejáratban. Eredetileg csupán
annyit akartam neki megmutatni, hogy innen érdekesebb követni, ami odakinn tör-
ténik. De amikor úgy egy perc múlva csakugyan, közelebről is meghallottunk egy
bombát, akkor meg egész testében reszketni kezdett. Jól éreztem, mivel énbelém
kapaszkodott rémületében: karja a nyakam körül volt, az arca a vállamba fúrva. Az-
tán már csak arra emlékszem, hogy a száját keresgéltem. Langyos, nedves, némileg
tapadós érintés elmosódott élménye maradt meg bennem. No meg egyfajta derűs
csodálkozás, mert hát mégiscsak, ez volt az első csókom egy leánnyal, s amellet épp
akkor nem is számítottam rá.

Tegnap, a lépcsőházban azután kiderült, hogy ő is igen meglepődött. – A bomba
volt az oka az egésznek – így vélte. Lényegében igaza is volt. Majd azután ismét meg-
csókoltuk egymást, és akkor tanultam meg tőle, miképpen tehetjük maradandóbb
emlékezetűvé az élményt, annak révén, hogy a nyelvünket is hozzájuttatjuk ilyenkor
egy bizonyos szerephez.

4 Fleischmann: ejtsd: flejsman

5 Steiner: ejtsd: stejner

Kérdések, feladatok

1. Keresd ki a történet elmesélésének idejére utaló időmegjelöléseket! Milyen műfajra emlékeztet az események ilyen távlatú lejegyzése? Jellemezd a műfajt!
2. Hogyan éli meg Gyuri az eseményeket? Magatartása szokatlan vagy megszokott?
3. Keresd példát arra, hogy nem csak Gyuri nézőpontjából látjuk az eseményeket! Hogyan gondolkodik a történelmi eseményekről Lajos és Vili bácsi, Sütő úr és Gyuri édesanyja? Mi lehet az idézőjeles részek szerepe?
4. Válaszd ki és indokold meg, hogy szerinted melyik hangnemi megjelölés illik a narrációra: *a)* szubjektív, *b)* objektív, *c)* patetikus, *d)* ironikus, *e)* groteszk.
5. Igazold vagy cáfold az alábbi, Gyurihoz kapcsolódó állításokat!
 - a)* Nem minősíti a vele történő eseményeket.
 - b)* Nincs távlati rálátása az eseményekre.
 - c)* Saját érzelmeit nem fogalmazza meg árnyaltan.
 - d)* Nem alkot erkölcsi ítéletet.

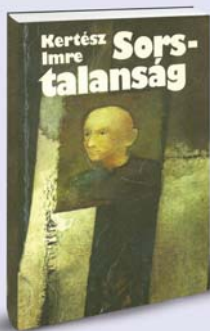
» A félelem mindennapjai

Kertész Imre munkássága » Kertész Imre (1929–2016) a második világháború utáni magyar irodalom kiemelkedő alkotója. Írói munkássága regényekből és esszékötetektől áll, amelyekben többször is ír a holokauszt borzalmairól. A nemzetiszocialista Németország második világháború alatt elkövetett zsidóellenes népirtásának szörnyűségeit számos irodalmi mű feldolgozta. Kertész Imre *Sorstalanság* című regénye szorosan kapcsolódik a 20. század ezen tragikus eseményéhez. A szerzőt gyerekként 1944-ben zsidó származása miatt elhurcolták, és csupán a második világháború végén, egy év elteltével szabadult ki az auschwitzi koncentrációs táborból. Az először 1975-ben napvilágot látott regényt a későbbiekben számos nyelvre lefordították. Kertész Imrét e művéért és munkásságáért – első magyar íróként – 2002-ben Nobel-díjjal tüntették ki.

» Kertész Imre (MTI Fotó: Nándorfi Máté)

Az elbeszélő nézőpontja » A regény elbeszélője a tizenöt éves Köves Gyuri, aki **visszatekintő nézőpontból** meséli el elhurcolásának, a koncentrációs táborban töltött időnek, majd visszatérésének történetét. A mű az események időrendjét követve tárja az olvasó elé Köves Gyuri életét. A fiú elbeszélése egyúttal azt is bemutatja,

› Kertész Imre:
Sors-talanság
(Szépirodalmi
Könyvkiadó, 1985)

ahogyan ráébred arra, mi történik vele. Az elbeszélő elsősorban a kamaszodó fiú szemszögéből írja le a történeteket, de emellett számos más nézőpontot is megjelenít. A fiú elbeszélését a **részletes** és **pontos leírások** mellett az **ironikus hangnem** is jellemzi. Ennek köszönhetően jön létre Kertész **távolságtartó prózastílusa**.

Az elnyomás eszközei » A regény felütésében megismerhetjük Köves Gyuri családját, majd megtudjuk, édesapját munkaszolgálatra rendelték. Az olvasott részletben már arról mesél az elbeszélő, hogy őt, a gimnazistát is munkaszolgálatra kötelezték. Emellett az olvasó annak is tanúja lesz, ahogyan a család hétköznapijait a zsidótörvények előírásai szabályozzák: a sárga csillag feltűzése, kisebb élelmiszeradagok stb. Az elbeszélés távolságtartó hangnemének köszönhetően az **elnyomás** pontos és árnyalt bemutatását kapjuk. Azt látjuk, hogy a fennálló hatalom az elnyomás különféle eszközeivel hogyan avatkozik be a származásuk miatt megkülönböztetett emberek életébe. Köves Gyuri pedig nem tehet mást, mint megkísérel megfelelni a felfoghatatlan rendszabályoknak.

Irodalmi barangolások

„A regényt az ember az örökkévalóságnak írja, a forgatókönyvet a rendezőnek. Számon kérték a könyv nyelvi radikalizmusát a forgatókönyvön, amit írtam, de számomra nyilvánvaló volt, hogy a film egy másik műfaj, amelyben majd megjelenik egy arc, megszólal a zene, s ez nem az általam megírt regény világa lesz, hanem egy másik, a film világa – mondta Kertész Imre abból az alkalomból, hogy a Vince Kiadó az érintett művészek jelenlétében bemutatta a *Sors-talanság filmkönyv* (Koltai Lajos filmje a Nobel-díjas Kertész Imre regénye alapján) című művet. Az esemény néhány órával a film keddi estői premierje előtt zajlott, így kiváltképpen érdekes volt, hogy az író milyennek látja kapcsolatát a filmhez. Kertész Imre úgy fogalmazott: »A film a szeretet műve, olyan szereteté, amely minden nehézséget legyőzött. Korábban hat éven át a megfilmesítés útja akadályokkal volt tele, Koltai Lajos volt az, akiben megvolt a kitartás, legyőzte az akadályokat. A film Lajosé, mindent ő csinált, ez az ő műve. Ami létrejött, nagyon szép, nem tudtam kívülállóként nézni, Lajos bevont a világába.«”

(Részlet az *Egy film születése könyvben* című írásból, *Népszava*, 2005. február 9.)

1. Mi a különbség regény és film között Kertész Imre szerint?
2. Beszéljétek meg, hogy az általatok olvasott könyvek megfilmesített változata vissza tudta-e adni a mű világát! Melyik volt jobb: a regény vagy a film?
3. Az olvasott regényrészlet alapján gondold végig, milyen nehézségekkel kellett a megfilmesítőnek szembenéznie!
4. Nézd meg a *Sorstalanság* című film egyik jelenetét (19.36-tól 22.25-ig), majd vedd össze az olvasott részlettel! Miben lett más a film?
5. Milyen kérdéseket tettél volna fel a szerzőnek, ha ott lettél volna a bemutatón?

Képek és irodalom

A festő Anna Margit 1944-ben özvegyült meg. Férjét, a szintén festő Ámos Imrét zsidó származása miatt 1940-től munkaszolgálatra kényszerítették. Több tábor is megjárta, 1944-ben egy németországi lágerben halt meg. Anna Margit festészete a szürrealizmus irányzatához kapcsolódik, amelynek alkotói nyugtalanító, a hétköznapi logikájának ellentmondó, sokszor látomászerű festményekkel igyekeztek a lélek és a tudatalatti elfojtott tartalmait megjeleníteni. Festői stílusát gyermekrajzszerű naivitás jellemzi. A zsidó identitás és a zsidóüldözés élménye a házaspár mindkét tagjának művészetében meghatározó. Anna Margit viszonylag későn, a háború után húsz évvel fordult közvetlenül a holokauszt témájához. Késői alkotásait sokszor vegyes technikával készítette – a festményekbe fotókat, újságkivágásokat ragasztott. *Milliók egy miatt* című képén Hitler fényképét kígyóvá egészítette ki, amely a földgömbre tekeredik. A bal alsó sarokban halott galambot látunk.

Nézz utána, minek a jelképe a kígyó és a fehér galamb! A kép címe idézet. Keressd meg, honnan származik!

» Anna Margit: *Milliók egy miatt*
(1977, Ferenczy Múzeum, Szentendre)

Kutass a világhálón!

- Tudjátok-e, ki volt az a 13 éves lány, akit a náci megszállás alatt írt naplója tett híressé? Végezzetek kutatómunkát az interneten! Miről szólnak naplójegyzetei?

„el sem bírná tán se koponyánk, sem a szívünk”

- › Beszéljétek meg, milyen előnyei és hátrányai lehetnek a naplórásnak! Milyen életkorban érdemes naplójegyzeteket készíteni? Miért?

Kertész Imre: Sorstalanság (részlet)

9.

A pályaudvarhoz érve, mivel kezdtem igen érezni a lábom, no meg mivel a sok többi közt a régről ismert számmal is épp elibém kanyarodott egy, villamosra szálltam. Szikár öregasszony húzódott a nyitott peronon egy kissé félrebb, fura, ódivatú csipkegallérban. Hamarosan egy ember jött, sapkában, egyenruhában, és a jegyemet kérte. Mondtam neki: nincsen. Indítványozta: váltsak. Mondtam: idegenből jövök, nincsen pénzem. Akkor megnézte a kabátomat, engem, s azután meg az öregasszonyt is, majd értésemre adta, hogy az utazásnak törvényei vannak, s ezeket a törvényeket nem ő, hanem az ő fölötté állók hozták. – Ha nem vált jegyet, le kell szállnia – volt a véleménye. Mondtam neki: de hisz fáj a lábam, s erre, észrevettem, az öregasszony ki, a tájék felé fordult, de oly sértődötten valahogyan, mintha csak neki hánytam volna a szemére netán, nem tudnám, mért. De a kocsi nyitott ajtaján, már messziről nagy lármával, természetes, fekete, csapzott ember csörtetett ki. Nyitott inget, világos vászonöltönyt, a válláról szíjon függő fekete dobozt, kezében meg irattáskát hordott. Miféle dolog ez, kiáltotta, és: – Adjon egy jegyet! – intézkedett, pénzdarabot nyújtva, lökve inkább a kalauznak oda. Próbáltam köszönetet mondani, de félbeszakított, indulatosan tekintve körbe: – Inkább némelyeknek szégyenkezniük kellene – szólt, de a kalauz már a kocsiban járt, az öregasszony meg továbbra is kinézett. Akkor, megenyhült arccal, énfelém fordult. Kérdezte: – Németországból jössz, fiam? – Igen. – Koncentrációs táborból-e? – Természetesen. – Melyikből? A buchenwaldiból.¹ – Igen, hallotta már hírét, tudja, az is „a náci pokolnak volt egyik bugyra” – így mondta. – Honnan hurcoltak el? – Budapestről. – Meddig voltál oda? – Egy évig, egészében. – Sok mindent láthattál fiacskám, sok borzalmat – mondta arra, s nem feleltem semmit. No de – így folytatta – fő, hogy vége, elmúlt, s földerülő arccal a házakra mutatva, melyek közt épp csörömpöltünk, érdeklődött; mit érzek vajon most, újra

1 buchenwaldi koncentrációs tábor: a náci 1937-ben állították fel Weimar közelében, a tábort 1945 áprilisában szabadították fel a fogvatartottak

itthon, s a város láttán, melyet elhagytam? Mondtam neki: – Gyűlöletet. – Elhallgatott, de hamarosan azt az észrevételt tette, hogy meg kell, sajnos, értenie az érzelmeimet. Egyébként őszerinte „adott helyzetben” a gyűlöletnek is megvan a maga helye, szerepe, „sőt haszna”, és föltételezi, tette hozzá, egyetértünk és jól tudja, hogy kit gyűlölök. Mondtam neki: – Mindenkit. – Megint elhallgatott, ezúttal már hosszabb időre, utána meg újra kezdte: – Sok borzalmon kellett-e keresztülmenned? –, s azt feleltem, attól függ, mit tart borzalomnak. Bizonyára – mondta erre, némiképpen feszélyezettnek látszó arccal – sokat kellett nélkülöznöm, éhezni, és valószínűleg vertek is talán, s mondtam neki: természetesen. – Miért mondod, édes fiam – kiáltott arra fel, de már-már úgy néztem, a türelmét veszítve –, mindenre azt, hogy „természetesen”, és mindig olyasmire, ami pedig egyáltalán nem az?! – Mondtam: koncentrációs táborban ez természetes. – Igen, igen – így ő –, ott igen, de... – s itt elakadt, habozott kissé – de... nohát, de maga a koncentrációs tábor nem természetes! – bukkant végre a megfelelő szóra mintegy, s nem is feleltem néki semmit, mivel kezdtem lassan belátni: egy s más dologról sosem vitázhatunk, úgy látszik, idegenekkel, tudatlanokkal, bizonyos értelemben véve gyerekekkel, hogy így mondjam. Különben is – kaptam magam a változatlanul ott levő, s éppen csak egy kissé kopárabbá és gondozatlanabbá vált térről rajta –, ideje leszállanom, és ezt be is jelentettem neki. De velem tartott, s egy árnyas, támlája vesztett padot mutatva arrébb, indítványozta: telepednénk oda egy percre.

Először némelyest bizonytalankodni látszott. Valójában – jegyezte meg – most kezdenek még csak „igazán feltárulni a rémségek”, és hozzátette, hogy „a világ egyelőre értetlenül áll a kérdés előtt: hogyan, miként is történhetett mindez egyáltalán meg”? Nem szóltam semmit, és akkor egész felém fordulva, egyszerre csak azt mondta: – Nem akarnál, fiacskám, beszámolni az élményeidről? – Elcsodálkoztam kissé, és azt feleltem, hogy roppant sok érdekeset nemigen tudnék mondani néki. Akkor mosolygott kicsikét, és azt mondta: – Nem nekem: a világnak. – Amire, még jobban csodálkozva, tudakoltam tőle: – De hát miről? – A lágerek pokláról – válaszolta ő, melyre én azt jegyeztem meg, hogy erről meg egyáltalában semmit se mondhatok, mivel a pokolt nem ismerem, és még csak elképzelni se tudnám. De ő kijelentette, ez csak afféle hasonlat: – Nem pokolnak kell-e – kérdezte – elképzelnünk a koncentrációs tábort? – és azt feleltem, sarkammal közben néhány karikat írva lábam alá a porba, hogy ezt mindenki a maga módja és kedve szerint képzelheti el, hogy az én részemről azonban mindenesetre csak a koncentrációs tábort tudom elképzelni, mivel ezt valamennyire ismerem, a pokolt viszont nem. – De ha, mondjuk, mégis? – erősködött, s pár újabb karika után azt feleltem: egy kicsit, majd meg azt kérdezte, de némiképp valahogy már-már a kedve ellenére szinte, úgy éreztem: – És ezt mivel magyarázod? –, s kis gondolkodás után azt találtam: – Az idővel. – Hogyhogy az idővel? – Úgy, hogy az idő segít. – Segít...? miben? – Mindenben.

– Akkor olyan helynek képzelném, ahol nem lehet unatkozni –; márpedig, tettem hozzá, koncentrációs táborban lehetett, még Auschwitzban is – már bizonyos föl-tételek közt, persze. Arra hallgatott, s próbáltam neki elmagyarázni, mennyire más dolog például megérkezni egy, ha nem is éppen fényűző, de egészében elfogadható, tiszta, takaros állomásra, ahol csak lassacskán, időrendben, fokenként világosodik meg előttünk minden. Mire egy fokozaton túl vagyunk, magunk mögött tudjuk, máris jön a következő. Mire aztán mindent megtudunk, már meg is értettünk mindent. S mialatt mindent megért, ezenközben nem marad tétlen az ember: máris végzi az új dolgát, él, cselekszik, mozog, teljesíti minden újabb fok minden újabb követelményét. Ha viszont nem volna ez az időrend, s az egész ismeret mindjárt egyszerre, ott a helyszínen zúdulna ránk, meglehet, azt el sem bírná tán se koponyánk, sem a szívünk – próbáltam valamennyire megvilágítani neki, amire ő, zsebéből közben szakadozott papirosú dobozt halászva elő, melynek gyűrött cigarettáit énfelém is idetartotta, de elhárítottam, majd két nagy szippantás után két könyékkal a térdére támaszkodva, így előredöntött felsőtesttel és rám se nézve, kissé valahogy érctelen, tompa hangon ezt mondta: – Értem. – Másrészt – folytattam –, az ebben a hiba, mondhatnám hátrány, hogy az időt viszont el is kell tölteni. Láttam például – mondtam neki – foglyokat, akik négy, hat vagy éppen tizenkét esztendeje voltak már, pontosabban: voltak még mindig meg – koncentrációs táborban. Mármost ezeknek az embereknek mindezt a négy, hat vagy tizenkét esztendő, vagyis utóbbi esetben tizenkétszer háromszázhatvanöt napot, azaz tizenkétszer, háromszázhatvanötöt huszonnégy órát, továbbá tizenkétszer, háromszázhatvanötöt, huszonnégyeszer... s mindezt vissza, pillanatonként, percenként, óránként, naponként: vagyis végig az egészet el kellett valahogy tölteniök. Megint másrészt viszont – fűztem tovább – épp ez segíthetett őnékik is, mert ha mindez a tizenkétszer, háromszázhatvanötöt, huszonnégyeszer, hatvanszor és újra hatvanszornyi idő mind egyszerre, egyetlen csapással szakadt volna a nyakukba, úgy bizonyára ők se állták volna – mint ahogy így állani bírták – se testtel, sem aggyal. S mivel hallgatott, hozzátettem még: – Így kell hát körülbelül elképzelni. – Ő meg erre, ugyanúgy, mint előbb, csak cigaretta helyett, amit időközben eldobott már, ezúttal az arcát tartva mind a két kezében, s talán ettől még tompább, még fojtottabb hangon azt mondta: – Nem, nem lehet elképzelni –, s részemről ezt be is láttam. Gondoltam is: akkor hát, úgy látszik, ezért mondanak helyette inkább poklot, bizonyára.

Kérdések, feladatok

1. Mennyi idő telt el Gyuri elhurcolása óta a regényrészlet szerint?
2. Hogyan viszonyulnak a visszatérő Gyurihoz a villamoson az emberek?
3. Milyen elbeszélést vár Gyuritól a vele beszélgetésbe elegyedő férfi? Milyen reakciókat váltanak ki benne Gyuri válaszai?
4. Milyen tanulságokkal szolgál Gyuri számára a beszélgetés?
5. Vesd össze a korábban közölt, regény eleji szövegrészlettel a narrációt! Melyikben van több idézőjel? Melyik magabiztosabb? Melyikben vitatkozóbb a környezetével az elbeszélő? Melyik filozofikusabb? Milyen a hangnemük?

» A történet elbeszélhetetlensége

A hazatérés » A regény kilencedik fejezetében Köves Gyuri **hazaérkezése** történetét meséli el. Az elbeszélő megérkezik a városba, Budapestre, ahonnan elhurcolták. Szembesül azzal, hogy a város ugyanúgy éli a hétköznapjait, mint korábban, az ő koncentrációs táborba hurcolása előtt. Miután túlélte a tábor borzalmait, ráébred arra, hogy azok, akik itt maradtak, keveset, szinte semmit sem tudnak mindarról, amit ő elszenvedett.

Elmondható-e, ami történt? » A férfi, aki segített neki a villamoson, arra kéri, mesélje el a vele történt borzalmakat. Azonban a fiú éppen e beszélgetés során jön rá, hogy mindaz, ami vele megtörtént, elmesélhetetlen. Amikor a férfi a koncentrációs tábor szörnyűségeit a pokolhoz hasonlítja, Köves Gyuri tiltakozik. A poklot nem ismeri, csak a tábor körülményeit. Az összehasonlítás, a valami máshoz viszonyítás azt szolgálná, hogy az elszenvedett szörnyűségek valamiképpen szavakba, történetbe foglalhatók legyenek. A pokol, ennek ismert képei a holokauszt elbeszélését érvényesíthetnék. Gyuri ellenkezése és ellenállása arra mutat rá, hogy **a történetek nem beszélhetők el a már létező ka-**

» Jelenet a *Sorstalanság* című filmből (2005, rendező: Koltai Lajos, szereplő: Nagy Marcell)

tegóriák szerint. A párbeszédből egyértelműen kiderül, hogy annak, aki nem élte át a borzalmakat, nem érthető például, miért mondja Gyuri, hogy a koncentrációs táborban bizonyos dolgok természetesek.

A fiú hazaérkezése után tehát nem várt kihívással szembesül: a vele történet elbeszélésének lehetetlenségével. Hogyan fogja elmondani azt, ami elmondhatatlan és megérthetetlen? A visszatérés pillanatában feltett kérdés nagyon fontos, hiszen a jelen mindig csak a múlt felől érthető meg. Kertész Imre *Sorstalanság* című regénye erre a kérdésre is választ keres.

➤ *A Sorstalanság című film plakátja (grafikus: Berky Péter)*

Irodalmi barangolások

„A *Sorstalanság* a magyar filmtörténet legnagyobb szabású vállalkozása. A legek filmje: magyar filmben soha korábban nem volt ennyi – mintegy százötven – beszélő szereplő, soha korábban nem építettek ekkora díszletet.

A forgatás hossza: 11 forgatási hét, 59 forgatási nap.

Szereplők: 145 színész (a legtöbb színész egy napon a Rákosrendezőn forgatott szelektálási jelenetben szerepelt: 35 fő), hozzávetőleg 10 000 statiszta, a legtöbb statiszta egy nap 500 fő volt (Rákosrendezőn).

Stáb: átlagban 100 fő stábtagnak (a végefőcímen kb. 500 fő szereplő és munkatárs szerepel).

Felhasznált anyagok: hozzávetőleg 70 000 méter exponált nyersanyag; a hangfelvételhez 203 tekercs Nagra szalagra volt szükség.

Forgatókönyv: 119 oldal, amit 146 képben, 653 beállításban és 2501 csapóval vettek fel.”

(Részlet Zágoni Bálint *Sorstalanság: csoda nem, precíz munka igen* című írásából, multikult.transindex.ro)

1. Miért tekinti „a legek filmjé”-nek a szerző a *Sorstalanság*ot?
2. Mit gondolsz, miért épp a *Sorstalanság* lett „a magyar filmtörténet legnagyobb szabású vállalkozása”?
3. Nézz utána, milyen filmtörténeti alkotások, regények születtek a holokauszt témakörében!
4. Te milyen regényt filmesítenél meg? Miért?
5. Nézd meg a *Sorstalanság* című filmet, majd írd le röviden a véleményedet, kérdéseidet!

Képek és irodalom

A budapesti zsidók koncentrációs táborba hurcolását 1944 nyarán leállították. Az ősszel hatalomra került Nyilaskeresztes Párt azonban a fővárosban maradt zsidó lakosság nagy százalékát meggyilkolta. Számos áldozatot a Dunához vezényeltek, majd a folyóba lőtték őket. Nekik állított emléket Pauer Gyula szobrász és Can Togay filmrendező 2005-ben. A szoborcsoport hatvan pár cipőt ábrázol. A vasból készült plasztikákat a rakpart legszélére helyezték, a cipők orrát a víz felé fordítva. „Négyéves fejvel szüleimmel az óvóhelyen vészeltük át a háború végét. Nem sokat értettem a kint zajló eseményekből. A különböző híradások nyomán csupán annyi fogalmazódott bennem, hogy az oroszok kergetik a németeket, akik tőlük menekülve felrobbantják a hidakat, míg a szövetségesek bombázzák a várost. A nyilasok a Dunába lőtték az embereket. [...] A zsidó honfitársaimmal történt szörnyűségeket csak apránként értettem meg” – emlékezett később a szobrász.

Miben különbözik ez az emlékmű a korábban megismertektől? Jó megoldásnak tartod-e, hogy a művész közvetlenül nem ábrázolta az áldozatokat? Válaszodat röviden indokold!

► Pauer Gyula – Can Togay: *Cipők a Duna-parton* (2005)

Kutass a világhálón!

- Nézz utána az interneten, kit nevezünk fűzfapoétának! Mire utal ez az elnevezés?

„Maga talán művész?”

› Beszélgetsetek arról, mitől válhat egy verses szöveg művészi alkotássá!

KIEGÉSZÍTŐ TANANYAG

Rejtő Jenő: Az előretolt helyőrség (részlet)

Rejtő Jenő Az előretolt helyőrség című regényének főhőse Galamb. A tengerészeti akadémiáról kipenderített fiatalember beáll a hírhedt idegenlégióba. Azonban nem a zsoldjával akar pénzt keresni, hanem abban reménykedik, hogy „halálos baleset” éri, mivel ekkor nélkülöző családja megkapja az életbiztosítását. Ám még a légióban sem olyan könnyű meghalni, és Galamb folyamatosan rejtélyes kalandokba keveredik, amelyek többnyire mulatságos verekedéssel érnek véget.

Negyedik fejezet

Galamb elhatározta, hogy soha többé nem lesz rokonszenves. Egy teljes hetet vesztett drága idejéből Marseille-ben,¹ ahol a légionárius² semmiképpen nem lehet hivatásának áldozata. A vén katona is megbánta már, hogy ezt a gyerekes külsejű katonát igyekezett rövid időre megóvni a sivatag borzalmaitól. Az újonc ugyanis, mióta elindult nélküle a menet, kizárólag a legmodernebb dzsessz dalokat füttyülte a raktárban, és azokat is olyan hamisan, hogy a káplárnak³ állandóan sajtott a fejlődése. Így azután rövid idő múlva a „Légió Atyja”-ról elnevezett gőzösön útban volt Oran⁴ felé.

A kis, piszkos hajó nyugtalanul táncolt a Földközi-tenger hullámain. A légionisták a fenékben⁵ ültek, és csajkájukból⁶ az örökös feketét itták. A Caporal cigaretta rossz szagú füstje mint sűrű köd ülte meg a helyiséget.

A rácsos lámpa csikorogva lengett, a katonák dermedten gubbasztottak a homályos helyiségben batyuik, ládáik és pokrócaik között.

A nyugtalan tenger állandó harsogása zúgott be kintről. Egy öreg légionista, aki második öt évét kezdte, és így jutott két hónap szabadsághoz Marseille-ben, az újonckal együtt tért vissza Afrikába. Hosszú, őszes, barna bajusza volt és nagy ádám-

1 Marseille: (ejtsd: marszejj) francia kikötőváros a Földközi-tenger partján

2 légionárius: az idegenlégió katonája

3 káplár: tizedes

4 Oran: (ejtsd: órán) algériai város a Földközi-tenger partján

5 fenék: hajófenék, a hajótest víz alatti része

6 csajka: katonai evőtál

csutkája. Pilotte-nak⁷ hívták. Most csendesen pipázgatott, és halk hangon mesélt tapasztalatlan társainak eljövendő sorsukról.

– Eleinte nagyon rossz odalent, de később ha az ember látja, hogy sohasem lehet megszokni, hát beletörődik mindenbe...

A katonák nyugtalan, sötét tekintettel hallgatták. Csupa tanulmányfej. Sovány, vértelen suhanc fejek, szemük alatt sötét gyűrűkkel, napbarnított, elszánt, markáns arcok. Csak egy ember nem figyelt oda. Egy sovány, elálló fülű légionárius. Két párhuzamos ránc vonult az orra és a szája sarka mellett hosszában. Ha vigyorgott, ez a két ránc barázdává mélyült, és mert állandóan vigyorgott, a két különös barázdá szinte odadermedt az arcára. Fényes, fürge szeme örökké ide-oda mozgott, és a homlokába fésült haja csak jobban kihangsúlyozta azt, hogy degenerált. Minden keze ügyébe kerülő tárggyal állandóan rajzolgatott, ezért elnevezték Krétának. Rövid idő alatt Kréta lett a durva tréfák célpontja. De erről, úgy látszott, nincs tudomása.

– Milyen az élelmezés? – kérdezte valaki.

– Az kitűnő. Csak meneteléskor kissé egyszerű. Ha nincs idő főzni, akkor mindenki kap egypár marék lisztet meg hagymát, és megeszi, ahogy tudja.

Pilotte-tal szemben ült a légió legkülönösebb figurája. Középtermetű, groteszken vastag ember. Nem volt kövér, csak vastag. Köpcös nyak, deszkányi váll, nagy csípőcsontok, irtózatossá gorillaállkapocs és kopaszodó fején néhány sűrű, hosszú fekete hajcsomó gubancolódott össze. Igen keveset beszélt, mindig melankolikus szomorúsággal nézett a környezetére, és olykor piszkos papírlapokat olvasgatott, amikkel minden zsebét teletömte.

– Azt hallottam – szólta közbe rekedten, borízű hangján –, hogy a légióban sok művész is szolgált már.

Pilotte köpött.

– Két évvel ezelőtt együtt szolgáltam egy norvég erőművésszel, bizonyos Krögmannel. Szegényt egy ártatlan kocsmai összetűzés közben agyonverték. Azonkívül ismerek a Meknésben⁸ állomásozó sapeuröknél⁹ egy kárpitost, aki szépen trombitált. Több művésszel nem találkoztam Afrikában.

– Maga talán művész? – fordult a vastag felé egy újonc.

A kérdezett elgondolkozva simogatta hatalmas gorillaállkapcsát, amely borotvátlanul erős, fekete borostákat termelt:

– Igen... – felelte sóhajtva – én művész vagyok.

– Miféle művész maga?

7 Pilotte: ejtsd: pilott

8 Meknés: város Marokkóban

9 sapeur: utász; hidak, utak építésére, akadályok létesítésére kiképzett, műszaki alakulatban szolgáló katona

– Troppauer vagyok, a költő...

Ezt úgy mondta, mint aki döbönt ámulatot vár. De semmiféle elfogódottságot nem mutattak ezek a rezignált katonák. Inkább olyasféle megértéssel néztek össze, mintha orvosok volnának, és megállapodnának valamiben egy konzílium¹⁰ után.

– Ha megengedik – közölte szerényen Troppauer, a költő – elolvasom egy ismerőbb versemet.

És mielőtt még határozatot hozhattak volna kérését illetően, már előhúzta piszkos papírcsomói egyikét, nagy élvezettel szétteregette, és bajtársainak legnagyobb megdöbbenésére olvasni kezdett:

– Én egy virág vagyok, írta Troppauer Hümér.

És olvasott. Nyugodt, öntelt mosollyal, időnként megkuszálva hosszú sötét hajfürtjeit...

Mikor elmondta az utolsó sort, diadalmasan nézett körül. Iszonyú csend honolt a fenékben. Pilotte a rohamkésen tartotta a kezét.

Csak egyetlen hang szólalt meg harsány elragadtatással:

– Bravó! Igazán gyönyörű!

Galamb volt. Szinte fülíg vigyorgott a műélvezettől. Troppauer Hümér bágyadtan hajlongott, szerény mosollyal, majomállkapcsát mellére szegezve, fürtjeit rezgetve.

– Igazán nem tudom... mivel érdemeltem... ki elismerését – mondta elfogódottan. – Talán azért szép ez a vers, mert szegény anyámra emlékezve írtam... Isten nyugtassa... – A katonák hüledezve látták, hogy Troppauer szeméből két könnycsepp gördül le, és megcsuklik a hangja. – Ha megengedik, anyám jellemzésére felolvasok egy rövid kis verses elbeszélést...

– Halljuk! Halljuk!

Galamb kiáltotta ezt lelkesen, és tapsolt.

– Halljuk! Halljuk... – sipította egy cérnavékony hang. Kréta volt. De ő nem tudta, miről van szó.

A könnyező költő azonban nem kezdhette meg újabb műve felolvasását, mert néhány elszánt katona felemelkedett, és odajött elébe.

– Azonnal hagyja abba ezt a marhaságot – mondta egy kanadai óriás.

– De, uraim... Hát nem szépek az én... verseim? – Úgy látszott, hogy nyomban sírva fakad.

– A maga versei unalmasak és hülyék... – kiáltotta öklét rázva egy görög díjbirkózó.

Ami azután következett, az olyan volt, mint valami rossz álom. A költő úgy vágta szájon a görög díjbirkózót, hogy az repedt állkapocccsal röpült egy vasoszlopnak, és

10 konzílium: orvosi tanácskozás

elájult. Azután egyetlen könnyed mozdulattal a kanadai favágót fél kézzel nekicsapta a társainak.

Még néhány zord kritikus sietett az erélyes költő ellen... De hiába. Troppauer úgy dobta egyiket a másikhoz, mint apró forgácsot.

A katonák döbbsen, ijedten nézték...

A harc befejeződött, a művész egymaga állt a helyiség közepén, és szemrehányó pillantással körülnézett.

Valaki nyöszörgött, de különben csend volt.

A költő visszaült a helyére, kisimította piszkos papírcsomóját, és fennköltén így szólt:

– Anyám, te vagy árva fiad csillaga, írta Troppauer Hümér. Első ének...

A több mint huszonkét oldalas verset azután már feszült figyelemmel hallgatták végig a légionisták.

Kérdések, feladatok

1. Keress példát hasonlatra, metaforára, szinesztéziára, groteszk (bizarr) képalkotásra!
2. Honnan hová tartanak a hajó utasai? Keresd meg térképen az említett városokat!
3. Keress az idézetben humoros jellemeket, helyzeteket! Miért humoros az *Én egy virág vagyok* verscím? Vesd össze a költőről szóló leírással!
4. Milyen ellentét feszül a) Troppauer belső és külső tulajdonságai, b) a költészet és a légiós élet között?
5. Rajzold meg vázlatosan a szereplők karikatúráit! Akkor lesz sikeres a rajzod, ha a többiek felismerik a szereplőket a leírások alapján!

» A költészet hatalma

Rejtő Jenő (1905–1943) írói hírnevét egyszerre alapozta meg kalandos életútja és a szórakoztató irodalomhoz sorolható életműve. Cselekményes és fordulatos műveiben a kaland- és a bűnügyi regény elemei keverednek. A **nyomozás** a Rejtő-regények egyik visszatérő eleme. A főhős különböző kalandokba keveredve próbál fényt deríteni a sorsát vagy előrejutását akadályozó rejtélyre. Rejtő Jenő műveinek elengedhetetlen része a **humor**. Ez gyakran a bemutatott helyzetből fakad, máskor az ismételt felbukkanó karakterek jellemének köszönhető. Például Troppauer Hümér felbukkanása biztosíték arra, hogy hamarosan elhangzanak „remekművei”, amelyeket egyedül ő gondol annak.

» Rejtő Jenő

► Korcsmáros Pál:
*Az előretolt
helyőrség
képregényváltozata*
(1967/2004)

Az előretolt helyőrség » *Az előretolt helyőrség* című kalandregénye 1939-ben jelent meg, és az életművön belül a légiós regények sorába tartozik. Ezek a művek a francia idegenlégió szigorú és katonás világába kalauzolják az olvasót. A regény negyedik fejezetében a francia kikötővárosba, Marseille-be behajózott légiósok Afrikába tartanak. A hajón a főhősön, Galambon kívül felbukkan a botcsinálta költő, Troppauer Hümér is, aki felolvassa verseit a marcona katonáknak. Már az így kialakult helyzet is humoros, azonban a verekedés után „feszülten” figyelő katonák képe további derűltségre ad okot. A jelenet nem csupán a katonaélet erőszakosságát mutatja be, egyúttal a művészet, az irodalom helyzetét is parodizálja.

Irodalmi barangolások

„Rejtő műveiben összesen 680 meteorológiai eseményt számlált össze Láng István. Az első helyen a hőség és napsugárzás szerepel, amely 194 esetben jut szóhoz, a jó és rossz idő 96-szor, a szélviharok pedig 79-szer. Nagy hideg, hófúvások 48, az aszály 12, míg az árvíz-belvíz mindössze 4 alkalommal.

Mint Láng István kifejtette, Rejtő Jenő foglalkozott az időjárásnak a természet-re gyakorolt hatásaival: a sivatagot a *Csontbrigád*-ban, a kiszáradást a *Vissza a pokolba* című művében jellemezte. Kiválóan ábrázolta a mennydörgést, a zivatart (*Halálsziget*), a trópusi ciklont, amely képes elsüllyeszteni egy hajót (*Az elveszett cirkáló*), s azt, hogy a kiszáradt préri meggyullad, a tűz pedig esőt idéz elő (*Pokol a hegyek között*).

A meteorológiai események emberre gyakorolt hatása megjelenik a *Csontbrigád*-ban, ahol a kibíratatlan hőség kapcsán hangzik el a klímaváltozás szükségessége. De Rejtő Jenő látatja a köd jelentőségét is (*Láthatatlan légió*), és ismertette az afrikai folyók sajátosságait, amelyek a száraz évszakban eltűnnek, hogy az eső hatására aztán duzzadó áradattá váljanak (*Vissza a pokolba*). [...]

Az akadémikus arra is kitért, hogy már Rejtő Jenő is foglalkozott a napjainkban oly sokat emlegetett megújuló energiaforrásokkal. Az író elképzelése szerint ez az energiaforrás az emberi butaság, amely egymagában pótolná »Földünk életéhez szükséges természeti erők összességét – a nap melegétől a szél termékenyítő fúvásáig« (*Az utolsó szó jogán*).”

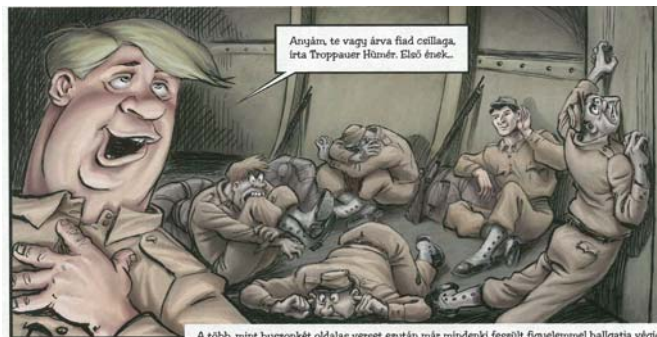
(Részlet a *Rejtő Jenő, a meteorológus és hidrológus* című cikkből, www.ng.hu)

1. Foglald öt vázlatpontba az idézett szövegrészletet!
2. Mi adja az összefoglaló humoros csattanóját?
3. Válassz hármat a szövegben szereplő regények közül! Miről szólhatnak és hol játszódhatnak a címbeli információ és az előadás alapján? Ellenőrizd információidat a könyvtárban vagy az interneten!
4. Írj fogalmazást *Környezetvédelmi problémák napjainkban* címmel!

Képek és irodalom

A 20. század második felében Rejtő Jenő regényeit sokakkal Korcsmáros Pál képregényei ismertették meg. A szocializmus első évtizedében nem jelenhettek meg Magyarországon képregények, mert a műfajra az ellenséges Amerika kultúrájának részeként tekintettek. A Tájékoztatói Hivatal 1957-től engedélyezte, hogy az újságok folytatásokban képregényeket közöljenek. Annak érdekében, hogy a folytatások ne tartalmazhassanak a politikai rendszer számára kellemetlen fordulatokat, csak már létező irodalmi művek feldolgozásához járultak hozzá. Korcsmáros első képregényét Vörösmarty életéről készítette a *Szabad Ifjúság* című lap számára. A grafikus 1957-ben az induló *Füles* rejtvénymagazin főmunkatársa lett. Az újság rendszeresen közölt képregényeket, így Korcsmáros Rejtő-adaptációit is.

Keresd meg, Rejtő mely regényeiből készített a művész képregény-feldolgozást! Nézd meg az imént olvasott regényrészlet képregényváltozatának egyik kockáját! Melyek azok az elemek, amelyek a szövegben is szerepelnek, és melyek azok, amelyeket Korcsmáros tett hozzá? Mi lehet a különbségek oka?

A több, mint huszonnégy oldalas verset ezután már mindenki feszült figyelemmel hallgatja végig.

- **Korcsmáros Pál:**
Képkocka Az előretolt helyőrség képregényváltozatából
(1967/2004)

Kutass a világhálón!

- Gyűjtsetek az interneten minél több, az iskola világát megjelenítő filmet, irodalmi alkotást!

Összefoglalás – Regények

A regény műfaja » „A regény az egyetlen keletkező és még nem kész műfaj.” Ez azt jelenti, hogy a **regény** esetében nem beszélhetünk szigorú és merev szabályokról: műfaji jegyei nem kötöttek. A regény műfaja épp ezért rendkívül **változatos és sokszínű**. Terjedelme szerint beszélünk **kis- és nagyregényről**; formája alapján **levél-, napló-, prózai vagy verses regényről**. Egy más felosztás az olvasóközönséget veszi figyelembe, amikor az **ifjúsági vagy felnőttirodalom** kategóriáit használja. A mű célját tekintve **szórakoztató vagy didaktikus, tanító jellegű regényt** szoktunk emlegetni. Hetedik osztályban – Jókai Mór és Mikszáth Kálmán kapcsán – stílusát tekintve különítettük el a **romantikus és realista regényeket**.

Legalább ennyire sokszínű regényirodalommal találkozunk, ha a műveket témájuk alapján próbáljuk csoportosítani. A felsorolás teljességének igénye nélkül megkülönböztethetünk például történelmi, társadalmi, lélektani, utópikus, bűnügyi, kaland-, állam- és meseregényt.

A fejezetben megismert regénytípusok » Ebben a fejezetben először **regényolvasási stratégiákkal** ismerkedtünk meg Szabó Magda *Abigél* című regényéhez kapcsolódva, majd a **nevelődési vagy fejlődésregény** műfajával foglalkoztunk. Ábel (Tamási Áron *Ábel a rengetegben*) iskolája a rengeteg volt. Az itt megélt kalandok, az itt megismert emberek befolyásolták személyiségének és világlátásának alakulását. Ábelnek, aki a regényvégi fogadalma szerint „a szegények és elnyomottak zászlaját fog[ja] örökké hordozni”, számos esetben a humor segített elviselni a szenvedéseket, a tragédiát, az emberi társadalomra sokszor jellemző igazságtalanságot. Kertész Imre *Sorstalanság* című regényét is nevelődési regénynek tekinthetjük. Köves Gyuri ugyanis a lágerek világában szerzett életre szóló tapasztalatokat, ott sajátította el a túlélés szabályait és lehetőségeit. Rejtő Jenő **kalandregénye**, *Az előretolt helyőrség* nemcsak a légió komikus világába engedett bepillantást, hanem az irodalom, a költészet helyzetét is parodizálta.

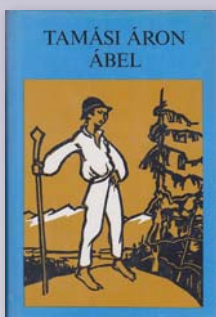
Reméljük, nemcsak a szórakozást és az izgalmat találd meg a regényirodalom feldolgozása során, hanem sokat tanultál – hűségről, kitartásról, helytállásról, a nehézségek, a problémák megoldásáról, az emberi élet sorskérdéseiről is. Reméljük, nemcsak érdekes kérdésekkel találoztál, de hasznos válaszokat is kaptál az egyes alkotásoktól, amelyek így alakították és gazdagították is személyiségedet, gondolkodásodat és világlátásodat.

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Alakítsatok három-négy fős csoportokat! Beszéljétek meg, hogy nektek melyik regény, regényrészlet tetszett a legjobban! Miért?
2. Fogalmazzatok közös ajánlót azok számára, akik a jövő tanévben ismerkednek meg a tanult művekkel!
3. Idézd fel, mit tanultál a regény műfajáról! Készíts összefoglaló jegyzetet az általad ismert regényműfajokról!
4. Vitassátok meg a következő közmondásokat a fejlődésregény műfajának ismeretében!
a) Az iskola az életre nevel. b) A legjobb iskola a tapasztalás. c) Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk.
5. Rajzoljatok fel egy képzeletbeli életutat, és szemléltessétek újságkivágásokkal, rajzzal, szavakkal, hogy az egyes életszakaszokban milyen képességeket, tulajdonságokat kell elsajátítania a ma emberének!
6. Készítsetek összehasonlító táblázatot az olvasott nevelődési regények kapcsán! Próbáljatok minél több szempontot találni az összehasonlításhoz!
7. Jelenítsétek meg öt-hat állóképből az egyik tanult regényrészlet cselekményét! A képek bemutatása után magyarázzátok meg, hogy miért épp ezeket a jeleneteket választottátok ki!
8. Párban dolgozva készítsetek interjút a) Ábellel, b) Köves Gyurival, c) Ginával!
9. Melyik műből származnak az alábbi idézetek? Mondd el, miből jöttél rá a megfejtésre!
a) „...nincs oly képtelenség, amit ne élénk át természetesen, utamon, máris tudom, ott leselkedik rám, mint valami kikerülhetetlen csapda, a boldogság... Mindenki csak a viszontagságokról, a »borzalmakról« kérdez: holott az én számomra tán ez az élmény marad a legemlékezetesebb.”
b) „A mulatók közönsége nem is sejtette, hogy az érzelmes és vidám dalokat egy olyan ember énekli, aki halálra ítélte önmagát... Kiderült azonban, hogy élni ugyan nehéz, de meghalni sem könnyű.”
c) „...a saját lábamon állva és a magam eszével már megkóstoltam volt az életet, s láttam, hogy nem minden úgy van jól, ahogy ő gondolja és csinálja. Én frissebb ember voltam, akinek a számára még hosszú élet ígérkezett, s nem szerettem, ha még távolról is kormányozni akart engemet.”
d) „Mi, akik felismertük, mi a tennivalónk, be akarjuk fejezni a háborút. Ha sikerül, mérhetetlenül több ember marad életben, és megmenekül Budapest és a városok és a hadsereg maradéka.”
10. Tervezzetek bemutatót (faliújságot, portfóliót, kiselőadást, ismertető kiadványt) csoportban Szabó Magda *Abigél* című regénye alapján az alábbi témák egyikéről:
a) a magyar antifasiszta ellenállás története és hősei;
b) Szabó Magda írói portréja;
c) az *Abigél* című regény és filmes adaptációjának eltérései;
d) az iskolai, kollégiumi magatartási elvárások változásai az elmúlt száz évben!

Olvasmányajánló

Könyvek kalandkedvelő olvasóknak

Tamási Áron: *Ábel Amerikában*

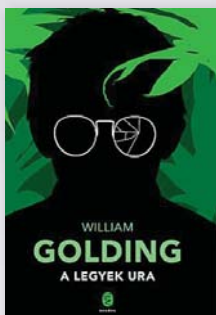
Ebben a tanévben megismertük Tamási Áron csavaros eszjárású, furfangos hőstét, Ábelt, aki kalandjai során talpraesettséggel, humorával, emberségével, segítőkészségével lesz úrrá a nehéz helyzeteken. A rengeteg után a várost és Amerikát is megjárja, hogy aztán visszatérjen szülőföldjére, a havasokhoz, mert ahogy a regény szállóigévé vált mondata állítja: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”.

Luca Cognolato – Silvia Del Francia: *A láthatatlan hős*

„Van egy gyönyörű zsidó legenda, mely szerint Isten azért nem pusztítja el a világot, noha az tele van gonosszággal, mert az emberi történelem minden pillanatában él a földön harminchat igaz ember – olyan férfiak és nők, akik egyszerűen nem tűrik az igazságtalanságot. Senki sem tudja a nevüket, és ők sem tudják magukról, hogy az igazak közé tartoznak.”

William Golding: *A Legyek Ura*

„A három fiú sietős léptekkel haladt előre a homokon. Apály volt, a hínár borította partvonal majdnem olyan kemény, mint egy valódi út. Igézet lengte körül őket, és ők tudatában is voltak ennek az igézetnek, és boldoggá tette őket. Egymás felé fordulva, izgatottan nevettek, beszélgettek, egyik sem figyelt a másikra. A levegő szikrázott.”

KISEPIKAI ALKOTÁSOK

„A ház homloka sárgán ragyogott a valószínűtlen esti fényben. Ez volt az a kép, amely ott lebegett mindig emlékezete peremén, amelyről sohasem szakadtak le a fekete, gomolygó ködök. Most, hogy teljes pompájában kibomlott előtte, úgy megkönnyebbült, azt hitte, fölrepül.”

(Lázár Ervin: A szökés)

„Bejárat a negyedik végtelenbe”

- › Soroljatok fel iskolában játszódó filmeket, irodalmi alkotásokat! Mutassátok be a legérdekesebbeket!

Karinthy Frigyes: Tanár úr kérem (részletek)

A jó tanuló felel

A jó tanuló az első padban ül, ahol hárman ülnek: ő a középben, a jó tanuló, Steinmann. Az ő neve nem tisztán egy ember jelzésére szolgál; – szimbólum ez a név, ahány fiú az Osztályban, annyi apa ismeri otthon ezt a nevet. „A Steinmann miért tudja megtanulni?” – kérdezi otthon harminckét apa harminckét fiútól. „Kérd meg Steinmant, hogy magyarázza meg”, mondja az apa, és a fiú valóban megkéri a Steinmant. A Steinmann mindent tud előre, még mielőtt megmagyarázták volna. Matematikai lapokba dolgozik, és titokzatos szavakat tud, amiket csak az egyetemen tanítanak. Vannak dolgok, amiket mi is tudunk, de ahogy Steinmann tudja, az a biztos, az az egyedüli helyes, az az Abszolút.

Steinmann felel.

Ez különleges, ünnepélyes pillanat. A tanár sokáig nézte a noteszt; halálos feszültség remeg az Osztály felett. Mikor később a francia rémuralom történetét olvastam, mikor a Bicêtre¹ foglyai közül előszólítják a halálraítélteket: mindig így tudtam csak elképzelni. Az agyak utolsó, véres erőfeszítésben kapkodnak lélegzet után – még van két másodperc, azalatt mindenki villámgyorsan elmondja magában a mértani haladvány tételeit. Tanár úr, én készültem, mondja az ember magában. Tanár úr, fiam tegnap gyöngéledett. Az egyik lehajol a füzeté fölé, mint a strucc, hogy ne lássák. A másik merőben szembenéz a tanárral, szuggerálja. A harmadik, idegember, egészen elernyed, és behunyja a szemét: hulljon le fejére a bárd. Eglmayer, az utolsó padban egészen elbújik Deckmann háta mögé, ő nincs is itt, köszöni szépen, nem tud semmiről, őt írják be a hiányzók közé, töröljék ki az élők sorából, őt felejtsek el, béke poraira, ő nem akar részt venni a közélet küzdelmeiben.

A tanár kettőt lapoz, a *K* betűnél lehet – Altmann, aki az év elején Katonára magyarosította a nevét, e percben mélyen megbánta ezt az elhamarkodott lépést. – De aztán nagyot lélegzik: egyszerre megállnak, és a tanár becsukja a noteszt.

1 Bicêtre: (ejtsd: biszetr) párizsi elmeogyintézet és börtön

– Steinmann! – mondja egészen halkán és kivételesen.

Nehéz, felszabadult sóhaj. Kivételes, ünnepélyes hangulat. Steinmann gyorsan feláll – a mellette ülő kiugrik a padból, szerényen és udvariasan áll, míg a jó tanuló kimászik a padból: mint egy testőr, néma és mellékes dekoratív szereplője egy nagy eseménynek.

Maga a tanár is ünnepélyes. Oldalt ül le a székre, és összetett ujjakkal gondolkodik. A jó tanuló a táblához megy, és kezébe veszi a krétát. A tanár gondolkodik. A jó tanuló erre felkapja a spongyát,² és sebesen törölni kezdi a táblát: ebben végtelen előkelőség és önérzet van, ezzel azt akarja jelezni, hogy ő ráér, hogy neki nem kell most törni a fejét, ő nem fél, ő mindig készen van, ő addig is, míg a felelés kezdődik, valami hasznosat akar csinálni a társadalomnak, ő ráér gondolni a köztisztaságra és az emberiség békés fejlődésére, és letörüli a táblát.

– Hát – mondja a tanár, és gondolkodva húzza a szót –, majd valami érdekes példát veszünk...

A jó tanuló udvariasan... és végtelen megértéssel köhög. Természetesen, valami érdekes példát, az érdekes helyzetnek megfelelőt. Most úgy néz a tanárra, komolyan és melegen, mint egy szép grófnő, akinek egy gróf megkérte a kezét, és mielőtt válaszolna, megértéssel és rokonszenvvel mélyen a gróf szemébe néz, jól tudva, hogy e tekintet elbűvöli a grófot, s a gróf remegő boldogsággal sejti, hogy a válasz kedvező lesz.

– Vegyünk egy kúpot... – mondja a gróf.

– Egy kúpot – mondja Steinmann, a grófnő. De már ezt is úgy tudja mondani, ez a Steinmann, annyi megértéssel, olyan okosan: csak ő tudja, mennyire kúp az, amit veszünk. Én, Steinmann, a legjobb tanuló az egész osztályban, veszek egy kúpot, mivel engem, mint az erre legalkalmasabbat, megbízott a társadalom. Még nem tudom, miért vettem a kúpot, de nyugodtak lehettek mindannyian, bármi történéjk ezzel a kúppal, én is ott leszek a helyemen, és megbirkózom vele.

– Különben – mondj a tanár hirtelen –, vegyünk inkább egy csonka gúlát.

– Csonka gúla – ismétli a jó tanuló, ha lehet még értelmesebben. Ő a csonka gúlával éppen olyan határozott, barátságos, bár fölényes viszonyban van, mint a kúppal. Mi neki egy csonka gúla? Ő nagyon jól tudja, őt nem lehet félrevezetni, a csonka gúla is csak olyan gúla, mint más, normális gúla, egyszerű gúla, amilyent egy Eglmayer is el tud képzelni – csak le van vágva belőle egy másik gúla.

A felelés rövid ideig tart. Félszavakban beszélnek egymással, értik egymást, lassanként intim dialógus alakul ki a tanár és a jó tanuló közt: mi már nem is értjük, ez az ő kettejük dolga, két rokon lélek, mely itt előttünk egyesül, a differenciálegyenletnek éteri légkörében. Egy mondat közepén eszmél rá a tanár, hogy miért is beszélgetnek ők, hogy ez felelés, az előmenetel megítélése. A jó tanulónak be se kell fejezni ezt a mondatot. Minek befejezni? Maradt-e szemernyi kétség afelől, hogy be tudja fejezni?

2 spongya: szivacs

A jó tanuló szerényen és illedelmesen ül le. A következő percben már roppant érdeklődéssel figyeli a következő felelő szájalmas dadogását: egy szónál gúnyosan és diszkrétan elmosolyodik, és a tanár tekintetét keresi lopva, hogy még egyszer összeszenézzen vele, és a tanár lássa, hogy ő, bár nem szól, arcizma se rándul: e gúnyos mosolyban jelezni óhajtja, mennyire tisztában van vele, milyen marhaságot mondott a felelő, és hogy mit kellett volna felelnie.

A rossz tanuló felel

Nem, mára nem lehetett számítani, igazán. Hiszen számított rá, persze hogy számított, sőt múlt éjjel álmódott is ilyesfélét: de álmában magyarból hívták ki, igaz, hogy úgy volt, mintha a magyart is a Fröhlich tanítaná. Álmában elintézte az egész kérdést, a párhuzamos vonalokról felelt, egyfelesre.

Mikor kimondják a nevét, nem hisz a füleinek, körülnéz: hátha csoda történik, hátha csak agyrém, nyomasztó lidércnyomás volt, hogy ez az ő neve, és most felébred ebből az álomból. Aztán egy csomó füzetet felkap a padról. Míg végigmegy a kis utcán, a padosorok közt, ezt gondolja: „Ápluszbészermínuszbé egyenlő ánégyzetmínuszbenégyzet.” Ezt fogja kérdezni. Biztosan ezt fogja kérdezni. „Ha nem ezt kérdezi, átmegyek különbözeti vizsgával a polgáriba, és katonai pályára lépek.”

Közben megbotlik, és elejti a füzeteket. Míg a földön szedeget, háta mögött felzúg az obligát³ nevetés, amit ezúttal senki se tilt be: a rossz tanuló törvényen kívül áll, rajta lehet nevetni.

A tanár leül, és maga elé teszi a noteszt. Ránéz. A rossz tanuló görcsösen mondogatja magában: „ápluszbészermínusz...” veszi a krétát. A tanár ránéz.

– Készült? – mondja a tanár.

– Készültem.

Ó igen, hogyne készült volna. A halálraítélt is elkészül: felveszi az utolsó kenetet, és lenyíratja a haját.

– Hát akkor írja.

► *Jelenet a Tanár úr kérem című filmből (1956, rendező: Mamcserov Frigyes, szereplők: Bihari József, Horesnyi István)*

3 obligát: elmaradhatatlan, szokásos, kötelező

A rossz tanuló a tábla felé fordul.

– Bénégyzet mínusz pluszmínusz négyzetgyök bémínusznégycészerkétá.

És a rossz tanuló engedelmesen írni kezdi és mondja utána a számokat. Írja, írja, mint Ágnes asszony, tudja, miről van szó, látja a tételt „éppen úgy, mint akkor éjjel”,⁴ mikor elaludt mellette, és fogalma se volt róla, mit jelent az egész. Igen, ez az, homályosan sejti, valami másodfokú egyenlet – de hogy mi lesz ebből.

Szép lassan és kalligrafikusan⁵ ír. A négyesnek a szárát vastagítja – a vonalból, ami törtet jelent, gondosan letörül egy darabot, ehhez külön elmegy az ablakig a spongyáért. Időt nyer ezzel. Hátha csöngetnek addig. Vagy valami lesz. Úgyse sokáig szerepel ő itten a dobogón. Ezt még felírja, az egyenlőségjelet is szép lassan felrakja – igen, ezt még úgy csinálja, mint más, felsőbb lények, mint egy jó tanuló. Felírja még „á”⁶. A katonaiskolában nagyon korán kell felkelni, villan át az agyán, hirtelen. De aztán hadnagy lesz az ember. Esetleg kimegy Fiuméba.⁶

Közben szép lassan ír – még mindig nem írta le. Hozzá nem értő ember, aki ezt a jelenetet figyeli, azt hiszi, valami jó tanuló felel. De a szakértő tudja már, mit jelent az, mikor valaki ilyen határtalan gonddal rajzolja a kettes farkincáját. Halálos csend körös-körül. A tanár nem mozdul. Most beszélni kell.

– A másodfokú egyenlet... – kezdi értelmesen és összehúzott szemmel, és mélységes figyelemmel nézi a táblát.

– A másodfokú egyenlet... – ismétli olyan ember modorában, aki nem azért ismétli a szót, mintha nem tudná, mit akar mondani, hanem inkább azért, mert rengeteg mondanivalója közül a leghelyesebbet, a legfrappánsabbat, a legtökéletesebbet válogatja és mérlegeli.

De a tanár, ó, a tanár már tudja, mit jelent ez.

– Készült? – mondja keményen és szárazon.

– Tanár úr kérem, én készültem.

Ezt bezzeg villámgyorsan mondja: véres dac, lázadó kétségbeesés remeg a hangjában.

Tanár (széles gesztussal): – Hát akkor halljuk.

A rossz tanuló nagy lélegzetet vesz.

– A másodfokú egyenlet az elsőfokú egyenletből származik oly módon, hogy az egész egyenletet megszorozzuk...

És most beszél. Valamit beszél. A második mondatnál arra számított, hogy félbeszakítják – lopva néz a tanár felé. De az mozdulatlan arccal néz, se azt nem mondja, hogy jó, se azt, hogy rossz. Nem szól. Pedig a rossz tanuló nagyon jól tudja, hogy

4 Idézet Arany János *Ágnes asszony* című balladájából

5 kalligrafikus: szépen, művészién írt

6 Fiume: város Horvátországban

nem lehet az jó, amit ő beszél. Hát akkor miért nem szól a tanár? Ez rettenetes. A hangja reszketni kezd. Egyszerre látja, hogy a tanár felemeli a noteszt. Erre elsápad, és szédítő gyorsasággal kezdi:

– A másodfokú egyenlet úgy származik az elsőből, hogy végig... Tanár úr kérem, én készültem.

– Polgár Ernő – mondja hangosan a tanár.

Mi ez?

Már egy másikat hívtak ki? Óvele végeztek? Mi ez? Álmodik?

– A másodfokú egyenlet... – kezdi újra, fenyegetően.

Polgár Ernő fürgén kijön, és a tábla másik végén már veszi a másik krétát.

– A másodfokú... Tanár úr kérem, én készültem.

Senki sem felel. És most ott áll, egyedül a tömegben, mint egy szigeten. De még nem megy helyre. Neki nem mondták, hogy menjen helyre – odvas és züllött, kitaszított szívvel áll ott –, neki nem mondták, nem mondták. Ő még felel. Most végigmenjen, újra, a padosorok közt? Nem, inkább áll, hülyén: keze dadogva babrál a táblán, a félbemaradt egyenlet roncsai közt, mint a lezuhant pilóta, a motor megpattant hengerei fölött. A másik fiú közben már felel is. Valami párhuzamos vonalokról beszél – ez is olyan idegen és furcsa... mint minden... amivel itt évek óta foglalkoznak körülötte... foglalkoznak vidáman és ruganyosan és hangosan... és amiből ő soha nem fogott fel semmit... néhány mondatot jegyzett meg eddig, s azokon úszott...

És így áll most, még áll, reménykedik, udvariasan figyel, amit a másik beszél... néha helyeslően bólint, legalább ezzel jelzi, hogy ő készült, ő tud... néha bátortalanul meg is szólal, abban az illúzióban ringatja magát, hogy őt kérdezték, de csak halkán, hogy ne küldjék helyre... aztán szerényen elhallgat és figyel... előrehajol, részt vesz a felelésben, odaadja a krétát, buzgólkodik a felelő körül, még sűg is neki, hangosan, nem azért, hogy segítsen, de hogy a tanár lássa, hogy ő sűg, tehát ő tud... Egyszóval: nem adja meg magát.

Egyszer aztán minden ereje elhagyja, elhallgat, és még egyszer a katonaiskolára gondol. Elboruló elméjében, mint távoli szavak, verődnek vissza a zajok... a kréta ropogása... elfolynak az arcok, és egy pillanatra világosan látja a végtelent, amelyről e percben jelentette ki a felelő, hogy ott a párhuzamos vonalak találkoznak. Látja a végtelent... nagy, kék valami... oldalt egy kis házikó is van, amire fölül fel van írva: „Bejárat a negyedik végtelenbe.” A házban fogasok vannak, ahol a párhuzamos vonalak leteszik a kalapjukat, aztán átmennek a szobába, leülnek a padba, és örömmel üdvözlik egymást... a párhuzamos vonalak, igen... a végtelen, a megértés, a jóság és emberszeretet osztályában, ahová ő soha eljutni nem fog... ama „felsőbb osztály”, melybe „elégtelen eredmény miatt fel nem léphet” soha.

Kérdések, feladatok

Hasonlítsd össze az olvasott történeteket az alábbi szempontok figyelembevételével!

1. Idézd fel legfrissebb élményeidet a felelésről! Nevezhető-e tipikusnak a két felelet leírása? Indokold!
2. Vesd össze a jó és a rossz tanuló feleletét! Figyeld meg, hogyan mennek a táblához, hogyan viselkednek ott, és hogyan térnek vissza a padjukhoz!
3. Hogyan viszonyul az osztály és a tanár a címszereplőkhöz, illetve a feleléshez?
4. Mit érzékeltetnek az elbeszélő hasonlatai (pl. udvarlás, hajótörött, pilóta)?
5. Jellemezd az elbeszélőt hangnemének, az igeidő használatának, a címszereplőkről való tudásának és hozzájuk való viszonyának szempontjából!

» A felelés művészete

» Karinyth Frigyes

Karinyth Frigyes (1887–1938) a *Nyugat* első nemzedékének egyik kiemelkedő alkotója. Az 1912-ben megjelent *Így írtok ti* című, irodalmi paródiáit összegyűjtő kötete tette országosan ismertté.

Tanár úr kérem » Az 1916-ban megjelent *Tanár úr kérem* című kötete lazán egymáshoz kapcsolódó **humoreszkekből** áll. A humoreszk rövid terjedelmű **kisepikai műfaj**, amely humoros, könnyed hangvételű, és egy helyzetet vagy személyt mutat be tömören, vázlatosan. A kötet szövegeit a helyszín (iskola) és a szereplők (diákok, tanár) kapcsolják össze. Emellett az írásokat a **hasonló elbeszélői nézőpont**

és ábrázolásmód, valamint **humoros hangvételük** is összefűzi. Egységes a szövegek stílusa is, amelyet elsősorban a diákság sajátos nyelvhasználata határoz meg.

A feleltetés » *A jó tanuló felel* és *A rossz tanuló felel* című humoreszkeket a minden diák által jól ismert feleltetés kényelmetlen helyzete teszi összehasonlíthatóvá. Ez határozza meg az írás szerkezetét is: a tanár kiválasztja a felelőt, aki ezután kivonul a táblához, válaszol a feltett kérdésre, végül visszamegy a helyére. A cselekmény bemutatásának hangvételéből az elbeszélő nézőpontjára következtethetünk, aki leginkább a rossz tanulók helyzetével azonosul.

A jó tanuló felel » *A jó tanuló felel* című humoreszk a jó tanulót állítja a középpontba. Steinmann eleve mindent tud, éppen ezért nyugodt, már-már flegma. A szöveg távolságtartóan, kívülről írja le őt, mintha az elbeszélő egy lenne az osztályba járó többi diák közül. Megfigyelhetjük ezt a felelő kiválasztásakor is: nem Steinmant látjuk, hanem a többieket, akik különféle módon próbálják elkerülni az elkerülhetlent.

A rossz tanuló felel » Míg az előbbi írásban a táblánál való felelés leírása kevésbé részletes, addig *A rossz tanuló felel* című szövegben ez a jelentősebb rész. Nem véletlenül, hiszen a rossz tanuló számára ez a feleltetés legkellemetlenebb része: a tanár ismétlődő kérdései, a kínos hallgatás elviselhetetlenné teszik a helyzetet. Az elbeszélő ezt azzal is fokozza, hogy a rossz tanuló nem megy/mehet a helyére, tehát az írás a táblánál álldogálás kellemetlen szituációjával végződik. A fiú gondolatainak megidézése mellett a bemutatás módja is fontos, így az olvasó sokkal inkább az ő szempontjával tud azonosulni. A két írás kapcsán arra is felfigyelhetünk, hogy az iskolai siker vagy kudarc miként határozhatja meg az embereknek a közösségen belül betöltött szerepét.

Irodalmi barangolások

„Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső, ahogy az barátok közt gyakori, igen sokszor megviccelték egymást. Karinthy képes volt egy egész gyereksereget felbérelni barátja megviccelésére. A gyanútlan Kosztolányi Dezsőt szinte lerohanta a népes gyerekhad, hogy a költő autogramját kérje. Azonban a friss aláírás-tulajdonosok újra meg újra sorba álltak Kosztolányi elé, hogy az irodalmár harmadszorra-negyedszerre is papírukra biggyesse a nevét. »Mondd, fiam, mire kell neked négy aláírás?« – kérdezte a költő meglepetten. »Tetszik tudni – jött a bemagoltatott válasz –, ötven Kosztolányiért kapok egy Karinthyt.«

Karinthy állandó céltáblája volt a pályatársak viccelődéseinek. Történt egyszer, hogy egy bolt kirakata előtt álldogálva két fiatalember izgatott párbeszédére lett figyelmes: »Ez a legnagyobb magyar író – mondta az egyik. – Jól nézd meg, nem mindennap látni ilyen nagy embert.« Karinthy dagadt a büszkeségtől, de persze úgy tett, mint aki nem hallja. »De hát ki ez az ember? – kérdezte a másik. – Hát nem tudod? Hunyady Sándor.«

A leforrázva távozó írónak pedig a szemközti járdáról kajánul integetett a prózaíró pályatárs, Hunyady.”

► Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső hajókiránduláson (1929)

1. Szerezte-e már aláírást híres embertől? Ha nem, kitől kérnél szívesen? Fogalmazz meg különböző híres embereknek ilyen tartalmú e-mailt!
2. „Ez a legnagyobb magyar író” – mondják a történet szereplői. Keress olyan művészeket a magyar művelődéstörténetből, akiket korukban a legnagyobbknak tartottak, azonban ma már alig tudunk róluk! Hasonlítsátok össze padtársaddal gyűjtéseiteket! Vitassátok meg, kinek mennyire találóak a példái!
3. Karinthy csodálatosan értett a „kicsoda-micsoda” játékhoz. Például feladták neki a következőt: „Micsodára kicsoda, micsinál a micsoda. – Ő azonnal rávágta, hogy ez a Talpra magyar, hí a haza”. Találd ki, melyik vers ez: „Még micsinálnak a micsodában a micsoda micsodák”? Alkossatok ti is „kicsoda-micsodákat”, és tegyétek próbára egymást!

Képek és irodalom

A 20. századi festő és illusztrátor, Norman Rockwell (ejtsd: normen rokvel) életművét elsősorban a kissé idealizált amerikai hétköznapiak humoros, szeretetteljes iróniával megfestett jelenetei határozták meg. A fiatal művész 22 évesen lett a *Saturday Evening Post* (ejtsd: szatudéj ívning post) című folyóirat illusztrátora. 47 éven át dolgozott az újság számára, ezalatt 322 lapszámhoz festett címlapképet. Életének utolsó évtizedeiben társadalmi problémákat is feldolgozott műveiben.

Rockwell előszeretettel választotta témáit a gyerekek életéből. 1962-ben egy naptár számára készítette el *Házi feladat* című festményét. A képen egy apát látunk az asztal mellett ülve, aki fiának próbál segíteni a lecke megírásában. Mit árulnak el a szereplők gesztusai? Hogyan helyezkednek el egymáshoz képest, és ez mit fejez ki a tanulás módjáról? Vajon tud-e segíteni az apa a feladat megoldásában? Melyik Karinthy-hőssel azonosítanád a fiút: a jó vagy a rossz tanulóval? Válaszodat röviden indokold!

» Norman Rockwell: *Fiú és apa – Házi feladat* (1962, Magángyűjtemény)

Kutass a világhálón!

- Idézd fel, milyen balladákat ismertél meg eddigi tanulmányaid során! Válassz egyet közülük, és készíts róla rövid ismertetőt!

„Megvan az utolsó négy sor!”

- ▶ Gyűjtsétek össze egy pókhálóábra segítségével a táblán a ballada műfaji jellemzőit! Mutassatok be röviden néhány eddig tanult balladát!

KIEGÉSZÍTŐ TANANYAG

Örkény István: Ballada a költészet hatalmáról

A körúton állt egy telefonfülke. Ajtaja sűrűn nyitódott-csukódott. Az emberek megtárgyalták ügyes-bajos dolgaikat, fölhívták a lakáshivatalt, megbeszéltek egy találkát, pénzt kértek kölcsön a barátaiktól, vagy féltékenységgükkel gyötörték kedvesüket. Egy idős asszony, miután visszaakasztotta a hallgatót, egyszer nekidőlt a készüléknek, és sírt. Ilyen eset azonban csak ritkán fordult elő.

Egy napsütéses nyári délutánon a fülkébe lépett a költő. Fölhívott egy szerkesztőt, és így szólt:

– Megvan az utolsó négy sor!

Egy piszkos papírszeletről felolvasott négy verssort.

– Jaj, milyen leverő! – mondta a szerkesztő. – Írd át még egyszer, de sokkal derűsebben. A költő hiába érvelt. Hamarosan letette a hallgatót, és eltávozott.

Egy ideig nem jött senki, a fülke üresen állt. Aztán megjelent egy javakorabeli asszony, feltűnő kövér termettel, feltűnő nagyságú keblekkel, nagy virágos nyári ruhába öltözötten. Ki akarta nyitni a fülke ajtaját.

Az ajtó nehezen nyílt. Először nem is akart kinyílni, de aztán hirtelen kivágódott úgy, hogy valósággal visszalökte az utcára a hölgyet. A következő kísérletre az ajtó olyan módon válaszolt, hogy az már rúgásnak is beillett. A hölgy hátratántorodott, és nekiesett a postaládának.

Az autóbuszra várakozó utasok odacsoportosultak. Kivált közülük egy aktatáskás, erélyes fellépésű férfi. Megpróbált benyitni a fülkébe, de olyan ütést kapott az ajtótól, hogy hanyatt esett a kövezeten. Mind többen és többen gyűltek oda, megjegyzéseket tettek a fülkére, a postára és a nagy virágos hölgyre. Egyesek tudni vélték, hogy magas feszültségű áram van az ajtóban, mások szerint a nagy virágos hölgy meg a cinkosa el akarták rabolni a készülékben lévő érméket, de idejében lefűlelték őket. A fülke egy ideig némán hallgatta oktalan találgatásukat, aztán megfordult, és nyugodt léptekkel elindult a Rákóczi úton. A sarkon éppen pirosat jelzett a lámpa, a fülke megállt és várt.

Az emberek utánanézték, de nem szóltak semmit; minálunk semmin sem csodálkoznak, legföljebb azon, ami természetes. Megjött az autóbusz, elvitte az utasokat, a fülke pedig vidáman ballagott végig a Rákóczi úton a verőfényes nyári délutánban.

Nézegette a kirakatokat. Elácsorgott a virágüzlet előtt, egyesek látták bemenni egy könyvesboltba, de lehet, hogy összetévesztették valaki mással. Egy mellékutcai italboltban felhajtott egy kupica rumot, aztán végigsétált a Duna-parton, és átment a Margitszigetre. Az egykori kolostor romjainál meglátott egy másik telefonfülkét. Tovább sétált, aztán visszafordult, végül átment a másik oldalra, és tapintatosan, de kitartóan szemezni kezdett a túlsó fülkével. Később, amikor már sötétedett, belegázolt egy virágágyba a rózsák közé.

Hogy éjszaka mi történt a romoknál, mi nem, azt nem lehet kideríteni, mert a szigeten rossz a közvilágítás. De másnap a korai járókelők észrevették, hogy a romok előtti fülke tele van dobálva vérvörös rózsával, a telefonkészülék pedig egész nap tévesen kapcsolt. A másik fülkének akkor már hűlt helye volt.

Ő pirkadatkor elhagyta a Szigetet, és átkelt Budára. Fölment a Gellérthegyre, onnan hegyen-völgyön át a Hármashatár-hegy csúcsára kapaszkodott föl, aztán leereszkedett a hegy oldalán, és nekivágott az országútnak. Soha többé nem látták Budapesten.

★

A városon kívül, a Hűvösvölgy utolsó házain is túl, Nagykovácsi községtől azonban jóval innen van egy vadvirágos rét. Akkora csak, hogy kifulladás nélkül körbe tudja futni egy kisgyerek, s olyan rejtve él a magas törzsű fák közt, mint egy tenger szem. Túl kicsi még ahhoz is, hogy valaki lekaszálja; ennél fogva nyár közepén már derékmagasságig nő rajta a fű, a gaz meg a virág. Ez az a hely, ahol a fülke letanyázott.

A kirándulók, akik erre vetődnek vasárnaponta, nagyon megörülnek neki. Kedvük támad megtréfálni valakit, aki még az igazak álmát alussza, vagy eszükbe jut hazatelefonálni, hogy tegyék a lábtörő alá az otthon hagyott kulcsot. Belépnek a fülkébe – mely kissé rézsút dőlt a puha talajon –, s miközben az ajtón utánuk hajolnak a hosszú szárú vadvirágok, fölveszik a telefonkagylót.

A készülék azonban nem ad vonalat. Ehelyett négy verssor szólal meg a telefonkagylóban, olyan halkán, mintha hangfogós hegedűn... A bedobott pénz a készülék nem adja vissza, de emiatt még senki sem tett panaszt.

Kérdések, feladatok

1. Saját példán keresztül mutasd be, milyen szerepet játszhat a művészet, „a költészet hatalma” az ember életében! Érezted már magad egy művészeti élmény hatása alatt úgy, ahogyan a telefonfülke: „mintha kicseréltek volna”? Meséld el!
2. Írd le a telefonfülke útjának állomásait! Fűzz mindegyikhez rövid magyarázatot, hogy az miért lehet fontos számára!
3. Hogyan jelennek meg az emberek a történetben? Mivel indokolható a telefonfülke és az emberek, a természet és a város szembeállítása?
4. A cím műfajmegjelölést tartalmaz. Bizonyítsd be, hogy az olvasott novellában a ballada műfaj jellemzői is megtalálhatóak!

» „Amíg a lágy tojás megfő...”

» Örkény István
(MTI Fotó: Vahl Ottó)

Örkény István (1912–1979) rövid, akár néhány soros írásaival új műfajt teremtett a magyar irodalomban.

Egypercesek » Egypercesnek (vagy egyperces novellának) nevezett kisepikai alkotásai rövid írások, amelyeket – mint a szerző írja – elolvashatunk addig, amíg „a lágy tojás megfő, amíg a hívott szám (ha foglaltat jelez) jelentkezik”. Örkény egypercesei egyetlen helyzetet mutatnak be, ám nem adnak magyarázatot, lezárást az elmesélt eseményhez – ezt az olvasóra bízzák.

A groteszk látásmód » Az egypercesekben és Örkény István más írásaiban is felfedezhetjük a groteszk esztétikai minőségét. Műveiben össze nem illő elemek társulnak egymáshoz, amelyek **nevetéses, bizarr hatást** keltenek. **A groteszk látásmódra jellemző, hogy minden másképp történik, mint**

a valóságban. Az egyperces novellák nagy sikert arattak az olvasók körében, napjainkban is Örkény István legnépszerűbb művei.

Ballada a költészet hatalmáról » A mű az *Egyperces novellák* című kötetben jelent meg. Kiindulópontja **hétköznapi helyzet**: egy telefonfülkében lebonyolított beszélgetés. Bár napjainkban mind kevesebb efféle fülszerű létezik, a mobiltelefonok elterjedése előtt természetes volt, ha az emberek egy utcai telefonfülkéből hívták ismerőseiket. Ezzel szemben természetellenesnek tűnik, hogy a telefonfülszerű életre kel, sétálni indul, és virágot lop egy másik telefonfülszerűnek. A fülszerű megszemélyesítése, életre keltése, majd tetteinek leírása az, ami az egyperces cselekményét jelenti. A különös helyzetet a költő négy sora idézi elő: ezzel a mű az irodalom hatását, vagy ahogy a cím kiemeli, a „költészet hatalmát” állítja a középpontba. Ez a hatalom életre kelti a fülszerűt. Az emberek pedig észre sem veszik ezt a csodát.

Az elbeszélő nézőpontja » Ez a hozzáállás jellemző az elbeszélő nézőpontjára is: távolságtartóan, meghökkenés nélkül mutatja be a történéseket. Mindezt megerősíti a szöveg mértéktartó, szinte újságírói stílusa is, miközben megfigyelhető egy-egy humoros vagy gúnyos megjegyzés. Ennek a mind a téma, mind az elbeszélés és stílus szintjén érzékelhető szembesítésnek köszönhetően tehetjük fel magunknak a kérdést: milyen hatalma van az irodalomnak, ha a tárgyakat életre kelti, viszont az emberek nem vesznek tudomást erről?

Képek és irodalom

A nyilvános telefonálás ötlete már a telefonok elterjedésével egy időben felmerült. Eleinte kávéházakban, üzletekben létesítettek telefonállomásokat, amelyeket a vendégek, a vásárlók és az utcáról betérők is használhattak. Budapesten 1928-ban jelentek meg az első köztéri telefonok. A Magyar Telefonautomata Rt. fülkéi négyszögletes, üvegezett fémépítmények voltak, beépített világítással, kívül hirdetések elhelyezésére alkalmas felületekkel. Számuk tizenöt év múlva már elérte a kétezret. A Magyar Posta 1960-ban pályázatot írt ki modern telefonfülkék tervezésére. Az egyik új típus fő eleme egy áttetsző műanyagból készült, fordított csonka gúla alakú forma volt. A fülke megjelenése nagyon korszerűnek számított, de hátrányt jelentett a sérülékenysége, és az, hogy nyáron szinte elviselhetetlen volt benne a hőség. A későbbi fülkék tervezői inkább a húszas évek egyszerűbb és stabilabb formáihoz tértek vissza.

Keress budapesti telefonfülkéket ábrázoló fotókat a fortepan.hu archívumában! Melyiket tudnád elképzelni Örkény novellájának főszereplőjeként? Választásodat röviden indokold!

» Modern telefonfülke a Lenin (ma Erzsébet) körúton (Kotnyek Antal felvétele, 1963, Fortepan)

Kutass a világhálón!

- Gyűjts az interneten angyalokat ábrázoló képzőművészeti alkotásokat! Válassz egyet, és készülj fel arra, hogy a következő órán röviden bemutadod a társaidnak!

„Ott állt az angyal tehetetlenül”

- Mutassatok be néhány angyalokat ábrázoló műalkotást! Beszéljétek meg, milyen hasonlóságokat és eltéréseket fedeztetek fel a bemutatott művekben!

Sławomir Mrożek:¹ Az őrangyal

Halk, liliomos gyerekszoba. Az ágyacskában épp jóízű álomba merül egy fiúcska, elmulasztva esti imáját. A szoba sarkában röstelkedve, tenyerébe temetve szégyenpírban égő arcát, tanácstalanul áll az őrangyal.

A fiúcska megint bűnt bűnre halmozott egész nap: torkoskodott a befőttésüvegekből, görnyedten járt, nem figyelt, és futkározott. Az angyal hasztalan vette körül szárnyainak könnyörgő fuvallatával, hasztalan suttogott fülébe útmutatásokat a tiszta és erényes életről. Görnyedésből görnyedésbe, futkározásból futkározásba, térdfelverésből ruhaszaggatásba bukdácsolt újra meg újra a kis szerencsétlen. Semmi nem tarthatta vissza. Nem hatott a figyelmeztetés, hogy apus soha nem tesz ilyet, sem a hivatkozás Piotrus Pokrowskira,² a kis hősrre, sem szelíd énekek dúdolása – sőt, a kerületben közismert púpos varga szakadékba taszítása sem, aminek meg kellett volna szabadítania a fiúcskát a rossz példa befolyásától.

Ott állt az angyal tehetetlenül. Íme, az őrangyalok megengedett eszközei mind csődöt mondtak. A jóság, nyájasság, szelíd rábeszélés, csillapítás... mind hiába. Íme, itt fekszik, megmakacsolva magát vétkeiben és kevelységében – nem imádkozott, süket a jó szóra, s álomba szenderülve bizonyára azon töri a fejét, hogyan fog holnap újra görnyedten járni.

Hirtelen túláradt az angyal szívében a keserűség. Hogyhogy? Vajon a Törvény a maga nemes fenségében nem ér semmit egyetlen poronty akaratával szemben? Hirtelen fölcsapott benne a Törvény iránti rajongás hulláma, s megindította a rossz iránti undor egyenletes hullámát. Eljött ama pillanat, mikor a szolgálka kicsiny szíve forróbb szeretettel dobbant meg az Ügy iránt, mint az Ügy nagy szíve maga. A Törvény iránti szeretetből megszegni a Törvényt! Ez az igazi önfeláldozás.

Elrántotta homlokáról a kezét, halkan odalépett az ágyacskához, s a fiúcskát teljes erejéből fültövön vágta.

1 Sławomir Mrożek: ejtsd: szlavomir mrozsek

2 Piotrus Pokrowski: lengyel hős

Az ijedten pattant fel; az ütés hatására gyorsan ledarálta az imát, majd érthetetlen mormolás közepette lefeküdt újra, és elaludt.

Az angyal remegve és boldogan, hosszan, mozdulatlanul bámult az éjszakába.

Üdítő, friss reggel virradt fel másnap. Az álom eltörölte a fiúcskában az előző este emlékét. Behozták a reggelijét. Megint nem akarta meginni a tejet. Mindig rosszul lett tőle. De hirtelen célirányos rúgást érzett. Megértette. Szótlanul kiitta a tejet.

Elbúcsúzott anyuskájától, s elindult az iskolába. Szép rendesen ment végig az utcákon, nem ácsorgott, nem nézelődött közben. Résen volt. De még nem volt egészen biztos a dolgában. Mikor az üres fasorba ért, körülnézett, s villámgyorsan összegörnyedt. Egy erős kupán vágás nyomban rendre utasította. Nem lehetett kétsége: az őrangyal verte fejbe.

A jó szellem rájött az új módszer ízére: kápráztató könnyedséggel tudta elérni mindazt, ami azelőtt rengeteg jóakarattal és türelemmel is elérhetetlen volt. Csakhamar fölfedezte, hogy módszerét tovább tökéletesítheti: különféle ütészajtákat dolgozhat ki, differenciálhatja őket, s ez olyasféle élvezetet nyújt, mint amit egy ajtatos kántor érezhet, ha ügyesen nyomogatja az orgona különféle billentyűit. Tehát: az ebéd végig-nem-evéséért farba rúgás, görnyedt járásért kupán vágás, imamulasztásért nyakleves, futkározásért és izzadásért horogütés, pocsolóba lépésért csavart horogütés, lármázásért apus munkája közben fültövön vágás, és a többi.

Ez a módszer szemmel láthatólag nagyszerű eredményre vezetett. Már nem kergette esténként a megaláztatás érzése sarokba az őrangyalt, hogy ott arcát tenyerébe rejtve szégyenkezzék. Épp ellenkezőleg: kényelmesen letelepedett, s jobb kezét dörzsölgetve, vagy ujjaival dobolva az asztallapon, elégedetten felügyelt az ima szófogadó, folyamatos elmondására. Sőt néha már-már el is unta magát, s ilyenkor kettőzött éberséggel ügyelt a fiú minden rebbenésére, égve a vágytól, hogy egyetlen, mesterien irányított ütéssel figyelmeztethesse: a jó uralkodik a rossz felett.

Sőt az is előfordult egynéhányszor, hogy amikor a fiúcska nem adott rá semmi okot, akkor is le-lecsapott rá a fenyítő kéz. Vagyis az angyal már csak úgy, a biztonság okáért is verte, hogy ki ne jöjjön a gyakorlatból.

A fiúcska nagyon megjavult. Nem futkározott, nem járt görnyedten, nem lármázott, rendszeresen imádkozott, mindent szépen megevett. Külsőleg is megváltozott: minthogy mindig végigette az ebédet, s rengeteg tejet ivott – a szülők ugyanis, látva, hogy mindig kiissza az egész pohárral azt hitték, hogy megszerette a tejet, s újra meg újra utánatöltöttek –, nagyon meghízott és megsápadt. Miután valamennyi szokásos gyerekbűnről lemondott, tömérdek szabad ideje maradt, s megtanulta, hogy a belső életre összpontosítsa erőit. Megkomolyodott. Figyelni kezdte környezetét. Érdeklődése azután a gyertyán felé fordult.

Mikor kint ült a parkban egy padon, kövéren és nyugodtan, rejtélyesen magába zárkózva (meg se próbált futkározni, mert tudta, hogy nyomban lesújt rá az őrangyal

ökle), míg más gyerekek vidáman kergetőztek a gyepen, ő többnyire a tankönyve fölé hajolt, s a molekulák titokzatos világába merült. Egy makacs, mélyen rejlő gondolat szántotta fel gyermeki homlokát.

Már kezdett csodagyerek híre lenni, s nagyon örült mindenki. Ő pedig kitartoán dolgozott. Apuskája kis műhelyt rendezett be neki, s szerény anyagi eszközöket is biztosított számára.

Telt-múlt az idő. Egyszer egy éjszaka hatalmas tűzoszlop lövellt a város fölé, s fűlsiketítő robbanás rázkódtatta meg az épületeket. A fiúcska szülőháza repült levegőbe – egy háztartási trotilból³ amatőr eszközökkel, de csodálatra méltó tehetséggel előállított akna⁴ robbantotta fel. A fiúcska a mezőkön át, sietve távozott a tett színhelyéről. Hátán előre összecsomagolt hátizsák, némi élelemmel és pénzzel, zsebében hajójegy Dél-Amerikába.

Az őrangyal loholt utána árkon-bokron át, hogy legalább egy horogütéssel büntesse.

(Fordította: Kerényi Grácia)

Kérdések, feladatok

1. Jegyezd fel elsődleges benyomásaidat a novella elolvasása után! (Pl. milyen kérdések merültek fel benned? Mi az, ami érdekes volt számodra?)
2. Keresd meg a novella szerkezeti egységeit: expozíció, bonyodalom, kibontakozás, tetőpont, megoldás!
3. Hogyan változik meg az őrangyal és a kisfiú az alapszituációhoz képest?
4. Miért akarta az őrangyal jó útra téríteni a kisfiút? Keresd meg és értelmezd az erről szóló részt!
5. „Egy makacs, mélyen rejlő gondolat szántotta fel gyermeki homlokát.” Fogalmazd meg a kisfiú gondolatait!
6. Szerinted helyénvaló a túlzott szigorúság? Lásd el nevelési tanácsokkal az őrangyalt!

3 trotil: robbanóanyag

4 akna: robbanószerkezet

» Az erőszak eredménye

Sławomir Mrożek (1930–2013) dráma- és prózaíró a 20. század második felének jelentős lengyel szerzője. Munkásságának nagy részét alkotják abszurd színdarabjai. Az **abszurd** a különös, a fantasztikumon is túllépő **túlzáson** alapszik; gyakran a kilátástalanságot fogalmazza meg. Prózai műveinek középpontjában a **különböző emberi magatartásmódok**, viselkedésminták állnak, amelyeket kiélezett és különleges helyzetekben ábrázol.

Az őrangyal » A novellának **két főszereplője** is van: az őrangyal és a kisfiú. Olvasóként már a történet elején elfogadjuk, hogy az itt bemutatott világban léteznek őrangyalok – tehát létezik egy felsőbb erő, amely befolyásolhatja az emberek életét. A novella **alapszituációja** az, hogy az őrangyal hiába próbálja meggyőzni rábeszéléssel, figyelmeztetéssel a kisfiút a helyesnek vélt magatartásról. Az őrangyal ezért más eszközöket kezd használni: fizikai bántalmazást, fenyegetést alkalmaz. Ennek köszönhetően a kisfiú neki tetsző módon kezd viselkedni, azonban az elbeszélésből kiderül: eközben teljes mértékben megváltozik.

Az elbeszélő nézőpontja » Az elbeszélő **tárgyilagosan, távolságtartó stílusban** – ahogy Örkény egypercesében is tapasztalható volt – írja le az eseményeket, nem kommentálja a történetet. A novellában a **fordulatot** a házilag gyártott akna felrobbanása és a kisfiú elmenekülése jelenti. Az elbeszélő sejteti, hogy a fiúcska előre készült erre: „Hátán előre összecsomagolt hátizsák, némi élelemmel és pénzzel, zsebében hajójegy Dél-Amerikába.” A történet bemutatása során az írás nem egyszerűen a **nevelés** problémáját veti fel. Az őrangyal a műben egy olyan **külső hatalom** szimbólumaként jelenik meg, amely erőszakkal, fenyegetéssel kívánja elérni céljait. A fiú módszeres fenyegetése és rettegésben tartása vezet végül az erőszakos ellenreakcióhoz. Az elbeszélő történet így átértelmezi a szöveg alapszituációját: az elején a kisfiú tűnt bűnösnek, ám tettei alapján az őrangyal az, aki végül bűnössé válik.

Irodalmi barangolások

„– A Királynő, a Királynő!

A három kertész tüstént arca borult. Közeledő lábak ütemes dobaja hallatszott. Alice⁵ arrafelé fordult, s várta a Királynőt.

Először tíz katona jött, ezek éppolyanok voltak, mint a három kertész: hosszúkásak és laposak, kezük-lábuk a kártyalapok sarkán. Őket tíz udvaronc követte, kettésével és katonásan. Mögöttük vonultak a királyi gyermekek, párosával kézen fogva

5 Alice: ejtsd: elisz

egymást, ezek is tízen voltak, és jókedvűen ugrándoztak. Őket a vendégek követték, jobbadán királyok és királynők. [...]

Amikor a menet Alice elé ért, mindenki megállott, és rábámult. A Királynő szigorúan kérdezte:

– Kicsoda ez itt?

Szavait a Szív Felsőhöz intézte, aki egyre csak hajbókolt, és mosolygott a Királynőre, de egy szót se szólt. Erre a Királynő ráírvallt:

– Tökfilkó!

Aztán türelmetlen fejmozdulattal Alice-től kérdezte meg:

– Hogy hívnak, kislányom?

– Alice-nek, felség – mondotta illedelmesen, közben azonban szüntelenül így bátorította magát: »Csak nem ijedek meg egy csomó játékkártyától!«

– És ezek itt kicsodák? – kérdezte a Királynő a három kertészre mutatva, akik valamennyien arca borulva feküdtek a rózsafa körül. [...]

– Mit tudom én? – vetette oda Alice, s maga is meglepődött merészségén. – Ez nem az én dolgom.

A Királynő elvörösödött a dühtől. Úgy nézett rá, mint valami tigris, s magából kikelve ordította:

– Üssétek le a fejét!

Alice-nek azonban nem szállt inába a bátorsága, hanem hangosan, nagy bátran ezt felelte neki:

– Szamárság!

Ekkor a Király csillapítóan a felesége karjára tette a kezét, és félénken csak ennyit mondott:

– Gondold csak meg, édesem, hiszen ez csak egy gyerek!”

(Részlet Lewis Carroll *Alice Csodaországban* című regényéből,
fordította: Kosztolányi Dezső, mek.oszk.hu)

1. Nézz utána, mit jelentenek a következő kifejezések: nonszensz, szürreális, fantasztikus! Hogyan kapcsolódnak ezek az idézethez?
2. Miért tekinthető abszurdnak vagy groteszknak az olvasott részlet?
3. Osszátok jelenetekre a részletet, és rajzoljátok meg képregényszerűen!
4. Jellemezd röviden a Királynő és a többi szereplő (az alattvalók, a Szív Felső, a Király és Alice) viszonyát! Jellemzésedet idézetekkel támaszd alá!
5. Találj ki hasonlóan groteszk/abszurd (például beszélő növények és égitestek által lakott) világot, és írd rövid fogalmazást Alice ottani élményeiről!

Képek és irodalom

A katolikus vallásban az őrangyalok egyes emberek, közösségek védelmére rendelt szellemi lények, akik folyamatosan figyelemmel kísérik és segítik az általuk védett személy vagy személyek életét. Embereket segítő angyalok már az Ószövetségben is megjelennek, de állandó védelmezőként ott még nem kapnak szerepet. Tóbiás könyvében például arról olvashatunk, hogy Isten elküldi Ráfael arkangyalt, hogy két emberen, a démon által gyötört Sárán és a megvakult Tobiton segítsen. A férfi egy pénzösszeg behajtására kéri fiát, Tóbiást. Utazása során a fiút az emberi alakot öltött arkangyal kíséri. Ráfael tanácsára Tóbiás kifog a Tigris folyóból egy halat, és elteszi annak szívét, máját és epéjét. Media városában Tóbiás megismerkedik Sárával, egymásba szeretnek és összeházasodnak. Tóbiás – Ráfael javaslatára – elégeti a hal szívét és máját, ezzel elűzi Sárától a démont. Hazatérve – szintén az angyal tanácsára – a fiú megkeni apjának szemét a hal epéjével, mire Tobit visszanyeri a látását.

Nézd meg alaposan a festményt! A történet melyik epizódját ábrázolta a festő? Milyennek képzeled el a Mrožek novellájában szereplő őrangyal megjelenését?

» *Andrea Verrocchio műhelye:
Tóbiás és az angyal
(1470–1475, National Gallery, London)*

Kutass a világhálón!

- Készülj fel arra, hogy a következő órán bemutatód kedvenc gyermek- vagy ifjúsági olvasmányodat és annak szerzőjét!
- Az út, az utazás motívuma gyakran a kereséshez, a helyes irány megtalálásához kapcsolódik. Gyűjts olyan meséket, amelyek az utazás élményéről szólnak!

„Ragyo sárgán a ház homloka”

- Mutassátok be kedvenc gyermek- vagy ifjúsági könyveiteket és szerzőiket!
- Gyűjtsétek össze, milyen utazásról szóló meséket ismertek!

Lázár Ervin: A szökés

Elhatározta, hogy megszökik. Bár tudta, mi jár érte. Neki is végig kellett néznie, mit műveltek azzal a hetedikes fiúval, aki tavaly megszökött, de már a hídnál elfogták. Talán egy ilyen kis gyereket, mint én, nem vernek meg annyira. Még csak kilencéves volt, harmadikos. Persze, lelke legmélyén tudta, nincs kímélet, ugyanúgy megvernék őt is. De engem nem fognak el. Az a hülye miért a hídon akart átmenni? Talán nem tudott úszni. Jóleső bizsergés futott át rajta. Én bezzeg tudok. Akármilyen furcsa is. Mert hol tanult volna meg? Mikor? Tegnap délelőtt mégis kiderült, hogy tud. Néhány fiúval, Sivár kíséretében, strandra mehetett. Életében először volt strandon. Ott állt a nagymedence szélén, s olyan erővel érezte: tud úszni, hogy belefájdult a feje. Beugrott a vízbe, tempózni kezdett; keze, lába magától értetődően tette a dolgát. Úszott. Még soha nem érezte magát ilyen boldognak. Hát hazudtak, amikor azt mondták, hogy nekem nincs apám, nincs anyám, hogy kitett gyerek vagyok. Úszott. Fröcskölte a vizet. Vedd tudomásul végre, hogy kitett gyerek vagy, nincs apád, nincs anyád, a te családot én vagyok és az intézeti fiúk. Tessék végre megérteni! Itt senkinek a szüleit nem ismerjük, az a néhány meg, akiét mégis, jobb, ha nem tud róla, mert gonosztevők és gyilkosok gyerekei. Érted?! Légy boldog, hogy a te szüleidről nem tudunk semmit. Ezt ordította Sivár. A hangja, mint az ostor. Sivárt Családfőnek kellett szólítani. De hiszen ordíthat most már, amit akar. Úszott. Aztán a nevét hallotta.

– Azonnal gyere ki!

Sütötte a talpát a forró beton.

– Hogy mertél bemenni a mély vízbe?

Vigyázzba vágta magát.

– Családfő kérem, én tudok úszni.

– Honnan tudnál, te szerencsétlen! Nem tudsz! Megértetted?! Nem tudsz. Mars a kis vízbe!

Már a nyelvén volt, hogy „De hiszen láthatta, hogy tudok”, de Sivár arcára pillantott, és jobbnak látta lenyelni a mondatot. Bement a kismedencébe, guggolt a térdig érő vízben. Mélyen lehajtotta a fejét, hogy senki se láthassa az arcát.

Akkor igaz. Mégiscsak igaz. Nem képzelgés. Lám, a keze meg a lába emlékezett. Ő meg csak kutat a felsejlő emlékfoszlányok között, de soha egy arc, egy hang nem jön elő, csak kavargó, bizonytalan érzelmek. Pedig már itt van a nyelve hegyén, hogy kimondja, csak egy pókhálónak kell átszakadnia, hogy választ kapjon az egész világot átjáró hiányra. Sokszor annyira erőlködik, hogy megfájdul a feje. De a pókháló csak nem szakad át.

Este Tombor odaintette magához. Talán megint le akar keverni egy pofont. Tombor volt az intézetben a legerősebb fiú. Olyan volt, mint egy fekete hegy.

– Szóval te tudsz úszni?

Mindegy, hogy mit mondok, ha meg akar verni, úgyis megver.

– Tudok.

Tombor hosszan nézte őt, mintha viaskodna magában valamin, beharapta a szája szélét.

– Egy kinti ember azt mondta nekem – mondta Tombor –, hogy nem emlékszik rá, mikor tanult meg úszni. – Jelentőségteljes szünetet tartott, körbepillantott, hogy meggyőződjék róla, nincs a közelben senki, s lehalkította a hangját. – Mert kisgyerek korában víz mellett laktak.

Egész éjszaka vizekre gondolt. Milyen lehetett az a víz? Egyszer elvitték őket a Balatonra. Még hajózártak is. Jó erősen lehunyta a szemét, és megpróbálta földiézni a tavat. Ahogy a partról látta, ahogy a hajóról, és elmenőben, az autóbusról. De nem mozdult meg benne semmi. Voltak a Dunánál is, nézték a két part között ingázó komphajót, az autók a hátán, mint a katicabogarak. S egyszer télen a mohácsi kikötőben. Egy hatyúpár úszkált a jégtáblák között. De emlékezete mélységei ezekre a képekre sem bolydultak meg. Hol lehet az a víz? Merre?

Másnap olyan volt, mint az alvajáró, nem tudott semmire figyelni. Félt. Magának sem akarta bevallani, de aztán csak ki kellett mondania. Megszököm. Délben erőnek erejével tömte magába az ebédet, nehogy föltűnjön, hogy nem eszik. S délután már csak az udvart vizslatta, a drótkerítést, a kőfalakat. Tudta, hogy este elengedik a kutyákat, és a szánta ór egész éjjel ott kóvályog a házban meg a ház körül. A fiúk azt mondják, fegyvere is van, s fel van hatalmazva a lövésre.

A hálótermük ablaka alatt, jó emeletnyi mélységben, egy raktárépület állt. Annak a lapos tetejére kellene valahogy kijutni. Ott a kutyák észre se vennék, de ha észrevennék, se tudnák elérni. A raktár tetejéről átjuthat a posta udvarára, s bár lehet, hogy a postát is őrzik, úgy gondolta, onnan már könnyebben kijuthat az utcára, s ha már ott van, nem fogják meg soha.

Legnehezebbnek a tetőre jutás ígérkezett. Célszerű volna kötéllel leereszkedni, de honnan szerezzen kötelet? Lehetetlenség. Marad az ugrás. Majd mezítláb ugrik, hogy ne szóljon olyan nagyot a bádogtető. Vissza-visszament a raktárépület mellé, méregette a távolságot. De igazából csak föntről, a hálóterem ablakából látszott,

hogy mennyire nem lesz egyszerű. Eltökéltégén ez már nem változtatott. Meg kell szöknie és meg is szökik. Legszívesebben a ruhájára vette volna föl a hálóingét, de Nyeszege úgy figyelte, mint aki tudomást szerzett a terveiről, így hát szép komótosan levetkőzött, éppen csak a zokniját nem vette le, meg a cipője zsinórját kötötte össze, hogy ugrás közben majd a nyakába akaszthassa.

Most.

Pár perce még valami szúró feszültséget érzett az alvó gyerekek neszeiben, de most már ernyedten és fölszabadultan szuszogott a terem, úgy gondolta, alszik mindenki. Kígyómozdulatokkal öltözött, az összebogozott fűzőnél fogva megmarkolta a cipőjét, a nyitott ablak felé siklott.

Valami mozdult. Megdermedt, a falhoz simult. Vége mindennek. Felfedezték.

Az árnyak közül a hálóinges Tombor magasodott elő.

– Ne tojj be. Szereztem kötelet – suttopta.

A kötelet az ablakfára tekerte, a végét puhán kiejtette a sötétbe.

Ő még akkor is a falhoz lapult, de aztán engedett a görcs. Nem létezik, hogy át akar verni. Az nem létezik.

– Mozogj már!

Nyakába kanyarította a cipőt.

– Kösz – suttopta, és kilibbent az ablakon. Puha dobbanással ért a bádogtetőre, még látta, ahogy Tombor fölhúzza a kötelet, s máris odaát volt a posta udvarán.

Világosodott az ég alja, amikor kiért a városból. Indult a forgalom is, egy-két halványodó lámpájú autó húzott el mellette. Jobbnak látta, ha letér az útról, tudta, hajnalban fölfedezik, hogy megszökött, és a nyomába erednek. Lehet, hogy kutyákkal. Azt a másik fiút is kutyákkal üldözték. Nem árt, ha minél kevesebben látják. Leereszkedett a töltés melletti kukoricásba. Egy darabig a derékszögben az útnak futó sorok vonalát követte. Így egyre távolodott az úttól, a betonon futó kocsik zaja halk zümmögéssé szelídült. Megállt, rossz érzés fészkelődött benne, először azt gondolta, talán a harmatos kukoricalevelektől átvizesedett ruhája miatt. De nem. Rossz irányba megyek – mondta ki hangosan. Hogyhogy rossz irányba, amikor fogalmam sincs, merre kell mennem? Az igaz, de eddig egy pillanatig sem jutott eszébe, hogy rossz irányba megy, csak itt, a kukoricásban. Balra fordult. Most párhuzamosan haladt az úttal, merőlegesen a kukoricásorokra. Megnyugodott, úgy érezte, újra megtalálta a helyes irányt. Akár a vándormadarak.

Már felkelt a nap, amikor kiért a kukoricásból. Vacogott a hajnali hidegben, a nedves ruha lúdbőrös hátához tapadt. Felmászott egy meredek domboldalon, a tetőn ritkás, bodzabokrokkal tűzdelt akácerdő. Futott a fák között, hogy átmelegedjen. Már fogott a nap, száradt rajta a ruha.

Leereszkedett egy völgybe. A látóhatár szélén fűzbokrok csipkézte, alacsonyka töltés húzódott. Nagyot dobbant a szíve. Futásnak eredt.

A töltés terelgette folyócska láttán elkiáltotta magát.

– Megvagy!

Átjárta a víz szaga, a vízbe lógó ágú fűzbokrok otthonosan mocorogtak.

Ez az a folyó! Ebben tanult ő úszni!

Ha kell, tízszer is végigjárom a forrástól a torkolatig. Százszor is. Megtalálom őket.

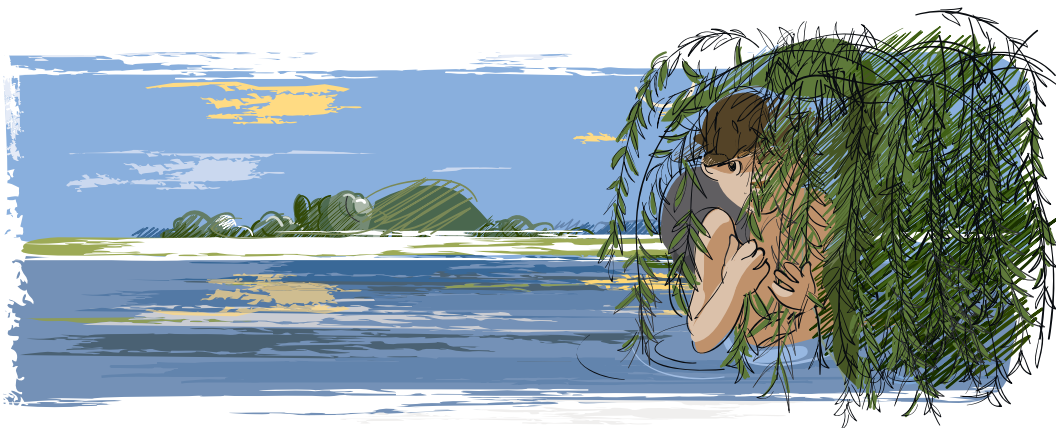
Ekkor hallotta meg a kutyák ugatását. Jönnek. Megtalálták a nyomát. Villámgyorsan levetkőzött, ruháiból egy kis batyut kötött, beleereszkedett a vízbe, s hagyta hogy az erős sodrás lefelé vigye. Igyekezett a vízbe lógó fűzfabokrok takarásában maradni.

A kutyák izgatott ugatásából következtetett rá, hogy az üldözők elérték a vízpartot. Most már emberi hangok is vegyültek a zajba, hallani vélte Sivár vakkantásszerű parancsszavait. Egy vízre terülő, nagyobb bokor alatt lehorgonyzott, belekapaszkodott egy lecsüngő ágba és várt. A hangok előbb közeledtek, majd távolodtak, aztán hirtelen csend lett, mintha az üldözőket elnyelte volna a föld.

Másfél óra is beletelhetett, mire elmozdult a bokor alól. Ellilult szájjal, vacogva úszott át a másik partra, mert úgy érezte, üldözői az innenső parton maradtak. A töltésen túl egy végeleáthatatlan kendertábla hullámozott. Ezt választotta búvóhelyül. Hanyatt feküdt, teli tüdővel szívta magába az erős, friss kenderillatot. A harmadik lélegzetvételnél már aludt. A kendertábla halkabban zizegett, nehogy megzavarja álmát.

Másnap estére ért haza.

A gyurgyókafészkekkel¹ luggatott homokfal látványa úgy érte, mint az áramütés, a vére meglódult. Behunyta a szemét, kinyitotta. Balra, a gerincen egy nagy fának kell állnia, lassan fordította a fejét, igen, ott van; ott, akár arra se nézzen most már, ott a fa a látómezeje szélén. Itta magába a tájat. Emlékek robbantak benne, mint a tűzijáték petárdái, a pókháló átszakadt, fogta egy toronymagas férfi kezét, árvíz volt, igen, a háta mögött hagyott táj akkor víz alatt állt, bokáig ázott benne a csomóba rakott kukoricaszár... az nem lehetett más, csak az apja... Akkor itt egy út vezet fölfelé. Ott

1 gyurgyóka: gyurgyalag, fokozottan védett, színpompás madárfaj

kell lennie a kiszögellés mögött. Futott. Fölérek arra a kis dombra, és ott lesz a ház. Ott kell lennie.

A ház homloka sárgán ragyogott a valószínűtlen esti fényben. Ez volt az a kép, amely ott lebegett mindig emlékezete peremén, amelyről sohasem szakadtak le a fekete, gomolygó ködök. Most, hogy teljes pompájában kibomlott előtte, úgy megkönnyebbült, azt hitte, fölrepül. Ragyog sárgán a ház homloka. A ház homloka. A ház. És most legbelül, túl a titkok határán, megszólalt egy női hang. Azt mondta: Ferkó... De hiszen az én vagyok! Ferkó vagyok! Ferkó. Ezek még a nevét is elvették. Kiabálni kezdett.

– Itt vagyok! Megjöttem! Ferkó vagyok!

A kiáltás szétrebentette a varázst, üres, ijesztő csönd támadt utána. Megszeppent. Lehet, hogy üldözői itt bújtak el a ház körül? Vagy odabent lapulva várják? Egy jegenye vastag törzse mögé lépett. Fülelt.

Moccanatlan csönd.

Lábujjhegyen óvakodott a ház felé. Miért nem mozog itt senki? Miért van itt ilyen csönd? Egyre gyorsabban lépkedett, aztán már nem törődött semmivel, futott.

A kapu tárva, s az udvaron... szélütötten megállt... az udvaron egy döglött kutya hevert. És... és mi ez? Döbbenet hajolt le hozzá, a kutya lábait valaki összedrótózta. És a száját is. Most látta csak meg a kutya pofáján, a szőr alól kikandikáló, összecsavart drótvéget. És abban a pillanatban kibukott belőle:

– Tücsök!

Eszébe jutott a kutya neve. A hangra az állat szeme megrebbent. Él. Él! Feszegetni kezdte az összecsavart, vastag drótvéget, nehezen ment, aki ezt rátette, fogóval húzta meg. Kínlódott, fölhasadt az ujjja.

– Tücsök! Kiskutyám!

A kutya halkán nyüszögött, s amint megszabadította a dróttól, kitátotta a száját, mintha soha többé nem akarná becsukni. Levette a drótot a lábáról is, a kutya szédelegve egy tócsához vánszorgott, lefetyelte a vizet.

Elszorult szívvel lépett a házba, a vastag, barna ajtó kenetlenül nyikorgott, mintha sírna.

A konyhában két feldűlt szék, az asztal mellett egy széttört tányér, valami ételféle folyt szét belőle, de nem lehetett megállapítani, hogy mi, mert vastagon zöldellt rajta a penész. A konyhaszekrényen egy letakaratlan fél kenyér. Megérintette, kőkemény volt. A kutya fölélénkült a víztől, utánajött, szorosán odaállt a lába mellé és sírt. Leguggolt, megsimogatta. Gyűjtögette a bátorságot, hogy be merjen lépni a szobába.

Megkönnyebbült. Nem volt senki odabent. Se eleven, se holt. Az ágyak vetetlenek, mintha most keltek volna ki belőlük. Az elfüggönyözött ablakhoz lépett, kitárta. Tekintete azonnal a képre röppent. Az anyja ágya mellett lógott a kép. Honnan tudta, hogy ez az anyja ágya? Odalépett, a dunyhára tette a kezét. A képen egy család.

Barna, mélyről tüzelő szemű fiatalasszony egy karon ülő gyereket szorít magához. Válláig ér a bajszos, kissé már kopaszodó férfinak, aki jobb karjával átöleli őket, bal kezét meg egy nagyobbacska lány vállára teszi. Akkor hát van testvére is. Mert a karon ülő, az ő. Szomjasan ugrált a tekintete egyik arcról a másikra. S mintha darabokban szakadt volna föl belőle a név: Zsuzsi. Zsuzsinak hívják a testvérét.

A kutya sírt. Okos, barna szemét ráfüggesztette és nyüszögött. Mintha hívná.

– Megyek. Gyerünk, Tücsök.

Hátra-hátranézve vezette őt az istállóba. A jászol mellett elnyúlva hevert egy tehén, a fejét furcsán, természetellenesen tartotta, a szarva beakadt a marhaláncba, mintha vitustáncot járt volna, mielőtt ebbe a véglegesnek látszó mozdulatlanságba dermedt. Azt hitte, a tehén már nem él. A kutya ide-oda szaladgált a tehén és egy, az istálló sarkában elrekesztett kutrica között. A kutricában, a töredezettre taposott alomszalmán elnyúlva feküdt egy kisborjú. Így szemre benne sem volt élet. A kutya magas hangon vakkantgatott, mintha mondani akarna valamit.

– Azt mondod, hogy élnek, igaz?

A kutya bizonyára jobban tudja. Kinyitotta a kutrica ajtaját, a magatehetetlen borjút, két első lábánál fogva, odavonszolta a tehénhez. Érezte, hogy a borjú lába meleg. Él. A borjú fejét odaigazgatta a vöröslő, keményre duzzadt tőgyhöz. A kis állat orrlíkai megmoccantak.

– Odanézz – mondta a kutyának.

A borjú tétován mozdított egyet-kettőt a fején, aztán mohón szopni kezdett. A tehénből különös, rövid hang szakadt ki, nem lehetett tudni, a fájdalom vagy a megkönnyebbülés hangja volt-e.

Vizet kell neki adni! Az istállóajtó mellett állt a vödör, fölkapta, a kútkerék gyorsvonatsebességgel robogott, a favödör nagyot csattant lent a vízben. Minden erejét beleadva húzta a vizet.

A kút nyikorgása mintha harci riadó lett volna; az ólban nyöszörögni kezdtek a szomjan halni készülő süldők, röffentek a dögrováson levő kocák, a bezárt tyúkólból panaszos, elhaló kárálás hallatszott.

Húzta a vizet. A kutya minden vödörbe beleivott, mint aki egy életre biztosítani akarja magát szomjhalál ellen.

A tehén már a második vödör után felállt, vigyázva, nehogy a borjára lépjen. A disznók, amint ittak, máris elfelejtették, hogy valaha is szomjasak voltak és teli torokkal, egészséges ordítással kérték az ennivalót.

A bezárt tyúkokat az ölében hordta ki az itatóvályú mellé, s azok, ahogy ittak, bámulatos gyorsasággal tértek magukhoz, mintha az előbb még nem félholtan heverték volna az ülőkék alatt.

Talált korpát, szemes kukoricát. Megetette az állatokat, a tehén elé szénát is tett. Időnként ránézett a kutyára, hogy jól csinálja-e. A kutya elismerően csóválta a farkát.

Jóleső fáradtság fogta el, lámpát gyújtott, tüzet rakott a csikótűzhelyben,² tojást sütött. Megfelezte a kutyával.

Fáradt, darabos mozdulatokkal, mint egy férfi, levetkőzött. Az apja párnájára tette a fejét, az anyja takaróját húzta magára.

A kutya kint a küszöb előtt. Békésen, jóllakottan szuszogott a tanya. Elaludt ő is.

Kérdések, feladatok

1. Bontsd szerkezeti egységekre a történetet a helyszínek alapján!
2. Milyen érzések, gondolatok ébrednek az egyes helyszíneken a kisfiúban?
3. Mutasd be azt a folyamatot, ahogyan újabb és újabb emlékek idéződnek fel a fiúban!
4. Hol jelenik meg a narrátor, Sívár és a kisfiú nézőpontja a novellában? Alapvetően kinek a nézőpontja érvényesül?
5. Te milyen címet adnál a történetnek? Mit fejezne ki, ha az lenne a cím: *Hazatalálás*, *Egy nyugodt alvás története* vagy *A férfitvá válás útja*? Mit fejez ki *A szökés*?

» Az otthon helye

» Lázár Ervin

Lázár Ervin (1936–2006) novellái, elbeszélései és regényei hol a képzelet világába kalauzolják olvasójukat, hol a valóság éles lenyomatát adják. Egyik legismertebb műve *A Négyszögletű Kerek Erdő* című meseregény. Életművének fontos részét alkotják a meséi (például *A Hétfejű Tündér*) és a novellái is (*Kisangyal*). *A szökés* című novellája a *Csillagmajor* című kötetben jelent meg. Írásaiban gyakran felbukkannak a rácegrespusztai gyermekkor élményei.

A mű szerkezete » *A szökés* című novella három nagyobb egységre bontható. Ezek szorosan kapcsolódnak ahhoz a három helyszínhez, amelyeket a szöveg megjelenít: az árvaház, a mező és a családi ház. Az elbeszélő a kilencéves kisfiú nézőpontjából meséli el az eseményeket. Az első helyszín a félelem, a **magány**, a megaláztatás tere. A gyerek az emberhez nem méltó bánásmód miatt egyedül érzi magát. Hiába él közösségben, az ottani szabályok és viszonyok magányossá, kiszolgáltatottá teszik, ezért akar elszökni. A második helyszín a mező és a folyó. Ez egyúttal az útkeresés szimbóluma is. A kisfiú meg akarja találni **elveszett otthonát**.

² csikótűzhely: négy lábon álló tűzhely, amelynek magas tetejű sütője van

Az emlékek szerepe » Az otthon megtalálásához az **emlékezeten** keresztül vezet az út. Ennek első jele, hogy még az intézetben ráébred, tud úszni. Ez a tudás azonban nem veszületett képesség, hanem tanulta, valaki megtanította erre. A folyó átúszása vezeti el a hajdani házhoz, a harmadik helyszínhez. A ház, a megkötözött kutya, az állatok elindítják az emlékezést. Hiába van egyedül a tanyán, az **emlékeknek** és a **megszokott tevékenységeknek** (állatok etetése) köszönhetően ez a helyszín mégis az **otthonosságot** jelenti számára. Így a novella végére jól érzékelhető **ellentét** jön létre az első és a harmadik helyszín között: az első az idegenség, a harmadik az otthonosság tere. Ezt erősíti meg a befejezés is: míg az árvaházban nem tudott aludni, addig a történet a megnyugvást jelentő elalvással zárul. Az alvás kétszeri kiemelése és a cselekményben feltűnő furcsaságok (például az üldözők hirtelen elmaradása) arra is utalhatnak, hogy a történet egy része a szereplő álmában játszódik. Szerinted az elbeszélés mely részei bizonyíthatják ezt az érvelést?

Irodalmi barangolások

„A harmadikos olvasókönyvben azonban érdekes történeteket találtam Attila királyról és rávettem magam az olvasásra. Nem csupán azért érdekeltek a hun királyról szóló mesék, mert az én nevem is Attila, hanem azért is, mert Öcsödön nevelőszüleim Pistának hívtak. A szomszédokkal való tanácskozás után a fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöbbenett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe. Az Attila királyról szóló mesék fölfedezése azt hiszem döntően hatott ettől kezdve minden törekvésemre, végső soron talán ez az élmény vezetett el az irodalomhoz, ez az élmény tett gondolkodóvá, olyan emberré, aki meghallgatja mások véleményét, de magában fölülvizsgálja; azzá, aki hallgat a Pista névre, míg be nem igazolódik az, amit ő maga gondol, hogy Attilának hívják.”

(Részlet József Attila *Curriculum vitae* című önéletréséből, mek.oszk.hu)

1. Milyen hatással volt a költő életére, hogy más keresztnéven szólították?
2. Mit gondolsz, a gyerekkorban szerzett tapasztalatoknak (negatív és/vagy pozitív élményeknek) milyen hatásai lehetnek később?
3. Milyen szerepe lehet az olvasásnak a személyiségformálásban?
4. Soroljatok fel olyan problémákat, amelyek nehézséget okozhatnak gyerekkorban (például valaki nem tud olyan könnyen barátkozni, nehezebben megy neki a tanulás)! Beszéljétek meg, hogyan lehet segíteni ilyen helyzetekben!
5. Adj tanácsot! Hogyan lehet segíteni az olyan gyerekeknek, akik nehéz körülmények között nőnek fel? Szerinted kellőképpen figyelünk-e egymásra?

Képek és irodalom

Derkovits Gyula (1894–1934) viszonylag rövid életművében az elnyomás, a megaláztatás, az alá- és fölérendeltség megjelenítése kitüntetett szerepet kapott. A társadalmi egyenlőtlenségekből fakadó konfliktusok ábrázolása mellett az emberi kegyetlenség okozta állati szenvedés is visszatérő témája volt. Sovány igáslovak, a piaci kofa kezében vergődő kakas, halárus akváriumában összezsúfolódtott pontyok, levágott borjak jelennek meg a képein. E témákat részben gyermekkori élményei ihlették: „Emberek jönnek-mennek, majd szekerek zörögve húznak el, viszik a kisborjúkat a vásárra. Anyám meséli, hogy elvágják késsel a nyakukat, és aztán megnyúzzák őket, mire én elszontyolodom” – emlékezett később. Az ökrös szekér a népi témájú életképeknek a 19. században is kedvelt motívuma volt. Derkovits 1931-es festményén azonban szokatlanul közeli képkivágást választott. Festményén csak a két igávonó ökrös fej látszik, a járom mint ketrec, börtönrács nyer értelmet.

Nézz utána, milyen fajtái voltak a járomnak! Melyik szerepel Derkovits alkotásán?

➤ Derkovits Gyula: *Igásfogat (Ökrös szekér)* (1931, Rómer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeum, Radnai-gyűjtemény, Győr)

Kutass a világhálón!

- Végezzetek kutatómunkát az interneten! Milyen technikai eszközök szükségesek a természeti jelenségek (például vihar, villámlás) színpadi megjelenítéséhez?

Összefoglalás – Kisepikai alkotások

A novella » Emlékszel még, mit tanultál a novella műfajáról? A **novella** kisepikai, történetet elbeszélő műfaj. Általában egy cselekményszálat kiemelő, a kevés szereplőt tömören jellemző, rövid időtartamot és kevés helyszínt felölelő alkotás, amelyben a történet elmesélése fordulatos, meglepő befejezésre épül. Ezúttal a téma ábrázolásának módját helyezzük az összefoglalás középpontjába.

Sokféle hangnem » Gondolkodtál már azon, hogy hányféle hangnemben lehet előadni egy történetet, bemutatni egy jellemet? Emlékszel a *Zsugori uram* gúnyosan bíráló, **szatirikus** hangnemére? Fel tudod idézni a *János vitéz* fájdalmas, **tragikus** módon ábrázolt jeleneteit vagy Tündérország **idillikus**, boldog világát? Biztosan tudsz említeni a reményvesztett megnyugvás hangján megszólaló **elégikus** alkotást is.

A fejezetben megismert művek » Ebben a fejezetben megfigyelhettük, hogy a történet értelmezését a különböző hangnembeli, esztétikai minőségek és ábrázolásmódok milyen jelentős mértékben árnyalhatják. Karinthy Frigyes humoroszkjei, novellái a *Tanár úr kérem* című kötetből a felelés alapvetően komoly, szorongató szituációját egyszer az **ironia**, a finom gúny, máskor a **humor** esztétikai minőségével ábrázolták, vagyis az esendő emberi tulajdonságokat, a kellemetlen helyzeteket is jóindulattal, elnéző derűvel tudták szemlélni. Örkény István egyperces (Ballada a költészet hatalmáról) a művészet szerepének leértékelődéséről szólt, **groteszk** módon jelenítve meg korának társadalmát. Az ellentétes értékek, minőségek, az össze nem illő elemek (reális – irreális, tragikus – komikus) keveredése által érzékeltette azt a bizarr helyzetet, amelyben a hétköznapi emberek nem képesek meglátni a csodát: a költészet hatalmát. Az **abszurd** hasonlóan, de talán még képtelenebb, túlzóbb, kiábrándítóbb módon mutat rá a világ sok esetben értelmetlen/értelmezhetetlen jelenségeire. Sławomir Mrozek *Az őrangyal* című novellája azt a képtelen helyzetet szemléltette, hogy milyen „a Törvény iránti szeretetből megszegni a Törvényt”. Lázár Ervin történetében az intézetből elmenekülő, emlékeit apránként megtaláló kisfiú visszatér az otthonába, és életre kelti az elhagyatott tanyát.

Az újonnan megismert hangnemek, esztétikai minőségek másképp mutatták be világunk jelenségeit. De újabb és újabb kérdések felvetésére is ösztönözhatték az olvasót. Mi az igazi tétje a felelésnek? Meghatározza-e egész életünket a tanulás elmaradása? Mi a szerepe a művészetnek az életünkben? Milyen következményei lehetnek a túl szigorú nevelésnek? Vannak-e ok nélküli cselekedeteink? Folytasd te a kérdések sorát! Téged milyen kérdések foglalkoztattak a novellák olvasása során?

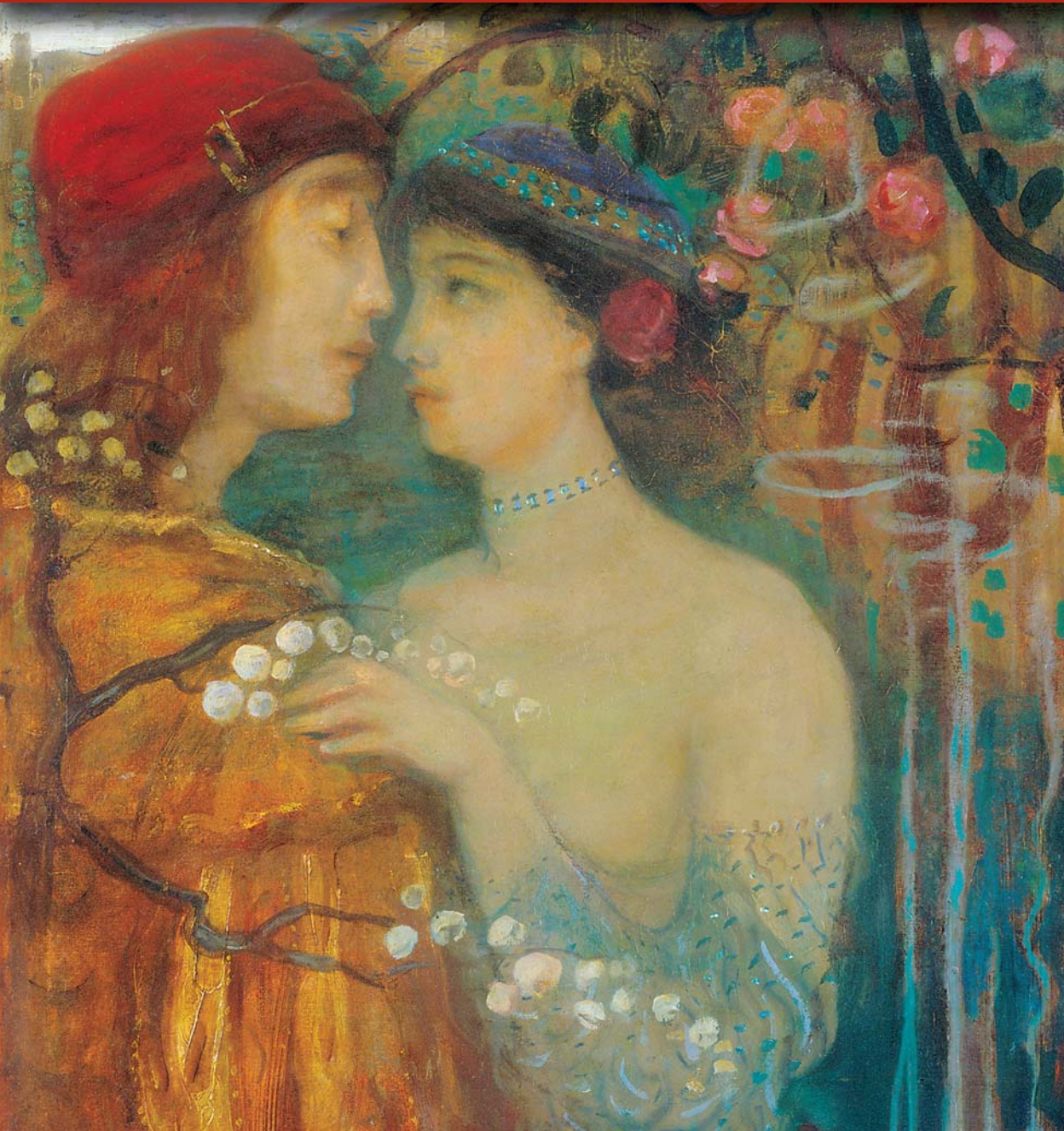
Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Csoportokban készítsétek pókhálóábrát a novella fogalmáról!
2. Beszélgetsetek arról, kinek melyik történet tetszett a legjobban! Miért?
3. Írj levelet az osztálytársadnak vagy a barátodnak az egyik olvasott novellával kapcsolatos élményedről (például a legrokonszenvesebb szereplőről, a legizgalmasabb eseményről vagy a legmeghökentőbb fordulatról)!
4. Válasszatok egyet a fejezetben megismert esztétikai minőségek közül! Rajzoljatok vagy gyűjtsétek újságokból, az internetről képeket, amelyek jól szemléltetik ezt a minőséget!
5. Keressétek a hétköznapiakban és az irodalomban megjelenő példákat az esztétikai minőségekre, hangnemekre!
6. Válasszatok egy mindenki által ismert történetet vagy verset, és adjátok elő két- vagy háromfős csoportokban *a)* humorosan, *b)* tragikusan, *c)* tárgyilagosan, *d)* abszurd/groteszk módon!
7. Készítsétek összehasonlító táblázatot az olvasott novellákról a füzetetekbe! A felső sorba írjátok a művek címét, a bal oldali oszlopba az összehasonlítás szempontjait (műfaj, hangnem, narrátor stb.), majd töltsétek ki a táblázatot!
8. Csoportokban jelenítsetek meg egy-egy állóképet a novellákról! Fényképezzétek le, majd fogalmazzátok meg véleményeteket arról, mennyire kifejező, sok szempontra figyelemmel lévő a megjelenítés!
9. Készítsétek kérdezz-felelek kártyákat! Egy személy, fogalom, tárgy nevében írjátok a kártyákra öt-öt egymondatos bemutatkozást! Ügyeljete arra, hogy a bemutatott dolgot ne lehessen azonnal kitalálni!
10. Jegyezd fel magadnak öt mondatban, hogy ebben a fejezetben mit tanultál, mi volt számodra érdekes vagy különösen fontos!

DRÁMAI MŰFAJOK

*„Szerelmem könnyű szárnyán szálltam által:
Kőgát sosem riasztja a szerelmet,
Mit megtehet, meri is a szerelmem,
Nem szeghetik utam rokonaid.”*

(William Shakespeare: Romeo és Júlia; Kosztolányi Dezső fordítása)

William Shakespeare²

› William Shakespeare

A drámai műfajok » Hetedik osztályban Molière *A fősvény* című darabjának kapcsán megismerkedtünk a **dráma** műnemén belül a **komédia** műfajával. Míg a komédiának a **nevetséges hatás** elérése a célja, tehát a **komikum** a leglényegesebb eleme, addig a **tragédia műfajának középpontjában a tragikum áll. Ez egy különleges vagy rendkívüli érték pusztulását jelenti.** A békés és kiegyensúlyozott körülmények megváltoznak, szerencsétlenségbe, pusztulásba torkollanak. Ez gyakran a főszereplő bukásával jár együtt. **A tragédia olyan drámai mű, amelyben az alapszituáció megismerése után kibontakozó konfliktus értékvesztéssel, értékpusztulással**

zárul. Mindennapjainkban más értelemben is használjuk a műfajokat jelölő kifejezéseket. Ha valami szomorúságra ad okot, vagy baleset történik, azt tragikusnak vagy tragédiának nevezük. Ha valamin nevetünk, azt komikusnak szoktuk nevezni. A tragédia műfaja az ókorban, az antikvitás irodalmában alakult ki. Aiszkhülosz és Szophoklész voltak az első tragédiaszerzők. A világirodalom egyik legismertebb tragédiaszerzője az angol **William Shakespeare** (1564–1616), akinek műveit ma is gyakran műsorra tűzik a színházak.

Shakespeare pályája » Shakespeare Stratford-upon-Avonban³ született, és iskoláinak elvégzése után Londonba került. Elsősorban **drámaíróként** ismerjük, azonban munkássága **költőként** is jelentős. Shakespeare élete szorosan kapcsolódik a színházhoz. Nem csupán drámát írt, hanem **színészként** is részt vett a társulat munkájában.

› A korabeli Globe Színház

- 1 Idézet William Shakespeare *Ahogy tetszik* című darabjából (fordította: Szabó Lőrinc)
- 2 William Shakespeare: ejtsd: viljem sékszpír
- 3 Stratford-upon-Avon: ejtsd: sztrefod apon évn; város Közép-Angliában

A Globe Színház » Az 1599-ben megépített londoni **Globe Színház**⁴ adott otthont Shakespeare műveinek, darabjainak jelentős részét e színház számára írta. A Shakespeare korabeli színházak kör vagy sokszög alakúak voltak. A Globe Színház fából készült, többemeletes épülete felül nyitott volt, így az előadásokat természetes világítás mellett tartották.

» A Globe Színház modern rekonstrukciója

A szegényebb nézők a színpad előtt álltak, míg a gazdagabbak az erkélyeken és az emeleteken foglaltak helyet. A színpadot két részre osztották: az első része benyúlt a nézők közé, a hátsó rész fedett volt, és gyakran emeletet is kialakítottak itt. Fügöny ekkor még nem volt a színházakban, a jelenetek végét a szereplők ki- és bevonulása jelezte. Shakespeare korában nők nem szerepelhettek színpadon, így a női szerepeket fiatal fiúk játszották.

Shakespeare művei » Shakespeare drámái között találunk **komédiákat** (például *Szentivánéji álom*, *Ahogy tetszik*), **királydrámákat** (például *III. Richárd*, *V. Henrik*) és **tragédiákat** (például *Hamlet*, *Lear király*). Ez utóbbiakhoz tartozik korai tragédiája is, a sokak által már bizonyára ismert szerelmi történet, a *Romeo és Júlia*.⁵ Shakespeare e darabja a világirodalom talán leghíresebb szerelmi történetévé vált, amelyből számos filmfeldolgozás is készült.

» A Globe Színház belső tere napjainkban

4 Globe: ejtsd: glób; jelentése: gömb, földgömb, glóbusz

5 Romeo nevének ékezetek nélküli írásmódját Kosztolányi Dezső fordítása indokolja, amelyet a következő leckékben idézünk. Természetesen a több más fordítás által használt Rómeó változat is elfogadható.

„Szerelmem könnyű szárnyán”

- › Gyűjtsétek össze, milyen eszközök szükségesek egy nyári este színpadi megjelenítéséhez!

William Shakespeare: *Romeo és Júlia* (részlet)

Második felvonás

2. színp

Capuleték¹ gyümölcsöskertje.

ROMEO

Csak a sebetlen gúnyol így sebet.
De csitt, mi fény nyilall az ablakon?
Ez itt Kelet és Júlia a Napja! –
Kelj, szép Nap, és az irigy holdat öld meg,
Mely már beteg és bűtől sápadoz,
Mivel te, a szolgálólánya szebb vagy.
Ne légy cselédje hát, irigykedik rád.
Az ő avítt-zöld,² Vesta-szűz-ruháját³
Viselje a bolond, de nem te; vesd le.
Ez itt a hölgyem! Itt az én szerelmem!
Ó, bár tudná, hogy az! –
Beszél, de nem hallom szavát: se baj.
Szeme beszél, majd felelek neki.
Jaj, vakmerő én: nem hozzám beszél:
Az ég két legtündöklőbb csillagának
Tán dolga volt s megkérték, hogy szemével
Csillogjon addig, míg ők visszatérnek.
És hogyha fönn ragyogna a szeme –
A csillag elsápadna fényes arcán,

1 Capulet: ejtsd: kapulet; előkelő veronai család

2 avítt: kopott, használt

3 Vesta: a családi élet, a házi tűzhely istennője; papnői a Vesta-szűzek

Mint mécs⁴ a napban, és szeme az égen
Úgy égne, hogy minden madárka dallal
Köszöntené, azt vélve, itt a hajnal.
Ni, most lehajtja arcát a kezére!
Ó, bár lehetnék kesztyű a kezén,
Hogy az arcához érjek!

JÚLIA

Jaj nekem.

ROMEO

Szól: –

Szólj újra, fényes angyal, mert az éjben
Fejem fölött nekem oly glóriás vagy,
Akár a mennyek szárnyas hírnöke,
A visszatorpanó, döbbszent halandók
Fehéren-égre-ámuló szemének,
Míg nézik őt, hogy száll a lusta felhőn,
A lég hullámain és elvitorláz.

JÚLIA

Ó, Romeo, mért vagy te Romeo?
Tagadd meg az atyád, neved hajítsd el,
S ha nem teszed meg, esküdj édesemmé
És nem leszek Capulet én se többé.

ROMEO

Hallgassak-e vagy szóljak-e neki?

JÚLIA

Csak a neved ellenségem, csak az: –
Te önmagad vagy és nem Montague.⁵
Mi az a Montague? se kéz, se láb,
Se kar, se arc, se más efféle része
Az embereknek. Ó, hát légy te más név!

4 mécs: mécses; olajjal töltött, kis tartóedényből és kanócból álló világítóeszköz; vastagabb, alacsony gyertya

5 Montague: ejtsd: montagu; előkelő veronai család

Mi is a név? Mit rózsának hívunk mi,
Bárhogy nevezzük, éppoly illatos.
Így hogyha nem hívnának Romeónak,
E cím híján se volna csorba híred.
Romeo, lökd a porba a neved,
S ezért a névért, mely nem a valód,
Fogd életem.

ROMEO

Hadd fogjalak szavadnál.
Hívj édesednek s újra megkeresztelsz.
Így nem leszek már Romeo soha.

JÚLIA

Ki vagy te, ki az éjbe burkolózva
Meglóptad az én titkomat?

ROMEO

Nevem
Nem mondhatom meg a számodra, nem.
Utálom a nevem, te drága szentség,
Mert néked ellenséged a nevem.
Ha írva volna, nyomban összetépném.

JÚLIA

Nyelvedről a fülem még nem ivott
Száz szót se, mégis ösmerem a hangját:
Nem Romeo vagy, nem egy Montague vagy?

ROMEO

Egyik sem, édes, hogyha nem óhajtod.

JÚLIA

Hogy jössz be hozzánk, mondd nekem s miért?
A fal magas, megmászni is nehéz
S halál e hely – hiszen tudod, ki vagy –,
Ha rokonaim rád találnak itt.

ROMEO

Szerelmem könnyű szárnyán szálltam által:

Kőgát sosem riasztja a szerelmet,

Mit megtehet, meri is a szerelmem,

Nem szeghetik utam rokonaid.

JÚLIA

De hogyha észrevesznek itt, megölnék.

ROMEO

Ó, több veszély van a te két szemedben,

Mint hús kardjukban: nézz reám szelíden,

S nem árt nekem ádázkodó dühük.

JÚLIA

Jaj, a világért meg ne lássanak.

ROMEO

Az éj palástja eltakar előlük,

S ha nem szeretsz, hadd leljenek meg ők.

Hadd haljak inkább a haragjuk által,

Mint hogy szerelmed nélkül haldokoljak.

JÚLIA

De mondd, e helyre kicsoda vezérelt?

ROMEO

Szerelmem. Az unszolt keresni téged.

Adott tanácsot s én neki szemet.

Én nem vagyok hajós, de bárha volnál

Oly messze, mint a tengermosta partfok,

Ily áruért bizonynyal útrakelnék.

JÚLIA

Az arcomon az éj álarca, látod,

Másképp leányos pír kendőzné arcom,

Azért, amit ma éjjel elkotyogtam.

Az illem – ó –, az illem azt kívánná,

Hogy visszaszívjam, ámde félre illem!

Szeretsz-e? Majd így szólsz – tudom –: „szeretlek” –
S bízom szavadban, ámde mégsem esküdj,
Mert a szerelmeseknek hitszegésén
Jupiter⁶ is kacag. Ó, Romeo,
Valld meg nekem nyíltan: szeretsz-e, kedves:
Ha azt hiszed, hogy könnyen kapsz meg engem,
Morcoskodom, nemet mondok kacéran,
Hogy udvarolj, másképp nem, a világré.
Szép Montague, lásd, lágy vagyok, nagyon,
S azt véled így, hogy könnyűvérű⁷ voltam,
De bízz te bennem, hűbb leszek tehozád,
Mint kik ravaszdin kelletik⁸ maguk.
Talán magam is ezt teszem – bevallom –,
De észre sem vettem, mikor kilested
Bús vallomásom: most azért bocsáss meg,
S ne szalmalángnak tartsd beösmérésem,
Mít a sötét éj fölfedett neked.

(Fordította: Kosztolányi Dezső)

Kérdések, feladatok

1. Keress olyan költői képeket, alakzatokat a szerelmesek vallomásaiban, amelyek legjobban kifejezik érzéseiket! Értelmezd a neked legjobban tetszőket!
2. Nézz utána, milyen konfliktushelyzetre utalnak a párbeszéd résztvevői! Hogyan viszonyulnak ehhez a szituációhoz?
3. Hogyan jelenik meg a jelenetben a sötétség és a fény ellentétének motívuma? Milyen jelentősége lehet ennek a mű egészét figyelembe véve?
4. Jellemezd Romeót és Júliát a részlet alapján!
5. Hasonlítsd össze a szereplők helyzetét, viselkedését, beszédmódját a mai fiatalok udvarlási szokásaival!
6. Hogyan játszódna az erkélyjelenet napjainkban? Alkossatok párokat, és fogalmazzatok meg két mai szerelmes udvarlót, hódoló párbeszédét! Dolgozzatok a füzeteketekbe!

6 Jupiter: a római mitológia főistene

7 könnyűvérű: könnyelmű, kacér

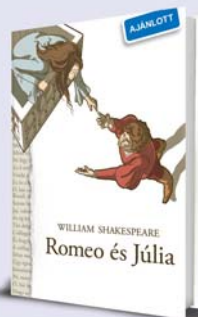
8 kellet: feltűnően igyekszik tetszeni, kacérkodik

» A szerelem születése

Romeo és Júlia » Shakespeare *Romeo és Júlia* című tragédiája az olaszországi Veronában játszódik. A **tragédia** bevezetése az **előhang** (prológus), amely röviden felvázolja a darab előzményét, ugyanakkor előrevetíti a cselekmény alakulását is: „Két nagy család élt a szép Veronába, / Ez lesz a szín, utunk ide vezet. / Vak gyűlölettel harcoltak hiába, / S polgárvér fertezett polgárkezet.”

Az előkészítés » Az első felvonásban megismerjük a darab **alapszituációját**: két nemes família, a Capulet és a Montague család **viszályát**. A már homályba vesző ellentét kisebb összetűzésekben jelenik meg. A csetepatékban felbukkannak a tragédia **kulcsszereplői**, a Montague család részéről például Mercutio, Benvolio, Romeo, míg a Capulet família részéről Tybalt vagy a ház szolgálái, Sámson és Gergely, majd Júlia is. A felvonás a bál jelenetével ér véget, amelyben a két fiatal, Romeo és Júlia találkoznak, és szerelemre gyúlnak egymás iránt. Romeo szavai („Szívem az ellenség prédája lett.”) azonban már megelőlegezik a későbbi bonyodalmakat.

A bonyodalom » A második felvonás híressé vált **erkélyjelenetében** a fiatalok szerelmet vallanak egymásnak. Romeo Capuleték kertjében kihallgatja az erkélyre kilépő Júliát. A jelenet elején mindketten saját érzéseiket mondják ki hangosan – csupán Romeo hallja Júlia szavait. A lány vívódása megerősíti családjaik ellenségeskedésének jelentőségét: szerelmét veszélyesnek látja a viszálykodás miatt. Azonban szerelmüket erősebbnek hiszik családjaik torzsalkodásánál, bizakodva tekintenek a jövőbe. Romeo-ban a szenvedélyes, szerelméért áldozatokat hozni képes hőst ismerjük meg. Júlia ártatlan, határozott lány, aki szerelméért hajlandó akár saját családjával is szembefordulni. Az erkélyjelenet a korra jellemző idealizált férfi-nő viszonyt is szimbolizálja: a férfi lent, a kertben állva udvarol a magasban, az erkélyen őt hallgató nőnek.

» William Shakespeare: *Romeo és Júlia* (Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009)

» *Romeo és Júlia* (Jelenet a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház előadásából, 2010, MTI Fotó: Balázs Attila)

Irodalmi barangolások

„A Nemzeti Színházat először gróf Széchenyi István álmodta meg a Duna partjára. Pompázatos épületet tervezett, és az intézményt részvénytársaságként szeretne volna üzemeltetni. A gróf 1832-es, *A magyar játékszínről* című röpiratában indítványozta a nagyszabású színház felépítését.

A magyar országgyűlés 1836. évi 41. számú törvénycikkében elrendelte egy nemzeti díszes játékszín megvalósítását, mely Pest városában kijelölt telken a magyar Játékszínben, 1837. augusztus 22-től 1840-ig Pesti Magyar Színház, majd 1840-től Nemzeti Színház néven működött. Az épületet, amely a Rákóczi út és a Múzeum körút sarkán állt, 1913-ban lebontották.

A társulat számára a Blaha Lujza téren álló Népszínház épületét bérelték ki. Az épület lebontásáról 1963-ban a metró építésére hivatkozva döntöttek. A színház 1964-ig itt működött, majd 1965. április 23-án az épületet felrobbantották.

1964-ben a teátrum társulata átköltözött a mai Thália Színház épületébe, a Nagymező utcába. Két évvel később pedig a volt Magyar Színház épületébe, a Hevesi Sándor térre, egy hosszúra nyúlt átmeneti időre. A teátrum 2000. szeptember elsejéig, a Duna-parti építkezés megkezdéséig viselte a Nemzeti Színház nevet.

Az új Nemzeti Színház a Duna partján, 2002. március 15-én nyitotta meg kapuit. Elkészültére nemzeti jelképpé, szimbólummá vált.”

(Történeti áttekintés a Nemzeti Színház honlapjáról, www.nemzetiszhaz.hu)

▶ A Nemzeti Színház (Rudolf Alt metszete, 1845)

1. Gyűjtsd össze, mikor hol játszott a Nemzeti Színház társulata!
2. Következtess ki a szöveg alapján, mit jelent: játékszín, röpirat, teátrum!
3. Igaz vagy hamis? Indokolj!
 - a) A Rákóczi út és a Múzeum körút sarkán lévő épület 76 évig működött színházként.
 - b) A Népszínház épületét 1965 áprilisában lebontották.
 - c) A Nemzeti Színház első épülete Széchenyi István elképzeléseinek megfelelően a Duna partján épült fel.
4. Nézz utána, hogy 1837-ben és 2002-ben mely színdarabokkal nyitotta meg kapuit a színház! Mit adtak elő 1848. március 15-én?

Képek és irodalom

A budapesti Nemzeti Színház 1908 és 1964 közötti otthona Népszínházként épült 1875-ben, elsősorban népszínművek és operettek bemutatására. Tervezője az osztrák Fellner és Helmer építésziroda volt. Ferdinand Fellner és Hermann Helmer nevéhez 48 színházépület fűződik Európa-szerte, többek között a budapesti Vígszínház, az Operettszínház, valamint a kecskeméti Katona József Színház és a Szegedi Nemzeti Színház is.

Keressd meg a fortepan.hu-n a Nemzeti Színház felrobbantása előtt készült fotósorozatot (képszámok: 79777–79798), és figyeld meg alaposan a nézőtérrel készült felvételeket! Miben hasonlít, és miben különbözik ez a színházforma Shakespeare Globe Színházától?

» A Nemzeti Színház (Népszínház) nézőtere 1965-ben (Fortepan/Uvaterv)

Kutass a világhálón!

- Gyűjts az interneten párbajt ábrázoló irodalmi vagy képzőművészeti alkotásokat! Válassz egyet, és készülj fel arra, hogy a következő órán röviden bemutatód a társaidnak!

„Sok bús napom lesz”

- › Mutassatok be néhány párbajt ábrázoló műalkotást! Beszéljétek meg, milyen szempontokat érdemes figyelembe venni vitás helyzetek megoldásánál!

William Shakespeare: Romeo és Júlia (részlet)

Harmadik felvonás

1. színp

Tybalt,¹ kíséretével

TYBALT

Légy a nyomomba. Jó napot, urak.
Egy szóra kérem egyikőtöket.

MERCUTIO²

Miért csak egy szóra? Toldd meg valamivel, s mondd, hogy egy kardvágásra is.

TYBALT

Állok elébe, mihelyt alkalmat adsz rá.

MERCUTIO

Én ugyan nem adok neked alkalmat se. Szerezzél magadnak.

TYBALT

Mercutio, te egy húron pendülsz Romeóval.

MERCUTIO

Egy húron pendülök? Hát mióta nézel bennünket hegedűsöknek? Ha azonban mindenáron azoknak tartasz, majd elhegedüllek. Itt a nyírettyűm.³ Ezzel foglak megtáncoltatni. Akkor majd meglátod, hogyan pendülünk egy húron.

1 Tybalt: ejtsd: tibált; Capuletné unokaöccse

2 Mercutio: ejtsd: merkúció; Romeo barátja

3 nyírettyű: hegedűvonó

BENVOLIO

Ne pörlekedjünk itt a népes utcán:
Egy csöndesebb köztérre menjetek.
Ott intézzétek el ezt a civódást,
Vagy váljunk széjjel. Minden szem reánk néz.

MERCUTIO

Csak nézzenek, azért van a szemük.
Én senki kedvéért se moccanok.

TYBALT

Hát béke véled: itt az én legényem.
Romeo jön

MERCUTIO

Akasszanak föl, hogy ha ő legényed.
Állj a porondra és akkor legénykedj.
Majd megmutatja ő, ki a legény.

TYBALT

Romeo, oly határtalan gyűlöllek,
Hogy most csak egy szót mondhatok: Te rongy!

ROMEO

Tybalt, szeretni téged van okom,
Ez menti, hogy megfékezem dühöm
Ily üdvözletre: rongy én nem vagyok:
Élj boldogul. Látom, nem ösmersz engem.

TYBALT

Tacskó, ilyesmi sose mentheti,
Hogy megsértettél. Rajta, rántsd ki kardod.

ROMEO

Nem, nem igaz, én nem sértettelek meg.
Jobban szeretlek, mintsem sejtethed.
Míg nem tudod meg, hogy miért szeretlek,
Jó Capulet – s e név oly drága nékem,
Mint a sajátom –, kérlek, érd be ezzel.

MERCUTIO

Ó, gyáva, becstelen, hunyász alázat!

Alla stoccata,⁴ döntse el a kard.

Tybalt, patkányfogó te, indulunk hát?

TYBALT

Mit akarsz tőlem?

MERCUTIO

Semmit, jó macskakirály, pusztán kilenc életed közül az egyiket. Ezzel majd csak elbánok, sőt ha jól viseled magad, akkor kicserzem a másik nyolcat is. Egy-kettő, rántsd ki kardod, különben kirántalak, mint egy csirkét.

TYBALT

Állok elébe.

ROMEO

Mercutio, dugd vissza kardodat.

MERCUTIO

Passado,⁵ rajta, rajta!

Vívnek

4 *Alla stoccata*: vívési műszó: kardra vagy elő a tőrrel

5 *Passado*: vívési műszó: lépés előre vagy oldalt vívás közben

ROMEO

Benvolio, húzz kardot, csapd le kardjuk,
Urak gyalázat, hagyjátok már abba!
Tybalt! Mercutio! – A hercegünk
Nem tűr Verona utcáin vívást.
Tybalt! Mercutióm! – állj.
Tybalt és barátai el

MERCUTIO

Megsebeztek.
Jaj, dögvész mind a két családra! Végem.
Elment s kutya baja.

BENVOLIO

Mi, megsebeztek?

MERCUTIO

Csak karcolás, de nekem épp elég.
Hol az apródom? Hozz, kölyök, seborvost.
Apród el

ROMEO

Bátorság, pajtás. A sebed nem oly nagy.

MERCUTIO

Na, nem oly mély, mint egy kút, nem is oly széles, mint egy templom-
ajtó, de hát nekem éppen elég: szólíts meg holnap, meglátod, milyen
komoly ember leszek. Annyi szent, engem kifüstöltek ebből a világ-
ból: dögvész mind a két családra. Tyhű a keservét, egy ilyen kutya,
egy ilyen patkány, egy ilyen egér hogy halálra karmolt. Ez a szájhős, ez
a zsivány, ez a gatzfickó valósággal könyvből vív. Mi az ördögbe is jöttél
közénk? Épp a kardod alatt sebeztek meg.

ROMEO

Én jót akartam.

MERCUTIO

Segíts egy házba hát, Benvolio,
Elájulok. Dögvész mindkét családra.

Ők tettek engem férgek ételévé.
Nekem ugyan megadták – átok, átok!
Benvoliótól és szolgálától támogatva el

ROMEO

Ez a nemes, a herceg rokona,
Igaz barátom itt hever leszúrva,
Miattam, és a becsületemen folt,
Tybalt szitkától, ki egy óra óta
A sógorom. Jaj, édes Júliám,
Szépséged engem nővé lágyított.
Most megpuhult bátorságom acélja.
Benvolio visszajön.

BENVOLIO

Ó, Romeo! Jó Mercutio meghalt!
Ez a dicső lélek felhőkbe vágott,
Nagyon korán elrúgta ezt a földet.

ROMEO

Sok bús napom lesz még ily fekete:
Jön majd a vég, ez itt csak kezdete.

BENVOLIO

A vad Tybalt im újra visszajön.

ROMEO

Él és ujjong s Mercutio megölve.
Szállj vissza hát az égbe, bölcs kimélet,
Eztán vezess el, tűzszemű harag.
Tybalt visszatér
Tybalt, előbb engem „rongy”-nak nevezteél,
Vond vissza ezt. Mert Mercutio lelke
Még itt kereng most a fejünk fölött
És várja lelked, hogy kövesse őt:
Te, vagy én, vagy mindketten elkísérjük. –

TYBALT

Hítvány kölyök, ki véle összeálltál,
Most véle mégysz majd.

ROMEO

Ezt ez döntse el.
Vívna, Tybalt elesik

BENVOLIO

Romeo, fuss, rohanj!
Polgárok az utcán, Tybalt megölve: –
Mit nézel? – a herceg halálra ítél,
Ha kézre jutsz. – Szedd az irhád, el, el!

ROMEO

Jaj, én balsors bolondja.

BENVOLIO

Hát mit állasz?
Romeo el. Polgárok, tiszték jönnek [...]
Herceg kíséretével, Montague, Capulet, Montague-né, Capuletné és mások

HERCEG

Ki kezdte ezt a véres hercehurcát?

BENVOLIO

Ó, herceg, elmondom, hogy rendre lásd
A végzetes harcot, a bús csapást.
Itt fekszik az, kit Romeo döfött le,
S ki hős öcséd, Mercutiót ledöfte.

CAPULETNÉ

Tybalt öcsém! Ó, a bátyám fia! –
Ó, herceg! Ó, férjem! – Hát hullnia
Kellett vérenek? – Herceg, most ezért,
A mi vérünkért onts Montague-vért.
Ó, én öcsém, öcsém!

HERCEG

Benvolio, a pörpatvart ki kezdte?

BENVOLIO

Tybalt, kinek Romeo lett a veszte.
Romeo mondta, hogy miért civódik
Ily semmiség miatt, eszébe hozta
Magas tilalmad – mindezt lágy szavakkal,
Nyugodt nézéssel, hajlott-laza térdrel –
S Tybalt dühe a nyájas békítésre
Süket maradt. Ám amikor acélját
Rászögzi hős Mercutio szivére,
S az feldühödve vissza-visszaszúr,
Egyik kezével félreacsapva bőszen
A hús halált, másikkal visszaküldve
Tybaltnak, aki fortélyos cselével
Felel: Romeo hangosan kiáltoz:
„Elég fiúk”! – s gyorsabban, mint a nyelve,
Ügyes acélja szétveri a kardjuk,
Közéjük ugrik s pont e kard alatt
Tybalt halálra szúrja – rút döféssel –
Mercutiót, mire Tybalt megugrik.
Ám Romeóhoz nyomban visszajő,
Kiben csak ekkor forr föl a harag,
Mint villám csapnak össze, nincs időm
Kardot se húzni, és Tybalt halott már.
Romeo fut, látom szaladni, ó:
Ha nincs így, haljn meg Benvolio.

(Fordította: Kosztolányi Dezső)

Kérdések, feladatok

1. Keresd meg az idézett részletben a cselekményre történő előre- és visszautalásokat!
2. Értelmezd Romeo következő mondatait: „Tybalt, szeretni téged van okom”, „Most megpuhult bátorságom acélja”, „Jaj, én balsors bolondja”.
3. Válaszd ki az egyik állítást, majd érvelj mellette!
 - a) Romeo jellemezhető a megfontolt férfi tulajdonságaival.
 - b) Romeo tetteit kamaszos szenvedély vezérli.
4. A félreértések, véletlenek és szójátékok a vígjátékokra jellemzőek. Keresz ezekre példát!
5. Miért tekinthető sorsdöntőnek ez a jelenet? Hogyan lehetett volna vígjáték a drámából?

» A párbajjelenet

Megbékélés vagy viszálykodás? » Az erkélyjelenet során a két fiatal szerelmet vall egymásnak. Emellett azonban a darab egészét, a bonyodalom további alakulását meghatározó **döntést** is hoznak. Szerelmüket **házassággal** fogják megpecsételni, és ehhez Lőrinc barát segítségét kérik, aki titokban összehadja a fiatalokat. A barát abban reménykedik, hogy Romeo és Júlia házassága véget vet a két család közötti viszálynak. A harmadik felvonás kezdetekor már megtörtént a házasságkötés, amely egyszerre hordozza magában a megbékélés és a további ellentétek lehetőségét is. A felvonás első színében az addig a háttérben és a felszín alatt alakuló bonyodalom nyílt színi **konfliktussá** válik. Alexandre Dumas *A három testőr* vagy Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című regényében hetedik osztályban már olvashattuk, hogy a párbaj elfogadott módja volt a becsületbeli ügyek rendezésének. Shakespeare drámája e **párbajjelenettel** a családok közötti szembenállást fokozza, és a szerelmesek helyzete is nehezebbé válik.

Romeo jelleme » A felvonás Romeo jellemét is tovább árnyalja. Tybalt gúnyos és kihívó szavaira Romeo nem kíván válaszolni, megpróbálja elkerülni a fegyveres összetűzést. Megfontoltságát immár az is indokolja, hogy időközben a Capuletek rokona lett. Azonban Mercutio halála miatt elragadja a szenvedély, és megöli Tybaltot. Ahogyan már az erkélyjelenet során, úgy itt is annak lehettünk tanúi, hogy Romeo szenvedélyes, az igazáért és szeretteiért kiálló hős. Emellett **cselekvő ember**, akit nem a körülmények, sokkal inkább a tettei sodornak bajba. Végtelenségre hajlamos alkata viszont mintha megelőlegezné **tragikus sorsát** is. A harmadik felvonásban a párbajjelenetnek köszönhetően az addigi konfliktus is tovább fokozódik. A herceg száműzi Romeót Veronából, így a szerelmesek elszakadnak egymástól. A bonyodalom kibontakozása során megfigyelhetjük, ahogy az események tovább súlyosbítják a szerelmesek helyzetét. A fiatalok szabadságvágya áll szemben a családok közötti viszályal, a korabeli **társadalmi elvárásokkal**.

» Romeo és Júlia (Jelenet a nyíregyházi Móróc Zsigmond Színház előadásából, 2010, MTI Fotó: Balázs Attila)

Irodalmi barangolások

„24 tonna könnyedség? Ez a mi forgószínpadunk. Egy olvasónk jegyezte meg honlapunk vendégkönyvében, hogy *A vihar* című darab közben »...igazi élmény volt mindig újabb és újabb meglepetésekbe esni a színpadtechnika nyomán: egyre bonyolultabb elméleteket kellett felállítanom a színpad technikai megvalósításáról. De a forgásnál, azt hiszem, feladtam.«

Valószínű nem önmagában a forgás nyugözte le ennyire nézőnket, hiszen a forgószínpad az egyik legrégebbi színpadtechnikai elem. Nagyon sok színház használja. Ami mégis alapot adhat a csodálkozására, az az, hogy a Nemzeti Színház forgószínpada más, mondhatjuk, egyedülálló technikai alkotás.

Egy huszonnégy tonnás, mégis légiesen könnyed mozgásokra képes szerkezetéről van szó. Színházunk nagyszínpada három részből áll. A néző előtt közvetlenül a főszínpad, tőle balra egy oldalszínpad (ahol esetenként várakozik egy új felvonás már összeszerelt díszlete), és a főszínpad mögött, attól teljesen leválaszthatóan a hátsó színpad. Ez a hátsó színpad a »forgó« állandó lakhelye. Innen indul útjára, ha a rendező úgy kívánja. [...]

A forgószínpad ugyanis önjáró. 24 tonnáját síneken és légrugókon cipeli, a mozgásra szóló parancsokat rádiós távvezérléssel kapja, a kívánt helyzetekbe való pontos

beállást lézeres pozicionáló szerkezet segíti. Felületén egyaránt található forgótárcsa és forgógyűrű, amelyek egymástól függetlenül, akár ellentétes irányokban is forghatnak. Ha a darab vagy a rendező kívánja, ezekre a forgásokra előre-hátra haladás közben is képes.”

(Részlet a *24 tonna könnyedség* című írásból,
www.nemzetisinhaz.hu)

› A forgószínpad szerkezete

SZÖVEGÉRTÉS

1. Indokold meg, miért figyelemfelkeltő a bevezető mondat!
2. Miért nevezi a szerző „egyedülálló technikai alkotás”-nak a forgószínpadot?
3. Milyen szerkezeti egységeit ismerteti a szerző a nagyszínpadnak? Szerinted ez hogyan befolyásolhatja a *Romeo és Júlia* előadasmódját?
4. Nézz utána, milyen színpadtechnikai eszközök játszhatnak szerepet egy darab sikeres előadásában!
5. Adj rendezői utasításokat egy, a *Romeo és Júliából* választott jelenet kapcsán!

Képek és irodalom

A 20. század elején alkotó Gulácsy Lajos művészetében az itáliai középkor és a reneszánsz jelentette a legfontosabb ihlető forrást. Lírai hangvétellű rajzait és festményeit sokszor irodalmi művek inspirálták. A szecesszió és a szimbolizmus irányzatának művészei gyakran ábrázoltak tragikus szerelmi történeteket. Dante *Isteni színjáték*ában szerepel Francesca (ejtsd: francseszka) és Paolo (ejtsd: páolo) története, amelyet később számos művész feldolgozott. A történet szerint a ravennai hercegnőt politikai okokból adták férjhez Gianciottóhoz (ejtsd: dzsancsotto), Rimini uralkodójához, hogy véget vessenek a két család közötti ellenségeskedésnek. A lány azonban férjének öccsét, Paolót szerette. Amikor Gianciotto rajtakapta a szerelmeseket a kertben, mindkettőjüket megölte. Gulácsy ceruzával és akvarelllel jelenítette meg a kertben ülő szerelmespárt. Paolo Francescához simul, a lány szomorú, merengő tekintettel néz a távolba. A férfi övéről lógó tőr halálfejes díszre már a közelgő tragédiára utal.

A szerelmesek mellett a padon egy Petrarca-kötet (ejtsd: petrarka) fekszik. Nézz utána, ki volt Petrarca, és hogyan kapcsolódhat a kép témájához!

» Gulácsy Lajos: *Paolo és Francesca*
(1903, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)

Kutass a világhálón!

- Végezzetek kutatómunkát az interneten! Shakespeare mely darabjait játsszák ma leggyakrabban a hazai színházak?

„Én féltelek, hát véled maradok”

IDÉZD FEL!

- › Beszéljétek meg, milyen témájú darabot választanátok egy iskolai színházi bemutatóhoz!

William Shakespeare: Romeo és Júlia (részlet)

Ötödik felvonás

3. szín (részlet)

PÁRIS¹

Ez a számúzótt, dölyfös Montague.
Ő ölte meg az Édes drága bátyját,
Bújába halt meg ez a szép teremtés.
Most idejött, a hitvány, meggyalázni
A holtakat: de végezek vele. *(Előrelép)*
Megállj cudar munkádba, Montague!
Hát mit keres a bosszú a siron túl?
Aljas rüpők,² hadd végezzek veled.
Add meg magad, jöjj, mert meghalsz azonnal.

ROMEO

Meg, meghalok, azért jövök ide.
Az átkozottat, jó fiú, ne bószítsd.
Fuss, hagyj magamra: nézd a holtakat,
Tőlük riadj el, az Istenre kérlek.
Fejemre új bűnt, ifjú, ne tetézz,
Ne ingerelj, uszíts: eredj, eredj!
Az égre, jobb szeretlek, mint magam,
Hisz enmagam ellen hozom a fegyvert,
Ne késlekedj, menj: élj s ámulva mondd,
Elkergetett egy irgalmas bolond.

1 Páris: ejtsd: párisz; Capulet hozzá akarta adni Júliát

2 rüpők: ripők; pimasz, faragatlan fickó

PÁRIS

Nem engedlek, hiába is rimánkodsz,
Végzek veled, mint egy földönfutóval.

ROMEO

Tehát kihívsz? No rajta, kezd, fiú.

BOLDIZSÁR

Jaj, Istenem, vívnak, hívom az őrt. *(El)*
Páris lerogy

PÁRIS

Ó, jaj, megölt! Ha van szivedbe részvét,
Nyisd föl a kriptát, fektess Júliához.
Meghal

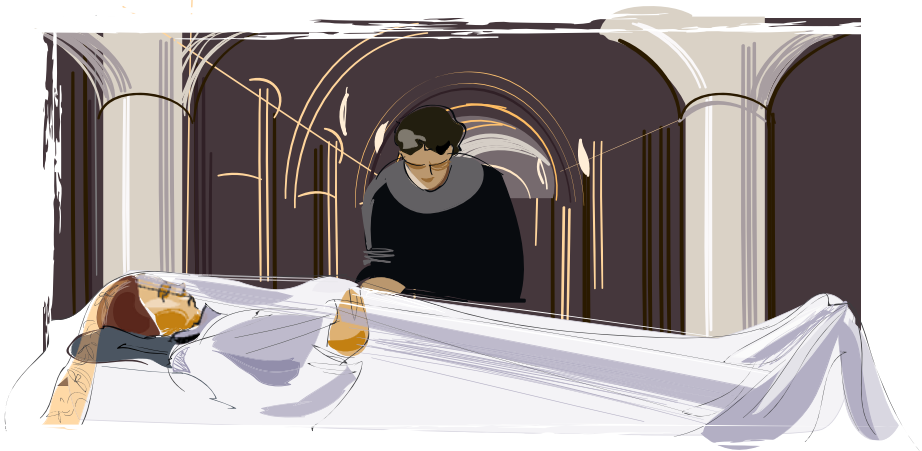
ROMEO

Megesküszöm, így lesz. Hadd lássam arcod. –
Mercutio nemes rokonja, Páris.
Mit is beszélt az úton a legényem,
Míg zaklatott főm nem figyelt reá? Azt,
Hogy Páris megkérte Júliát:
Nem ezt beszélte? Vagy álmodtam ezt? –
Őrült vagyok és hallva Júliáról
Ezt képzelem? Ó, adsza a kezed,
Beírtak a Balsors könyvébe, vélem!
Dicső a sír, amelybe eltemetlek,
Nem, fárosz³ ez, legyilkolt ifjúember,
Mert Júlia van itt, szépsége fénylik,
S a kriptá tőle tündér bálterem lesz.
Nyugodj, halott, kit egy halott temet.
Párist a kriptába fekteti
Hányszor vidul föl a halál előtt,
Aki halódik. Ápolói mondják,
Ez az utolsó lobbanás: mi hát most
E lobbanás? Ó, szívem! asszonyom!
Lehed mézét kiszívta a Halál,

3 fárosz: világítótorony

De nincs hatalma a szépségeden:
Nem tört le: szádon-arcodon bíborlik
Szépséged zászlaja, és a Halál még
Nem tűzte ott ki sárga lobogóját.
Tybalt, te vagy e véres szemfedőbe?
Ó, mit tehetnék mást javadra, mint hogy
A kéz, amely szétvágta ifuságod,
Lerontsa azt is, aki ellened tört?
Miért vagy oly szép mostan is? Talán
Beléd szeretett az üres Halál,
S e semmi, ösztövé, utálatos Rém
Itt a sötétben tart mint kedvesét?
Én féltelek, hát véled maradok.
Nem moccanok többé a zordon éjnek
E kastélyából: itt leszek, csak itt,
Férgekkel, a szolgáló-lányaiddal
Itten tanyázom mindörökre majd,
S lerázom a bal csillagok igáját
Ez életunt testről. Szem, nézd utolszor!
Öleld utolszor, kar! s te száj – lehellet
Kapuja – ez igaz csókkal pecsételd
Örök alkum az uzsorás Halállal.
Jöjj, zord kíséző, szörnyű kalauz!
Kétségbeesett révész te, s verd a szirthez
Viharba fáradt, hányatott dereglyém.
Érted, szerelmem! *(Kiissza az üveget)*

Ó, hű patikáros,⁴

Gyors a szered. Így, egy csókkal halok meg. *(Meghal)*

Lőrinc barát bejön

LŐRINC

Jaj, Szent Ferenc, segíts. Hányszor botolt meg

Vén lábam a sírokba! Ki van itt?

BOLDIZSÁR

Egy jó barátod s régi ismerősöd.

LŐRINC

Áldás reád hát. Mondd nekem, barátom,

Miért világít az a fáklya

Pondróknak és a vaksi koponyáknak?

Nyilván a Capulet-kriptában ég.

BOLDIZSÁR

Ott ég, atyám, és a gazdám is ott van, akit szeretsz te.

LŐRINC

Ki?

BOLDIZSÁR

Hát Romeo.

LŐRINC

Mióta van ott?

BOLDIZSÁR

Jó félóra óta.

LŐRINC

Jöjj vélem a kriptába.

4 patikáros: gyógyszerész

BOLDIZSÁR

Nem merek.

A gazdám azt hiszi, hogy hazamentem,
S irtózatos halált ígért nekem,
Ha maradok s utána leskelődöm.

LÓRINC

Hát csak maradj. Magam megyek. De félek,
Egyszerre csak rossz sejtelem fog el.

BOLDIZSÁR

Én azt álmodtam a fenyő alatt itt,
Hogy a gazdám kihívott valakit
S leszúrta a kardjával.

LÓRINC

(előremegy) Romeo!
Jajjaj, miféle vér fertezetteti
A kriptaboltnak sziklacsarnokát?
S miért e bitang és vérfüstölte kardok
Oly mocskosan a béke otthonában?
Bemegy a kriptába
Romeo! Ó, halálsápadt! Mi, Páris?
Vérébe fagyva. Ó, mily átkos óra
Okozta ezt a szörnyű balszerencsét!
Júlia ébredesz.
Júlia ocsúdik

JÚLIA

Ó, jóságos atyám, hol az uram?
Emlékezem, hogy hol kell lenni nékem
S ott is vagyok: de hol van Romeóm?
Künn zaj

LÓRINC

Zajt hallok. Asszonyom, jer a halálnak,
Ragálynak és lidércnek e lakából.
Nagyobb erő tört ránk, hiába küzdünk,
Tervünk dugába dőlt: siess, jer innen:

Holtan hever urad – a kebleden –,
És Páris is: jer velem, elhelyezlek
A szent apácák zárdájába majd.
Ne kérdezősködj, mert közelg az őrség,
Jer, Júliám! (*Új zaj*) Én nem merek maradni.

JÚLIA

Csak menj, siess. Nekem maradni kell.

Lőrinc el

Mi ez üveg? a kedvesem kezében?

Ó, méreg ölte meg idő előtt.

Huncut, kiinni mind, nem hagyni egy

Baráti csöppet, hogy hozzád vigyen?

Megcsókolom szád. Tán csüng rajta pár

Csöpp, hogy halálba üdvözítsen engem.

(*Megcsókolja*) Szájad meleg.

ELSŐ ŐR

(*künn*) Vezess, fiú: – na merre?

JÚLIA

Mi ez a zaj? Jöjj, drága tőr!

Kirántja Romeo tőrét

Ez hüvelyed. (*Magába döfi*) Itt rozsdásodj te: ölj meg!

(Fordította: Kosztolányi Dezső)

Kérdések, feladatok

1. Képzeld el a Globe Színházat! Milyen eszközöket és lehetőségeket használhatott egy rendező Shakespeare korában e részlet színpadi megjelenítéséhez?
2. Gyűjtsd össze, hogy melyik szereplő miről nem tud a darabban! Hogyan vezet ez egyéni tragédiájához?
3. Romeo a monológjában megszemélyesíti a Halált. Milyen tulajdonságait emeli ki?
4. Meséld el a szerelmesek történetét Lőrinc barát szemszögéből!
5. „A szerelem mindent legyőz.” Szerinted igaz a szállóige Shakespeare műve kapcsán is? Miért?

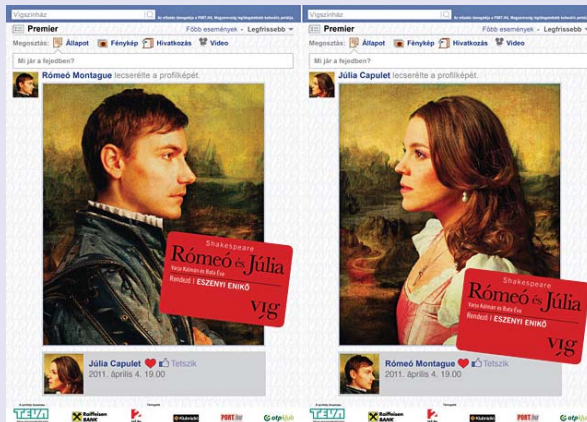
» Választási lehetőség nélkül

Az egymástól elszakított szerelmesek életét tovább bonyolítja, hogy házasságukról nem tudván, Júlia apja, Capulet Párishoz akarja hozzáadni leányát. A mentő ötletet ismét Lőrinc barát jelenti, aki egy olyan szert ad a lánynak, amelytől két napig tetszhalott állapotba kerül. A tervről János barát viszi a hírt Romeónak Mantovába, azonban ő nem ér oda, viszont Júlia „halálhíre” igen.

A tetőpont » Míg a korábbi felvonásokban a Capulet és Montague család tagjai előtt maradtak rejtve bizonyos információk, addig az ötödik felvonásban Romeo az, aki nem értesül időben Lőrinc barát és Júlia tervéről. A családok elől elhallgatott házasság kényszerpályára állította a szerelmeseket, és ehhez hasonlóan Júlia „halálhíre” sem hagyott sok választási lehetőséget Romeónak. A számukra **legfontosabb érték**ké vált **szerelem** csak úgy őrződhet meg, ha Romeo vállalja az önkéntes halált. És ugyanúgy tesz Júlia is, amikor megpillantja a halott Romeót. A kriptában játszódó jelenet a dráma **tetőpontja**. Ennek során a **drámai dialógusokban** részben megismétlődik az erkélyjelenet egyik része, amikor a szerelmesek voltaképpen nem egymással, csupán egymáshoz beszélnek.

A megoldás » A darab végén a szerelmesek elbuknak. Halálukkal értékvesztés következik be, ami a **tragikum** forrása. A szerelem ereje legyőzi a viszálykodást. A fiatalok halála döbbsenti rá a két családot a közöttük lévő ellentét értelmetlenségére. A dráma **megoldását** a két család kibékülése jelenti, viszont ez nem oldja fel a gyermekeik elvesztésének tragikumát. Bár a hősök elbuktak, a darab végén mégis úgy érezhetjük, hogy önként vállalt halálukkal szerelmük legyőzte az akadályokat.

A véletlenek szerepe » Shakespeare drámájában fontos szerep jut a **véletlenek** is. Sokszor a véletlenül múlik, hogy egy-egy sorsdöntő információ nem jut el időben egyik szereplőtől a másikhoz. Mit gondolsz, mit jelképezhetnek a sorozatos véletlenek?

» A budapesti Vígszínház előadásának plakátja (2011, Szöllösi Géza)

Irodalmi barangolások

„A *játék/szín* különleges hely. Családias. Jó a hangulata. Közel van a színesz, és közel a néző. Tisztán látszik a gondolat, a szándék, a tehetség. Ezért szeretjük mi, színháziak, és valószínűleg ezért szeretik nézőink is. A tavalyi évad során új arculatot és műsort terveztünk ide. Kinyitottuk a helyet – átvitt értelemben is –, új műfajokkal próbálkoztunk, új előadástípusokat vettünk be. Volt költészet, zene, játék,

» Miskolci Nemzeti Színház (MTI Fotó: Vajda János)

beavató színház, tánc, improvizáció, beszélgetés. És voltak bemutatók is, amelyeket Önök rögtön a szívükbe fogadtak. 2013/2014-ben összesen 110 előadást tartottunk itt, 5658 nézőnek. Nincs kétség, nem csak mi szeretjük a *játék/szín*t.

Idén folytatjuk az elkezdett munkát. Az arányokon leheletnyit változtatva, a műfaji sokszínűséget megtartva állítottuk össze az éves programot, amelyet ebben a füzetben olvashatnak. Lesz mese és tánc a gyerekeknek, továbbra is láthatják sikeres improvizációs estjeinket, a *Kilépőt* és Bácskai Juli *Pszichoszínházát*. Lesz vers és zene, és folytatódik egyik legfontosabb programunk, a *Városbeszélgetések* is. Színházi bemutatót, az előző évek gyakorlatától eltérően, többet tartunk: négy nagyon különböző, egyaránt remek darabot viszünk színre idén a színház legkisebb játszóhelyén. És várunk vendégeket is, befogadott előadásokat, amelyekről úgy gondoljuk, hogy a miskolciaknak is látniuk kell.

Sűrű évad lesz az idej, de reméljük, Önök most is velünk tartanak. Legyen a *játék/szín* a mi közös helyünk, ahová öröm betérni, ahol sokat lehet nevetni és beszélgetni.

Legyen a játék/szín a hely, ahol találkozunk egymással.”

(A játék/szín ajánlója a Miskolci Nemzeti Színház honlapjáról, mnsz.hu)

1. Milyen pozitív tulajdonságai vannak a játék/színnek?
2. Milyen programok szerepeltek műsoron 2013/2014-ben? Miben lesz más az ez évi program?
3. „Kinyitottuk a helyet” – Mi a kettős értelme a kifejezésnek a szövegben?
4. Miről kaphatta a nevét a játék/szín?
5. Tervezték meg egy kifejezetten nyolcadik osztályosoknak készülő játék/szín programlistáját! Írjatok hozzá ajánlót!

Képek és irodalom

Az osztrák szecesszió későbbi vezető mestere, Gustav Klimt (ejtsd: gusztáv klimt) pályájának elején testvérével, Ernsttel (ejtsd: ernszt) és kollégájával, Franz Matsch-sal (ejtsd: franc matcs) több közép-európai színház festészeti díszítését készítette el. 1885-ben a művészcsoporthat a bécsi udvari színház, a Burgtheater (ejtsd: burk-teáter) lépcsőházi mennyezetképeinek elkészítésével bízták meg. A színház kérésére a színművészet történetének nyolc epizódját kellett megfesteniük az ókori görögöktől Shakespeare és Molière korán át a 18. századi bécsi vásári komédiáig. A Shakespeare korabeli színházat a *Romeo és Júlia* egy előadásának képével mutatták be. Klimt úgy választott nézőpontot, hogy a színpad mellett a nézőtér egy kis részlete is látszódjon. Így alkalma nyílt a különféle társadalmi rétegeket képviselő nézők ábrázolására is. Klimt saját magát és művésztársait is odafestette a közön-ség soraiba.

Shakespeare drámájának mely epizódját jelenítette meg a festő? Az ábrázolt előadásban Júlia szerepét fiatal színésznő alakítja. Nézz utána, megfelel-e ez a 16. századi színházi gyakorlatnak!

› Gustav Klimt: *Shakespeare színháza* (1886, Burgtheater, Bécs)

Összefoglalás – Drámai műfajok

A tragédia népszerűsége » William Shakespeare *Romeo és Júliája* a világirodalom egyik legnépszerűbb, legtöbbször elemzett és feldolgozott alkotása. Romeo és Júlia, vagyis a címszereplők neve azok előtt is ismert, akik talán sohasem olvasták a drámát. Vajon miért kapott ilyen kiemelkedő szerepet az európai kultúrában és hagyományban a **két szerelmes története**? Miért ilyen fontos a mai olvasó számára is? Minden bizonnyal azért, mert olyan kérdésekre felel, amelyek a mi kérdéseink, és olyan problémákkal foglalkozik, amelyek a mi problémáink is. Talán ezért intézi kérését az előhangban a kar a befogadóhoz: „Néző, türelmes füllel jöjj, segédkezz / És ami csonka itten, az egész lesz.” A mű bennünk és általunk lesz teljes.

Két szerelmes története » Miről szól Shakespeare alkotása? Két tizenéves kamasz szerelembe esik. Szerelmüket azonban titokban kell tartaniuk, mert szüleik nem néznék jó szemmel kapcsolatukat, így szerencsétlen véletlenek következtében a szerelmesek önként vetnek véget életüknek – válaszolhatnánk... De tegyük fel még egyszer a kérdést: miről szól Shakespeare alkotása?

A mű értelmezései » Arról szól, hogy a **viszály**, a Capuletek és a Montague-ki gyűlölködése hogyan teszi tönkre a valódi emberi kapcsolatokat, hogyan mérgezi meg az emberi érzéseket és gondolatokat. Arról szól, hogy mennyire fontos a **szülők és a gyermekek közötti megfelelő kommunikáció**, hiszen a türelem és a megértés hiánya akár tragédiához is vezethet. De arról is szól, hogy a világ megváltozása sokszor vezet **értékrendbeli, szokásbeli összeütközésekhez** a régi és az új értékek (ebben a darabban a régi feudális házassági szokások és a szabad párválasztás) hívei között. Mesél a **felőttté válás nehézségeiről**, a **kamaszkor belső vívódásairól**: mikor hozunk felelős döntést, vállaljuk-e tetteink következményeit? Láttuk, hogy Romeo felnőtt férfi módjára tért ki Tybalt párbajfelhívása elől, de kamaszos, elvakult bosszúvágytól vezérelve ölte meg őt. Mesél a szerelemről is: a plátóiról (beteljesületlenről), a reménytelenről, az érdekvezéreltről, a gyakorlatiasról, az elképzelhetetlenről és az igaziról. „...elveztettem önmagam” – mondja Romeo a darab elején. Vajon Romeo és Júlia vak szenvedélyükben elveszítik önmagukat, vagy igaz szerelmükben ekkor találnak rá igazi énjükre? Ezekre a kérdésekre, problémákra neked kell válaszolnod, és akkor „ami csonka itten, az egész lesz”.

Sokféle hangnem » A *Romeo és Júlia* hangnemét tekintve sokszínű darab. A kalandokat, izgalmas történeteket kedvelő olvasó ugyanúgy megtalálja benne örömét, mint az, aki inkább a filozofikus mondanivalót keresi. De a mű leköti a komoly, patetikus alkotásokra vágyót éppúgy, mint a komikumot, a humort előtérbe helyezőt, hiszen a tévedések, a véletlenek, a szójátékok **vígjátéki színezet**et kölcsönöznek a tragikus történetnek.

Összefoglaló kérdések, feladatok

1. Készítsétek el a Globe Színház makettjét tetszőleges anyagok felhasználásával! Nem a technikai ügyesség számít, hanem a színház szerkezeti egységeinek minél pontosabb megjelenítése.
2. Foglaltok össze egy táblázatban a *Romeo és Júlia* szerkezeti egységeit, az egyes egységeknek megfelelő eseményeket és személyes észrevételeiteket! Dolgozzatok nagy csomagolópapíron!
3. A *Romeo és Júlia* konfliktusos dráma. Mi a konfliktus? Válassz egyet az alábbiak közül, és a darab ismeretében érvelj mellette!
 - a) A tragédia egy családon belüli viszályból fakad.
 - b) A tragédia a nemzedékek (idősek és fiatalok) konfliktusából adódik.
 - c) A tragédia a régi és az új értékek, két korszak más-más értékeinek összeütközése miatt alakul ki.
 - d) A tragédia a kamaszkori konfliktusokból fakad.
4. Készítsetek szereplőhálót! Jelöljétek színekkel, nyilakkal a szereplők közötti viszonyokat!
5. Jelenítsetek meg állóképekben egy-egy részletet a drámából! Figyeljete arra, hogy az állókép tükrözze a szereplők közötti viszonyokat! Mutassátok be az állóképeket, és értékeljétek egymás munkáját!
6. Képzeld magad a dráma világába! A fiatalok halála után vagyunk. Számolj be a történeletről egyes szám első személyben *a)* egy városlakó, *b)* a Herceg, *c)* Lőrinc barát, *d)* az egyik Capulet vagy Montague szülő nevében! Te hogyan láttad az eseményeket?
7. Készítsetek párban interjúkat Romeóval vagy Júliával!
8. Bizonyítsd be, hogy a *Romeo és Júlia* hangnemét tekintve sokszínű darab! Keress példát az olvasott részletekben *a)* komikusra, *b)* tragikusra, *c)* idillire, *d)* patetikusra!
9. Alakítsatok csoportokat, és írjátok át a művet, hogy az korunkban játszódjon! Ha úgy érzitek, hogy a történet nem minden eleme feleltethető meg a mai kornak, akkor változtassátok meg szabadon!
10. Nézzétek meg a *Romeo és Júlia* egyik filmfeldolgozását, majd hasonlítsátok össze a dráma szövegével!

MOZGÓKÉPKULTÚRA ÉS MÉDIAISMERET

„A fotografikus képekkel, mozgóképekkel történő kommunikáció során a jelentés ezért nagyon erősen függ attól, hogy a befogadó mit tud vagy gondol arról, hogyan »vannak a dolgok« a valóságban.»

Történet és elbeszélés a mozgóképen

Keressétek meg az interneten, és nézzétek meg Tóth Barnabás *Újratervezés* című kisfilmjét! Beszéljétek meg, mennyi idő alatt játszódhat ez a tízperces film! Jellemezzétek néhány mondatban a film szereplőit, kapcsolatuk alakulását!

A történetként működő elbeszélés

Amikor elmesélünk valamit, és állításokat sorakoztatunk egymás után, amelyekben megfogalmazunk bizonyos történéseket, még nem biztos, hogy történetet írunk le. Ahhoz, hogy az elbeszélte események sorozatából (a cselekmény) történet születhesse, két fontos „kellékre” van szükség. Az egyik, hogy az események **időbeli viszonyban** álljanak egymással. A másik pedig, hogy a történések szabta időkereten belül **okozati kapcsolat** is legyen közöttük. **A történetmesélés lényege, hogy az események időbeli és oksági kapcsolatának segítségével az elbeszéléssel valamilyen változást (változás-sorozatot) tudunk megfogalmazni.**

A történetté szerveződő elbeszélések szerkezeti felépítése

1. A szereplő(k) élethelyzete **egyensúlyban** van (alaphelyzet)
2. Egy esemény következtében **felborul az alaphelyzet**
3. Az egyensúlyi helyzet felbomlásának **felismerése** (konfliktus)
4. Kísérletek, küzdelmek az **egyensúlyi helyzet visszaállítása érdekében**
5. **Új egyensúlyi helyzet** kialakulása (befejezés, zárlat)

Kovács András Bálint *Film és elbeszélés* című munkájában Móricz Zsigmond *A török és a tehenek* című verse segítségével mutatja be a történetté szerveződő elbeszélés fázisait:

1.

*Volt egy török, Mehemed,
sose látott tehenet.*

(időbeli motívum)
(okszági viszonyokat indító motívum)

*Nem is tudta Mehemed,
milyenek a tehenek.*

(szereplő jellemzése, az elbeszélés oksági
kapcsolatainak megalapozása)

(alaphelyzet, egyensúly)

2.

Egyszer aztán Mehemed lát egy csomó tehenet.

(időben megragadott esemény, az a pillanat, amikor a főszereplő először teheneket lát)

(az egyensúly felbomlik, ettől a pillanattól minden megváltozik)

3.

*„Én vagyok a Mehemed!”
„Mi vagyunk a tehenek!”*

(a szereplők tudomást vettek egymásról)

*Csodálkozik Mehemed,
„Ilyenek a tehenek?”*

(az új helyzet felismerése)

4.

Számlálgatja Mehemed Hányfélek a tehenek.

(időben egymásra következő cselekményelemek előkészítik a fordulatot, amely majd lehetővé teszi az elbeszélés lezárását)

Meg is számol Mehemed háromféle tehenet.

(kísérlet az egyensúly visszaállítására)

5.

*Feketét, fehéret, tarkát,
„Meg ne fogd a tehen farkát!”*

(Az elbeszélés szempontjából nem az az érdekes, hogy milyen színűek a tehenek, hanem az, hogy Mohamed nagyon kíváncsi lett a sokféle színű tehenre, sőt odamerészkedett a tehenekhez, hogy meghúzza a farkukat! A cselekmény menet tetőpontján vagyunk [csúcspont], nem tudhatjuk, mi következik...)

*Nem tudta ezt Mehemed,
S felrúgták a tehenek.*

(mivel Mohamed sose látott tehenet, nem tudhatta azt sem, hogy nem szabad meghúzni a farkukat, így bekövetkezett a baj, az elbeszélés lezárható, és le is kell zárni.)

(új egyensúlyi helyzet kialakulása, lezárás)

Megfigyelhetjük, hogy az, aminek az elbeszélés (*A török és a tehenek* című vers) elmeséli a megtörténtét, nem azonos azoknak a történeteknek a sorozatával, amelyeket az elbeszélő ténylegesen elmond. Az előbbi, az elbeszélés által megfogalmazható **történet** azt mondja: Mehemed nem ismerte a teheneket, nem tudta, hogy mi történik, ha meghúzza a farkukat, ezért a tehenek felrúgták őt. A vers története ezek szerint azoknak az elbeszéléseknek egy **variációja**, amelyek azt fogalmazzák meg, hogy *óvatosan viselkedj az idegenekkel, akiket nem ismeresz, tiszteld őket, különben bajba kerülhetsz. A cselekmény* nem mondja ki, hogy Mehemed kíváncsiságát a tehenek hosszan lengedező farka ébresztette fel, hogy odament hozzájuk, és meghuzigálta a farkukat. Ezek a történet szempontjából alapvető mozzanatok nem jelennek meg a cselekményben, csak következtethetünk a megtörténtükre. Ebből jól látszik, hogy mennyire fontos a szövegben közvetlenül meg nem jelenő, de a szövegből kikövetkeztethető történetek alapján megfogalmazni, mit mesélt el az elbeszélés, mi a befogadó olvasatában a történet.

Az elbeszélő művek alkotóinak a cselekményvilágot is fel kell építeniük. A **cselekményvilág** az azonosítható és egymással kapcsolatban álló terekben és időszakaszokban játszódó, egymással logikai-oksági kapcsolatban álló események sorozatán kívül az adott elbeszélést jellemző, a műben következetesen alkalmazott **szabályokat**, „**törvényeket**” is jelenti.

Az **elbeszélés** a cselekményvilágnál is tágabb kategória, minden beletartozik, amivel a mű befogadása során találkozunk, ami segít a történet **megkonstruálásában**, felépítésében. A cselekményvilágon kívüli elem például a filmben vagy a színházi előadásban a **kísérőzene**, valamint a filmekben gyakran látható **lassítások** is idetartoznak.

Mit gondolsz, a filmnek miért kell más eszközöket használnia, ha történetet akar elmesélni, mint az irodalomnak?

A film éppen a történetmesélő elbeszéléshez szükséges két alapvető nyelvi kifejezés alkalmazására nem képes. Nem tud egyértelmű oksági és időbeli viszonyokat ábrázolni. A filmes történetmesélésnek ehhez a **filmes kifejezésmód sajátos eszközeit** kell alkalmaznia.

A következőkben megnézzük, hogyan teremti meg a film a cselekményvilágot, a film-elbeszélést, és hogyan konstruálhat azok alapján a néző történetet, az Örkény István *Leltár* című egypercese nyomán készült *Eső után* című filmelbeszélés alapján. Ehhez azonban meg kell ismerkednünk a filmszerkezet néhány fontos elemével.

Beállítás és jelenet

A mozgóképpel megfogalmazott elbeszélés olyan **elemi egységekből** (a filmnyelv legkisebb értelmes kifejező elemeiből) épül fel, amelyekben a kamera által rögzített **tér és az idő folyamatos**. Ezeket az egységeket nevezzük **beállításnak** (vagy snittnek). A film elbeszélésmódja (stílusa) az az eszköztár, amelyet a film készítői annak érdekében használnak, hogy érdekesen és érthetően meséljenek. Ennek az eszköztárnak az egyik legfontosabb eleme a megfelelő beállítások megválasztása. A beállítások sokfélék lehetnek attól függően, hogy milyen módon írják le a cselekmény adott részletét. (Például a szereplőre fókuszálva, esetleg csak az arcát, kezét kiemelve vagy környezetével együtt mutatva.) A filmkészítő a folyamatos téridőből kiemeli az elbeszélés szempontjából fontos szakaszokat (beállítások), más részleteket pedig kihagy. A filmes elbeszélés is – akárcsak az irodalmi – rengeteg mindent bíz a befogadói fantáziára. Mivel közvetlenül nem tudja láthatóvá és átélhetővé tenni az érzéseket és a gondolatokat, így mindent a természeti és a tárgyi környezet, s főként a cselekvés lefényképezhető és egymásra vonatkoztatható képeivel és hangjaival fejezhet ki. A filmes történetmesélést a **beállítások megválasztása**, majd **összeillesztése** (a **vágás**, amelynek során egy sajátos, az **adott filmre jellemző tér- és idővilág** jön létre) teszi lehetővé.

A mozgóképi elbeszélésben rendszerint szükség van **nagyobb tér- és/vagy időváltásokra** is. Például amikor egy helyzetet (szituációt) elmesélő beállítások egymásutánjában

„szakadás” következik, vagy amikor az elbeszélő az előbbihez képest új helyzet elmesélésére „ugrik”, **jelenetváltásról** beszélünk. A **jelenet a film nagyobb tér-, illetve időváltások által határolt szerkezeti egysége**. A film jelenetekben és beállításokban „gondolkodik”.

Az *Eső után* című kisfilm (rendező: Mészáros Péter, 2002) nyitó beállításából álló **szekvencia** (vagyis egymásra következő, összetartozó képsorozat) az elvonuló vihar után lassan megnyugvó természet képeiből épül fel. A snittek középponti motívuma a víz (teremtő és romboló elem, az élet, az újjászületés, de egyben a halál jelképe is).

A főcím után következő jelenet a kopasz fakoronáról a lepusztult gátórházra igazító képpel kezdődik. Halljuk a kavicsos úton haladó bicikli zörgését, majd a gátórház ajtajában megjelenő férfit, amint utána szól a filmen még nem látott nőnek („Kati!”). Az események logikai kapcsolata (Kati menekülne innen, sejtethető, hogy az ajtóban álló férfi bántotta őt) összekapcsolja, időben párhuzamos történéseként értelmezteti a jelenetet. Az egységes tér az a kisvilág (a gátórház, a víz és környéke), ahol ezek az emberek bizonyos fokig a világtól elzárva élnek. A jelenet időkerete – egyben a filmidő – Kati sikertelen menekülési kísérletének időtartama. Az *Eső után* valójában két jelenetből áll, az egyik az elcsituló vihar emberek nélkül látható szekvenciája a vízen és a vízparton. A film nyitó és záró képsora mutatja a cselekmény idejét. Ez éppen addig tart, ameddig a hullámok mosta falevél el nem tűnik.

A falevél lassú mozgása keretezi a film cselekményét, Kati menekülési kísérletét. Ez a **keret** valamiféle természetit, vagyis megváltoztathatatlanul törvényszerűt láttat a szereplők viszonyában, sorsában.

➤ *A falevél a film elején*

A falevél a film végén

Fordulat és epizód

A filmelbeszélést alkotó jelenetek funkciójuk szerint lehetnek **fordulatok**, amelyek megváltoztatják a cselekmény menetét, illetve **epizódok**, amelyek a szereplők jellemzését szolgálják, motivációik feltárását vagy a cselekményvilág felépülését segítik. **A fordulatok rendszerint erős drámaiságot hordozó, dinamikus jelenetek, míg az epizódok leíró jellegűek és lassabb lefutásúak.** Az *Eső után* című kisfilmben ezek a funkciók egyetlen jeleneten belül figyelhetők meg.

Expozíció, lezárás és történet

Az elbeszélések nyitó szakasza többnyire bevonja a nézőt az adott film cselekményvilágába. A néző információkat kap arról, hogy hol és mikor játszódnak az események, kik a szereplők. Megtudja azt is a **konfliktus felismeréséből**, hogy az elbeszélésnek **mi a tétje**. Megértjük, mi billentette ki a szereplők életét a megszokott kerékvágásból. Az elbeszéléseknek azt a szerkezeti egységét, amely addig tart, amíg ezeket a néző felismeri, **expoziciónak** nevezzük. Az is előfordulhat, hogy a konfliktus előbb kialakult, mintsem a film bevonta volna a cselekményvilágba a nézőt. Az *Eső után* című filmben is erre látunk példát.

Az *Eső után* szerkezete talán attól szokatlan kissé, hogy a film expoziójának alapeleme, a súlyos konfliktus a férfi és a nő között, korábban történt, és nem a néző szeme előtt játszódik le. A film csupán sejteti, hogy a nő combján lévő véraláfutást a férfi okozhatta. Az expoziáció abban a pillanatban zárul le, amikor ezt a néző megérti. A bonyodalom (a kísérlet a menekülésre) szintén elkezdődött a filmcselekmény elindítása előtt. A néző szinte csak a cselekmény menet csúcsponti pillanatára, az elesésre, majd a fordulatra „érkezik” meg. Az elesést követő cselekménymozzanat, a visszafordulás pedig már a lezárást készíti elő.

› *Mintha néznék, pedig nem láthatják egymást... A nő nem tudott elmenni*

Az *Eső után* befejezésében Kati megigazítja a ruháját, mintha ezzel valamit visszanyerhetne megtiport emberi méltóságából, majd belép a házba. Visszaállt a szereplők közötti alaphelyzet, valami mégis megváltozott. A nő megpróbált elmenekülni ebből az életből, de a menekülési kísérlet kudarcba fulladt. Nem a férfi akadályozta meg ezt, hanem a nő fordult vissza.

A **lezárás** kifejezés arra utal, hogy valamiféle választ kapunk arra a konfliktusra, ami a film elején feltárult. Az elbeszélés **befejezése** a történetmesélés legfontosabb pontja. Ez teszi lehetővé, hogy a néző történetet konstruálhasson az elbeszélés alapján. A történet a néző fejében jön létre, ugyanis értelmezi azt a változássorozatot, ahova a konfliktus miatt a cselekvő hős eljutott.

A médiaszövegek rendszerezése 1.

A mozgóképi szövegek

Gyűjtsetek minél több irodalmi, illetve mozgóképi szövegek csoportjaira vonatkozó elnevezést! Legyen néhány olyan kategória az irodalmi és a mozgóképi szövegek esetében is, amely a másik műformára nem alkalmazható! (Pl. a „klip” a mozgóképek egy csoportját jelöli, nincs megfelelője az irodalmi szövegek között.)

A mozgóképi szövegeknek, műveknek, műsoroknak nincs egységes osztályozása, de létezik néhány olyan fontos és jól használható szempont, amely segíti a tájékozódást.

Mű és műsor

Az egyik ilyen szempont a jellegzetes televíziós szövegtípusok és a filmes formák elkülönítése. Egy valóságshow-műsort vagy egy focimeccs közvetítését nem keressük a moziban, de azért itt is vannak izgalmas átfedések. Gondoljunk például a reklámokra, amelyek a vásznon és a képernyőn is feltűnnek.

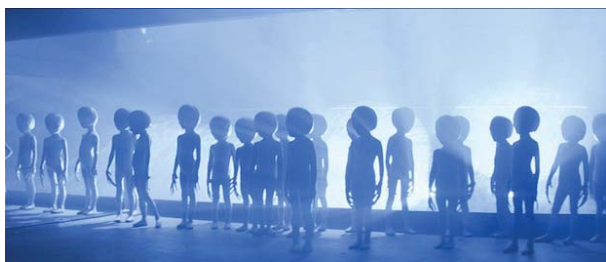
A magyar nyelv pontosan érzékelteti a különbséget mű és műsor között. A **műveket lezárt, befejezett forma** jellemzi, ellentétben a **műsorokkal**, amelyek fontos jellemzőikben azonos **műsorszámok szinte végtelen sorozatai, szerkezetileg nyitott** szövegformák. A **filmek** zárt formai kompozícióként a **művek**, a **televíziós szövegek** többsége pedig a **műsorok** csoportjába tartozik.

Vitassátok meg, hová sorolhatók a reklámok és a klipek, a művek vagy a műsorok csoportjába! Hová tartoznak a filmelőzetesek? Nézzétek meg néhány általatok választott film előzetesét, és érveljétek az egyik álláspont mellett!

Dokumentum és fikció

A mozgóképi szövegek rendszerezésének fontos szempontja az azokban megjelenő valóságanyag „természete”, vagyis az adott szöveg **valósághoz való viszonya**. A mozgókép (az animációs formáktól eltekintve) mindig technikai úton rögzített kép- és hanganyaggal („valóságdarabakkal”) dolgozik.

Másfelől viszont a film, mint közlésforma, képtelen arra is, hogy felszámolja az **alkotó képzelet** – és egyben a filmkészítő – jelenlétét. Minden döntés, amit a filmkészítő hoz arról, hogy miféle formát ad a nyersanyagnak, egyre távolabb visz attól, hogy bárki is a „**valóságot**”, a valóság dokumentumát láthassa a vásznon vagy a képernyőn.

▶ *Jelenet a Harmadik típusú találkozások című filmből (1997, rendező: Steven Spielberg) (balra)
Jelenet a Hunky Blues (Az amerikai álom) című filmből (2009, rendező: Forgács Péter) (jobbra)
A mozgókép „dokumentarizmusa” csupán olyan formahasználatra utal, amely a „valós”, a „valószerű”
jelentését kívánja megfogalmazni*

Világosan kell látnunk, hogy nem létezhet sem tiszta fikció, sem tiszta dokumentumfilm. A **dokumentumfilm** mintha arra vállalkozna, hogy a **közvetlenül megtapasztalható valóságot elbeszélői formában** megragadja. Ezért a **film és a valóság kapcsolata** elsősorban a dokumentumfilmben érdekes kérdés. A fikciós vagy játékfilm számára a kihívás a mind valószerűbb látvány és a természetes, a hiteles szerepformálás.

A dokumentumfilm, amely először filmre vett úti beszámolókat jelentett, ma szer-teágazó és formai jellemzőit tekintve is nehezen kategorizálható **mozgóképes szöveg-csoport** összefoglaló megnevezése. **A dokumentumfilmek megtörtént eseményeket, létező személyeket mutatnak be, és idesoroljuk az ismeretterjesztő filmeket, valamint a természetfilmeket is.** A **dokumentumfilmek** (és még inkább a televízió információs vagy „tény” műsorai) azonban éppen a mozgókép anyagának, a technikai úton rögzített kép és hang rendkívüli valószerűségének a felhasználásával, manipulációjával meglepően könnyen **viSSzaélhetnek az igazsággal.**

Az alkotói szándék és a nézői elvárás – a szerzői és a műfaji film

A film közvetlen előzményeinek a 19. század utolsó harmadában vásári mutatványként hódító látványos optikai játékok tekinthetők. Ez a szórakozás a 20. század elején átke-rült a filmszínházakba. A közönség gyorsan megtanulta, hogy mire figyeljen, ha törté-nelmi, bűnügyi vagy szerelmi témára váltana jegyet. **A filmkultúrában műfajnak ne-vezzük azokat a filmeket, amelyek a nézők számára ismerős, hasonló konfliktusokra épülő, rokon tematikájú történeteket mesélnek el hasonló – és a közönség számára könnyen befogadható – módon.** A műfaji filmekben belül a **művek** hasonló konfliktusokat, témákat érintő és elbeszélői konvenciókat alkalmazó, egymással rokon csoportjait nevezzük **műfajoknak** (vagy **zsánereknek**).

A **filmműfajok nem örök életűek és nem változatlanok.** Ami állandó bennük, az nem más, mint azok az ősi élmények (például az ismeretlentől való félelem, a szen-vedély, a nevetés), amelyeket minden történelmi korszakban ismertek, és minden-

kinek szembe kellett nézniük velük. Újra és újra elmesélendők (és elmesélhetők), mert soha nem lehet megnyugtató, végérvényes megoldásuk. A filmműfajok azt a tudást fogalmazzák meg újra és újra, amelyet ezekről az ősidőktől fogva velünk élő élményekről a filmelbeszélés meg tud ragadni. A műfajok alapjául szolgáló élmények akár össze is kapcsolódhatnak egy-egy filmben, ily módon sokféle **műfajkeveredés** jöhet és jön is létre.

A **televíziós műsортípusok** szintén a közönség és a csatorna sajátos kommunikációjára utalnak. A hírműsorok, a szórakoztató műsorok, a sportadások a filmeknél látott-hoz részben hasonló műfaji logikával szólítják meg a nézőt, de az ősi élmények újrafogalmazása a képernyőn nem történik meg. A televíziós műsортípusok **nem műfajok**, annak ellenére, hogy gyakran (és hibásan) így nevezik azokat.

A filmkészítők egy része azonban más úton jár. Olyan **új kifejezési lehetőségeket** keresnek, amelyek alkalmasak arra, hogy az alkotó személyesebben közvetítse nézőpontját, világlátását és élményvilágát. Az ilyen úgynevezett **szerzői filmek** sokkal nehezebben találnak utat a nagyközönséghez, de az eredeti formanyelv olykor megrázó és emlékezetes műveket eredményezhet, amelyeken felismerhető szerzőjük „kézjegye”.

A szerzői filmet mindig **az előadasmód, a rendező kézjegye, a stílus** teszi izgalmassá, kevésbé a téma. A szerzői film sem feltétlenül komor, súlyos vagy drámai, és szereplői között gyakrabban bukkannak fel civilek, mint a műfajfilm világában, amelynek védjegye a színész sztár.

» A családi mesefilmek összetett morális tanmesék, amelyek számos műfajból merítenek. Jelenet az *Így neveld sárkányodat 2.* című filmből (2014, rendező: Chris Sanders – Dean DeBlois)

» Huszárik Zoltán filmrendező (balra), Mészáros Márta filmrendező (jobbra) (fotó: Stekovics Gáspár) Olyan eredeti formanyelvre találtak rá, amelyben azonnal felismerhető a rendező kézjegye

A médiaszövegek rendszerezése 2.

A sajtóműfajok

A sajtó kifejezés a magyar nyelvben a hagyományos (nyomtatott) médiumot jelöli, csak jelzős szerkezetekben vonatkoztatható más médiatípusokra is (elektronikus sajtó, online sajtó stb.). Az írott sajtóban jól elhatárolható szövegtípusok alakultak ki. A két nagy szövegcsalád a **tényközlő** és a **véleményközlő** szövegformák csoportja. Ezt a csoportosítást a szövegekben megjelenő **újságírói „jelenlét”**, vagyis a **személyesség mértéke** indokolja.

Sajtóműfajok

Tényközlő (tájékoztató, információs) műfajok

- nem jellemző az újságírói jelenlét, a személyesség
- jellemző műfajok: hír, tudósítás

Véleményközlő (publicisztikai) műfajok

- meghatározó az újságírói jelenlét, a személyesség
- jellemző műfajok: publicisztika, kritika, recenzió, esszé

- átmeneti műfaj: riport

Készítsetek az elmúlt hét egyik napjáról hírosszefoglalót egy képzeletbeli iskolaújság számára! Ha csoportosan dolgoztok, az osztály egy napját is feldolgozhatjátok.

- Válogatásokban szerepeljenek „nemzetközi”, „belpolitikai”, „kulturális”, „sport-” stb. hírek!
- Mi lesz a vezető hír? Indokoljátok a választásotokat!
- Készítsetek riportokat, használjatok képeket!
- Milyen események nem szerepeltek a hírek között? Vitassátok meg, vajon miért!

Tényközlő műfajok

Hír

- Az újságírás egyik alpműfaja.
- Sokakat érintő új információ, amely jelentős hírértékkel rendelkezik.
- A hírértéket növeli a váratlanság, az esemény szokatlansága és az ismert emberekkel kapcsolatos történések, vagy ha olyan esemény történt, amely súlyosan sérti a közöség életét szabályozó morális és jogi normákat.

Tudósítás

- Olyan eseményre épülő sajtóműfaj, amelynek fontos jellemzője, hogy az újságíró felkeresi az esemény helyszínét. A tudósításban a hír névtelenségével szemben megjelenik a személyiség.
- Az újságíró jelenléte növeli a tudósítás hitelességét. Az esemény szemlélőjeként és közvetítőjeként tudósítói nézőpontból számolhat be az eseménnyel kapcsolatos hangulatról, körülményekről, illetve érintetteket is megszólaltathat.
- A tudósítónak meg kell őriznie a kívülállását, nem válhat az események értelmezőjévé, sőt résztvevőjévé sem.

Véleményközlő műfajok

Publicisztika

- A publicisztika a közügyekről nyilvánosan elhangzó beszéd. A publicista a sajtóban a közügyekről egy-egy konkrét eset kapcsán fejt ki gondolatait. Rávilágít az ellentmondásokra, a hazugságokra gyakran szarkasztikus, éles stílusban.

Kritika

- A kritika vagy műbíráló a szükséges mértékben ismereteket is közöl a bíráló műről, de lényegét tekintve elemző-érvelő sajtóműfaj, amelyből ki kell derülnie a kritikus véleményének, értékítéletének a szóban forgó alkotással kapcsolatban.

Recenzió

- A recenzió vagy műismertetés ajánló módon mutat be egy művet, szerzőt.

Esszé

- Az esszé szigorúan előírt szerkezeti felépítésű, tudományos igényű, de gördülékenyen megírt, akár irodalmi stílusú értekezés.

Átmeneti műfaj

Riport

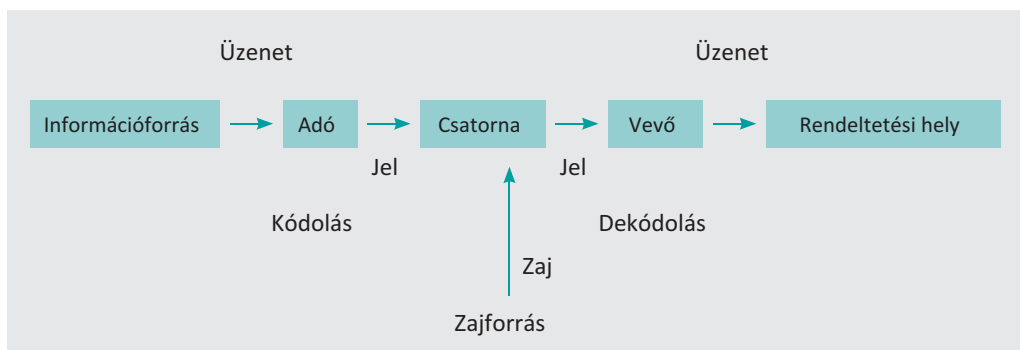
- A riport a tényközlő műfajcsalád legszemélyesebb formája, sokan átmenetnek tekintik a véleményközlő és az informáló sajtóműfajok között.
- A riportban minden a felfedezést, a tények mögötti lényeg felderítését, az eseményekből és az azokat alakító vagy elszenvető karakteréből, érdekeiből következtethető történetépítést szolgálja.
- Az újságíró személyisége a riportban bizonyos fokig a témaválasztást, nagyobb mértékben a tényanyag felderítését és megformálását, valamint a véleményalkotást határozza meg.

Csoportonként készítetek szabadon választott témában hírt, tudósítást, riportot, publicisztikát és kritikát! Vitassátok meg, hogy mennyiben sikerült megfelelni a műfaj kritériumainak!

A média nyelve, a médiaszövegek értelmezése

A kommunikáció

A **kommunikáció** egyszerű (úgynevezett információs) modellje, amellyel már találkoztunk korábban, azt a folyamatot mutatja be, ahogyan **valamely információ alapján megfogalmazott üzenet elér az üzenet megfogalmazójától annak befogadójáig**. A folyamat működéséhez szükség van két fontos tényezőre, amelyekre ez az ábra nem hívja fel a figyelmet.

► A kommunikáció egyszerű modellje

Tegyük fel, hogy elindultam otthonról, és bár süt a nap, mégis meglepően hideg van. Felhívlak mobiltelefonon, hogy elmondjam neked, vedd meleg kabátot, nehogy megfázz. Az információforrást (engem) valamilyen készlettel, inger ért (hideg van, tudnod kell róla), hogy elindítsam a kommunikációs folyamatot. Megfogalmazom az üzenetet, és a beszédet (beszélt nyelvet) használom annak **kódolására**. A telefon a hangot közvetíthető jelekké alakítja, ezek jutnak el a közvetítő csatornán (a mobiltelefonon) keresztül a te készülékedre, amely a jeleket visszaalakítja hanggá. Ezeket te képes vagy **dekódolni, megérteni** (és vagy felveszed a kabátot, vagy nem). A kommunikáció működéséhez arra is szükség volt, hogy a kódolás és a dekódolás **azonos nyelven** történjen.

Figyeljete meg két-három éves gyerekeket játék közben! Hogyan játszanak egymással, és hogyan a szüleikkel? Hogyan értették meg a felek egymás kommunikációs jelzéseit? Vitassátok meg, mi okozhatta az esetleges félreértéseket!

A kommunikáció folyamatának fontos tényezője a **szövegkörnyezet**. A szövegkörnyezet az a **situáció**, amelyben a kommunikáció zajlik, tágabb értelemben pedig

az a **kulturális közeg**, amelyben az üzenet eléri a címzettet. A szövegekörnyezet (vagy **kontextus**) akkor segíti a hatékony kommunikációt, ha a kommunikációban részt vevő felek **valóságról való ismeretei hasonlóak**.

A tömegkommunikáció

A **tömegkommunikáció** lépései hasonlóak a közvetlen kommunikációéhoz, de abból következően, hogy egy (média)intézmény (online portál, tévécsatorna vagy újság stb.) kezdeményezi a kommunikációt, és annak címzettje nem egyetlen ember, hanem a befogadók sokasága, a kommunikációs folyamat lényegileg más lesz, mint a közvetlen kommunikáció esetében. A televíziós, majd az online szerkesztőségek **összetett kódrendszert** használnak, a nyelvi és a képi (mozgóképi) kommunikáció kódjainak összekapcsolásával fogalmazzák meg és közvetítik üzeneteiket. Ezeknek a szövegeknek a dekódolásához és értelmezéséhez tehát szükség van a „**kép- vagy mozgóképnyelv**” ismeretére is.

A beszédet és az írást egyaránt az jellemzi, hogy a szó, a nyelvi jel (mint jelölő), például a *nap* és aközött, amire vonatkozik, amit jelöl (a jelölt), vagyis a sugárzó fényes égitest között nincs logikai megfelelés. A nyelvi jel (az adott nyelvi közösségen belül) felidézi azt, amit jelöl, a **kapcsolat szimbolikus**. Vagyis a **nyelvi jel önkényes**: a szavakat nem tudjuk levezetni a nyelven kívüli valóságból.

A kép azonban – és most csak a fotografikus (vagy technikai) képről beszélünk – nem szimbolikus kapcsolatban van azzal, amit jelöl, hanem rendkívül nagy mértékben hasonló ahhoz. A *nap* képe (a jelölő) a képen látható sugárzó, fényes égitest (a jelölt) **ikonja**. A képi kommunikációnak nincs legkisebb értelmes egysége (mint a nyelvi kommunikációnak a szó), a **képi kódok jelentése nem egyezményes**.

A képeken látható elemek alapján a jelentést teljes mértékben a kontextus határozza meg. **A képek értelmezése két fázisban jön létre**. Az első fázis a **felismerés**. A hasonlóság alapján azonosítom, hogy mit látok a képen, majd a második fázisban kísérletet teszek arra, hogy megértem, mi a képen felismert dolgok, történések és viszonyok kapcsolata a valósággal. **A technikai (vagy fotografikus) képekkel, mozgóképekkel történő kommunikáció során a jelentés ezért nagyon erősen függ attól, hogy a befogadó mit tud vagy gondol arról, hogyan „vannak a dolgok” a valóságban.**

A kép és a mágikus gondolkodás

A prehistorikus társadalom embere számára alapvető az utánzó vagy analógiás mágia. Úgy véli, hogy a hasonló hasonlót hoz létre. Valamely eredmény eléréséhez tehát elég az eredeti cselekvés utánzása. A vadászatonkat ábrázoló barlangrajzokat hagyományosan e gondolkodásmód alappéldájának tekintik.

Egy másik magyarázat szerint az ember azért készít képeket, mert elviselhetetlen számára az elmúlás gondolata. Nyomot akar hagyni magáról és mindarról, ami fontos

neki: a kép a pusztulás elhárítása iránti vágy kifejezése. A képkészítés eredendő célja tehát a **birtokbavétel, a valóság befolyásolása** – vagyis **mágikus tevékenység**.

A képek, vagyis az ikonikus jelek nem rendelkeznek a bemutatott tárgy tulajdonságaival, ahogy René Magritte (ejtsd: röné magrit) ismert festménye ki is mondja: *ez nem alma, hanem az alma képe*. Noha mindenki érti és tudja, hogy a kép nem azonos azzal, amit ábrázol, hogy a mozgóképen nem a valóságot látjuk, ösztönösen mégis hajlamosak vagyunk elfeledkezni erről az oly lényeges különbségről. **A gondolkodásmódot, amikor egy képen látható tárgy vagy személy képét önkéntelenül azonosítjuk magával a tárggyal/személlyel, illetve az ahhoz kapcsolódó tudati képpel, mágikus szemléletnek nevezzük.**

Összegezve: a képeket, képek sorozatát (mozgóképek) is használó – nyelvhez hasonló, mégsem nyelvi – természetű kódokkal dolgozó médiaszöveg összetett kódrendszert alkalmaz. Használja a **nyelvi** (vagy **szimbolikus**) kódokat, a **képi** (vagy **ikonikus**) kódokat és ezen túl – a technikai képek/mozgóképek esetében – az úgynevezett **technikai kódokat** is. Az ilyen összetett nyelvi eszközökkel megkonstruálható szövegek értelmezését a közrebocsátó médiaintézmények számos, a **megértést egyszerűsítő eszközzel** segítik.

A médiaszövegek megértését segítő eszközök – a műsортípus, a sorozatosodás, a sztereotípa és a történetjavaslat

A tömegkommunikáció során a **hatékony** a pénz (a haszon) és a hatalom (az állampolgárok információkkal és az események értelmező narratíváival történő ellátása vagy azok visszatartása, vagyis a befolyásolás szándéka) miatt fontos. A médiával kapcsolatban egyetlen pillanatra sem szabad elfelejteni, hogy minden szempontból **érdekezérelt kommunikációs helyzetekről** beszélünk, amelyekben különös jelentőséget kap az **érthetőség**.

A televíziós műsортípusok

A filmes műfajokkal bizonyos fokig rokon **műsортípusokról** mint az **előzetes tudásra és konvenciókra építő szövegekről** már volt szó. **A műsортípusokban a kommunikációban részt vevő felek, a médiaintézmény és a publikum egymás kölcsönös ismeretére építenek.** A műsортípusok és a nemzetközi műsorpiacon értékesített úgynevezett műsorformátumok a gyártó/közreadó és a közönség között kialakuló hosszabb vagy rövidebb „egyezménynek”, megállapodásnak tekinthetők. A „megállapodás” a befogadói oldalon arról szól, hogy „ismerjük, kíváncsiak vagyunk rá, tehát odakapcsolunk, nyomon követjük, fogyasztjuk”. A közlő oldalán pedig arról, hogy „mi pedig folyamatosan és üzembiztosan ellátunk titeket ezekkel a történetekkel, rádiós vagy televíziós személyiségekkel, formai megoldásokkal”. Ha megnézik Kolosi Péter 2005-ből származó csoportosítását, valószínűleg mindegyik műsортípusra tudnátok példát mondani.

I. Fikciós műfajok	II. Nem fikciós műfajok	
	hír- és információs műsorok	szórakoztató műfajok
játékfilm	híradó	délutáni talkshow-k
tévéfilm	bulvármagazin	bírósági show
tévésorozat	szármagazin	vetélkedők
minisorozat	heti hírmagazin	főműsoridős show-műsor
sitcom	tematikus magazinok (autó, mozi, főzés, sport stb.)	késő esti talkshow
napi sorozat, azaz szappanopera	dokumentum- és riportfilm	tehetségkutató műsorok
telenovella (dél-amerikai típusú „szappanopera”)	vitaműsorok	valóságshow (napi, heti)
animáció		docusoap

> *Műsортípusok (Kolosi Péter, 2005)*

Sorozatelv, avagy a sorozattá válás kényszere (szerializáció)

A médiaszövegek értelmezését segítő megoldások alapvető eszköze, hogy a médiában (főleg a televízióban) minden **sorozatszerű formában** jelenik meg. A sportműsorokban látszólag az éppen folyó verseny eredménye a lényeges a néző számára, de valójában a főszereplőket, a sportoló- és edzősztárokat követi az ismétlődő közvetítésekben. A szórakoztató műsorok a **szériaelvre** épülnek. Azonos díszletben, azonos formai jegyekkel, főcímmel, műsorvezetőkkel, hetente vagy naponta azonos formátumban és műsorhelyen jelennek meg. A sorozatszerűen egymásra épülő műsorokat csak az érti, aki nyomon követi az egyes „epizódokat”. Másfelől aki így tesz, az megnyugtató „otthonra” lel a sorozat virtuális világában. A **sorozatelv** növeli a **befogadói függőséget**, hiszen aki lemarad, az ki marad. A média „tematizálja” a közösség számára fontos témákat.

A sztereotipizálás

A médiaszövegeket előállító intézményeknek el kell érniük, hogy a közönség a számítógép vagy a televízió előtt maradjon. Ehhez a nézőknek legalább nagy vonalakban érteniük kellene azt, amibe beleszöppentek. Egy részlet alapján kell döntést hozniuk arról, hogy menjenek (kattintsanak) vagy maradjanak. Ezt segíti a médiaszöveg-részletben is azonnal felismerhető **sztereotípiá**, az a szövegbe kódolt, helyzetekről és emberekről **feltételezett tudás**, amely rendszerint helyesnek tűnő, de **ellenőrizetlen információkon** alapul. **Egyszerűsítő és általánosításokra alapozó**, meglehetősen **elfogult ítélet**. **A sztereotípiá az ábrázolás, a vélemény kifejezésének sablonos módja, minősítés, többnyire negatív értékítélet.**

A sztereotípiák segítenek minket, hogy eligazodjunk a körülöttünk lévő és a virtuális világban is. Nélkülözhetetlenek, de könnyen vissza lehet élni velük, mert az előítéleteinkre építenek. A média pedig számtalanszor visszaél a sztereotípiákat használó beszédmóddal. Szélsőséges, sajnos mindennapos esetei ennek a mindenféle etnikai, faji vagy egyéb másságot általánosan elítélő sztereotípiák. A médiát szabályozó törvény tiltja ezeknek a direkt megfogalmazását, ennek ellenére ráutaló formáival lépten-nyomon találkozhatunk. Ezt hívják **kódolt beszédnek**.

Tegyük fel, hogy a fenti részletet látjátok egy nagyobb egészből!
Vitassátok meg, kinek mi jut az eszébe erről a képről! Milyen helyzetet mutat be a fotó?
Egészítsétek ki a képet! Mit ábrázolhat a teljes kép?
Keressétek meg az interneten Sebastião Salgado fotográfus képét (a képkeresőbe írjátok be a következő keresőszavakat: Sebastiao, Angola, 1975)! Nézzétek meg a képet, és olvassátok el a hozzá kapcsolódó információkat, például a fénykép címét! Gondoljátok végig, milyen motívumok, formai-komponálási eszközök határozták meg azt, hogy milyen szituáció részeként értelmeztétek a képet!

Történetjavaslatok és értelmezési keretek

A hírmédia intézményei, vagyis a híreket kibocsátó médiaszervezetek folyamatosan küzdenek egymással a hírfogyasztók figyelméért. Ha történik valami fontos, arról mindenki szeretne beszámolni, és mindenki kíváncsi rá. A híriparnak azonban akkor is folyamatosan el kell látnia a publikumot friss és izgalmas, ellenőrzött információkon alapuló történetekkel, ha kevés a magas hírértékű esemény. Mindezek ellenére mesélni muszáj, mégpedig érdekesen, izgalmasan. A hírek megfogalmazói ezért javaslatot tesznek a történetre.

A hírmédiában az értelmezési keret áll a történet helyett, ez az a váz, amely értelmet ad a történeteknek. Fontos különbség azonban, hogy az értelmezési keretet nem a befogadó konstruálja, hanem a médiainstémény, a befogadó aztán vagy elfogadja azt, vagy sem.

A visszacsatolás, avagy egyirányú-e a tömegkommunikáció

Az 1940-es évekig a **tömegkommunikációt egyirányúnak** nevezhetjük, lényegében csak a kommunikáció megszakítását (például a rádió kikapcsolását) tekinthetjük válasznak. A világháborúig a befogadó nem rendelkezik megfelelő technikai eszközökkel ahhoz, hogy ugyanazt az átviteli csatornát használhassa, mint a médiaszöveg feladója. A médiatudomány sokáig a tömegkommunikáció egyik legfontosabb tulajdonságának tekintette ezt a féloldalas kommunikációs viszonyt, amely mintegy szimbolizálta a média **domináns-hatalmi helyzetét**.

Mindez mára megváltozott. Az elektronikus média (a televízió és a rádió) műsorainak sokasága vonja be a publikumot (döntően a mobiltelefon segítségével), az online média pedig eleve ugyanazt a platformot használja, mint a publikum. Ennek ellenére a tömegkommunikáció ma is csak **korlátozott értelemben** tekinthető **kétirányúnak**. A közönség (hiszen nem médiaintézmény) a médiaszövegre többnyire nem tud médiaszöveggel válaszolni. Ezt a kommunikációt mégis bizonyos fokú párbeszéd jellemzi abban az esetben, amikor a nézők is bekapcsolódnak a műsorszerkesztésbe.

A reprezentáció

Fontos kérdés, hogy milyen valóságkép rajzolódik ki a világról a médiaszövegek alapján. Régebben a médiafelületeken megjelenő világ (a „médiavalóság”) és a tapasztalati világ, a „valóság” könnyen elkülöníthető volt. Aztán előbb a gyermekpszichológusok figyelmeztettek arra, hogy a kisgyerek számára a képernyőn megjelenő világ jórészt megkülönböztethetetlen a tapasztalati világtól, majd a médiakutatók jelezték, hogy a sokat televíziózó néző valóságképét nem saját tapasztalatai, hanem a képernyős élmények befolyásolják jobban. Egyre gyakrabban fordul elő, hogy bizonyos események kizárólag azért történnek meg, hogy a média hírt adjon azokról, közvetítse azokat. Attól kezdve pedig, hogy az interneten kialakítható online személyiség sikere vagy kudarca alakíthatja a valóságos személyiséget, már senki számára nem lehet közömbös az, hogy a média hogyan jeleníti meg, miképpen **képviseli (reprezentálja)** a világ jelenségeit, történéseit, illetve az egyes társadalmi csoportokat.

A képi kommunikáció és a dokumentumfilm kapcsán láthattuk, hogy a valóság objektív ábrázolása nem lehetséges, a megjelenített események, helyzetek, kapcsolatok bemutatása mindig valamilyen nézőpontra utal, és befolyásolja a nézői véleményalkotást. A szándékos befolyásolás olykor **tudatosan megtévesztő**, ilyenkor beszélünk **manipulációról**.

A reprezentációkutatások általában azt vizsgálják, hogy az egyes társadalmi csoportok milyen mértékben, illetve milyen megközelítésben jelennek meg a médiaszövegekben. A kutatók többsége egyetért abban, hogy a média például az etnikai kisebbségeket gyakran tendenciózusan (nemritkán nacionalista, sőt rasszista módon) ábrázolja: súlyos társadalmi problémák lehetséges kiváltóiként mutatja be a kisebbségek tagjait, akik a többségi társadalomra nézve veszélyesek lehetnek. Részben mert „egyre kevesebben” leszünk, ha ők sokasodnak, részben mert életmódjukkal, értékrendjükkel „zavart” keltenek, rossz mintát mutatnak. A média „idegenként” azonosítja őket még akkor is, ha évszázadok óta itt élnek közöttünk.

Összefoglalás – Mozgóképkultúra és médiaismeret

Összefoglaló kérdések, feladatok

Dolgozzatok négy-öt fős csoportokban!

1. Válasszatok egy novellát vagy egy rövidfilmet! Elemezzétek a művet a történetmesélés általános szerkezeti felépítése szerint!
2. Olvassátok el az alábbi szöveget!

„Indiában megszokott módon, Dashrath Manjhinak a szülei már gyerekkorában kiválasztották fiuk menyasszonyát. A fiú azonban elszökött otthonról, és Dhanbad szénbányáiban dolgozott. Felőttként tért vissza szülőfalujába, Gehlaurba. Ott ismerkedett meg és szeretett bele Phalguni Devibe, akiről kiderült, hogy ő volt gyerekkori menyasszonya. Született egy gyerekük, és amikor az asszony második gyerekükkel volt terhes, megtörtént a tragédia. Dashrath Manjhi átment a falu melletti hegy túloldalára fát gyűjteni. A felesége utánament az ebéddel, de útközben elesett és súlyosan megsérült. Későn értek a kórházba, így a nő később meghalt. Dashrath Manjhi elkeseredésében elhatározta, hogy utat fúr a hegybe. A legenda szerint nem igazán értette, hogy miért nem jutott eszébe senkinek utat fúrni a hegyen, hogy ne kelljen megkerülni azt. Saját kézbe vette a dolgokat, és elkezdett ásni. Kezdetleges eszközökkel ásott, nem haladt gyorsan.

Környezete persze örültnek tartotta, saját rokonai sem értették megszállottságát. De ő nem adta fel. A 7,5 méter magas, 9 méter széles és 110 méter hosszú utat 22 év (1960–1982) alatt ásta ki. A falubeliek közül néhányan az évek során étellel és szerszámokkal látták el, de az utat egyedül ásta ki.

Miután elkészült, természetesen mindenki csodálni kezdte Dashrath Manjhit is, munkáját is. Az utat azóta is használják a környéken élők, még autókkal is mennek rajta.”

(Az ember, aki átfúrta egy hegyet, Index, 2015. 09. 15.)

- a) Vitassátok meg, történetnek tekinthető-e az írás! Érveljetez mellette vagy ellene!
- b) Tervezzétek meg *Az ember, aki átfúrta a hegyet* című film egyik fordulat típusú, illetve lezáró jelenetét! Készítsétek el a jelenetek rajzos forgatókönyvét (storyboardját)!
- c) Vitassátok meg, hogy az egyes jelenettervek inkább egy szerzői vagy egy műfaji filmet ígérnek! Indokoljátok állításaitokat! Állapítsátok meg, milyen műfaji jegyek, illetve milyen elbeszélői eszközök mutatnak az egyik vagy a másik elbeszélésmódra!
- d) Írjátok a szöveg alapján hírt, tudósítást, riportot és publicisztikát!

RÁADÁS

„Szerette volna megvenni”

IDÉZD
FELI

- › Beszéljétek meg, miben különbözik a Pál utcai fiúk iskolája egy mai iskolától!

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig (részlet)

Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig című regénye a híres Debreceni Református Kollégium diákéletét mutatja be olvasójának. A mű főhőse, az ártatlan és jóindulatú Nyilas Misi, aki szegény sorsú családból származik, és ezért munkát vállalva hamar megtapasztalja a felnőttek hazugságokkal és ármánykodásokkal teli világát.

ELSŐ FEJEZET

amelyben egy kisdíák elveszíti a kalapját, s emiatt késő télig hajadonfővel jár szegényke esőben, hóban, míg csak a közömbös világ is észre nem veszi a rendellenes állapotot

A kollégium nagy, komor, négyszögű épület. Voltaképpen csak az első része komor, a Nagytemplom felőli ősi épület, a hátulsó három szakasz, amely úgy van építve, hogy az egész egy négyszögű udvart zár be, inkább sivár. De a kisdíáknak elől-hátul, mindenfelől rendkívül imponál, s még bent a coetusban¹ is állandóan valami templomi félelmet érez, amint behallatszik, hogy kopognak a kemény kis cipősarkak a sivatag folyosókon, s hogy zúg be a százezernyi veréb csiripelése az udvaron álló ménkö magas jegenyeakácok lombja közül.

A kisdíák e percben a szoba közepén álló nagy asztal legutolsó, legfelső fiókját kihúzza, abban kotorász. Ennek a fióknak az első oldala zöldre van festve, mint maga az asztal. De az asztal felső lapja már erősen meg van kopva, a fiók azonban még mindig friss zöld, s ez igen tetszik a kisdíáknak, csak azt sajnálja, hogy a fiók régi birtokosai a kulccsal már ezt is összevissza karmolázták.

A fiókba szép rendtelenséggel volt beleygömszölve egy rakás iskolai könyv és füzet. A kisdíák a Békési latin nyelvtanért nyúlt bele, mert mennie kell a fűvészkertbe latint tanulni, éspedig a gerundiumok² s gerundivumok³ titkos fejezetét, azonban sietve odapillant a másik, kicsit nagyobb diákra, aki osztálytársa s Böszörményinek

1 coetus: (ejtsd: cötus) gyülekezet, társaság; a Debreceni Református Kollégium diákjainak társasága; kollégiumi szoba
2 gerundium: főnévi igenév a latin nyelvtanban
3 gerundivum: melléknévi igenév a latin nyelvtanban

híják, s szintén ott van a coetusban, a szobafőnök legszigorúbb tilalma dacára végigheverve az ágyán. Böszörményi, úgy látszik, a mennyezetten piszmogó pókot figyeli, s jobb lábát egyenletesen lógatja le az ágyról, szóval a kisdíák lopva néhány percet mer szentelni kincsei zsugori szemléletének. Volt ott a fiókban tudniillik egy Csokonai Vitéz Mihályról szóló könyv, amelyet harminc krajcárért vett az antikváriusnál,⁴ akinek a kirakatában töltötte az egész múlt évet ez a könyv, s ő akkor még nem lévén bentlakós, ahányszor iskolába jött, mindig odapillantott a kirakatba, hogy megvan-e még ez a könyv. Ez ugyan kissé túlzás, hogy az egész múlt évben, mert csak úgy májusban fedezte fel, vagyis az év végén már, de hisz ez nem csoda, mert még eleinte olyan kis ügyetlen fiú volt ő, hogy még gyerekszamba is alig ment. De az első gimnázium végén már meglehetősen megemberesedett, s akkor már észrevette az antikvárium kirakatát, s benne a Csokonait.

De csak a nyáron jutott odahaza a vakációban odáig, hogy arra gondolt, hogy meg kellett volna venni.

No, erre a gondolatra aztán el volt rontva a nyara, mindennap eszébe jutott a könyv, hogy vajon ott van-e még a kirakatban, vagy már megvette valaki. Még az úton is eszébe jutott, mikor jött Debrecen felé a vonaton, s kinézett az alföldi sík mezőkre, hogy vajon, istenem, megvan-e még a Csokonai.

Még be sem iratkozott, csak éppen hogy elhelyezkedett a kollégium második emeletén a 19. számú coetusban, ahol a legutolsó ágyat kapta, azt, amelyik külön áll az ajtó mellett, mert hét ágy lévén a szobában, három-három egymással szemben volt a főfalon, a hetedik pedig keresztben az ajtó kisebb falán; szóval azt az ágyat, amelyet minden diák megvetett, ő azonban ennek az ágynak különösen s rendkívül örült, mert úgy tűnt föl neki, hogy ez az ágy olyan, mint egy önálló vár, nagyon szerette, hogy nincs a többiek közé bedugva, hanem neki magának egészen külön fészke van. Szóval az első délután már leszaladt Harmathy boltja elé, benézett a kirakatba, hát uramfia, ott volt a Csokonai. Szép rózsaszínű fedele egy kicsit megfakult a délutáni naptól, és sok por telepedett rá, de a fő, hogy megvolt, s ott volt.

Szerette volna megvenni, de nem merte, még nem érezte magát elég erősnek hozzá, hogy a szüleitől kapott pénzt ilyen fölösleges valamibe ölje bele.

Hanem minduntalan leszaladt egy pillanatra a kirakat elé, s megnézte, megvan-e még.

» Jelenet a *Légy jó mindhalálig* című filmből (1960, rendező: Ranódy László, szereplő: Tóth László)

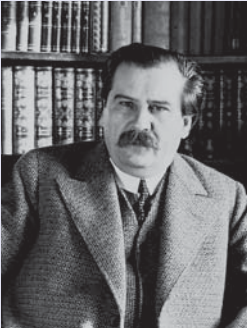
4 antikvárius: régi és használt könyveket, nyomtatványokat vásároló és árusító kereskedő

Kérdések, feladatok

1. Melyik évben játszódik a történet? Honnan derül ki ez?
2. Mutasd be Misit és környezetét! Milyen viszony van közöttük? Hogyan érzékelteti ezt a fejezet alcíme?
3. Idézetekkel bizonyítsd a következő megállapításokat: *a)* Misi régebben bejáró tanuló volt, *b)* Csokonai Debrecenben született, *c)* Misi fiókjának tartalmát részletesen megismerjük.
4. Keress példát az olvasott részletben arra, hogy a narrátor *a)* váltogatja a jelen és a múlt idejű elbeszélést, *b)* időben visszatekintő (retrospektív) elbeszélésmódot alkalmaz, *c)* mindentudó, *d)* nézőpontja Misiével azonosul!
5. Dolgozzatok párban! Rajzoljátok le a regényrészletben szereplő helyszíneket egy rajzlapra! A vázlat elemeihez válasszatok a szöveg alapján egy-egy kifejező jelzőt!

» Kollégiumi viszonyok

» Mórincz Zsigmond

Légy jó mindhalálig » Mórincz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című regénye 1920-ban jelent meg. A történet 1892-ben játszódik, néhány hónap alatt, szeptember végétől decembe-
rig. A regény a Debreceni Református Kollégiumba kalauzolja olvasóját, amelyet hatodik osztályban Fazekas Mihály vagy Csokonai Vitéz Mihály életrajzából már megismerhettünk. A mű keletkezéstörténetéhez hozzátartozik, hogy Mórincz szintén itt kezdte tanulmányait, majd a sárospataki kollégiumban folytatta, végül Kisújszálláson tette le az érettségit.

A mindentudó elbeszélő » A tizenkét nagy fejezetből álló regény főszereplője Nyilas Misi második gimnazista kisdíák. Az egyes szám harmadik személyű elbeszélő Misi nézőpontját követve mutatja be az eseményeket: a kisdíák kollégiumi életét meséli el. A **mindentudó elbeszélő** azonban nem csak kívülről láttatja az eseményeket, az elbeszélés során Nyilas Misi gondolatait, lelki vívódásait, félelmeit is megismerjük. A fiú fokozatosan szembesül a **felnőtté válás** kihívásaival, az őt körülvevő emberek gyakran hazug és álságos magatartásával. A regény szövegére a **közvetlen elbeszélésmód** jellemző.

A műfaj » A *Légy jó mindhalálig* **nevelődési vagy fejlődési regény**, amelyben a főhős személyiségének alakulását, változásait, megpróbáltatásait követhetjük nyomon. A történet főhősei diákok, emiatt sokan ifjúsági regénynek tekintik, ám az író nem annak szánta. Nyilas Misi sorsában saját kétségeit, vívódásait is megfogalmazta.

Irodalmi barangolások

„A Debreceni Református Kollégium a 2013. esztendőben ünnepli fennállásának 475. évfordulóját. Kollégiumunk a magyar iskoláztatás sajátos és értékes letéteményese. A reformáció századában alapított hazai református iskolák közül a debreceni a legnevezetesebb. Története során sokféle jelzővel illette a róla szóló gazdag irodalom az egyetlen megszakítás nélkül működő hazai református kollégiumot: kiterjedt beiskolázása révén így lett az »Ország iskolája«, hitvallásos elkötelezettsége miatt »Kösziklán épült vár«, tudatosan vállalt tehetséggondozó szándéka okán a »Szegények iskolája«, s végül a szocializmus évtizedeiben is őrzött egyházi folyamatossága miatt »Menedék«.

A Debreceni Református Kollégium nemzeti emlékhely, [...] ahol ébren tartjuk az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc nemzeti függetlenségért hozott áldozatát, és ahol nem feledjük a 20. század viszontagságai között betöltött élet- és tehetségmentő misszióját. A kollégiumi oktatás ezzel az igyekezettel a tudományok európai őrhelyévé és világítótornyává tette Debrecent, s közben az »orando et laborando« (imádkozva és dolgozva) jelmondatra figyelve lehetett az egész nemzet erkölcsi tartalékainak gyarapítója. Napjainkra az óvodától az egyetemig minden közoktatási és felsőoktatási szinten folyik az oktató-nevelő munka.”

(Forrás: www.475.reformatus.hu)

» A kollégium épülete ma

1. Keresd ki a szövegből azokat a tételmondatokat, amelyeket a szerző részletesen kifejti!
2. Fogalmazd meg saját szavaiddal, az iskola mely értékeit emeli ki a szerző!
3. Nézz utána, honnan ered a „kősziklára épült vár” képe, mit jelentenek az „orando et laborando”, a „kálvinista Róma”, a „reformáció százada” kifejezések!
4. Keresd meg az interneten, kik voltak azok a híres emberek, akik a református kollégiumban végezték tanulmányaikat!
5. Gyűjtsétek össze az ideális iskola tulajdonságait! Készítsetek olyan posztert, amely arra csábítja a diákokat, hogy oda jelentkezzenek továbbtanulni!

Képek és irodalom

A 19. század közepén a debreceni Emlékkert Társulat kezdeményezésére a nagytemplom és a kollégium közötti elhanyagolt, mocsaras térség helyén városi parkot alakítottak ki. A társaság elhatározta, hogy itt állít majd emlékművet azok-

nak a debreceni polgároknak, akik a város és a haza szolgálatában jelentős érdemeket szereztek. Elsőként Csokonai szobrának elkészítéséről döntöttek. A megbízást végül Izsó Miklós kapta, aki örömmel vállalta a felkérést. A szobrászt régóta foglalkoztatta a költő alakja, és ez volt az első jelentős megbízása. Korábban elsősorban kisplasztikákat és portrékat készített, többek közt Arany János mellsobrát. Csokonai figuráját eredetileg nyúlánk, vékony testalkatú fiatalemberként mintázta meg, a végleges szobor azonban – a debreceniek kérésére – érettebb, testesebb alakot mutat.

Nézz utána, maradt-e fenn hiteles ábrázolás a költőről! Mi indokolhatta a város által kért változtatást?

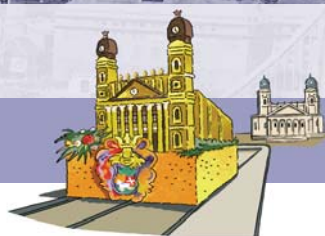
➤ Izsó Miklós: A debreceni Csokonai-emlékmű vázlata (1867, Debrecen, Református Kollégium)

Kutass a világhálón!

- Nézz utána az interneten, miről nevezetes Debrecen ma! Készülj fel arra, hogy a következő órán bemutadod társaidnak az egyik debreceni nevezetességét!

„Nyilas nagyon megszeppent”

› Mutassatok be néhány debreceni nevezetességet!

Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig (részlet)

HATODIK FEJEZET

amelyben legnevezetesebb, hogy a kisdíák fölfedezi Debrecen egyetlen évszázados történelmi emlékét, amely nem várrom, nem palota, nem márvány és nem érc, hanem egy háromszáz éves gizgaz bokor egy ház ablaka alatt

Álmosan, fáradtan megy az ember iskolába hétfőn reggel, első óra latin, s Gyéres tanár úr persze csengetés után nem jön.

– Őrszemet! Őrszemet! – kiabáltak a fiúk. – Orczy menjen lesni.

Orczy nevetett s felpattant, jólesett neki a nagy bizalom. Szép szőke haja simára volt keféltve és csillogott, mint az arany, olyan egészséges, bátor, derült volt, hogy Misi fölébredt tőle, és elmúlt a reggeli kábultsága.

Ha Gyéres tanár úr hétfőn reggel nem jön, őrszemet szoktak kiküldeni, hogy felhúzza-e már a függőnyt. Mert itt lakik a kollégium mellett, az egyházi épületben. Mióta ilyen hidegek vannak, nemigen akar senki, mert télikabátot kell venni, de ma Orczy olyan vidám és kedves, nevetve vállalkozik, hogy elmegy lesni.

– Gyere te is, Nyilas.

Nyilas nagyon megszeppent.

– Én?

– No, ne gyáváskodj! – s Orczy hangosan nevet, és már veszi is a kabátját.

Nyilas ijedten, habozva mozdul is, nem is.

– No, ne legyél olyan alamuszi – hecceli¹ Orczy, erre ő vörösén és kapkodva kiugrik a padból, és felrángatja a kis télikabátját. Ő nem alamuszi és nem gyáva, de hát: az nem szabad, és ő nem tehet olyat, ami nem szabad... Titokban igen: például olvas, ahelyett hogy tanulna... de kimenni az osztályból... lesni...

A szíve hangosan dobog, az osztály nyüzsgöve, sziszegve nézi őket: mind nevet, mindenki tudja, hova mennek, s helyeslik, és erre ő egy kicsit hősnek érzi magát, mint Zrínyi Miklós Szigetvárában a kirohanáskor.

A folyosó üres, a folyosó óriási hosszú és kongó. Középen el kell menni a Petőfi-szobor előtt, a díszlépcsőnél, egy pillantást fölvet az óriási, gyönyörű szoborra, amely

1 heccel: bosszant, piszkál

magasra tartja a bronzkarját, és benne egy tekercs papír. Akkor el kell menni az igazgatói iroda előtt. Itt igen fél, mert ha kilépne véletlenül egy tanár vagy a vén baka és ráordít: elájulna menten.

Sikerült elsiklani; átfutottak a sarokig, ahol az I/A volt, ahogy kiértek a négyszögletű épület derékszögben továbbnyúló folyosójára, megrettentek, mert az I/A előtt is leskelődött egy gyerek. Egyformán megijedtek egymástól, mint két kis bárány, ha a bokrok közt találkoznak.

De Orczy nagyon bátor volt s továbbfutott. Nyilas egyre rémültebben utána. Az I/B és I/A után volt egy kapu, a mézeskalácsos felé. Ott kifutottak, akkor Nyilas visszanézett, s látta, hogy egy kövér, szúrós bajszú tanár komolyan megy az udvaron végig, ez a tanár az V. osztály főnöke volt, ettől igen félt, mert görcsös bottal járt. Szerencsére nem nézett ide.

Az utcán kicsit megnyugodott, a Nagytemplom felé fordultak, s a téglajárdán gyorsan mentek, ő már olyan fejvesztett volt, hogy semmire se gondolt, ha Gyéres tanár úr szembejött volna, egyszerűen beleszalad fővel úgy, hogy felökleli, de Orczy nagyszerű volt, vidám és tréfás, nevetett és körülnézett: olyan volt, mintha nem is tilos úton járnának, hanem éppen Gyéres tanár úr által kiküldve.

Az emlékkert vaspálcás kerítése mellett megállottak.

– Látod?

– Nem.

– Nem látod?

– Mit?

– Le van eresztve.

– Mi?

– A függöny.

Hiába erőltette a szemét, nem látta. A túlsó oldalon volt az emeletes ház, annak valamelyik ablakját kellett volna látni, de ő nem tudta, hol lakik Gyéres tanár úr, ő eddig nem törődött azzal, ő nem is gondolta, hogy: lakik!

– Gyerünk be a kertbe.

Mindjárt előreszaladt, persze a kollégium felől mentek be a kertbe, a bokrok mögül lestek a tanár ablakára. Most már jól látta Misi a leeresztett függönnyt, mert csak azon az egy ablakon volt lehúzva a feszes vászonfüggöny, a bejárattól jobbra, első ablak a földszinten.

– Megvárjuk?

– Meg... Míg felhúzza, akkor kezd mosdani, akkor kölnivízzel, akkor a bajuszát kiköti, akkor felöltözik, akkor siet iskolába.

Misi dideregve a gyönyörűségtől, egyik lábáról a másikra billegett, sose képzelt volna el ilyen rendkívüli kalandot. Folyton nevetett, és a kezét kikapta meg visszadugta a zsebébe. Ekkora messze eljönni az osztályból! Még elképzelni is ilyen óriás dolgot!

– Te Nyilas, tudod, mi a híres Debrecenbe? – kérdezte Orczy.

– Nem.

– Az a bokor, ni!

– Mi?

– Az a bokor e, ott! Nem látod? Ott, annak a kis háznak az ablakába. Azt még Rákóczi ültette, itt vót a múltkor nálunk Lőrincz bácsi, ő mondta, hogy Jókai azt kérdezte tőle, megvan-e még a lícium,² hogy Debrecen ki ne pusztítsa azt a líciumot, mint a Simonyi-gátat, tudod.

De ő nem tudott erről semmit.

– Mi az a Simonyi-gát?

– Hát a Nagyerdő felé, a Péterfia végén a villasor, még Simonyi óbester³ ültetett ott egy gyönyörű fasort, óriási fákat, valami háromszáz fát, tudod, és tavaly mind kivágták; mikor Jókai bácsinak mondták, sírt: azt mondta, nem jön többet Debrecenbe, mert itt több szép nincs, csak a Simonyi-gát vót, még 48-ba is. Meg ez a lícium, mer ez még régibb, ez már kétszáz, sőt háromszáz esztendő, még az első Rákóczi, a legislegelső ültette, tudod, osztán belenőtt az ablakba, no, gyere, nézzük meg, még nem húzta fel a függönyt.

Kiszaladt az utcára, és Misi utána, ámuldozó, csodálkozó szívvel.

Egészen átmentek a túlsó oldalra, egy alacsony, zöldes ház volt ott, az ablaka egész a földbe volt süppedve, minden ablakon nagy, vastag vasrács kívülről rátéve, és az egyik ablak rácsába belenőtt egy gyerekderékvastag, gircses-görcsös fa, de nem faforma, csak mint egy iszonyú vastag kötél, összevissza benőtte a vasrácsot, s azon kidugta a fejét, hosszú, vékony szálak lógtak le, mint egy

» A debreceni líciumfa

2 lícium: A líciumfa egy fává nőtt ördögcérnabokor a Debreceni Református Nagytemplom szomszédságában, amely jelentős egyháztörténeti emlék és botanikai ritkaság. A fán látható táblán ez a felirat olvasható: „Ennek a fává nőtt iszalagnak a neve Lycium, magyarul »Ördögcérna« vagy »Semfűsemfa«. Ebben a növényben természeti ritkaság. A debreceni hagyomány szerint a reformáció lánglelkű apostola, Bálint pap vitázott egy Ambrosius nevű katolikus pappal. A vita hevében Ambrosius letört egy líciumgallyat, és kacagva leszúrta a földbe, mondta: »Akkor lesz ebből a vallásból valami, amikor ez fává nő.« És csakugyan fa lett belőle. A református vallás is Debrecenben lett a legvirágzóbb.”

3 Simonyi óbester: Simonyi József (1777–1882) gyermekfejjel huszárnak állt, bámulatos vitézségével tisztí kinevezést, báróságot és ezredesi rangot szerzett

sűrű lombos csóva, és az ága, az csakugyan olyan hitvány líciom volt, mint otthon a garádján,⁴ a kert alatt, milyen sok volt.

– Ez az ni!

– Ez?

Csudálkozva nézte meg, ezt sose gondolta volna, hogy olyan nevezetes, mert ő ezt sokszor látta, és csudálkozott, hogy itt hagyták a város közepén, és az ablakon ki se lehet nézni tőle. De most már félt tőle, és féltette, ha a legelső Rákóczi ültette, és a Simonyi-gátat máris megsiratta, arra emlékszik, hogy Törökék tavaly mindig szidták a polgármestert, hogy kivágatta a fasort, a nagyerdei fasort.

– Jókai?

– Igen.

– Jókai Mór?

– Igen. Az nagyon sokat írt, a legnagyobb regényíró.

– Én olvastam már tőle.

– Én is.

– Te mit?

– Én – mondta Orczy – nekem van két könyvem is, *Törökvilág Magyarországon*, meg a *Kis Dekameron*.

– Én azt olvastam, hogy *A bolondok grófja*, meg tavaly, hogy egy hősnek megnyúzták a fejét, és egy kecskebak fejbőrét ráhúzták, és az ránőtt, és kétszarvú ember lett belőle.

Orczy csodálkozva nézett rá.

– Igazán? – és nevetett.

– De *A bolondok grófja* még sokkal gyönyörűbb volt. Meg *A debreceni lunátikus*, a le-
gislegszebb!

Akkor hirtelen rájuk kiáltott egy férfihang.

– Hopp-hó!... No, te iskolakerülő, hogy ityeg a fityeg?

Nyilas rémülten nézett fel, János úr volt, aki most ment a hivatalba, erről is hallott tegnap beszélni, hogy mindig elkésik, nyolc helyett kilenc órára megy.

Vérvörösén nézett rá, hogy a vállára tette a kezét.

– Mit csinálunk itt?

– Gyéres tanár úr küldött...

Nem merte tovább mondani, mert szégyellte, hogy Orczy előtt hazudjon.

– Ő elküldött, ti meg itt bitangoltok, mi?... Gyere csak... – Avval félrehúzta. –

Mán odaattad?

Misi csak nézett, nem tudta, miről van szó.

– A levelet, no.

– A levelet?! Csak szerdán megyek oda!

4 garád: tuskés sövényből, gallyakból, szalmából, trágyából, gizgazból rakott kerítés

– Hinnye, gyalázom az íleted!... csak szerdán?

– Igen.

János úr gondolkozni látszott.

– No jó, ha szerdán, szerdán. De azt megmondom neked, hogy őnéki mondd meg ezt: nagyon kéretem a kisasszonyt, hogy írással ne fáradjon, hanem izeje meg veled, hogy vagy azt a szót, hogy *szívesen*, vagy azt a szót, hogy *sehogyse*! Érted?

– Igen.

– Vagy: *szívesen*, vagy: *sehogyse*! El ne felejtse!

– Igen.

– Te, az isten teremtsen belőled bőgős cigánt! ha valamit elrontasz, olyan levelet írok Géza bátyádnak, hogy inkább rúgnál csillagot, érted-e!...

Misi nem szólt, lehúzta a szemöldökét s hallgatott.

– No, nesze, kapsz egy hatost⁵ – s a bugyellárisát⁶ kereste.

– Nem kell! Köszönöm szépen, nem kérek – tette hozzá Misi, s elhúzódott.

János úr ránézett s fölnevetett.

– Ni, de nagy úr az úr, ugyan fel tudna-e váltani egy grajcart? – Aztán legyintett.

– No, ne beszéljünk sokat; ha öregapánk meg nem halt vóna, most is élne; hát csak végezz szépen, nem bánod meg.

Azzal eltette a tárcáját, kezét nyújtott a kisfiúnak, és egy szekérre mutatott:

– Kápsálnak.⁷

Avval szokott helyes lépéseivel továbbment.

Kérdések, feladatok

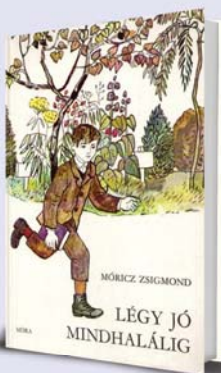
1. Értelmezd a fejezet tartalmi összefoglalóját!
2. „Nyilas ijedten, habozva mozdul is, nem is.” Mi járhat Misi fejében? Fejezd be Misi elképzelt mondatait:
 - a) Ha megyek...
 - b) Ha viszont nem megyek...
3. Keress két olyan hasonlatot, amelyek Misi lelkiállapotát (gyávaság, bátorság) szemléltetik!
4. Mit tudunk meg Gyéres tanár úrról és János úrról? Hogyan viszonyulnak ők a szabályokhoz?
5. Keress példát a szövegben a nyelvjárási beszédmód jellegzetességeire!
6. Milyen nevezetességei voltak az 1890-es évek elején Debrecennek? Ki volt ekkor híres író?

5 hatos: pénzérme

6 bugyelláris: erszény, pénztárca

7 kápsál: adományt gyűjt

» A szabályok megszegése

» *Móricz Zsigmond:
Légy jó mindhalálig
(Móra Könyvkiadó,
2015)*

A cselekmény kibontakozása » Míg az első fejezetben bepillantást nyerhettünk Nyilas Misi kollégiumi életébe, addig a cselekmény fokozatos kibontakozása során megismerjük a további szereplőket és a köztük lévő viszonyt. A diák és családja társadalmi helyzetét jól mutatja, hogy 12 évesen a tanulás mellett dolgoznia kell. Felolvasást vállal Pósalaky úrnál, és azt is megtudjuk, hogy egyik osztálytársát, Doroghy Sanyikát is tanítja fizetség ellenében. Mindez elismerő csodálkozást vált ki környezetéből. Orczy Vilmos édesanyja azonban nemcsak csodálja, hanem azt is érezhetjük, hogy sajnálja a munkára kényszerülő kisdiaákat. A kisdiaák szemszögén keresztül így megismerhetjük egyrészt osztálytársainak életét, másrészt a megismert családok révén megjelenik a felnőttek gyakran intrikákkal átszótt világa is.

A hatodik fejezet » Ebben a fejezetben több korábbi cselekményszál is összeér. Nyilas Misi késlekedve ugyan, de kézbesíti Török János szerelmes levelét, majd kiderülnek a kihúzott lutriszámok is. A fejezet jelenetei tovább árnyalják a szereplők jellemét. A kisdiaák több konfliktusba keverednek, hiszen egyre világosabbá válik, miként használják ki a felnőttek a naiv gyereket. Példa erre Török János viselkedése, aki tréfásan bár, de megfenyegeti a levéllel megbízott Misit.

Az iskola rendje » A fejezet jellegzetes **iskolai jelenettel** indul: a diákok zajongva várják a késlekedő tanárt. Nyilas Misit Orczy ráveszi, hogy menjen vele meglesni az órára későn érkező Gyéres tanár urat. Az iskolai szabályokat tiszteletben tartó Nyilas Misi először nem akar menni, ugyanakkor nem szeretne gyávának tűnni osztálytársai előtt. Az osztályközösség saját szabályai és az iskola rendje között kell választania. Ő mindkettőnek szeretne megfelelni. Ha az iskola szabályait akarja betartani, akkor osztálytársai előtt mutatkozik gyávának, viszont ha enged a többiek és Orczy nyomásának, a tanári büntetést kockáztatja. A büntetés természetesen nem marad el. Gyéres tanár úr fordítási feladatnak álcázva mindkét diákot figyelmezteti a szabályok megszegésére és ezek következményére. Míg Misinek az „az is tolvaj, aki az emberek bizalmát meglopja”, addig Orczynak az „a törvény határait áthágni senkinek sem szabad” mondatot kell latinra fordítania.

Irodalmi barangolások

„Körülnézett. Megszámolta az ágyakat, tíz volt az egyik, tíz a másik falnál. A két lány folytatta az ágyhúzást, nekilátott ő is, most különösen forró hálával gondolt Marszellra, aki az iskolai munka elvégzése mellett arra is rászorította, hogy a háztartási munkát is megtanulja. Szégyellte volna, ha ügyetlenebbül dolgozik, mint a másik kettő, de így majdnem egy időben készültek el mind. Egy darabig csak nézték egymást, aztán a kettő közül az alacsonyabbik, aki szurokfekete haját olyan kemény varkocsokba fogta, mintha drótot is szúrt volna belé, megindult Gina felé, és akkor a magasabbik is követte, a szóke, akinek a szeme piros volt, mintha nemrégén sírt volna. Bemutakoztak egymásnak, a feketét Kis Marinak hívták, a pirosra sírt szemű Torma volt, Torma Piroska. Kis Mari megkérdezte, melyik iskolából jött, és nagyon csodálkoztak, hogy olyan messziről, Pestről. Gina elmagyarázta, hogy az apja katoná, az nem tudja nevelni, alig van otthon, a nevelőnője francia volt, de annak el kellett mennie az országból, édesanyja meg nincs, hát muszáj volt intézetbe jönnie. Maga is meglepődött, milyen logikusan hangzik mindez, mennyire természetesnek találja a másik kettő is, és úgy szeretne volna, ha ő maga is így hihetné, ha a tábornok viselkedése nem olyan volna, amiből nyilvánvaló, valami egészen különleges oka van annak, hogy ő az erőd növendéke lett.”

(Részlet Szabó Magda *Abigél* című regényéből, pim.hu/hu/dia)

1. Miért lett Gina intézeti tanuló? Sorolj fel három magyarázatot! Ha visszalapozol a 106. oldalra, elolvashatod azt is, amikor édesapja elárulja neki a valódi indokot!
2. Igaz vagy hamis?
 - a) A szobában tíz ágy van.
 - b) Kis Mari fekete hajú.
 - c) A lányok csodálkoztak Gina ügyetlenségén.
 - d) Kis Mari szeme piros a sírástól.
3. Fejezd be a megkezdett mondatokat!
 - a) Kis Mari és Torma meglepődtek, hogy..., ellenben természetesnek vették...
 - b) Gina azért tartotta fontosnak a háztartási munka megtanulását, mert...
 - c) Ginában vegyes gondolatok, érzelmek kavarnak, hiszen...
4. Játsszatok el egy bemutatkozást! Gyűjtsetek össze, milyen szempontokra érdemes figyelni a bemutatkozás során!
5. Gyűjtsetek minél több iskolával kapcsolatos szót, közmondást!

Képek és irodalom

Az 1950-es években a szocialista realizmus a kommunista államok kötelező művészeti stílusa volt. A politikai vezetők „valóságűen” megfestett, közérthető, nevelő célzatú, erkölcsi tanulságot hordozó alkotásokat vártak el a művészekről. Fjodor Resetnyikov az iskolai kötelességeit elhanyagoló kisdíák hazatérését festette meg *Ismét rossz jegy* című képén 1952-ben. A festmény a Szovjetunióban széles körben ismertté vált annak is köszönhetően, hogy az iskolákban a tanulóknak gyakran kellett fogalmazást írniuk róla. A képen szomorú kislányt látunk, aki télikabátban áll lakásuk ebédlőjében. Arca még piros a kinti hidegtől, iskolatászkájából korcsolya lóg ki, jelezve, hogy idejét a kapott rossz osztályzat ellenére sem tanulással töltötte. Édesanyja a kezét tördelve, gondterhelten tekint rá.

Mit fejeznek ki a testvérek reakciói? Mivel érzékelteti a művész, hogy a fiú nővére jó tanuló? Mi lehetett a célja a festőnek azzal, hogy a főszereplőnek felhőtlenül örülő kutyát is szerepeltette?

► Fjodor Pavlovics Resetnyikov: *Ismét rossz jegy* (1952, Tretyakov Képtár, Moszkva)

A romák Magyarországon

A magyarországi cigányság története

A szóbeliségre, hagyományokra és szokásokra épülő roma/cigány kultúra ma is különleges szín az európai történelemben. A roma a rom szó többes számú alakja. A rom jelentése férfi, ember. Az 1971-ben Londonban rendezett Első Roma Világkongresszuson a más-más cigányközösséget képviselő jelenlévők elfogadták, hogy a világ összes cigány emberének a közös és hivatalos elnevezése a roma legyen. Jelentős csoportok azonban továbbra is cigánynak nevezik magukat.

A jelenlegi tudományos eredmények szerint a cigányok a történeti Magyarország területén a 14. század végén jelentek meg. A cigányok letelepítéséről szóló első adatot Hunyadi János 1455-ben kiadott okleveléből ismerjük. A cigányság vándorlásával kapcsolatos tények alapján az oláh-cigányok és a beások betelepülése Magyarországra már a 18. században elkezdődött és a 20. századig, nem egyszerre, nem egyetlen irányból vagy egyetlen nagy csoportban történt.

A legelső hatósági rendeletek famunkát végző és rézműves cigányokat különítettek el, befogadásukat elsősorban tanult mesterségük, a kovácsolás tette lehetővé. Könnyen belátható, miért voltak olyan keresett mesterek a cigány kézművesek: „házhoz jöttek”, amikor a munkájukra szükség volt, például a szerszámjavításoknál. Ezt a sajátosan szolgáltató-mozgó rendszert a 17. században kiszorította a céhes keretek megalakulása: így a magyarországi cigányság vagy tovább vándorolt munkát keresve, vagy új megélhetési módot talált.

A 18. században a foglalkozásváltási kényszerhelyzetben az arra tehetségesek áthúzódtak a zenei pályákra. A korabeli társadalmi változások kedveztek ennek a váltásnak, a kiemelkedő cigányzenészek tudása és híre túllépett az ország és a térség keretein, és a felemelkedés útját is megteremtette (lásd Bihari János). A romantika korában a cigányzene hatása megjelent a klasszikus zenében is, és azzal kölcsönhatásban élt tovább (Liszt Ferenc, Johannes Brahms).

A cigányságnak azt a rétegét, amelyet a szegénységgel szoktak azonosítani, a feudalizmushoz és a jobbágyi osztály sorsához tudjuk kötni. Akik Mária Terézia korszakában bekerültek a jobbágyság körébe, és letelepedtek vagy földművelést folytattak,

► A rézművesek kolompokat is készítettek

azok biztonságba kerültek, az üstfoltozó, rostakészítő, sátoros vándorcigányok viszont a legsanyarúbb nyomorúságban éltek.

A „cigányügy” rendezése a tudomány és az államigazgatás összefogásával a 19. század végére vált célkitűzéssé, és az 1893-as összeírással valósult meg. Az adatok bizonyították a cigány népesség nagy belső különbségeit, és megerősítették a máig érvényes felismerést: a munkaerőpiac és az oktatás a legsebezhetőbb pontja a boldogulásnak és felemelkedésnek.

Látni kell, hogy a 20. században volt több erőtlen kísérlet e két fontos területen, de a kistelepülésekre költözés csak az 1980-as évekre hozott eredményt. A mezőgazdasági szövetkezetek elterjedésével, illetve a városokba bejáró, ingázó segédmunkások tömeges alkalmazásával már a cigányság széles körű foglalkoztatásáról lehetett beszélni, elsősorban a férfiak körében. A képzettség azonban nem nőtt ehhez mérten.

A hatvanas évekre a cigány népesség 30%-a beilleszkedett, de 40%-ukról az ellenkezőjét lehetett elmondani. Minderre következett a rendszerváltozás, amely a kistelepülések és egyes magyar vidékek lehetőségeit drámaian átalakította, a gazdasági-társadalmi változások a roma népességet különösen sújtották.

▶ A szendrőládi Rézműves István és az ózdi Berki Dávid gyakorol hangszerén a Snétberger Zenei Tehetség Központban (Felsőörs, 2011, MTI
Fotó: Nagy Lajos)

Az előítéletek vagy megkülönböztetések így máig tovább élhetnek. Alapvető kérdés a munkához jutás, a szociális-egészségügyi körülmények javítása. Az állampolgári jogok és kötelességek érvényesülését biztosítani kell, ez a cigánysággal közös feladat. A társadalmi beilleszkedés legnagyobb akadályát az iskolázottsággal lehet leküzdeni. De ahhoz, hogy ne legyenek a lakosság többi részétől elkülönítve, meg kell akadályozni a téves nézeteket és előítéleteket.

Ha nyitott szemmel járunk a világban, észrevehetjük, hogy a cigányság körében kialakuló fiatal elit lendületes, kiváló teljesítményre képes, nemcsak a hagyományos területeken, például a zenében. Ha szolidaritást vállalnak nehézségekkel küzdő társaikkal, ez a generációváltás a roma kultúra megerősödését és a felemelkedést is magával hozhatja.

(Nagy Pál *Cigány csoportok és az együttélési modellek változásai a Kárpát-medencében* című tanulmánya nyomán, www.tte.hu)

A roma/cigány kultúra

A romák színes, változatos folklóruk egyes elemeit a vándorlás során érintett népektől vették át, és rendszerint megőrizték az átadó nép kultúrájának régi rétegeit. A cigánytáncot túlfűtött, olykor az extázisig fokozódó átélés jellemzi. Párostánc változatában a férfi és a nő szemben, egymás érintése nélkül táncol. A férfi virtuóz táncát a nő egyszerűbb, élénk karmozgással járó, csalogató tánca egészíti ki.

» A *Kalyi Jag* együttes az *Európa fejedelmi udvaraiban* című tárlat megnyitóján játszik (Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 2003, MTI Fotó: Sándor Katalin)

» Gyermekek táncolnak a *Shukar Táncszínház* ünnepi műsorán (Talentum-Rajkó székház, 2010, MTI Fotó: Mohai Balázs)

A cigány népzene meg kell különböztetnünk az úgynevezett cigányzenétől. Az utóbbi a 19. század első felében, a nemzeti romantika korszakában született műzene, amelyet főként cigányzenészek szólaltattak meg, és a városi polgárság, majd más néprétegek körében igen népszerű lett. A cigány népzeneire viszont lassú lírai dalok (pl. gyermekdalok, siratók) jellemzők, amelyeket mély átéléssel énekelnek.

Népköltészeti alkotásaik száma több ezerre tehető. A cigány népmesék színes világára a tündérmesei és a realiztikus elemek keveredése jellemző, megjelennek bennük például a hagyományos foglalkozások (hegedülés, zenélés, tánc). A beás közösségekben a mesemondás a felnőttek közös szórakozása volt. Mesemondóik zsonglőri ügyességgel szőtték történeté a hétköznapi és a mesei elemeket. Említést érdemelnek balladáik: újabbak a 20. században is születtek, mert megénekeltek minden számukra fontos eseményt.

(Juhász Antal néprajzkutató írása nyomán)

» *A bűvös puska*. Roma népmesék és mondák (Móra Könyvkiadó, 2015)
 » Kovalcsik Katalin – Orsós Anna: *Az aranyhajú lány*. Beás cigány népmese gyűjtemény (Gandhi Középiskola, 1994)

Projektmunka

J. R. R. Tolkien: *A Gyűrűk Ura*

Dolgozzátok fel J. R. R. Tolkien *A Gyűrűk Ura I.: A Gyűrű Szövetsége* című regényének *A Tanács* című fejezetét (II. könyv, 2. fejezet) projekt módszerrel! A projekt keretében az ajánlott projektzáró feladatok mellett előadhatjátok a regényrészlet egyik jelenetét; készíthettek a címhez vagy a mű egyik szereplőjéhez, tárgyához kapcsolódó illusztrációkat különféle technikákkal (például papíralapú vagy digitális montázs, tabló; fotókból összeállított videó). Ezenkívül összeállíthattok gondolkodástérképet, prezentációt stb. akár a feldolgozott részlet egészére, akár egy szereplőre vonatkozóan. Első lépésként beszéljétek meg, hogy milyen megoldásokat választotok!

A projektmunka során dolgozhattok egyedül vagy csoportokban. Ha csoportokban fogtok dolgozni, beszéljétek meg, ki milyen szerepet vállal!

A) Ráhangolódás

1. Mielőtt belekezdenél *A Gyűrűk Ura* című regény részletének elolvasásába, végezd el az alábbi feladatokat! Ezek a típusú feladatok már korábbi projekt munkák alatt is segítségére lehetnek – és most is hasznodra válhatnak.

- Gondold végig, mit vársz a regényrészlet elolvasásától! Vajon tetszik-e majd neked az olvasmány? Ha van előzetes tudásod Tolkien regénytrilógiájáról, befolyásol-e ez majd, és hogyan? Foglald össze egy T-ábra első oszlopában ezekre az előzetes kérdésekre adott válaszaidat! A projektmunka végén nézd át korábbi elképzeléseidet, és amennyiben véleményed változott, jegyezd le azt ábrád második oszlopába!
- Vedd kezvedbe *A Gyűrű Szövetsége* című kötetet! Ismerkedj vele, lapozz bele itt-ott!

- Vannak-e a könyv megjelenésében olyan elemek, amelyek felkeltik a kíváncsiságodat? Melyek ezek?
- Mekkora a terjedelme? Ez mire enged következtetni?
- El tudod-e képzelni a történetet a regény címe és a fejezetcímek alapján, valamint annak ismeretében, hogy egy regénytrilógia első részét tartod a kezdedben?
- Mely fejezetek keltik fel érdeklődésedet első ránézésre? Miért?
- Jelöld általad választott módon, milyen hangulatot, érzéseket keltenek ben-

ned az egyes fejezetek! Jelöld azt is, hogy az egyes fejezetek a regény cselekményét milyen irányba viszik (veszély/megpróbáltatás, kaland, új szereplő megjelenése, kitérő, megpihenés)!

- Az előző feladatok alapján, csak a fejezetcímeket nézve érzel-e feszültségfokozást *A Gyűrű Szövetségén* belül? Melyik könyv tűnik izgalmasabbnak, változatosabbnak, és melyik lassabb folyásúnak?
- Nézz utána a prolóógus szó jelentésének! Véleményed szerint mi indokolhatja *A Gyűrű Szövetsége* elején található, azonos címmel szereplő részt? Milyen témák szerepelnek a *Prolóógusban*?
- Mind a regény címében, mind a regény mottójául szolgáló versben, mind a fejezetcímekben központi szerepet kap a „gyűrű” szó. A gyűrű nemcsak ebben a műben hordoz szimbolikus jelentés(ek)e)t, hanem a valódi világban is. Jelöld pókháló- vagy fűrtábrán, mi mindent jelképezhet a gyűrű! A kijelölt regényrészletek elolvasását követően vedd elő ismét ezt az ábrát, és friss olvasmányélményeid alapján egészítsd ki!
- Készíts szabadon választott technikával papíralapú vagy digitális tablót, amelyen általad elképzelt fantasztikus világ tájait, lényeit mutatod be! Munkádat szöveggel, rajzzal, zenével is kiegészítheted!

2. A fantasztikus irodalom – előzetes ismeretek, ismerkedés a műfajjal

a) Játssz kutatót! Vizsgáldj az interneten vagy a könyvtárban, és próbáld meg feltérképezni a veled egykorú, valamint a felnőtt olvasók fantasztikus (fantasy-) irodalomhoz való viszonyát az alábbi szempontok szerint! Természetesen saját szempontokkal is kiegészítheted a listát. Munkád eredményéről tarts 3-5 perces beszámolót társaidnak!

- Melyik országban a legnépszerűbb a fantasztikus irodalom műfaja?
- Melyek a műfaj sikerkönyvei, bestsellerei, és kik a legismertebb írók? Listádon legalább három író neve és öt mű címe szerepeljen!
- Mely műveknek van a legnagyobb rajongótábora?
- Milyen hobbik kapcsolódhatnak a fantasy műfajához (szerepjátzó csoportok, videojátékok stb.)?

b) Keres két-három társat, és szedjétek össze, milyen, az előzőekben készített listán még nem szereplő, a fantasztikus irodalom kategóriájába sorolható irodalmi műveket olvastatok vagy ismertek, majd válaszoljátok meg az alábbi kérdése-

ket! Amennyiben még nem olvastatok fantasyregényeket, a már listába gyűjtött műveket vegyétek figyelembe!

- Milyen hasonlóságokat fedeztetek fel a listákon szereplő fantasyregények között?
- Milyen lények népesítik be a regények világát?
- Mi jellemzi e regények helyszíneit, nyelvezetét, ki a főszereplő?
- Mi adja az alapkonfliktust? Hogyan testesül meg a Jó és a Rossz ezekben a regényekben?
- Beszéljétek meg, tetszik-e nektek a fantasztikus irodalom műfaja, majd vitasátok meg, mi indokolhatja e műfaj népszerűségét! Vajon melyik korosztály a fantasy irodalmának célközönsége?

c) A regénytrilógiát Réz Ádám és Göncz Árpád fordította magyarra, a versfordítások Tandori Dezső munkái. Keresd meg és olvasd el Göncz Árpád Tolkien regényéhez írt ajánlóját az Európa Kiadó honlapján, majd válaszolj az alábbi kérdésekre!

- Jegyezd le a füzetedbe a tündérmese műfaji jegyeit, és sorolj fel néhány korábban tanult tündérmesét! Megoldásodat vedd össze választott tanuló társadéval!
- Miért tekinti Göncz Árpád tündérmesének a regényt? Válaszd ki a szövegből az író állásfoglalását szerinted alátámasztó kulcsszavakat, kifejezéseket!
- Elevenítsd fel a mítosz műfaji jegyeit, és sorolj fel korábban tanult mítoszokat!

B) Jelentésteremtés, összefüggések feltérképezése

Olvasd el újra a regény *A Tanács* című fejezetét!

1. Tekintsd át a fejezet cselekményét, időszerkezetét és helyszíneit!

- Tagold egységekre a fejezetet az olvasott események időrendi sorrendje szerint, és mindegyik egységnek adj alcímet!
- Foglald össze két-három mondatban az epizódok cselekményét úgy, hogy aki azokat elolvassa, nagyjából tudja, miről szól az adott rész (mese a mesében)!
- Az előző feladatok alapján határozd meg, melyik *A Tanács* című fejezet fő cselekményszála, és melyek a mellékszálak! Készíthetsz digitális vagy papír-alapú ábrát!

- Jelöld az ábrán a különböző cselekményszálakat eltérő színekkel! Az egyes szálak erősségét, fontosságát különböző típusú (szaggatott, vastagított stb.) vonalakkal is jelölheted. Ábrázold a cselekményszálak közti kapcsolatot is! Ügyelj arra, hogy az ábra világosan átlátható, könnyen értelmezhető legyen!
- A már korábban elvégzett két feladat alapján készíts idődiagramot egy csomagolópapírra! Ábrádon jelöld az egyes történeteket elmesélő szereplők, valamint a fejezetben szereplő regényalakok nevét is!
- Egészítsd ki ábrádat azokkal a helyszínekkel, amelyek meghatározó szerepet kapnak az egyes epizódokban! Ehhez a feladathoz készíthetsz rajzokat, vagy gyűjthetsz képeket, fotókat! Mely helyszínhez választottad a legkomorabb, melyikhez a legderűsebb hangulatú képet?
- Vizsgáld meg *A Gyűrű Szövetsége* belső oldalpárjain található térképet! A fejezetben említett helyszínek közül melyeket találtad meg, melyeket nem?

2. A fejezetben szereplő hősök

A Tanács című fejezetben a regénytrilógia történetének szinte összes meghatározó szereplőjével találkozhatasz.

- *A Tanács* című fejezet alapján jellemezd a cselekmény helyszínének, Középföldének lakóit! Ha olvastad a regényt vagy láttad a belőle készült filmet, használd fel az onnan merített információidat is!
- Jelöld az alábbi ábrán különböző színekkel a Középföldét benépesítő fantáziálények egymáshoz való viszonyát az olvasott regényrészlet alapján!

- Helyezd el a fenti ábrán a fejezetben megszólaló szereplőket! Az ábrát szükség szerint módosíthatod, továbbfejlesztheted!

- *A Tanács* című fejezetben ugyan nem szólal meg egy szereplő, de többször is szó esik róla. Nevezd meg, majd helyezd el a regény e kulcsfiguráját a fenti ábrán! Besorolható-e valamelyik csoportba?
- Gyűjts a fejezetből olyan jelzőket, igéket, határozószavakat, amelyek leginkább kifejezik az egyes lények karakterét!
- Készíts jellemtérképet a tanácskozás résztvevőiről és egy, a fejezetben említett szereplőről általad választott, valamint a szövegből vett kifejezések felhasználásával! Ez utóbbiak tükrözzék az egyes szereplők karakterét, sajátos beszédmodorát! Az ábra lehet papíralapú vagy digitális, esetleg multimédiás, amennyiben a megfelelő eszközök rendelkezésedre állnak! (Egy-egy szereplőt nem csupán képpel, idézettel lehet jellemezni, sokszor egy jól megválasztott zeneszám és egy hozzá kapcsolódó kép sokkal jobban megérinti a befogadót.)
- Nézd meg figyelmesen *A Gyűrű Szövetsége* című film angol nyelvű plakátját! Kik láthatók rajta? Van-e olyan hős, akit szívesen látnál a plakáton, de nem szerepel rajta? A plakáton megjelenők közül ki vesz részt a tanácsban, és ki az, aki nem?
- Mennyire felel meg a szereplők ábrázolása, kinézete annak a képnek, amely benned alakult ki róluk *A Tanács* című fejezet elolvasása után?
- Adj találó „fedőnevet” az egyes szereplőknek! A név tükrözze az adott szereplő fejezetből megismerhető személyiségét! Választhatsz humoros vagy éppen komoly jelzőt, határozót! Végül keress három társat, és próbáljátok meg kitalálni, ki melyik szereplőnek milyen becenevet adott! Az alábbiakban néhány példát találhatsz, amelyeket más, veled egyidős tanulók alkottak Bilbóról, Legolasról, Gandalfról, Frodóról, Boromirról, Aragornról és Elrondról:

A Tudálékos	Az Állhatatos
A Tartózkodó	Az Örökös
A Nyájas Szavú	A Derűs Erő
A Kétkedő	

- Társítsd az alábbi idézeteket és szereplőket!

„A nap már délre jár, s úgy érzem, rászorulok egy-két falatra, hogy erőt öntsön belém.”

„S akik ismernek, tudják, hogy ritkán kerülök ekkora bajba, s hogy a balszerencsét nehezen tűröm.”

„Gondor emberei vitézek, és soha nem adják meg magukat, de attól még vereséget szenvedhetnek.”

„De csak nem akarsz egymagában elküldeni, uram?”

„Az utazók ferde szemmel néznek, a parasztok csúfneveket akasztanak ránk.”

Samu	Bilbó
Aragorn	Boromir
Gandalf	

- Keress újabb „becsapós” idézeteket! Az általad kigyűjtött idézetekhez más szereplőket is megjelölhetsz. Válassz párt, és próbáld meg megkeresni egymás idézeteihez a „megfelelő” szereplőt!
- Az egyes szereplők beszédstílusa eltérő, sőt néha a fejezeten belül is változik. Válassz három szereplőt és szereplőként két-két olyan idézetet, amelyek leginkább jellemzik beszédstílusukat, személyiségüket!
- A hobbitok *A Gyűrűk Ura*-trilógia szereplői között is kitüntetett szerepet kapnak. *A Tanács* című fejezetben két meghívott, valamint egy hívatlanul érkező hobbit is részt vesz. Olvasd el *A Gyűrű Szövetsége* I. könyvéből *A hobbitokról* című részt, majd keress két társat, és beszéljétek meg, a három hobbit miben különbözik a Megye többi lakójától! Keressetek olyan zeneszámokat, amelyek szerintetek legjobban illenek Bilbó, Frodó és Samu jelleméhez!
- Melyik hős jelleme változik vagy változott meg az olvasott részletben? Milyen irányba mutat(ott) a változás? Kik azok, akiknek a jelleme vagy egy másik szereplőhöz való viszonya a legtöbbet változik? Miből fakad ez? A feladat megoldásakor bővítheted a korábban már elkészített jellemtérképet, vagy újabb ábrát is készíthetsz.
- Foglald össze a tanácskozás során említett egyik szereplő vagy a tanács egy tagjának történetét egy oldal terjedelemben! Fogalmazz egyes szám harmadik személyben, és törekedj arra, hogy a fantasy műfaji jellemzőinek megfelelően számolj be választott hősöd idáig megismert „útjáról”!

3. A *Tanács* című fejezet alapkonfliktusa az Egy Gyűrű további sorsa.

- Olvasd el újra a regény mottóját! Rögzítsd pókháló- vagy fürtábrán a Gyűrű regénybeli jelentéseit, szerepét! Ezek után bővítsd tovább ábrádat a fantáziád segítségével! A feladathoz felhasználhatod az 1. c) feladat megoldását, valamint újragondolhatod akkori válaszaidat!
- Jelöld, hogy a nyolcsoros versben melyik főnév és/vagy melléknév a legmeghatározóbb!
- Milyen érzést, hangulatot kelt benned a vers? Készíthetsz papíralapú kollázst, digitális prezentációt, vagy összeállíthatsz zeneszámokból lejátszási listát is!
- Olvasd át még egyszer *A Tanács* című fejezetet! Készíts táblázatot: kik és milyen céllal készítették a gyűrűket, valamint mi lett az egyes gyűrűk sorsa?

	Eredeti készítő(k)	Milyen céllal készült a gyűrű?	Most kinek a kezében van(nak)?	Hogyan került oda (megelőző események)?
Három Gyűrű				
Hét Gyűrű				
Kilenc Gyűrű				
Egy Gyűrű				

- Mi jellemzi Szauron és az Egy Gyűrű viszonyát? Szétválasztható-e a Gonosz és az általa készített Gyűrű?

- Válaszd meg az alábbi kérdéseket két-három mondatban!

Mire képes a Gyűrű birtokosa?

Hogyan változtatja meg a Gyűrű viselőjének jellemét?

Miért veszélyes a Gyűrű birtoklása?

A tanácskozás résztvevőinek azt kell eldönteniük, mit tegyenek a birtokukban lévő varázsgyűrűvel. Gyűjtsd össze tetszőleges vizuális ábrán a résztvevők állásfoglalását addig a pontig, amíg meg nem születik a döntés!

Szerinted miért vállalja el Frodó a Gyűrű hordozójának feladatát? Bátorabb-e, jobb-e, mint a többiek? Véleményed oszd meg két-három másik társaddal!

Ha te lennél Frodó, kiket választanál útitársul? Miért?

C) Reflektálás az olvasmányra

1. Végezz kutatómunkát: bővítsd a regénytrilógia filmre vitelével kapcsolatos ismereteidet!

- Mit nevezünk filmpozsnak? Gyűjts példákat!
- Nézz utána, ki rendezte *A Gyűrűk Ura* című filmtrilógiát, kik *A Tanács* című fejezetben is szereplő színészek, hol forgatták a filmet, valamint mekkora költségvetéssel készült, és milyen fogadtatásban részesült! Ezt a feladatot érdemes csoportban végezni, úgy, hogy a csoport minden tagja a feladat egy-egy kérdésére keresi meg a választ könyvtárban vagy az internet segítségével!
- Ha már láttad a filmtrilógiát, keress két másik tanulótársat, aki szintén látta! Beszéljétek meg, melyik rész tetszett nektek a legjobban, melyik legkevésbé, és miért! Vitassátok meg azt is, hogy a filmhez képest *A Tanács* című fejezet adott-e új információt, új élményt!

- Ha még nem láttad *A Gyűrűk Ura: A Gyűrű Szövetsége* című filmet, nézd meg legalább a tanácskozásról szóló epizódot. A filmes adaptáció melyik jelenete keltette fel leginkább érdeklődésedet, és miért?

- Mennyire hűen adja vissza a film a regénybeli fejezet tartalmát, hangulatát? A filmben melyik szereplő fogalmazza meg a veszélyt? Kik vannak veszélyben és miért?
- Mi juthat a különböző szereplők eszébe, amikor meglátják az Egy Gyűrűt? Fogalmazd meg egy-két mondatban, mire gondolhatnak, mit érezhetnek!

► Jelenet *A Gyűrű Szövetsége* című filmből (2001, rendező: Peter Jackson, szereplők: Elijah Wood, Ian McKellen, Orlando Bloom, Sean Bean)

2. A tanács helyszínének filmes megjelenítése, karakterábrázolás

Ha már láttad *A Gyűrűk Ura* című filmtrilógiát, nem lesz könnyű félretenned filmélményedet, ám megéri próbát tenni!

- Vesd össze a filmbéli helyszíneket az 1. b) feladatban készített (audio)vizuális anyaggal! Mekkora az eltérés a filmbeli és az általad elképzelt táj között? Vannak-e hasonló elemek?

- Találtál-e *A Tanács* című fejezetben a szereplők külső megjelenésére, ruházataira vonatkozó leírást? Mennyire „bőbeszédű” az elbeszélő ebben a tekintetben? Ezek után gondold a tanácskozás filmes ábrázolására: ha rendező volnál, jóváhagynád-e a film helyszíneit, a szereplők ruházatát? Véleményedet beszélj meg két-három választott tanuló társaddal!
- A regényhősöket alakító színészek közül szerinted kinek az alakítása sikerült a legjobban? Miért?

3. Válassz az alábbi, egyénileg vagy csapatban végezhető projektzáró feladatok közül legalább kettőt!

- Fogalmazd meg saját szavaiddal egyes szám első személyben, egy oldal terjedelemben, mit érezhetett Frodó a tanácskozás alatt!
- Te mit tennél az Egy Gyűrűvel? Felhasználnád vagy megsemmisítenéd? Döntésedet vitasd meg három másik társaddal!
- Válassz párt! Válaszd ki a tanácskozás egyik résztvevőjét, és érvelj a személyiségére jellemző beszédstílusban három percig az Egy Gyűrű megsemmisítése vagy megtartása mellett! Kitalálta-e társad, hogy ki vagy? Végül cseréljétek: most a társad érveljen, és te találd ki, melyik szereplő nevében beszél!
- Alkoss három másik társaddal négyfős csoportot, majd válasszatok társ csapatot! Készüljétek fel *A Tanács* című fejezet vázlatos elmesélésére papíralapú vagy digitális jegyzet felhasználásával! A felkészülésre és a történetmesélésre tíz-tíz perc áll rendelkezésetekre. A történetet tíz perc alatt, egyes szám harmadik személyben meséljétek el úgy, hogy egy fő egyszerre csak egy mondatot mondjon! Húsz perc után a másik csoport értékelje munkátokat történetmesélési technika, stílus, érdekesség szempontjából, majd cseréljétek szerepet!
- Foglald össze olvasmányélményedet 10-15 mondatos, jól szerkesztett írás formájában!
- Készíts zeneszámokból lejátszási listát *A Gyűrű Szövetségéből* megtekintett filmjelenethez!
- Ábrázold *A Tanács* című fejezet egy választott részéhez kapcsolódó benyomásaidat, érzéseidet tablón, kollázson vagy prezentáció formájában!

Életrajzi vázlatok

BABITS MIHÁLY (1883–1941) Szekszárdon született. Az elemi iskolát Pesten és Pécsen végezte, majd a pécsi ciszterci gimnáziumban folytatta tanulmányait. A pesti egyetem magyar-francia szakára iratkozott be, végül magyar–latin szakos tanárként diplomázott. Egyetemi évei alatt ismerkedett meg Négyesy László stílusgyakorlatain Kosztolányi Dezsővel és Juhász Gyulával is. Az egyetem elvégzése után gimnáziumi tanárként helyezkedett el. A nagyváradi *A Holnap* antológiában jelentek meg először versei, majd a *Nyugat* is közölte műveit.

1921-ben vette feleségül Tanner Ilonát, aki Török Sophie álnéven jelentetett meg írásokat. Az 1920-as években a *Nyugat* főmunkatársa lett, majd haláláig a folyóirat szerkesztőjeként dolgozott. 1927-ben a Baumgarten Alapítvány kurátora lett, így a magyar irodalom egyik legjelentősebb díjának odaítélésében is jelentős szerepe volt. Lírája mellett fontosak regényei (például *A golyvakalifa*) és műfordításai. Az ő tolmácsolásában olvashatták először a magyar olvasók Dante *Isteni színjátékát*. Szabó Lőrincsel és Tóth Árpáddal közösen ültették át magyar nyelvre Charles Baudelaire *A romlás virágai* című kötetét. 1941-ben hunyt el Budapesten.

JUHÁSZ GYULA (1883–1937) Szegeden született. Iskoláit szülővárosában és a váci piaristáknál végezte. Magyar–latin szakon tanult a pesti egyetemen, ahol a diákélet egyik vezéralakja volt. Vidéken tanított, de a tanárságot száműzetésként élte meg. Egyedül Nagyváradon (1908–1911) érezte jól magát. Bekapcsolódott a város szellemi életébe, részt vett *A Holnap* című antológia létrehozásában. Váradon ismerkedett meg nagy szerelmével, múzsájával, Sárvári Anna színésznővel is. Az Anna-szerelem élménye, a viszonzatlanság, elutasítás meghatározója költészetének is (Anna-versek).

1917-ben hazaköltözött szülővárosába, helyi lapoknál dolgozott, és bekapcsolódott a szegedi irodalmi élet szervezésébe. A kezdeti lelkesedés után hamar kiábrándult a háborúból, megrendítette a szenvedések, a háború okozta veszteségek élménye. Fontos szerepe volt József Attila költői indulásában. 1922-ben ismerkedett meg az akkor szegedi egyetemista költővel. A húszas évektől súlyosbodott betegsége, menekült az emberek elől, és tudatosan készült öngyilkosságára. 1937-ben halt meg Szegeden.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ (1885–1936) a délvidéki Szabadkán született. Tanulmányait szülővárosában kezdte, végül Szege- den érettségizett. 1903-ban beiratkozott a budapesti egyetem bölcsészkarának magyar–német szakára. Négyesy László pro- fesszor stílusgyakorlatain ismerkedett meg Babits Mihállyal és Juhász Gyulával. Első verseskötete *Négy fal között* címmel 1907-ben jelent meg, s ezt a kritika elismerően fogadta. Az 1910-ben megjelent *A szegény kisgyermek panasza*i című verses- kötete emelte a 20. századi magyar irodalom legjelentősebb költői közé.

Lírai munkássága mellett jelentőset alkotott a próza területén is, 1922-ben jelent meg *Nero, a véres költő* című regénye, két évvel később a *Pacsirta*, 1926-ban az *Édes Anna*, 1933-ban pedig az *Esti Kornél* című prózakötete.

TÓTH ÁRPÁD (1886–1928) Aradon született, Debrecenben nőtt fel. 1905-ben kezdte meg egyetemi tanulmányait ma- gyar és német szakon Budapesten. Költeményei többek között a *Nyugat*ban jelentek meg. 1909-ben abbahagyta tanulmánya- it, és visszaköltözött Debrecenbe, ahol újságíróként dolgozott. 1913-tól ismét Budapesten élt. Ebben az évben jelent meg első verseskötete, a *Hajnali szerenád*. Az *Esztenő*, majd az *Est* című lap segédszerkesztőjeként, illetve a Vörösmarty Akadémia tit- káraként tevékenykedett. Fiatalon, tüdőbajban halt meg.

KARINTHY FRIGYES (1887–1938) Budapesten született zsidó származású családban. Az iskoláit is itt végezte, majd az érettségi után a műszaki egyetemre járt, emellett bölcsészetet is hallga- tott. Az egyetemen ismerkedett meg többek között Kosztolányi Dezsővel, akihez életének későbbi részében szoros barátság kö- tötötte. Először 1914-ben nősült meg, ebből a házasságból szüle- tett fia, Karinthy Gábor költő. Felesége korai halála után újra megnősült, és második fia, Karinthy Ferenc szintén író lett.

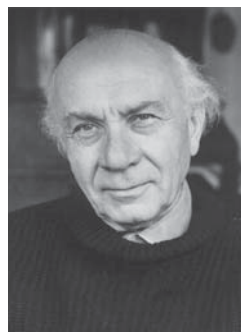
Karinty már meglehetősen korán, még gimnáziumi évei alatt írni kezdett, és az 1900-as évek közepétől újságíróként is dolgozott. A hírnevet és az elismertséget az 1912-ben megjelent *Így írtok ti* című pa- ródiakötete hozta meg számára. A kezdetektől fogva a *Nyugat* írói köréhez tartozott, az első nemzedék kiemelkedő alkotójaként tartjuk számon. Paródiái mellett számos regény szerzője, amelyekben gyakorta megjelenik a természettudományok iránti ér- deklődése. 1938-ban hunyt el Siófokon.

TAMÁSI ÁRON (1897–1966) a székelyföldi Farkaslakán született. Iskoláit szülőfalujában kezdte el, majd a székelyudvarhelyi gimnáziumba iratkozott be. Az első világháború ideje alatt tanulmányait félbeszakította, mivel elvitték katonának. Csak később, a háború végén tett érettségit. Előbb a kolozsvári egyetem jogi karán diplomázott, majd kereskedelmi tanulmányokat folytatott. Az egyetemi évek után tisztviselőként dolgozott Kolozsváron.

Az 1920-as évek elején kivándorolt Amerikába, ahol főként alkalmi munkákból tartotta fenn magát. Miután visszatért Romániába, többek között az *Ellenzék* című erdélyi magyar napilap munkatársaként dolgozott. A második világháború után áttelepült Magyarországra, és a Nemzeti Parasztpárt képviselőjében politikai szerepet is vállalt. 1949 és 1953 között politikai szerepvállalása miatt nem jelenhettek meg írásai. A tiltás feloldása után már csak az irodalmi életben vállalt szerepet, később Kossuth-díjat kapott. 1966-ban hunyt el Budapesten, sírja szülőfalujában, Farkaslakán található.

ILLYÉS GYULA (1902–1983) Felsőrácegrespusztán született. Az elemi iskolát a pusztai népiskolában kezdte, majd Simon-tornyán fejezte be. Gimnáziumi tanulmányait Dombóváron kezdte, Bonyhádön folytatta, végül Budapesten fejezte be. 1918-tól bekapcsolódott a baloldali ifjúsági mozgalmak tevékenységébe. Politikai szerepvállalásáért 1921-ben elhagyni kényszerült az országot. Előbb Bécsben élt, majd Berlinben, végül Párizsban keresett munkát. 1926-ban térhetett vissza Magyarországra.

Itthon tevékenyen részt vett a magyar irodalmi életben, Babits Mihály mellett a *Nyugat* társszerkesztője lett, majd ennek megszűnte után *Magyar Csillag* néven adott ki folyóiratot. 1945 után rövid ideig politikai szerepet vállalt a Nemzeti Parasztpárt képviselőjében. Ekkor lett a *Válasz* című irodalmi lap szerkesztője. A hatvanas évektől kezdődően az irodalmi élet egyik meghatározó alakja lett. 1983-ban hunyt el Budapesten.

REJTŐ JENŐ (1905–1943) Budapesten született, zsidó származású családban, Reich Jenő néven. Az elemi iskolát Budapesten végezte, majd egy kereskedelmi középiskolában folytatta tanulmányait, ahonnan magaviselete miatt hamarosan kicsapták. Iskoláinak elvégzése után színtanodába iratkozott be, azonban hosszú időn keresztül csak statisztaszerepeket kapott. Sorozatos kudarcok után felhagyott a színészi mesterséggel, és külföldi utazásra indult.

Először Németországba utazott, ahol Berlinben drámaírást tanult, és alkalmi munkákból tartotta fenn magát. Majd rövid svájci kitérő után eljutott Ausztriába, Dalmáciába és Törökországba is. Ekkor Franciaország következett, ahol előbb Párizsban próbált szerencsét, majd Marseille-be utazott, ahol belépett a francia idegenlégióba. Miután betegsége miatt leszerelt a katonaságtól, Olaszországon keresztül érkezett vissza Magyarországra, ahol újságíróként, kabarészerzőként dolgozott. A harmincas években írta meg első ponyvaregényeit, többek között a hírnevét meghozó légiós regényeket. 1942-ben zsidó származása miatt behívták munkaszolgálatra, és legyengülve, betegségben halt meg 1943-ban Oroszországban.

RADNÓTI MIKLÓS (1909–1944) Budapesten született zsidó családban. A szüleit korán elveszítő költő tanulmányait szülővárosában folytatta, gyámja hatására kereskedelmi iskolában érettségizett. Külföldi tanulmányi kitérők után beiratkozott a szegedi egyetem magyar– francia szakára, és itt szerzett később egyetemi diplomát. Még egyetemi évei előtt ismerkedett meg Gyarmati Fannival, akit később feleségül vett. A szegedi évek alatt kötött barátságot Sík Sándor paptanárral és költővel, akinek hatására később megkeresztelkedett (Radnóti „asszimilált” zsidó volt, aki nem gyakorolta soha a zsidó vallást).

Az 1930-as évektől kezdődően jelentek meg verseskötetei, költeményeit számtalan folyóirat publikálta, többek között a *Nyugat* is. Zsidó származása miatt először 1940-ben, majd 1942-ben is munkaszolgálatra rendelték. Harmadik munkaszolgálatára 1944-ben került sor. Augusztus végén a munkaszolgálatosokat a bori lágerbe vezényelték, majd erőltetett menetben hajtották őket Németország felé. A végsőkéig kimerült költőt a Győr melletti Abdánál november 4-én az őrzésével megbízott honvéd altiszt és társai agyonlőtték.

WEÖRES SÁNDOR (1913–1989) Szombathelyen született. Középfokú iskoláit szülővárosában, majd Győrött és Sopronban végezte, egyetemi tanulmányokat Pécsen folytatott. Az előbb jogot, majd filozófiát és esztétikát hallgató Weöres az egyetem elvégzése után könyvtárosként helyezkedett el. Budapesten az Országos Széchényi Könyvtár, majd a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosa volt. A második világháború után vette feleségül Károlyi Amyt, aki szintén költő volt.

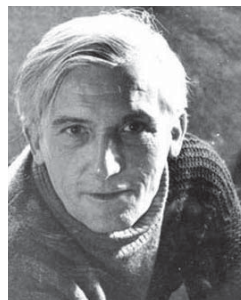
Verseit korán közölni kezdték az irodalmi lapok, a harmincas években a *Nyugat* több költeményét is megjelentette. Első kötete 1934-ben jelent meg, amelyet számos újabb követett. Formavirtuóz költészete a 20. századi magyar líra kiemelkedő alkotójává tette. Munkásságának jelentős részét jelentik műfordításai. A számos nyelven tudó költő rengeteget fordított, többek között angol, francia, német, orosz és olasz nyelvű alkotásokat ültetett át magyarra. 1989-ben hunyt el Budapesten.

SZABÓ MAGDA (1917–2007) Debrecenben született. 1935-ben érettségizett szülővárosában, majd a debreceni egyetemen szerzett latin–magyar szakos tanári és bölcsészdoktori diplomát. 1940-ben kezdett el tanítani is: előbb szülővárosában, majd Hódmezővásárhelyen. 1945-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium munkatársa volt 1949-ben történt elbocsátásáig. 1958-ig nem publikálhatott, az ebben az időszakban született műveit csak később adták ki.

Az 1958-as *Freskó* és az 1959-ben megjelent *Az őz* című regényei hozták meg számára a sikert. 1959-től szabadfoglalkozású íróként dolgozott. Önéletrajzi ihletésű regényeiből (*Ókút*, *Régimódi történet*) megismerhetjük a korabeli Debrecen múltját és mindennapjait is. 2007-ben hunyt el Budapesten.

PILINSZKY JÁNOS (1921–1981) Budapesten született. Az elemi iskolát a fővárosban végezte, majd ugyanitt iratkozott be a piarista gimnáziumba, ahol az érettségit is megszerezte. Egyetemi tanulmányait a pesti egyetem jogi karán kezdte, de azután a bölcsészkaron, magyar–olasz szakon fejezte be. 1944-ben hívták be katonának, és hadifogolyként több fogolytábort is megjárt. A fogolytáborok szörnyűségei maradandó hatással voltak életére és művészetére is.

A háború után visszatért Magyarországra. 1946 és 1948 között az *Újhold* folyóirat szerkesztője volt. Később kiadói lektorként, folyóiratok munkatársaként dolgozott. 1980-ban munkásságát Kossuth-díjjal jutalmazták. 1981-ben hunyt el Budapesten.

LÁZÁR ERVIN (1936–2006) Budapesten született, de gyerekkorát Alsó-Rácegrespusztán töltötte. Az elemi iskolát a környéken, míg gimnáziumi tanulmányait Székesfehérváron végezte, végül Szekszárdon érettségizett. A pesti egyetem bölcsészkarára iratkozott be, ahol 1961-ben végzett magyartanárként. Közben már újságíróként helyezkedett el Pécsen, majd a pécsi *Jelenkor* irodalmi lap munkatársa lett. 1965-ben

Budapestre költözött, és az *Élet és Irodalom* című lap szerkesztője lett. Írói munkássága mellett élete végéig szerkesztőként, újságíróként is dolgozott.

Lázár Ervint elsősorban gyerekeknek szóló meséi kapcsán ismerte meg a közönség. Egyik legismertebb műve *A Négy-szögletű Kerek Erdő* című gyermekregény. Számos alkotását megfilmesítették, például a *Szegény Dzsoni és Árnika* című meséjét is. A József Attila- és Kossuth-díjas alkotó 2006-ban hunyt el.

KERTÉSZ IMRE (1929–2016) Budapesten született, zsidó származású családban. Iskoláit Budapesten végezte. 1944-ben a Lengyelországban lévő auschwitzi koncentrációs táborba deportálták. A háború végén, a lágerek felszámolása után 1945-ben tért haza Magyarországra. Ezután leérettségizett, felsőfokú végzettséget nem szerzett. Gyári munkásként, majd újságíróként dolgozott.

1975-ben jelent meg a *Sorstalanság* című regénye, amelyben a holokauszt és a koncentrációs táborok borzalmairól írt.

Későbbi regényeiben (*A kudarc*, *Kaddis a meg nem született gyermekért*, *Felszámolás*, *Mentés másként*) visszatérő téma a holokauszt elbeszélhetősége. Prózaírói munkássága mellett jelentős műfordító is. 2002-ben – első magyar íróként – Nobel-díjjal ismerték el munkásságát.

Fogalomtár

- alakzat:** a nyelvi jelek sajátos elrendezése; az alakzatok közé tartozik az ismétlés, a felsorolás, a halmozás, a fokozás, a párhuzam, az ellentét
- alapszituáció:** epikus és drámai művek kiinduló helyzete, amelyben megismerjük a legfontosabb szereplőket, a közöttük lévő viszonyokat és a cselekmény elindulásában szerepet játszó tényezőket
- allegória:** 1. egy elvont fogalom képi ábrázolása (pl. Csokonai Vitéz Mihály *A Reményhez* című költeményében a remény fogalma egy női alak képében jelenik meg); 2. metaforasor, hosszabb szakaszon lépésről lépésre kibomló metafora
- alliteráció:** a szavak elején álló hangok ismétlődése, a vers (ritkábban próza) zeneiségének stílusesszöke (pl. „Füstösek, furcsák, búsak, bíborak”)
- anekdota:** rövid, tömör, rendszerint humoros és csattanóval végződő epikus mű
- antológia:** irodalmi műveknek, ezek részleteinek valamilyen szempont szerint válogatott gyűjteménye
- beszédhelyzet:** a beszélő és a megszólított között kialakuló kommunikációs viszony a lírai művekben; választ ad arra, hogy ki beszél, kihez beszél, és milyen körülmények között teszi ezt
- bűnügyi történet:** regény- vagy novellatípus, amely egy bűntény elkövetését és annak felderítését mutatja be
- daktilus:** időmértékes versláb, amely egy hosszú és két rövid szótagból áll, képlete: –UU
- dal:** alapvető érzelmeket egyszerű formában előadó lírai műfaj; meghatározója a személyesség, az egynemű hangvétel és a zeneiség
- dialógus:** két vagy több szereplő párbeszéde a drámai alkotásokban; ezen keresztül ismerjük meg a szereplők jellemét, nézeteit, a konfliktus kibontakozását
- disztichon:** időmértékes sorpár, amely egy hexameterből és egy pentameterből áll
- dráma:** A három műnem egyike, eredetileg színpadra szánt mű. Alapvető műfajai a tragédia és a komédia. A dráma emberi sorsokat, jellemeket ábrázol a szereplők beszéd-megnyilvánulásai (dialógusok és monológok) és tettei által. Hagyományos szerkezeti felépítése: expozíció, konfliktus, bonyodalom, tetőpont és megoldás.
- drámai nyelv:** a színpadi előadásmódot figyelembe vevő irodalmi nyelv, amelynek fő sajátossága az előadhatóság, a mondhatóság
- egyperces novella:** Örkény István által megteremtett kispikái műfaj, elnevezése a mű terjedelmére utal
- ekloga:** eredetileg párbeszédes vagy monologikus formájú, hexameterben íródott, bukolikus, pásztori tárgyú költemény
- elbeszélői ábrázolásmód:**
- az **elbeszélő hangneme alapján:** realiztikus (valóságábrázoló), anekdotikus (történetmesélő), szarkasztikus (gúnyos), ironikus (a hősoeket, a bemutatott témát ironiával kezelő), romantikus/patetikus (emelkedett), humoros

- **az elbeszélő szöveghez való viszonya alapján:** objektív (tárgyilagos, tényközlő), szubjektív (egyéni véleményt, gondolatot, érzelmet megfogalmazó, értékelő)
- **az elbeszélő tudása alapján:** mindentudó (szereplőinek belső lelkivilágát, gondolatait ismerő és bemutató), korlátozott tudású (a szereplők belső világát csak szavaikon, tetteiken keresztül bemutató)

elégia: a szomorúságot, bánatot kifejező lírai műfaj, amelyben a beszélő vágyainak az elérhetetlenségét tapasztalva rezignált (a helyzetbe beletörődő) lemondással szólal meg

ellentét: alakzat, amely az ellentétes jelenségek szembeállítását jelenti a hangok, a szavak, a mondatok vagy akár a gondolatok szintjén (pl. „Itthon vagyok itt e világban, / s már nem vagyok otthon az égben.”)

epigramma: rövid, tömör, csattanóra végződő lírai műfaj, eredeti jelentése sírfelirat

esztétikai minőség: A műalkotásokban a legkülönbélebb értékek jelennek meg. Egy művön belül ezek az értékek értékszerkezeteket alkotnak. A gyakran megjelenő, jellegzetes értékszerkezeteket esztétikai minőségnek nevezzük.

fejlődésregény: regénytípus, amely főhősének jellemfejlődését, illetve az abban részt vevő tényezőket, hatásokat mutatja be

figura etymologica: a szótőismétlésen alapuló stíluseszköz (pl. „életet él”)

folyóirat: évente többször, szabályos időközönként megjelenő sajtótermék

fokozás: alakzat, amelyben érzelmileg vagy hangulatilag egyre intenzívebbé váló szavak, szócsoportok állnak egymás után (pl. „Szállunk a Nyárból, úgy szállunk”)

hasonlat: költői eszköz, amely egy dolgot, fogalmat (hasonlított) egy képi elemmel (hasonlító) szemléltet; a hasonlítást tartalmazó mondat jellemző kötőszava a „mint” és az „akár” (pl. „úgy támolyog az idők sikátorán, / mint átvezetett rab a börtön udvarán”)

hexameter: hat verslábból (daktilusokból és/vagy spondeusokból) álló időmértékes sorfajta, amelyben az ötödik versláb mindig daktilus, a hatodik spondeus vagy trocheus

hymnus: egy istent vagy elvont eszmét dicsőítő, hozzá fohászcodó, eredetileg vallásos jellegű lírai műfaj

humor: olyan kedélyállapot vagy ábrázolásmód, amely elnéző derűvel tekint a torz jellemekre vagy a visszás helyzetekre

időrend: az egyes történetelemek idő szerinti sorbarendezettsége, idegen szóval kronologikus rendje

impresszionizmus: az impresszió szó jelentésének megfelelően a benyomásokat, hangulatokat megragadó stílusirányzat a klasszikus modernség idején; jellemzője a névszókat használó (nominális) stílus, a jelzős szerkezetek, a szinesztézia, a színek és a nyelv zeneiségének felhasználása

ismétlés: egyes hangok, szavak, mondatok, gondolatok vagy történetelemek visszatérése az irodalmi műben, változatlan vagy módosult formában (pl. „magam / magam”)

kisepika: az epika műnemének rövidebb alkotásait (mese, novella, kisregény stb.) összefoglalóan megnevező fogalom

- komédia:** vígjáték, a dráma műnemének egyik alapvető műfaja, amely a világot a komikum, a nevetés eszközeivel mutatja be
- komikum:** nevetséges hatásra épülő esztétikai minőség; a nevetséges hatást kiváltó hiba vagy tulajdonság alapján jellem-, helyzet- és nyelvi komikumot különböztetünk meg
- konfliktus:** a hősök, illetve az általuk képviselt gondolatok, eszmék és értékek összeütközése
- kötött verssor:** szabályos szótagszámú időmértékes vagy ütemhangsúlyos verselésű sorfajta
- megszemélyesítés:** olyan költői eszköz, amely egy élettelen dolgot, elvont fogalmat vagy jelenséget emberi tulajdonságokkal ruház fel (pl. „Elért az Ősz és sűgött valamit”)
- metafora:** olyan költői eszköz, amely egy dolgot, fogalmat (azonosított) egy szemléltető, képi elemmel (azonosító) azonosít; az azonosítás a két elem közötti hasonlóságon vagy közös tulajdonságon (közös elem) alapul (pl. „Szabadság csillaga volt hajdan a magyar”)
- naturalizmus:** a klasszikus modernség egyik stílusirányzata, amely a köznapi jelenségek pontos, aprólékos ábrázolására törekszik
- novella:** kisépikai műfaj; nem törekszik a valóság teljes ábrázolására, rendszerint kevés szereplője van, az idő és a tér viszonylag szűkre szabott, többnyire egy sorsdöntő esemény fordul elő benne, és csattanószerűen zárul
- óda:** fennkölt tárgyat vagy eszmét magasztos hangnemben dicsőítő lírai műfaj, a himnusztól az különbözteti meg, hogy az elsősorban valamely istenséghez szól
- összetett költői kép:** költői eszköz; alapja a metafora vagy metaforasor, amelynek képi és fogalmi síkja bonyolult, asszociációkban gazdag jelentést alkot
- párhuzam:** két, egymással összefüggő gondolat nyelvileg hasonló szerkezetű megfogalmazása (pl. „Anyám szájából édes volt az étel, / Apám szájából szép volt az igaz.”)
- példázat (parabola):** olyan elbeszélés, amely egyszerű módon szemléltet egy elvont fogalmat, folyamatot vagy erkölcsi tanulságot
- pentameter:** öt verslábból (daktilusokból és/vagy spondeusokból) álló időmértékes sorfajta, amelyben a harmadik és az utolsó versláb csonka verslábai egynek számítanak, a harmadik verslábát cezúra (szünet) követi
- rím:** a sorvégi hangok összecsengése a versekben
- rímelhelyezkedés:** az egymással összecsengő hangcsoportok versen belüli szerkezete; lehet kezdő-, közép- és vég-rím; a vég-rímek között beszélhetünk páros, fél-, kereszt-, ölelkező és bokorrímről
- rímes időmértékes verselés:** más néven nyugat-európai verselés; az elnevezés arra utal, hogy az időmértékes verselésű műben megjelenik a rím is ritmusalkotó tényezőként
- rímtelen időmértékes verselés:** időmértékes verselésű alkotás, amelyben a rímelés nem jelenik meg ritmusalkotó tényezőként; jellemző a klasszikus görög és római alkotásokra, amelyek nem ismerték a rím fogalmát

- spondeus:** az időmértékes verselés egyik verslába; két hosszú szótagból áll (– –)
- szecesszió:** a klasszikus modernség egyik stílusirányzata, képviselőinél az esztétikum, a dekorativitás, díszítettség központi szerepet kap; dekadens érzésvilág, hangulat, a halál és az erotika képei uralják alkotásaikat; kedvelik a hangulatteremtés eszközeit: az indázó mondatfűzést, a szöveg zeneiségét, jelzős és határozós szerkezetek használatát
- szerkezet:** a műalkotás tartalmi vagy formai szempontból összetartozó egységeinek rendszere (pl. bevezetés – tárgyalás – befejezés)
- szimbolizmus:** a klasszikus modernség stílusirányzata, amely a hétköznapi valóságon túlmutató és a hétköznapi nyelv által kifejezhetetlen jelentéseket szimbólumok, jelképek használatával érzékelteti
- szimbólum:** olyan költői eszköz, amelyben a kép által felidézett fogalom nem kapcsolható egyértelműen a szóhoz: elvont tartalmakat, titkos összefüggéseket és hangulatokat sejtet
- szinesztézia:** hangulati egyezésen alapuló költői eszköz, amely az érzékelés különböző területeit kapcsolja össze (pl. „sűrű csönd”)
- történelmi regény:** regénytípus, amelynek cselekménye történelmi környezetben játszódik
- tragédia:** szomorújáték, a dráma műnemének egyik alapvető műfaja, amely a világot a tragikum eszközével mutatja be
- tragikum:** értékvesztésen alapuló esztétikai minőség, amely a befogadóból a katarzisz (megtisztulás) élményét váltja ki
- trochaikus verselés:** az időmértékes verselésnek az a típusa, amelynek uralkodó verslába a trocheus
- trocheus:** az időmértékes verselés egyik verslába; egy hosszú és egy rövid szótagból áll (–U)
- verselési rendszer:** a versritmus létrehozásának legalapvetőbb tényezője, amely alapulhat a szótagok hosszúságának, illetve hangsúlyosságának szabályos váltakozásán; ez alapján beszélhetünk időmértékes, ütemhangsúlyos és szimultán verselésről
- versláb:** az időmértékes verselés rövid és/vagy hosszú szótagokból álló alapegysége